EXPLANATIO VETERVM SANCTORVM PATRVM,

Ab Oecumenio ex diuersis commentarijs Collecta,

IN ACTA APOSTOLORVM

& Epistolas Catholicas.

IO. BERNARDO FELICIANO, Interprete.

CVM PRIVILEGIIS.

VENETIIS,

Ex Officina Stellæ, Iordanis Zilletti,

M D L V I.

Nomina auctorum vnde contexta hæc catena est.

Cyrillus
Theodoretus
Photius
Basilius
Seuerianus
Gregorius Nissenus
Athanasius
Methodius
Clemens
Epiphanius
Grego. Nazanzenus
Irenæus
Gennadius
Ioan. Chrysostomus.
Eusebius
Dionysius
Isidorus
Acacius
Oecumenius
Andreas Cæsareæ archiepiscopus

AD ILLVSTRISS. AC REVERENDISS. ALEXANDRVM FARNESIVM, S. R. E. CARDINALEM AMPLISSIMVM.

Io. Bernardi Feliciani in catenam grecarũ in nouam scripturam explanationum prefatio.

Vbi quàm necessaria veterum ecclesiæ doctorum lectio Christiano homini sit, exponitur.

CVM *sæpe Reuerendißime Antistes mecũ cogitarem, quid esset in causa, cur cum una tantum sit ueritas, nonnulli tñ sint, qui pro doctrinarum diuersitate non diuersa tantũ, sed contraria quoque uera esse opinentur: illud potißimũ mihi succurrebat, quòd neglecta norma, quæ unicuique rei ex mutuo quodam uniuersi consensu adiacet, singula ex sese iudicanda separatim censerent. Nam cum tres gradus sint, in quibus una & eadem ueritas pro ratione tamen temporum primũ obscurius paulo, deinde clarius, postremò apertißime emicuerit, sub natura, sub lege, sub gratia: nemini dubiũ esse de-*

beret, quin sicut lex & gratia naturæ, sic legis gratia esset examen: ut nihil una ab altera in ueritate præmostranda nisi quantum ad perfectionem & imperfectionẽ spectat, discrepare censeretur. Duplex enim doctrinæ genus cum sit, humanum unum, alterum diuinum: humanum esse in præsentia id intelligo, quod cum ex rerum natura dependeat, ut inquit Augustinus, non institutum & excogitatum, sed animaduersum ab hominibus est. cuiusmodi omnia sunt, quæ sine superstitione ad rerum et rationum inuestigationem spectant, & non tam ad bene traducendam uitam faciũt, quã ad memoriam temporum & rerum gestarum reuocandam: ac quibus demum philosophiæ omnis ratio, ac disciplina constat. Diuinum, alterum nouum est, alterum uetus. Vetus, quod in tabulis lapideis literis mandatum testamentum Dei fuit. Nouum, quod in tabulis cordium spiritus fuit inscriptum: quod per totum terrarum orbem Apostolorum prædicatione disseminatum in ecclesia uniuersali ita pullulauit, & creuit, ut asidua eiusdem spiritus præsentia conseruetur. Nam quod literis postea traditum est, id pro occasione ad falsos apostolos conuincendos, & fundamenta potius et semina ueri euangelij memoriæ committen-

da, q̃ ad doctrinam explicandam effectum est, Atq; humana quidem doctrina ac philosophia ueritatem, quæ ubicunque, ut inquit Augustinus, inuenta fuerit, Domini est, in rebus ipsis latentem indagat, naturale lumen sequuta: quod quia exiguum admodum est, & subobscurum, atque idcirco interdum facit, ut mens imbecilla hallucinetur ac decipiatur, alio lumine, legis uidelicet ac gratiæ, hoc est ueteris et noui testamenti illustretur, necesse est, si absq; ulla dubitatione uerum sit præmostraturum. ita ut, si quis regula huiuscemodi uti in philosophia atque humana disciplina uoluerit, ut an consentiat cum lege et gratia, animaduertat, facillima omnia futura ei sint: sin iudicio suo niti maluerit, titubationem et difficultatem uel leuissima quæque interdũ sint allatura. Sic fit, ut ex philosophis qui cõsenserint cũ Mose, & ueritate euãgelica, eos uerius fuisse cõtẽplatos iudicemus: eos uero qui contraria his fuerint opinati, falsa sensisse ac scripsisse non dubitemus. quippe cũ ueritas una cũ sit, cõtraria esse ueritati nullo modo poßit. Vnde quãobrem ad mittenda eorũ doctrina sit, non uideo, uel qui licet uerũ esse atq; indubitatũ fateantur, utpote quod fidei lumine illustratũ iam sit Christianũ dogma de mũdi creatiõe, et animæ immorta

litate, atque huiusmodi cæteris, asserere tamẽ non uerentur non esse falsas rationes, quibus ex hallucinatione philosophi nonnulli contrarium astruere nituntur: quasi fieri ullo pacto queat, ut aut uera duo contraria sint, aut uera principia ea sint, ex quibus falsum colligitur: uel qui propterea quod perfectius est bonũ, & clarius, quod ex fide conspicitur, q̃ quod ex philosophia, quicquid naturali lumine perspicitur, aut falsum esse, aut malum contendunt: quasi si falsum aut malum aliquid colligatur, id ex luminis peruersitate, quod ab uno & eodem auctore Deo *emanat, non ex hallucinatione nostra existat. cum tamen sicubi tale quippiam uidetur asserere* Augustinus, *de hallucinatione se intelligere ex eo sine dubio declaret, quod semper huiuscemodi uirtutes cum arrogantiæ & superbiæ aut auaritiæ uitio coniungens ad uulgi sensum, in actu tantum exteriori considerat: in quo cum alij omnes philosophi, tum præcipue* Aristoteles *morales uirtutes non esse constitutas identidem monet, ubi iusta, temperata, fortia, liberalia & similia agere prauos etiam posse, iuste uero, temperate, fortiter, liberaliter, non nisi probos et*
1. Cor. *bene moratos homines posse ostendit.* Nã Pau-
3.d. *lus quoq; sapientiam mundi nihil aliud q̃ aut.*

hallucinationem aut incohationem naturalem uidetur appellare, in qua cum quis persistit, & intumescit, ac sapiens ut idem inquit, sibi uidetur, stultus proculdubio est. quin alibi quoque de cognitione diuina loquens, si quis, inquit, existimat se cognoscere, nondum nouit, quemadmodum oporteat cognoscere. ubi cognitionem etiam ipsam diuinam non tantum humanam inflare affirmat, si sine charitate sit. Sicut igitur humanum hoc lumen à diuino dirigitur ac iudicatur, ita diuinum quoque uetus à nouo illustrari censendum est: ut si quis in uetere nulla habita ad nouum ratione uelit persistere, nihilo minus in errore permansurus sit.. Nam cum in figura & umbra omnia illis contingerent, nisi & figura ad ueritatem quam effingit, & umbra ad corpus ex quo redditur, fuerit relata, uana futura omnis cognitio est. Veritas autem ipsa et corpus, nouum testamentum est, quod à uetere per umbras & figuras significatur. Modus autem accommodandarum figurarũ ueritati satis multis locis in noua scriptura indicatus est, ubi ex uetere testimonia quãplurima citata reperiuntur. Cum enim in diuina scriptura, utpote spiritu Dei tradita non tantum uoces sicut in humanis, sed res quoque ipsæ significent, fit ut du

1. Cor. 8.a.

plex eius sensus euadat. Nã si eandem scriptu
rã extrinsecus ex uocum significato tantũ cõ i
deremus, historicus seu literalis sensus existit:
in quo perseuerare ac persistere nihilo secius
imperfectũ est, ac si in naturali incohatione p=
mãsissemus. si intrinsecus ex rerum ipsarũ indi
catione perscrutemur, ad Christi aductum, qui
finis legis est, deueniemus, ac spiritualẽ sensum
iã habebimus: qui quo perfectior literali est, eo
nobilior ẽt censendus ac dignior est, quẽ atten=
dere debeamus: quippe cũ sicut inquit Aposto
Eph. 1.b lus, omnia in Christo in unam quasi summa re=
dacta iam sint, uerbumq; in eo fuerit abbreuia
Rom. 9.f tũ. Spiritualis uero is sensus, cũ Christi aduen=
tus triplex sit, in mũdum ad fidẽ instituendam,
in animã uniuscuiusq; ad componẽdos mores,
in gloriam ad unionẽ nostri cum patre facien=
dam, triplex etiã ipse euadit. unus siquidem et
idem sensus si ad ecclesiam quæ in mundo ad=
huc militat, referatur, allegoricus propriẽ est:
si ad ecclesiam particularem quæ in unoquoq;
nostrũ est, tropologicus fit, et moralis: si ad ec=
clesiam in cœlo triumphantẽ, anagogicus &
Mat. 13.f mysticus efficitur. Qui omnes quidẽ sensus ex=
Luc. 17.e scriptura ipsa noua cũ alibi colligi facile pos=
Matt. 5.a sunt, tum ubi modo ecclesia, modo unusquisq;
Mat. 11.b nostrũ, modo cœlestis patria, regnum cœlorũ

appellatur. Atq; ita quidẽ fit, ut uetus ſcriptura his tribus modis à noua explicetur. Noua uero ipſa cũ & prius et explicatius in tabulis cordiũ, ſicut diximus, quã in mẽbranis ſcripta fuerit, nihil aliud habet, quo referatur, & a quo cõprobationem ſui, et iudiciũ petere poſſit, q̃ catholicæ eccleſiæ inſtitutionẽ et auctoritatẽ: in qua cũ à ſpiritu Dei et cuſtodiatur, & regatur, timendũ nõ eſt, ne ullus error ſubeſſe, aut ulla falſitas queat. Cui rei illud indicio eſt, ꝙ licet in ſcriptura euangelica fundari quandoq; falſitas poßit, id quod ex innumerabilibus hæreſibus iã patuit: in eccleſia catholica inniti falſi et ſubdoli nihil unq̃ poteſt: ut nõ immerito nõ habere maculã aut rugam prædicetur. ſine Eph. 5.f. ſpiritu.n. qui uiuificat, litera omnis etiã euangelica occidit. ſine ſpiritu aũt eſt, cum catholicæ eccleſiæ ſenſu non intelligitur. id quod Paulus etiã uidetur ſignificare, cũ ſeuerißima illa 2.Cor. 3.b deteſtatiõe utitur, ubi inquit: ſi quis uobis euãgelizauerit, ſiue nos, ſiue angelus è cœlo præter id quod accepiſtis, anathema ſit: quo in loco Gal.1.b. de prædicatiõe et traditiõibus quas acceperãt, non de ſcriptura quæ nondũ extabat, locũ, nemini dubiũ eſt. quæ quidẽ traditiones ab Apoſtolis ſeminatæ, tot martyrũ ſanguine irrigatæ, à doctoribus cultæ, à poſteris per cõti

nuam successionē obseruatæ, altissimis radicibus firmatæ iam sunt. Si quis aūt est, qui adeo sibi fidat, ut quia in cordibus scriptū est hoc testamentum, illustratum denuo priuatim se esse existimet ipse uiderit. Cauendum tamen idem

2. Cor. 11. c. Paulus *monet, cum ipse etiam sathanas in angelum lucis sese transformet, ne decipiamur.* Non *decipi autem nos inde perspicuum erit, si illuminatio nostra ab ecclesiæ uniuersalis illuminatione nulla ex parte dissenserit. id siquidem ipse* Paulus *etiam docet: quippe qui præ-*

2. Cor. 11. a. Gal. 2. b. *cipuum argumentum & apud* Corinthios, & *apud* Galatas, *quòd peculiari illuminatione a* Deo *fuerit instructus, illud faciat, quòd cum ab alijs* Apostolis *non didicerit, consentanea illis prædicarit, nullaq; in re diuersa ab illis docuerit.* Nam *si nouum quoddam lumen nobis pro arbitrio nostro confingere maluerimus, omnia nobis obtenebrabuntur ac confundentur: ita ut doctrinas quoque omnes humanas, quæ naturali lumine etiā sine hallucinatione & errore percipiuntur, adeo esse peruersas & falsas simus opinaturi, ut non modo quicq̄ non prosint, uerum etiam à* Deo *homines penitus alienent atq; excludant. quod quāto in errore uersetur, perspicuum esse inde potest, quòd cum tria lumina hæc sint, que commemoraui, na-*

turæ, legis, & gratiæ, & ita connexa inter se sint, ut quod prius extitit, posterioris certitudine illustretur: illud quod posterius est & certius, quod prius est, non tollit, sed confirmat ac perficit, nouumque aliud insuper adiungit, ad quod pertingere prius illud non poterat. Quē admodum enim si quis lumen naturale dubiæ luci crepusculi, lumen ueteris testamenti luci quidem diei, sed nube tamen obscuratæ, lumen noui testamenti claræ solis luci meridianæ simile esse diceret: is nequaq̃ assereret lucem diei eo q̃ clarior sit & certior, propterea efficere ut ea uel falsa uel nulla sint, quæ in crepusculo conspecta fuerint, nisi hallucinando quispiam errauerit: immo quo clarior dies illuceßit, præterq̃ q̃ & hallucinationem omnem tollit, & tenuiora ac perfectiora formarum lineamenta quæ conijci fortaße aliqua ex parte subobscura ea luce, sed percipi nulla modo poterant, manifestiora efficiuntur: eo certiora quoq; illa ipsa fieri existimaret, & quo certiora, eo nobiliora, & utiliora: quippe quæ magis homines in diuinæ huius fabricæ admirationem inducant. Cum enim naturalis cognitio res in generatione constitutas tantum consideret, in secundis caussis cōtemplandis uersatur: primam uero omnium causam, qui est Deus, *non aliter*

exploratnisi quatenus ad secūdus respicit, & ab ea secundæ omnes necessario dependerit:ut lumen naturæ non nisi craßiorem quasi quandam corporis molē, et formam rudiorē intuentibus poßit aperire,cognitio autem diuina superueniens quasi lux diei minutiora etiam & exquisitiora, quæ perfectionem totam afferūt & absoluunt, explorata nobis facit: Deumq; *ipsum in se considerans admiranda etiam quæ sine secundarum causarum ope ulla et effecit, & efficit, ita manifestat, ut non modo secundarum causarum cognitionem non tollat, sed etiam illustret.* Alioqui enim *si ob clariorem cognitionem quæ ex fidei lumine existit,repudiari scientia naturalis deberet, uetus etiam scriptura esset damnanda & fugienda, quia à noua explanata iam fuit: neque amplius ei studium ullum esset adhibendum: cui quidem quantum noui testamenti luce præuia insudent sancti omnes patres, & merito insudandum sit,nemo est qui nesciat: quippe cum plena omnia in ea mysterijs sint: ut quo profundiore indagatione sensa eruuntur, eo certior & iucundior in umbra ueritas emicet: unde à summa ueritate commendatur doctor qui*
Mat.15.g *similis patri familias est, qui de thesauro suo noua & uetera exponit,ac profert. Sicut igi-*

tur illa falsis rabbinorum quorundam fabulosis commentis reiectis amplectenda est: ita naturalis omnis doctrina falsis quorundam hallucinationibus euitatis sic est peruestiganda, ut quo profundius quis penetrarit, eo magis in natura rerum diuinitatem admiretur. Immo cum naturam nihil aliud esse quam diuinæ artis in rebus insitam rationem constet, tantum abest ut damnandum eum esse censeam qui hanc diligenter perscrutatur, ut qui id non facit, quatenus non postpositis charitatis officijs potest, parum gratus, erga sapientissimum rerum omnium artificem mihi esse uideatur. Nam neq; cum fide præuia ac duce id fiat, timendum est, ne euanescat consideratio: neque cum merito fidei certa omnia hoc lumine conspiciantur, uerendum est, ne rerum certitudine, quæ merito fidei existit, meritum fides amittat. Scire enim per fidem non dicimur, quia sine causa sciamus: sed quia sine causa sciremus, nisi credidissemus. nisi enim Deus uerum nobis præmonstrasset, in tenebris adhuc cespitaremus. Vnde etiam si post fidem de rebus fidei rationes habeamus, propterea tamen non fit, ut fides periclitetur. immo tanto magis fides cõfirmatur, quanto per eã certior ac clarior rerũ omniũ cognitio nobis existit.

Adde quòd ante ēt quam quis fidei lumine fuerit illustratus, dubia ea crepusculi lux quantum prodesse homini posit, modo oculis mentis non conniueat, & syncero ac pio corde ingrediatur, testis Cornelius centurio est: qui cū esset gentilis, naturali hoc lumine in eam pietatē est inductus, ut dignus habitus fuerit cuius preces à Deo exaudirentur, quiq; ad fidei lumen præmonstrante Angelo perueniret. ad eum enim qui ubiq; præsens est, ut inquit Augustinus, non locis mouemur, sed bono studio, bonisq; moribus accedimus. Quod si quia pauci sunt, qui syncero animo & pie, id est ueritatis & honestatis causa naturales et scientias & actiones pertractēt, propterea prauas esse eas uelimus affirmare: uideamus, ne diuinam etiam scripturam euāgelicam eo nomine accusandā esse fateri nobis necesse sit, quia nonnulli sensu suo eam contumaciter interpretantes in errores absurdißimos delabantur. Sed iniustum sanè est, si uitia hominum ad res ipsas transferenda esse censeamus. Sāctā enim scripturam nouam esse dubitat nemo. non propterea tamen fit, ut qui non sancte eam interpretantur, praui esse non existimentur. non sancte enim explanatur, cum catholicæ ecclesiæ sensu non exponitur. Ecclesiæ autē sensus ex per

Act. 10. a

petua obseruatione ab antiquissima memoria hucusq; traducta agnoscitur. At antiquissima memoria ex innumerabilibus ueterum sancto rum patrum scriptis facile repræsentatur. Vt *enim de* Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Gregorio *& cæteris huiusmodi taceam, è quo rum libris omnia ferè uetera ecclesiæ institu ta hodie quoq; usurpata deprehenduntur: quã multa antiquiores manifestant? quã multa* Ori genes? *quã multa* Nazanzenus? *quã multa* Cy prianus? Nam Basilius *de baptismatis ce lebratione, & chrismatis benedictione, de canone quem appellant missæ, de horis ca nonicis, atq; huiusmodi alijs, quædam quæ nunc etiam obseruantur, minutissime expri mit. ubi docet multa esse, quæ licet in scri ptura expresse mandata nõ reperiantur, quin tamen ex* Apostolorum *traditionibus acce pta fuerint, ex antiquissima obseruatione dubi tandum non sit. quæ tamen sicut nonnulli qua si heri inuenta & introducta tanquam ex* Epi *menidis somno experrecti admirãtur: ita egre gius ille auctor tot ab hinc seculis (mille enim & trecenti ferè anni post ueritatem illustra tam præterierunt) perinde in usu fuisse testa tur, ac si memoria quoq; sua & uetustissima haberentur, & comprobata apud omnes es-*

sent. Tametsi in scriptoribus quoq; his quantū quidem ad dogmata attinet, regula illa adhibenda est, ut ea ueriora esse intelligamus, & certiora, in quibus cuncti, uel plæriq; consense rint: in quibus uero dissẽtire aliquis ab alijs ui deatur, caueamus primum ne quæ ad hominem & ad aliorum principia sunt disputata, & pro occasione dicta, in uniuersum asserta existimemus: id quod se aliàs aduersus Pelagianos nonnunquam facere significat Augustinus, & alijs quoque esse faciendum monet in eo libro, quem de gratia & libero arbitrio inscripsit: ubi cum multa ex scriptura ad humani arbitrij libertatem comprobãdam produxerit, postea timendum esse inquit, ne ista omnia diuina testimonia (eius enim hæc sunt uerba) & quæcunq; alia sunt, quæ sine dubitatione sunt plurima in defensione liberi arbitrij, sic intelligantur, ut ad uitam piam & bonam conuersationem, cui merces æterna debetur, adiutorio et gratiæ Dei locus non relinquatur, et audeat miser homo, quando bene uiuit & bene operatur, uel potius bene uiuere et bene operari sibi uidetur, in seipso non in Domino gloriari, &c. Deinde uidendum est, ne si asserta etiã opinemur, ita simus contentiosi, ut uel non eo modo interpretemur, ut aut cum alijs consentiat,

tiat,

tiat, aut saltem sibi auctor constet: & demum tam diu uersemus, ut monet idē Augustinus in scriptura sacra esse faciendū, quoad interpretatio ad regnum charitatis deueniat: uel si id non potest, ab uniuersorum cœtu potius, q̄ ab opinione unius discedendum esse censeamus: præsertim cum ipse etiā Augustinus in huiusce modi occasione æquiore animo admissurum se esse uituperatorem, q̄ laudatorem sui in libris de Trinitate fateatur. Quocirca cum mecum hæc reputarē, summa ope mihi enitendum duxi, ut ad sanctorū ueterum patrum lectionem, quasi in portū tutissimū præsertim his periculosissimis tēporibus me conferrem, quibus tantā hostis generis humani siue ignorantiā, siue impudentiā, siue utrunq; disseminauit, ut repente unusquisq; quasi nouo quodā spiritu afflatus, nulla catholicæ ecclesiæ ratione habita, nulla sanctitati doctorū reuerentia exhibita, nullo in discendo studio collocato interpretādæ scripturæ pro libidine sua, & docendi munus sibi arroget, quasi solus ipse ecclesia catholica sit: cū tamen Augustinus eum seiunctū à charitate & Deo esse affirmet, qui se à catholica .i. uniuersali ecclesia separauerit. Vbi cum inter alia in quasdā ueterum doctorum græcorū explanationes nouæ scripturæ incidissem, nō ab

re facturum esse me existimaui, si eas in latinã linguam uertere potuissem: primũ, quia pij et Christiani animi esse mihi uidebatur, ut tranquillitatẽ et securitatem qua ego legendis his perfruebar, alijs quoq; impertiri conarer: deinde quia cum in euangelia catenã quam appellant aureã, latini haberent, opus præstantissimum ex ueteribus auctoribus tam græcis q̃ latinis à Thoma Aquinate & sapientissimo, et sanctissimo doctore miro ordine collectũ ac dispositum, reliquã omnem nouæ scripturæ partẽ, hoc est tã acta Apostolorũ et epistolas Pauli, q̃ cæteras aliorum Apostolorũ, quas canonicas uocant, et Apocalypsin commentaria hæc explicabant in modũ catenæ etiam ipsa contexta: ut si latinitate fuissent donata, eã subsequi nõ incongrue posse uiderentur. Tum illud quoq; accedebat, ꝙ quo diligentius & diutius hæc pertractarẽ, id quod in uertẽdis ipsis omnino mihi erat faciendũ, eo maiorem utilitatem percepturũ me esse sperabã. ut omnibus his de causis negotium hoc non inuitus susceperim. Sed cum rem eò tandẽ deduxissem, ut explanationes ipsas essem interpretatus, amicorum flagitationibus postea effectũ est, ut ad contextus quoq; ipsius nonnulla ad græcorũ exemplariũ fidem immutanda animũ adiecerim,

Qua in re tamen ne praeceps admodũ essem, nec quicq̃ uariarem, nisi ubi explanationũ uis interdum coegisset, Ambrosius monuit: qui in epistolam Apostoli ad Romanos de graecorũ codicum discrepantia loquens, quae tunc in latinis reprehendebãtur codicibus, sic inueniri à ueteribus posita Tertulliano, Victorino, et Cypriano testatur. Vt non ita temere graecorũ codicum fidem absq; doctorũ, & temporum etiã consensu attendendã esse declaret. Cum igitur catenae huius opus iam absoluerim, id praecipue tibi Reuerẽdissime Farnesi propterea offerendũ duxi, quia cum superioribus annis moralia Aristotelis cum Eustratij explanationibus lumine naturali elucubratũ opus sub tuo nomine edidissem, in quo humana ad mores animi componẽdos disciplina exquisite et sancte ita traditur, ut non leuẽ illa quidem ad perfectionem diuinã praeparationem afferat: cõsentaneum esse uidebatur, ut quicquid efficere postea potuissem, quod ad diuinã hanc perfectionem aliqua ex parte spectaret, totum id eidẽ tibi deberetur. praesertim cũ in amplissima dignitate & auctoritate in ecclesia iam ab adolescẽtia constitutus eã animi praestantiam prae te semper tuleris, ut cum in omnibus maximis Christianae reip. negocijs, tum in his praecipue

tibi uersandũ esse duxeris, quæ ad charitatem & perfectionem, omniumq; utilitatem et concordiam maxime attinēt. In quibus proximis his annis quo modo te gesseris, inde perspicere unusquisq; potest, ꝙ in tanta christianorum principum dissensione nullos uel maximorum itinerum laboris recusandos, nullam uel minimam occasionem omittendam censueris, unde opem aliquam rebus afferre te posse sperares. ut ea de causa libentius etiã accepturos homines putem, quicquid tuo nomini dicatũ in publicum exierit. Accedit ꝙ cum tam benigne, quæ tua singularis humanitas est, Eustratij illud opus antea susceperis, non diffido fore, ut tibi hoc iucundius accidat: ac tanto quidem iucundius, quanto è sublimiore & diuiniore lumine extiterit. Nam quod ad meam interpretationem attinet, non dubito, quin eam nõ exiguum maximæ meæ erga te obseruãtiæ ac uenerationis argumentum omnes sint existimaturi. Vale.

EX COMMENTARIIS DIVI IOANNIS CHRYSOSTOMI IN MATTHAEVM DE SACRARVM SCRIPTVRARVM LECTIONE.

DEbebamus quidē nos neq; ulla scripturarū ope indigere, sed ita puritate uitę pręstare, ut spūs gratia animis nostris uicē librorū expleret: ut sicut libri attramento, ita corda nostra spiritu essent inscripta. Quoniam uero gratiam hanc repudiauimus, age uel secundam nauigationē amplectamur. Nam prius illud longe melius fuisse ex ijs quę & dixit & fecit Deus, nobis manifestauit. Cū Gen.6. b
Noe enī et Abrahā et filijs eius, et Iob, et Moy Gen.17. a
se non per literas, sed ipse, cū purū eorum ani Iob.38. a
mum inuenisset, coràm loquebatur Deus. Vbi
autem in fundum improbitatis totus hebręorū Exo.3. a
populus fuisset delapsus, postmodum literę & Exo.20. a
tabulę, ut per eas commonerentur, necessarię Exo.34. a
euaserūt. Atq; hoc sanctis contigisse non in uetere tantū testamento, sed in nouo quoq; uidere unusquisq; pōt. Neq; enim Apostolis scriptum quicpiam dedit Deus, sed loco literarum spiritus gratiam daturū se esse promisit. Ille enim Ioā.14. d
inquit, cōmemorabit uobis oīa. Vtq; hoc multo melius fuisse intelligas, audi quid per prophetam dicat; Instituam, inquit, uobis testamentū Hiere.31. f

nouum, dans leges meas in animum uestrum, & in corda uestra scribam ipsas, et erunt omnes dociles Deo. Vnde Paulus excellentiã hanc si-
2.Cor.3.a gnificans se non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis legem accepisse dicebat. Sed cũ tempore procedente alij dogmatibus, alij uita et moribus exorbitassent, rursus literarum commonitione opus fuit. Considera igitur quantum malum sit, si nos qui ita pure uiuere debebamus, ut ne scripturis quidem ullis indigeremus, sed loco librorum corda nostra spiritui inscribenda exhiberemus: ubi prestantiam eam amisimus, & literarum adiumẽto indiguimus, secundo remedio opportune uti non uelimus. nam si crimen est ꝙ eò relapsi simus, ut literarũ auxilio indiguerimus, & gratiam spiritus non seruauerimus: quanta accusatione digni censendi sumus, si ex oblato nobis hoc adiumento utilitatem consequi recusemus, & quasi frustra nobis datas literas negligamus? in maiorem sane pœnam incideremus. Quod ne nobis contingat, diligenter quęso scripturis attendamus: & consideremus, quo pacto uetus lex fuerit tradita, & quo pacto nouum testamentum institutum. Quo modo igitur, & quando, & ubi data illa lex fuit? Post Aegyptiorũ perniciem in de-
Exo.19.a serto, in mõte Sina, cum ex eo & fumus et ignis exiret, cum tubę sonitu, et tonitruis, et fulguribus cum in ipsam caligine penetrasset Moyses. In nouo autem testamento non ita, neq; in de-
Act.2.a serto, neq; in monte, neq; cum fumo & tenebris & caligine & procella, sed principio diei in do-

mo oībus confidentibus multa cum quiete effecta omnia sunt. quippe cum illis q rudiores adhuc erant & intractabiliores, corporali quadā specie opus fuerit, deserti uidelicet, mōtis, fumi, sonitus tubę, aliorumq; similiū: subliniores uero & obtemperantiores: qui corporum sensum transcenderant, nulla huiusmodi re indigerent. Nam licet in ipsis sonitus etiam quidam contigerit, id nō ob Apostolos, sed ob Iudęos qui aderant, euenit, quorum etiam causa linguę quasi ignis apparuerunt. Si enim etiam post hæc signa musto esse plenos Apostolos dixerunt, multo magis si nihil eorum uidissent, fuissent dicturi. Atq; in ueteri quidem testamento cum ascēdisset Moyses, ita Deus descendit. Hic natura nostra in cœlum, immo in solium regale subducta spiritus descēdit. Si autem spiritus esset minor, quę facta ab ipso sunt, maiora atq; admirabiliora nullo pacto essent. Nam sicut tabulę hę cordis multo meliores, ita facta multo fuerunt splendidiora. Non enim e monte descenderūt Apostoli, sicut Moyses, lapideas tabulas in manibus gestantes: sed spiritum in animo circunferentes, & thesaurum quendam & fontem dogmatum & gratiarum & bonorum omnium scatentem aperientes atq; effundentes cum libri ipsi essent per gratiam ac leges animatę, quocunq; discurrebant. Ita tria milia hominum, ita quinq; milia, ita totius orbis populos attraxerunt, cum Deus per eorum linguam omnes accedentes alloqueretur.

Act.2.a

Exo.19.c

Exo.19.d

Act.2.g.

EIVSDEM CHRYSOSTOMI in acta Apostolorum pręfatio.

MVltis neq; q sit liber is, neq; qs eũ scripserit ac cõposuerit, satis notũ ẽ, iccirco ego in hoc pcipue necessario mihi icũbendũ cẽsui, ut ignorãtes monerẽ, & nõ cõmitterem ut tantus thesaurus lateret, atq; occultus iaceret. Tãta enim philosophia, & dogmatum rectitudine, eorum maxime quę de spiritu dicta sunt, est refertus, ut non minorem q euangelia nobis afferre utilitatem possit. Ne igitur ipsum negligenter prętereamus, sed studiose atq; accurate perpendamus. Hic enim uidere licet ea quę in euangelijs prędixit Christus, re ipsa euenisse, ut in rebus ipsis lucentem iam ueritatẽ conspiciamus. Hic multam discipulorum in melius mutationẽ ex spiritu effectam animaduertere possumus. Au-
Joã. 14. b. diuerant quippe à Christo dicente, unusquisq; qui in me credit, signa quę ego facio, etiam ip-
Matth. 10. b & c. se faciet, & maiora his faciet. Audiuerãt, cum prędiceret, ad principes & reges deducendos ip-
Joã. 16. g. sos esse, & in synagogis illorum esse flagellandos, innumerabilia passuros, atq; omnia demũ
Matth. 24. a & b. superaturos, in totoq; mundo euangelium esse prædicandum. Quę sanè omnia uera euasisse hoc in libro intueri unusquisq; potest. necnon plura alia, quę cum discipulis uersans Christus pręnũciauit. Ipsos uero Apostolos per mare ac terram tanq; aues transuolando hic percurrere uidebis, & timidos illos atq; imprudentes ali-

quando, repente alios fuisse effectos, ut & diuitiarum superbia, & gloria, & ira, & cupiditate & omnibus huiusmodi sublimiores euaserint. Nullam in his uel inuidiam ut prius, uel principatus cupiditatem animaduertes, sed maximã in omnibus concordiam, atq; omnem deniq; uirtutem absolutam ac perfectam, charitatemq; in primis fulgentem in ipsis admiraberis: de qua multa sępe ipsis pręceperat magister, cum diceret, in hoc cognoscent omnes uos meos esse discipulos, si mutua uos charitate fueritis prosequuti. Adde q; dogmata etiam quędam inuenire hic possumus, quę nisi hic extaret liber, nemini aliunde ita innotescerent: sed salutis nostrę summa quãtum ad uitã & decreta spectaret, obscura esset, atq; occultaretur. Quòd autẽ maiorẽ partem huiusce libri Pauli gesta qui supra omnes alios maxime laborauit, sibi uendicarint, illud in causa est, quod qui librum hunc composuit beatus Lucas, discipulus ipsius fuit. Cuius quidem Lucę uirtutem cum multis alijs ex rebus, tum pręcipue ex eo conspicere ualemus, q; magistro semper adhęserit, sequutusq; semper eum fuerit. Nam quando etiã omnes ipsum deseruerant, alius in Galatiam, alius in Dalmatiã profectus, quid de ipso dicat Paulus, audi: Lucas est, inquit, solus mecum. & ad Corinthios scribens de ipso ita loquitur: cuius laus in euangelio est per omnes ecclesias. & cum inquit, Cęphę apparuit, deinde undecim iuxta euangeliũ quod accepistis, de hoc loquitur. Quare si quis tractationem hanc ipsi attribueret, cum ipsi di-

Ioã. 13. d.
2. Timo. 4. b
2. Cor. 8. c
1. Cor. 15. a

co, dico Christo: non erraturus esse uideretur. Sed cur, dicet quispiã, si semper cum ipso fuit, non omnia usq; ad finem descripsit? respondendum illud est: ijs qui diligentiã adhibere uoluerint, hęc sufficere: ipsosq; ijs q̃ necessaria erant, attẽdisse, neq; libris conscribẽdis studuisse, cũ multas etiam sine scriptis traditiones relinquerẽt. Oĩa igitur quę hoc in libro cõscripta sunt, digna quidem sunt admiratione, sed illud tamẽ
Ioã. 12. c. pręcipue, quod Apostoli sese ad audientium captum consensione quadã usi demittũt: id quod spiritus eis suggessit, quo in dispensationis sermone & prædicatione immorarentur. Vnde cũ multa de Christo loquuti fuerint, pauca de eius diuinitate, de humanitate uero & passione & resurrectione, & assensione pleraq; disseruerunt. Quod enim tunc requirebatur, erat, ut resurrexisse & ascendisse in cœlos crederetur. Proinde sicut Christus præcipue atq; ante omnia se a patre uenisse studebat ostendere: ita hic pręcipue dat operã, ut resurrexisse Christum, assumptumq; fuisse, atq; ad eum rediisse à quo uenerat, declaret. Nisi enim hoc prius creditũ fuisset, maiorq; aliqua resurrectionis & assumptionis confirmatio accessisset, totũ dogma nõ credẽdum Iudęis apparuisset. Iccirco sensim ac paulatim ad altiora ipsos prouehit. Athenis uero
Act. 17. g ro etiam hominem Christum appellat Paulus, neq; quicq; aliud adiungit. Nam si Christũ ipsum de ęqualitate quam cum patre habebat, dif
Ioã. 10. f. ferentem lapidare sępenumero conati sunt, &
Matth. 26. f maledicum propterea uocabãt; sero profecto à

piſcatoribus idē admiſiſſent: prȩſertim cum iā
crucis opprobriū prȩceſſiſſet. Sed qd Iudȩos di-
co? cum ēt ipſi diſcipuli tunc ſublimiora dogma Ioā. 6. f.
ta audiendo ſȩpe turbarentur, ac ſcandalo affi-
cerentur? unde ipſis ēt dicebat: multa habeo uo Ioā. 16. c.
bis dicere, ſed geſtare ea non poteſtis. Q, ſi illi
qui tādiu cum eo uerſati fuerant, qui tot arca-
norum facti fuerant participes, qui tot miracu
la conſpexerant, percipere ea non poterant: quo
modo homines ab aris & idolis, & uictimis, &
felibus, et crocodilis, talia .n. erant quȩ à grȩcis
colebantur, atq; aliis huiuſmodi auulſi repente
ita ſublimes dogmatum ſermones admiſiſſent?
Quomodo iudȩi, quorum aures per ſingulos
dies huiuſmodi monitionibus perſonant, Dn̄s Deut. 4. f.
Deus tuus, Dn̄s unus eſt, & prȩter ipſum non Deut. 6. a.
eſt alius: q ipſum cruci affixū inſpexerunt, īmo
etiā cruci ipſi affixerunt, & ſepelierunt, & non
uiderunt reſurrexiſſe: ſi Deū ipſum illum eſſe,
et patri ȩqualē audiuiſſent, nō maxime omniū
refugiſſent, ſeſeq; ab aliorū conſortio abrupiſ-
ſent? Propterea ſenſim ac paulatim ipſos hos ꝓ-
uehunt, multūq; hac conſenſionis diſpenſatiōe
utūtur: abundantiorem ēt ſpiritus gratiā conſe
quuntur, maioraq; ꝗ̄ ipſe fecerit, in nomine ip Act. 5. c.
ſius operantur: ut utroq; hoc modo eos humi ia Act. 19. b.
centes excitarent, et reſurrectionis ꝑdicationē
cōfirmarent. Hic .n. liber reſurrectionis prȩci-
pue demonſtratio eſt: qua credita cȩtera apte
progrediuntur. Atq; huiuſce quidē libri argu-
mentum, ac totus ſcopus, ſicut ſummatim colli
gere quiſpiam poſſet, huiuſmodi eſt,

LIBRI GESTORVM. argumentum.

APostolorũ gesta qui narrat, est Lucas euangelista: qui cum Antiochenus esset genere, & scientia medicus, simul cum Apostolis & precipue cũ Paulo peregrinatus est: atq; ita ea quę accurate nouerat, describit. Capita eorũ quę narrat, hęc sunt. Angelis excipientibus assumptũ esse Dominum: Spiritũ sanctum in quinquagesima in apostolos & omnes qui aderant, effusum fuisse: Matthiã loco Iudę proditoris fuisse substitutum: Septem diaconos institutos fuisse. Quo pacto electus Paulus fuerit, & quę sit passus. Quęcunq; item Apostoli oratiõe & fide in Christum miracula fecerint.

SIGNA Apostolorum quę hic narrantur, hęc sunt.

PETRVS & Ioannes claudum ab ortu qui ad speciosam portam considebat in nomine Domini curauerunt. Cap. 3.

Petrus Ananiã & Sapphirã q ex pecunijs quas Deo pmiserant, quasdã defraudauerãt, coarguit, et statim mortui ceciderũt. Cap. 5.

Petrus in Ioppe Dorcadam quę & Tabetha dicebatur, mortuam precibus effusis a mortuis suscitauit. Cap. 9.

Petrus uas e cœlo demissum omnibus animalibus plenum inspexit. Cap. 10.

Petri umbra ingredientis super ęgrotãtes pertransiens eos sanabat. Cap. 5.

Petrus uinctus & custoditus in carcere non ui

& dixit, causa tua his uitam donaui: atq; ita incolumes euaserunt. Cap. 27.

Egressum e naui Paulum cum uipera momordisset, oēs ipsum moriturum confestim esse opinabantur. ubi uero illęsus ꝑmansit, Deū esse existimabant. Cap. 28.

Patrem Publij in insula torminibus laborātem impositis manibus sanauit Paulus, & alios multos ęgrotantes curauit. Cap. 28.

NOMINA DVODECIM APOSTOLORVM.

Simon q dicit Petrus. Andreas fr̄ eius. Iacobus. Ioannes. Philippus. Bartholomęus. Thomas. Matthęus publicanus Iacobus Alphęi. Simō Cananęus. Iudas Iacobi fr̄. Matthias īter duodecim loco proditoris Iudę subrogatus.

SEPTEM DIACONORVM NOMINA.

Stephanus. Philippus. Prochorus. Nicanor. Timon. Parmenas, & Nicolaus.

EX SEPTVAGINTA DOMINI APOstolis fuerunt etiam hi.

Barnabas. Sosthenes. Cephas cognominis Petri. Matthias q īter duodecim cōnumeratus postea fuit. Barsabas, et Linus, de quo ad Timotheum scribens meminit Paulus. Thaddęus, & Clopas, et qui cum ipso erant.

VBI APOSTOLI EVANGELIVM Christi prędicarint, & quo modo defuncti uita fuerint.

SIMON PETRVS Apostolorum princeps, cū ut epistolis suis ipse declarat, in Pō

to et Galatia et Cappadocia et Bithinia et in Italia euangeliũ prędicasset, Romę postea sub Nerone capite deorsum uerso ita ipsum postulãte cruci affigit, Romęq;. 3. Kalen. Iul. sepelit.

ANDREAS frater eius sicut patres nostri tradiderunt, Scythis, Sogdianis, Sacis euangelium Dñi nostri Iesu Christi prędicauit, & ĩ magna urbe ubi castrũ est Apsorus & Phasis fluuius. Sepelitur autem Patris Achaię urbe, cum ab Aegea proconsule cruci fuisset affixus.

IACOBVS Zebedęi filius duodecĩ tribubus q̃ in dispsione erãt, euangeliũ prędicauit: et ab Herode tetrarcha q̃ ẽt Agrippa dicebat, gladio est interẽptus in urbe Marmarica sepultus ęst.

IOANNES frater eius in Asia euãgeliũ Christi prędicauit cum uero a Traiano in Pathmũ insulã ob predicationem Dñi fuisset relegatus, ibi euãgeliũ conscripsit. Ephesi sepelitur, cum adhuc uiueret, Deo ita uolente.

PHILIPPVS apostolus in Phrygia euangelium Dñi prędicat. in Hieropoli sepelitur.

BARTHOLOMAEVS Apostolus Indis prędicauit, ĳs qui felices appellantur. ipsisq; euangeliũ Matthęi tradidit. Albani consopitur, quę magnę Armenię indicę urbs est.

THOMAS apostolus sicut proditum memorię est, Parthis, Medis, Persis, Germanis, Hyrcanis & Bactris Christum euãgelizauit. In urbe Calamina Indię sepultus est.

MATTHAEVS euangelista euangeliũ Hebraica lingua conscriptum edidit. In Hierapoli Parthię obdormiuit, atq; ibidẽ ęst sepultus.

IACOBVS Alphęi q iustus ē cognominatus, primus Hierosolymorū episcopus lapidibus à Iudęis in Hierusalem est interfectus, atq; ibi sepultus in templo est.

TADDAEVS q et Lebbęus, et Iudas Iacobi appellabat᷑ Edesenis et toti Mesopotamię uerbū xp̄i annūciauit sub Augaro Edesenorū principe. Beryti ē defunctus, ac sepultus.

SIMON Cananęus Clopę filius, q & Iudas, post Iacobū iustū episcopus Hierosolymis extitit. cumq; annū centesimum ac uigesimum ageret, crucis martyrio sub Traiano rege è uita decessit.

MTTHIAS unus ex septuaginta discipulis loco Iudę Iscariotis cū undecī cōnumeratus ī Aethiopia exteriore morit᷑, ī regiōe ubi ē castrū Apsarus, cū ibi uerbū Dn̄i nunciasset.

PAVLI PERAGRATIO, ET MARTYRIVM.

PAulus apostolus à Damasco incepit, et deuenit Hierusalē, inde Tarsum, e Tarso Antiochiā et rursus secundo Hierusalē rediit: atq; inde iterum Antiochiā. Vnde segregatus cum Barnaba in apostolatū Seleuciam uenit: deinde in Cyprum est profectus, ubi ēt Paulus est coeptus uocari. Postea Pergen, tum Antiochiā Pisidię, inde Iconiū, ex Iconio Lystrā & Derbē Lycaonię urbes peruenit. in Pamphyliā deinde, et Pergē, et Attaliam: ac rursus tertio in Antiochiā Syrię. postea peragrata Syria et Cilicia iterum Derbē et Lystrā rediit, ubi Timotheū circuncidit. In Phrygiā postea et Galaticā regionem

gionem abiit, inde in Mysiã & Troadem, inde Neapolim, atq; illinc Philippos Macedonię deuenit. Pertransiẽs deinde Amphipolim et Apolloniã Thessalonicã est ꝓfectus, inde Berrhoeã, inde Athenas, Athenis Corinthũ, unde in Ephesum trãsiit. Ex Epheso in Cęsareã, e Cęsarea secundo in Anthiochiã Pisidię est ꝓfectus. Inde in Galaticã regionem et Phrygiã Postea secundo Ephesum uenit. Peragrata deinde Macedonia in Gręciam deuenit. atq; inde repetita Macedonia Philippos secundo petiit. e Philippis in Troadẽ profectus est, ubi Eutychũ qui e fenestra ceciderat, suscitauit. Postmodũ in Assum, inde in Mitylenem, inde e regione Chii, inde in Samũ, inde in Miletũ peruenit. Deinde accersitis iis qui Ephesi erãt, colloquutus cũ ipsis est. Postea in Coum atq; inde Rhodũ decessit. inde in Patara, e Pataris in Tyrũ. tum in Ptolemaidem. inde in Cęsareã. e Cęsarea rursus tertio in Hierusalẽ ascendit. Inde traductus in Cęsareã, ac deinceps uinctus Romã perrexit. nã e Cęsarea in Sidonẽ, e Sydone in Myra Lycię, atq; inde in Cnidũ deueniunt. unde postea magna tẽpestate agitati in insulã Melitam eiecti sunt, in qua cum Paulus a uipera in manu fuisset morsus, illęsus ꝑmãsit. Ex insula Syracusas adeũt, inde Rhegium, e Rhegio Puteolos petũt. Vnde postea pedestri itinere Romã proficiscenti Paulo fratres usq; ad Appii forum & tres tabernas obuiã processere. Cum uero ingressus Romam esset, atq; ibi aliquantum tempus docuisset, postea sub Nerone Cęsare trigesimo sexto anno

✠✠✠

a passione Domini, cum bonũ certamen certasset, detruncato capite martyriũ consummauit, tertio Kalendas Iulias, anno ab aduentu Dñi nostri Iesu Christi sexagesimo nono. Sunt aũt ex quo martyriũ obiit, trecenti ac triginta anni usq; ad prẹsentẽ hunc consulatum qui quartus est Arcadij, & tertius Honorij fratrum imperatorum Augustorum, quindecennalis circuitus indictione nona.

MARCVS euangelista cum Alexãdrensibus & toti circum uicinẹ regioni usq; ad Pentapolim Domini euangeliũ prẹdicasset, Alexandriẹ in Bucolis cum Ictaro primo Lyci martyre sepelitur. Quem Alexander detulit, & ubi omnes episcopi positi sunt, collocauit.

TITVS episcopus Cretẹ Cretensibus, & circum adiacentibus insulis Dñi euangelium annunciauit, & ibi mortuus est, ac sepultus.

CRESCENS in Gallijs cũ prẹdicasset obdormiuit, atq; ibidem humi est conditus.

EVNVCHVS Candacis reginẹ Aethiopũ in Arabia felice & in Taprobana insula euangelium prẹdicauit. eundem ibidem martyrium obijsse, & magnifice sepultum fuisse fama obtinet. & usq; ad hodiernum diem cœmeterium eius extat.

APOSTOLICORVM GESTORVM argumentum alterum.

ET si acta seu gesta apostolorum liber hic inscribit, maiori tñ ex parte Pauli facta continet: quẹ qui hẹc conscripsit Lucas,

optime cognoſcebat: utpote qui ſimul cū eo & uixerit, et peregrinatus ſit, et multa ei neceſſaria ſubminiſtrarit. A geſtis aūt aliorum apoſtolorū exordiri hiſtoriā neceſſe ipſi fuit, quia niſi ea prius fuiſſent expoſita, de Paulo exacte tradi quippiam non poterat. Quo pacto .n. ipſius crudelitas et ferocia in diſcipulos Christi anteq̃ ad prędicationē acceſſiſſet, fuiſſet manifeſtata? quo pacto in cęde Stephani conſobrini ſui cōſenſus appar uiſſet? quo pacto eius inexpectata uocatio et conuerſio erga eos quos antea pſequebatur, et periculorū pro ipſis ſuſceptio potuiſſet declarari? quę omnia iudęos ſemp ita irritabant atq; exagitabant, ut rabide in eum ferri cogerentur. Nihil ſane horū pſpici ſatis potuiſſet, niſi Apoſtolorū hiſtoria pręceſſiſſet. Prętere a ſi ab ipſo Paulo narrationē incepiſſet, pror ſus ad explicāda ea quę ipſi contigerunt, digreſſione ſępe uti fuiſſet neceſſe: atq; ita ſępe narrationis ſeries fuiſſet interrupta, dum multa ſubinde interſerunt, ſine qbus euidenter cōſtare quod de Paulo diceret, non potuiſſet. Vt igitur et perſpicuā de eo et non interruptam hiſtoriā ſtrueret Lucas a cōmunibus apoſtolorū geſtis eſt exorſus. Poſteaq̃ uero ad Paulum deuenit, propoſitum in eo ſuum pſequutus eſt, atq; omiſſis cęteris quod a principio īſtituerat, abſoluit. Non ſcripſit aūt neq; mortem Pauli, neq; eius ad Neronem ſecundā abductionem, licet cū eo adhuc eſſet, cum Paulus ipſe dicat, Lucas mecum eſt ſolus: uel qa hiſtoriam ꝑpetuam cōponere minime ꝓpoſuerat, ſed eatenus tm̄ pro-

Act. 9. a

Act. 18. g. d

Act. 9. c. d.

2. Timo. 4. b

gredi uolebat, ut feruens eius erga Christū stu
diū et adhęsionem, quęq; eò spectabāt, manife
staret: uel qa occasio ei data non fuerit, qua de-
ducere ad calcem institutū opus liceret: quippe
cū multę a psequutoribus Christi quę tunc īce
pere, turbationes esse īpedimento potuerint. Li
cet igitur liberis gesta apostolorū a principio
polliceat̄, sicut iam diximus, uerius tn̄ spiritus
sancti gesta in eo cōtinentur. Q uę.n. admira-
bilia ab Apostolis facta fuerint simul ac sancto
spiritu fuerunt afflati, ex hoc libro cognosci-
mus: quę planè spiritus ipse per eos efficiebat.
Q uin et prędictionū Christi ex hoc libro euen
tus manifestat̄. Nā quod dicebat, & maiora his
Ioā. 14. b. faciet, tunc impletū uidemus, cum umbra apo
Act. 5. c. stolorū, & sudaria a corpore ipsorum desum-
Act. 19. b pta mirabiliter ęgrotantibus, ac uexatis a dę-
monibus succurrerent. Ita ut non ab re esse ui-
deretur, si euangelium Christi gesta, librum
hunc spiritus sancti gesta appellaremus.

LIBRI GESTORVM APO-
stolorum capita.

Marcum. Cap.15.

De Timothei circuncisione, & de profectione Pauli cũ eo ex reuelatione in Macedoniam. de Purpurarię Lydię mulieris conuersione. de eiectiõe spũs e puella Pythonem habente, ab quã conclusi in carcerem Paulus et Sylas oratione facta e carcere orto terręmotu liberati sunt. & de custodis carceris conuersione. Cap.16.

De seditione facta in Thessalonica ob p̃dicatione. de fuga Pauli et Sylę in Berrhœã, et inde Athenas. de oratione Pauli ad Areopagitas. & cõuersione Dionysii Areopagitę. C.17.

De Aquila & Priscilla, de Tito, & conuersione archisynagogi Corinthi: de deductiõe Pauli ad Gallionem ꝓconsulem. de discessione e Cõrintho, & profectiõe in Ephesum. De Apollo eloquente homine & fideli. Cap.18.

De baptismo et spiritus sancti dono dato ꝑ orationem Pauli ijs qui Ephesi crediderant. de filijs Sceuę Iudęi contra quos inualuit dęmon. de cõfessione credentiũ. de seditione a Demetrio aurifice cõcitata cõtra Apostolos. C.19

De Pauli peragratione in Gręciam, et Macedoniam, & Troadem ubi Eutychus à Paulo suscitatur: in Assum, Mitylenem, Samum, Miletum quò aduocatos seniores Ephesi Paulus monitione confirmat. Cap.20.

De nauigatione Pauli à Mileto in Cęsaream usq; Palestinę: ubi Agabus Paulo comprehensionem in Hierusalem prophetat. de profectione Pauli in Hierusalem, ubi a Iacobo

EXPLANATIO VETERVM Sanctorum Patrum, ab Oecumenio ex diuersis cõmentarijs collecta, atq; in compendium redacta

IN ACTA APOSTOLORVM,

IOANNE BERNARDO FELICIANO INTERPRETE.

De præceptione Christi discipulis ne discederent ab Israel: de ascensione eius in cœlum, & substitutione Matthiæ in locum Iudæ. Cap. I.

PRIMVM SERMONEM *feci de omnibus o Theophile, quæ incepit Iesus et facere et docere, ad eũ usque diem, quo Apostolis quos elegerat, mãdatis per spiritum sanctum traditis, assumptus est.*

SERMONEM inquit primũ, non euangelium, cum tamen Paulus euangelium suũ appellet, cum ait (secundũ euãgelium meũ) iactantiam enim vbiq; euitant: perinde ac Matthæus, qui librum generationis inscribit. Quòd si Marcus principiũ, inquit, Euangelij Iesu Christi, non ita intelligendum est, vt sua scripta euangelium vocarit, sed Christi prędicationem: cuius initium fecisse Christum manifestũ est, vbi primum à Ioannis baptismate prodijt. Generatio autem ex virgine, quęq; ad eam spectant, reuela-

2.Tim.2.b

Matth.1.a

Mar.1.a

tionis mysterij Christi, eiusque hominis facti origo extitit. quo etiam principio suarum historiarum et Matthæus, & ipse hic Lucas vsi sunt. Quãquã hæc scripta, quippe quæ verum euangelium, id est Christi doctrinã contineãt, fideles postea euangelia appellanda censuerũt. Cũ vero (de omnibus) inquit, Euangelistæ Ioãni videtur aduersari. ille siquidem nõ posse hæc vllo modo
Ioan. 21. g scribi asserit: neque enim mundum libros qui scriberentur, esse capturum: hic de omnibus a principio ad assumptionem vsque sermonem fecisse scribit. quid igitur dicendum? Lucam nempe hic dicere se de omnibus necessarijs atque ad rẽ pertinentibus nihil prætermisisse, quibus prædicationis diuinitas ac veritas cõprehendatur. quippe cum etiam ipse Ioãnes de omnibus his disseruerit. n[...]il. n. prætermisit, quo possit vel verbi secũdũ ca[...]e dispensatio credi atque agnosci, vel diuinitatis magnificẽtia emicare, atque ĩnotescere. O THEophile) princeps erat hic Theophilus. nec mireris quod vnius viri causa tantũ laborẽ suscepit Lucas, vt duos ipsi ĩtegros ac iustos libros conscripserit. seruare enim Domini manda
Matt. 18. b tum studebat, qui ait, nõ est volũtas patris mei, vt vnus ex paruis & pusillis his pereat. ET FAcere & docere) de passione intelligit & miraculis quæ fecit. vel quia ex ijs quæ ipse agebat, monere consueuerat. AD Eum vsque diem) ordo: ad eum vsque diem quo assumptus est: reliqua interposita sunt. MAndatis per spiritũ sanctum traditis) vel quia spiritualia mãdata significat, nihilque in se mundanum præ se ferentia: vel

vt ſpiritum in eo inſitum, cognatumq́ oſtendat: quippe qui nihil eorum quę a Deo perficiuntur, in ſe habeat, quod a ſanctificatrice perſona deficere videatur. Quę vero ſunt hæc mādata? euntes docete omnes gentes baptizātes eas in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti. ASSumptus eſt, inquit, non aſcendit; adhuc enim de eo tanq́ de homine loquitur. Matt. 28. d Luc. 24. g

QVIBVS etiam manifeſtauit ſeipſum uiuentem poſteaq̄ paſſus eſt, in multis argumentis, per dies quadraginta apparens ipſis, & loquēs de regno Dei.

Cum dixiſſet (aſſumptus ē) ne aliquis alterius poteſtate id factū exiſtimaret, ſtatim quod propriæ facultatis erat, ſubiūxit (quibus etiam manifeſtauit ſeipſum viuentem) vt autē & paſſum eſſe & ſurrexiſſe eūdem oſtenderet, adiunxit, (poſteaq́ paſſus eſt) PER dies quadraginta) non, in diebus: non enim aſſidua cum ipſis conſuetudine vtebatur, queādmodū ante paſſionē, ſed intermiſſa: partim vt maius ipſis deſiderium prę ſentię ſuę excitaret: partim vt ſublimiorē, diuinioremq́ naturam ſuam oſtenderet. APPArens ipſis) qua de cauſa non omnibus, ſed Apoſtolis tantum apparuit? propterea q́ plerique alij myſterij arcana nō intelligētes viſum quoddam, atq́ vmbram eum eſſe exiſtimaſſent. nam ſi diſcipuli ipſi a principio nō credebant & turbabantur, quid facturum fuiſſe vulgus putandū eſt? Iccirco ex ſignis quorum faciendorum gratiam acceperant Apoſtoli, indubitatam reſurrectionis fidem, cōmunēq́ facit; vt non illis ſolum

modo qui tunc fuerunt, id quod ex sola visione euenturum erat, sed omnibus etiam aliis qui postea successerunt, resurrectio fuerit manifestata. ET oquens de regno Dei) Hinc possumus cognoscere Christum post resurrectionem quoque discipulos docuisse.

ET conuersans præcepit ipsis ab Hierosolymis ne recederent, sed expectarent promißionem patris, quam
Luc.24.8 *audiuistis ex me.*

ET conuersans, vel vt verbum verbo exprimamus, consaliens, idest comedens & bibẽs: hoc est salis & mensæ particeps factus, græce id est συναλιζόμενος. Ab Hierosolymis autem ne recederent, monuit, eo ꝙ volebat eorum permansione resurrectionis fidem certiorem reddi, tum ex miraculis quæ ex inuocatione crucifixi efficiebant, tum ex eorum afflictationibus atq; oppressionibus: qui cum a Iudæis multis malis afficerentur, nõ modo ab eius qui crucifixus fuerat, & surrexerat, amicitia non recedebãt, verum etiam pro eo constanter moriebãtur. ꝙ si ab Hierosolymis statim discessissent, nihilq; ex his fuisset subsequutum, dubia ac suspecta resurrectio videri potuisset: præsertim cum multi etiã illic essent, qui erant credituri. Accedit, ꝙ ea quoq; de causa expectandum illis fuit, ne aut aliqui dicere possent, eos relictis suis ad externos gloriabũdos abiisse: aut ipsi nondum virtute spiritus armati ad congressus aduersariorum imbelles redderentur. PRomissionem patris) Et vbi hoc promisit pater? dicendum, vel per defectum (ab) præpositio-

nis locum hunc ita intelligi debere, vt sit, sed expectarent promissionem τοῦ πατρὸς patris, pro ἀπὸ τοῦ πατρὸς .i. à pre, quā ipsis de spiritu sancto pol- Ioā.14.b
licitus fuerat: vel quia quemadmodum ipse inquit (quæ a patre audiui, ea annuncio vobis) ita Ioā.15.b
quoque spiritus sancti promissionem, licet ab ipso facta fuerit, a patre tamen etiam extitisse credendum est. Si vero de ipso etiam spiritu inquiris,
Ioel locuples ad hoc confirmandum testis producetur, effundam, inquiēs, e spiritu meo in omnem carnem. Q Vam audiuistis ex me) quando Ioel.2.g
audiuerunt? quando dixit, confert vobis vt ego Ioā.16.b
discedā: nam si non discessero paracletus & consolator ad vos non veniet. & rursus, ego rogabo Ioā.14.b
patrem, & aliū consolatorem vobis mittet. Cæterum si nondum aduenerat spiritus, quo modo dixit, accipite spiritum sanctum? an quia ita di- Ioā.20.f
cendo idoneos eos ad suscipiendum spiritum reddidit, quem postea quando venit, susceperūt? an quia de futuro tanquā de præsenti loquitur? an quia spiritus exhibitio duplex est, purgans vna, altera perficiens? perfecta igitur ac perficiēs, quā etiam alios impertiri poterāt, Apostolis data est quinquagesimæ tempore, quando spiritus aduētus apparuit. Cur autē ipso præsente non descenderit spiritus, ea est ratio, quod si Christo discedente spiritus mansisset, minor fuisset consolationis vis: nam ab ipso ægre admodum diuelli potuissent. Vnde non statim, sed post octo circiter, vel nouem dies aduenit: quo & paulum tristati, & desiderio promissionis, indigentiaque excitati puram demum, ac perfectā ex præsentia ipsius vo-

luptatem perciperent. Adde q̀ prius oportebat naturam noſtram in cœlo apparere, perfectamq́ & integram fieri reconciliationem: & tunc poſtea ſpiritum deſcẽdere. Vide præterea, quo modo ne rurſus poſt aſſumptionem abeant, expectatione hac, quodam quaſi vinculo omnes ibi detineat.

Luc. 24.g *Quòd Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autẽ baptizabimini ſpiritu ſancto nõ poſt multos hos dies.*

Principio apoſtoli aqua baptizati fuere, deinde etiam ſancto ſpiritu. Hic excellẽtiam ſuam Chriſtus qua Ioãnem excedebat, manifeſte iam oſtendit: & non ita obſcure, quemadmodum cũ

Matth. 11.b dixit, qui minor eſt in regno cœlorũ, maior Ioãne eſt. VOS autẽ baptizabimini ſpiritu ſancto non poſt multos hos dies) baptizabimini inquit, non baptizabo, vt iactantiam vbique euitet.

Matth. 3.c Præterea cum Ioannes id præmonuerit, cum inquit (ipſe vos baptizabit ſpiritu ſancto, & igni) ſuperuacaneum erat, vt idem per ſe ipſe confirmaret. non ne in cœnaculo ſine aqua ipſe gratia baptizat? principalior enim eſt ſpiritus, per quẽ etiam aqua ipſa vim habet. nam ipſe etiam ſine oleo Chriſtus, id eſt vnctus effectus eſt.

Qui igitur conuenerant, interrogabant ipſum, dicentes: Domine in tempore ne hoc reſtituis regnum populo Iſrael?

Matt. 24.a Vide hic, quoniam ante paſſionem de mundi conſummatione interrogauerant, non amplius de eadem re nunc, ſed de regno mundano ſciſci-

tantur: adhuc enim imperfecti erant. simul autẽ congregati interrogant, vt vel ex ipsa multitudine impetrare possint. Cum vero ante passionẽ audiuissent, neminem nosse diem, rursus tamen etiam nunc interrogant. Nam quia audiuerant se accepturos esse spiritum, reliqua etiam quasi digni volebant cognoscere, & simul molestijs liberari cupiebant. Non dixerunt autem, quãdo, sed, in tempore ne hoc: id est, nũc ne: tanto diei illius desiderio tenebantur. ac nondum, vt mihi quidẽ videtur, certo quidnam esset regnum, cognouerant: quippe cũ nõdum adesset spiritus, qui postea omnia docuit. Dixerunt (restitutis) quia maiora posthac de ipso concipiebant. Vnde etiam ipse remissius respondit. nõ enim dixit, neque filius nouit: sed, non est vestrum. ne tamen penitus desperarent, subiunxit, sed accipietis vim &c. cũque illi non de consummatione interrogarẽt, ipse id quod nõ inquirebant, docet, more optimi magistri: qui non ea quæ volũt discipuli, sed quę conferunt, docere consueuit. iccirco non ad interrogationẽ, quippe quæ nihil vtilitatis in se habebat, respõdit: sed quod vrgebat, maxime docet. tũc enim ipsis maxima spiritus necessitas erat.

Matt. 24. e

Matt. 24. e

Dixit autem ad ipsos, non est uestrum cognoscere tempora uel momenta.

Vbique a futurorum cognitione ipsos remouet, non ꝙ ignoraret, sed ꝙ nullam ex eo vtilitatem ad animæ salutem consequuturos ipsos sciebat. vnde etiam superius nulla certa præfinitione ad eos ita dixit; vos autẽ baptizabimini spi-

ritu sācto nō post multos hos dies. Quòd si q̄ras cur vel non statim spiritum demiserit, vel saltem certum aliquem terminum aduentus eius non significarit: illud tibi sciēdum est, nec statim post ascensum spiritum accessisse, quo maiori postea desiderio exciperetur: nec ad certum diem, quo soliciti de aduentu eius discipuli, paratioresque efficerentur.

Quæ Pater posuit in propria potestate.

Aduertendum an hoc rerum humanarū præscriptionem, id est fatalem necessitatem tollere volentibus non parum afferat argumenti. nā cū inquit (quæ pater posuit in propria potestate) fatum tollit. sed si pater, etiam filius: omnia enim quæ sunt patris, filij quoque esse manifestum est.

Sed accipietis uim superuenientis in uos spiritus sancti, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & usque ad extremum terræ.

Matth.10.a Quoniam antea præceperat, in viam gētium ne abieritis &c. solis enim se missum esse ijs qui ex israel erant: nunc vnà cum his, & Samaritanis, & reliquis gentibus prędicationem cōmunicat: & simul in vniuersum orbem pietatis sermonem diffundendum esse prænuntiat. quod enim inquit (usque ad extremū terrę) quid aliud q̄ hoc significet, non video.

Luc. 24.g *Et cum hæc dixisset, uidētibus ipsis subleuatus est.*

Cum abduxisset ipsos, auocassetq; a vana alia nugacitate, ne rursus eum interrogarent, statim

aſcenſum in cœlum aggreſſus eſt. Addit autem (videntibus ipſis)ꝓpterea ꝙ hac in re principiū facti ad fidem ipſorum confirmandam præcipuā vim habuit: finis nō ita.atq; iccirco etiā duo illi viri aſtiterunt, qui deueniſſe ipſum in cœlū docerent.neq; enim in finem vſque penetrare ipſorum viſus poterat.ſed in reſurrectione contrariū euenit: principium ſiquidem in ea viſum nō eſt: eo ꝙ cum & ipſe qui ſurrexerat,viuus conſpiceretur,& ſepulcrum vacuum, ſuperuacaneum id erat futurum: finis tamen manifeſtus fuit, cum viuus ipſis apparuerit.

Et nubes ab oculis ipſorum eum ſuſcepit.

Nubes dominum ſuſcepit,vt æqualem eū patri eſſe ſignificaret: quippe cum(nubes et caligo in circuitu eius)de patre dictum ſit.præterea qui carnē aſſumpſit Deus nubis vehiculo vſus eſt, eſt.n. Dominus: Helias vero ignis. hic enim vt pote vniuerſi dominus & propria poteſtate aſcēdens,nubem quæ terrenū quoddam eſt, ac deorſum tendit,ad aſcenſionem aſſumit,quippe cum non magis vehatur,q̃ vehat.at Helias quia erat ſeruus,ꝓpterea curru,qui ea eſſet natura, vt furſum ferretur,indiguit, & equis,qui accelerando ad ſuperiora iter peragerent.vnde de illo dictum eſt) aſcēdit Helias in cōcuſſione & turbine quaſi in cœlum(de Domino vero dicitur)eunte ipſo in cœlū. Duo autem viri albis induti tunicis reditum Domini in cœlū cōfirmāt, propterea ꝙ penes duos & tres teſtes certitudo verbi cōſtituit.

Pſal.96.a

4.Reg.2.b

4.Reg.2.b

Et cum intente suspicerent eunte ipso in cœlum, et ecce duo uiri astiterunt ipsis in ueste alba.

Angeli in hominum specie ob euidentiam apparentes ex cognatione aspectus ac formæ vaticinantur: ne prorsus eos turbarent, qui nouitate assumptionis terrefacti iam erant.

Qui dixerunt: uiri Galilæi quid statis inspicientes in cœlum?

Viri viris loquebantur, & tamen inter se cognati, consubstantialesq; non erant.

Hic Iesus qui assumptus est a uobis in cœlum, ita ueniet, quemadmodum conspexistis ipsum euntem in cœlum.

Ne turbentur discipuli, & quasi abierit magister, corpusq; ei dissolutum euanuerit, spe aduentus eius omnino in posterum priuentur, ac propterea aliò alius præ timore dispergãtur: iccirco assistunt viri hi duo, qui et ascensum eius in cœlum, & assumpti corporis conseruationem, permansionemq; ipsis declarant, cum inquiunt. Hic Iesus ita veniet rursus &c. Cũ vero dicunt, quid statis? monent, vt omissa occupatione hac in re in Hierusalem abeant ex Domini præcepto, qui dixerat, ex Hierosolymis ne recederent. Vnde cũ illuc accessissent, atque essent adhuc ob magistri discessum atque absentiã subtrepidi, non per vrbem diuersabantur: sed in cœnaculum ascendentes quasi in tutũ atq; occultũ locũ sese abdidere.

Tunc reuersi sunt in Hierusalem ex mõte qui uocatur Olіueti, qui prope Hierusalem est sabbati habens iter.

Sabbati iter miliare vnũ est. nã sabbati iter, vt inquit ORIGENES in quinto stromate, duorũ miliũ cubitorum erat spatium. ac sanctũ tabernaculum, atque arca tantum in tentoriorum metatione spatium occupabat: tantaque loci distãtia figere tabernacula consueuerant. quod sane itineris spatium sanctum tabernaculum adorare volenti sabbati die obire vnicuique licebat. Atque hinc die sabbati assumptionẽ hanc esse factã CHRYSOSTOMVS opinaẽ: idque ex eo significari inquit, quod subiungitur (sabbati habẽs iter) ne in sabbato longiori vsi itinere videretur, quàm quod lex eo die faciẽdum præscribebat.

Quò cum ingressi essent, ascenderunt in cœnaculũ, ubi cõmorabantur, Petrus & Iacobus & Ioannes et Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomeus & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon zelotes, et Iudas Iacobi. hi omnes unanimiter perseuerãtes cum mulieribus & Maria matre Iesu, & fratribus eius orationi et obsecrationibus uacabant.

Petrus soluẽs seu agnoscẽs. Iacobus supplantator laboris. Ioannes gratia Dei. Andreas potẽtia speciosa, vel condemnatus. Philippus os viduarum, vel os lampadis. Thomas abyssus, seu geminus. Bartholomæus filius suspendẽs aquas. Matthęus donatus. Iacobus Alphæi supplantatio. Simon zelotes disciplina vitæ. Iudas Iacobi

confeſſio: hic etiã Thaddæus appellabatur. Diſcipulos nominatim enumerat, vt eos oſtẽdat ac declaret, quippe qui in paſſione aberrauerant. Iudas enim ſe ex apoſtolorum cœtu prorſus extruderat. at Petrus & permanſit, & a magiſtro
Ioã.21.e per ternam interrogationẽ reuocatus eſt. Si autẽ Chriſti matrem accepiſſe Ioãnem in propria ac
Ioã.19.e ſua ſcriptum eſt, cum Ioannes adeſſet inter apoſtolos, ipſa quoq; ſimul affuit. ALITER. Non temere diſcipulorũ enumerationẽ facit: ſed vt oſtẽdat, qui ex ipſis interierint, et qui ĩ errore & caſu non pſtiterint. Petrus.n. qui Chriſtũ ne-
Matt.26.g garat, amaris lachrymis crimen illud abluit. id quod ex eo patuit ꝙ paulo poſt ei rationalis gre
Ioã.21.e gis cura cõmiſſa eſt. Thomas item qui non cre-
Ioã.20.d debat, contrectando manibus vulnera & latus incredulitatis malo ſanatus eſt. ita vt cum reliqui omnes adeſſent, ſolus Iudas defecerit. Aderat item Maria virgo deipara, propterea ꝙ qui eam aſſumpſerat, acceperatq; in propria Ioannes, & fratres aderant. vnde ſi Ioſeph ſponſus vixiſſet, ipſe quoque affuiſſet: præſertim cum nunquam, ſicut alij ipſius cognati, de Chriſti diſpenſatione dubitarit. Sed iam diu proculdubio mortuus fuerat. Nam neque tunc aderat, quando Ieſum docentem inſpicere atque alloqui cognati volebãt,
Mar.3.d quid enim inquit? mater tua & fratres tui foris quærunt te: non autem, pater.

Et in diebus his ſurgens Petrus in medio diſcipulorum dixit, eratq; illic turba nominum ſimul circiter centum & uiginti.

Surgit Petrus nō Iacobus, tū quia feruētior, tū quia discipulorū ꝑsidētiā sibi cōmissam susceperat. accedit, ꝙ māsuetus erat Iacobus, ꝑcibusq; & quieti vtilior, atque aptior, cū alij videlicet rē tractarent, vnde etiam Hierosolymitanam ei sedem concessere. Vide tamen ꝙ omnia Petrus cō muni e consensu, non imperiose agat. Aderāt autem centum & viginti ex ijs qui Domino crediderant. licet enim quingenti & septuaginta fuerint, quos vidisse Dominum asserit Paulus posteaq; resurrexit: hic tamen non nisi tot numero fuerunt: quos verisimile est selectiores fuisse, & feruentiores, atque huiusmodi, quibus arcana cō silia crederentur. 1.Cor.15.b

Viri fratres oportebat impleri scripturam hanc, quam prædixit spiritus sanctus per os Dauid de Iuda, qui dux fuit iis qui Iesum comprehenderunt. ꝙ nobiscum fuerit cōnumeratus, & sortem ministerii huius sortitus. Psal.40.c Ioā.18.a

Consolatur ipsos ex prædictione, & non dicit (quā Dauid dixit) sed (quā spiritus sanctus ꝑ os Dauid) quid vero id erat? quę videlicet in octauo & centesimo psalmo continentur, quæ etiā ipse paulo vlterius cōmemorat. Quod autem hic de Iuda inquit, vide ꝙ mansuete & minime odiose referat. non enim ait de scelesto Iuda, ac detestabili, sed simpliciter quod factum fuit, declarat.

Hic quidem agrum sibi ex mercede iniustitiæ comparauit, & preceps deiectus crepuit medius, et omnia Matt.27.a

uiscera eius effusa sunt: id quod omnibus qui in Hierusalem habitabant, innotuit: ut ager ille propria ipsorũ lingua Aceldema, id est ager sanguinis fuerit uocatus.
Psal.68.c *Scriptum enim est in libro psalmorum, fiat cõmoratio eius deserta: & non sit qui inhabitet in ea: & præsi-*
Psal.108.b *dentiam eius accipiat alter.*

Comparauit, non ad Iudam referens dixit: nõ enim ipse fuit qui emit agrum, sed sacerdotes pecunijs quæ ab Iuda proiectæ in templo fuerunt: sed quia tamen mercedem eam proditionis Iudę tradiderant, ei agri cõparatio ascribitur. & quia ad sepulturam ager is assignatus erat, scriptura ea fuit expleta, quæ ait (& cõmoratio eius deserta) quid enim sepulcris desertius est? cũ vero inquit, & πρηνὴς γενόμενος. i. pronus seu pręceps effectus ac deiectus crepuit, id est discissus ẽ, medius, ostendit eũ simul ac Dominum prodidit, ex nimia negligentia & ignauia desperando fine hoc defunctum fuisse, dum sese suspensum præcipitẽ deiecisset. quanquam alij sunt, qui rupto fune quo suspẽsus fuerat, pronum ac præcipitem in terram eum delapsum fuisse interpretẽtur, atque ita crepuisse. alij supuixisse etiã aliquãdiu post suspẽdiũ autumãt. Cũ aũt hęc de ipso post quadraginta dies cõmemoret, statim post proditionẽ contigisse ea ostẽdit. Cõmemorat aũt hic Petrus præsentẽ Iudæ miseriã, ppterea quod ĩbecilliorũ animi præsentibus maxime moueri ac corrigi cõsueuerũt. neque auget atque exaggerat peccatum proditorẽ eum vocando, sed pœnã in quã incidit, dũ quod passus est, refert. Aceldema autẽ agrum eum nõ

ab Iuda sed ab Iudæis vocatum fuisse asserit, cũ inquit(propria ipsorum lingua)quippe cũ etiã ipsi iniuste illud factum fuerint testificati. Matt.27.a

Oportet igitur ex his uiris qui nobiscum conuenerunt in omni hoc tempore, quo ingressus & egressus est ad nos Dominus Iesus a Ioannis baptismate incipiens ad eum usq; diem quo a nobis assumptus est, ex his inquam unum testem resurrectionis eius nobiscũ fieri. & statuerunt duos, Ioseph qui uocatur Barsabas, qui cognominatus fuit iustus, & Matthiam. & cum orassent, dixerunt: tu domine cordis omnium cognitor, ostende quem elegeris ex his duobus unum, ut sortem ministerii huius & apostolatus accipiat, ex quo Iudas præuaricatus est, ut in propriũ locũ abeat.

Cõmunicat cum ipsis hoc, ne res in certamen veniat, in contentionemq; incidant. Propterea etiam in principio, viri fratres, inquit, oportet ex vobis eligi, multitudini iudicium cõmittens: vt simul & eligẽdos venerabiles reddat, & se se ab aliorum inuidia absoluat. quódq; hoc oporteat fieri, prophetæ testimoniũ adducit, qui ait, & præsidentiã eius accipiat alter. Ex quibus aũt hoc faciendum est? ex ĳs nimirum qui ex conuẽtu cum ipsis mora temporis experimẽtum sui exhibere potuerũt. quocirca neq; ex probis dixit, ne alios contumelia afficere videretur, atque offenderet. addidit autem (a Ioãnis baptismate incipiens) propterea q̃ ea quæ antea facta fuerãt, nemo ex ipsis visu & præsentia nouerat, nisi so-

lus ille qui eos elegerat, sed spiritu tantum perce
perant. Testẽ vero resurrectionis, dixit, eo ꝗ diuinitatis Iesu summa ea præcipue est. miraculorũ enim quę ante passionem fecerat, etiã ex infidelibus qui inspexerant, multi erant testes. At enĩ explere apostolorum numerũ studebant, ne magistri electio quasi manca & detrũcata relinqueretur. neque tamen multos statuerunt, sed duos tantum ea de causa, ne si multi ex ea electione essent reprobandi, maior inter ipsos tristitia suboriretur. Barsabas & iustus nomina vel distinctionis sunt, vel studij. Opportune vero cordiũ cognitorem vocant: neque dicunt, elige, sed ostende electum: quippe cum omnia cognita & definita ante etiã ꝙ quippiam cogitemus, apud Deũ sint. Sortem appellat, seu hæreditatem, vt totum esse Dei benignitatis, & electiõis significet: quin
Nume.18.c & veterum etiam meminit: ꝗ & Leuitas Dominus ita fuerit sortitus: & definite ministeriũ præscribit (ministerij huius) subiũgẽs, eo ꝗ alia quoque ministeria inter ipsos erant. At cũ (propriũ) inquit, vel de suspendio intelligit, quo per proditionem dignum se reddidit, in quodque abijt Iudas: vel de loco in quẽ expulso Iuda alter sibi proprium præsidentia eius accepta erat successurus: vt sensus sit: ostende vtrũ elegeris, vt in proprium locum abeat.

Et dederunt sortes ipsorum, et cecidit sors in Matthiam, & is undecim apostolis cooptatus est.

Cum nondum integre essent perfecti, sorte & non signo eum qui dignus sit, agnoscũt. Reprobata

bata autem sors non est. nam si in Iona vim habuit, vbi ignobiles e vulgo homines sortitionẽ fecerunt, quid in sanctis, & qui orationibus & precibus rem cõmiserant, cẽsendum est? Si enim illorum rectus animus solus eas direxit, diuinorũ virorum recta sententia multo magis efficere id potuit. Ion.1.b

De diuino spiritus sancti in die quinquagesimę in credentes descensu. vbi varijs linguis loquũtur Apostoli: & Petrus de passione & resurrectione & assumptione Christi, & dono spiritus sancti ex prophetis commonitionem facit. & tria milia Iudęorum baptizantur. Cap. II.

ET DVM *compleretur dies pentecostes, erãt omnes unanimiter in eodem loco: & factus est repente de cœlo sonus tanq̃ flaminis uiolenti quod deferretur: repleuitq; totam domum ubi considebant. & inspectæ sunt ipsis dispertitæ linguæ quasi ignis: inseditq; supra unumquemq; ipsorum. & repleti sunt oẽs spiritu sancto: & loqui diuersis linguis cœperũt.*

DVM compleretur dies Pentecostes, id est quinquagesimę, hoc est dies qui est ad pentecostẽ, atq; ipsam efficit, & terminat: circa ipsum festum, quando iam erat tempus vt tempestiuæ spirituali messi falx inijceretur: quando ob festũ multi aderant ex ijs etiam qui ipsum cruci affixerant, vt sui sceleris, atq; homicidij conuincerentur. Repente autem sonus, & non absq; manifesto sensu spiritus aduentus, & de cœlo effectus est, vt & repentino accessu terrefaceret, atq; exturbaret magis omnes, ad concursumq; excita-

ret: & sensu miraculum calumnia liberaret. nam si licet hoc factum fuerit, admirabilem hanc rem in ebrietatem referebant: quid fecissent, si absq; euidenti sensu contigisset? De cœlo autem cum multo impetu & sibilo venit, hoc enim significat πνοὴ βιαία. i. flamen violentum seu flatus: vt ostendat, eius qui assumptus fuerat, & diuinæ
Exo, 14. c potentiæ opus id esse: non secus atq; in rubro mari austri violentus spiritus. Recte vero in omnibus his particulas quæ similitudinē notāt (tanq̄) & (quasi) posuit, ne de spiritu ipso sensibile aliquid existimetur. Repleuitq; totam domum spiritus, lauacri vicem subiēs: propterea ꝙ promis-
Matth. 3. c sum fuerat, in spiritu & igne eos esse baptizandos. adde ꝙ abundantiꝫ quoq; & vehemētiꝫ argumentum id fuit, sed ignis tamen domum non repleuit, ne prorsus videntes exturbaret, atq; in fugam concitaret: ita vt nihil haberent, qđ de his quę postea effecta sunt, testificarētur. Dispertitur in linguas igneas spiritus, & supra vnumquemq; insidet, & illis videlicet centum et uiginti, qui in domo morabantur: quippe cum gratia paracleti & consolatoris in diuersa dona distributa ex vna esset radice: opusq; esset lingua quæ magnifica Dei opera prædicaret, & instar ignis aduersarium omne cōsumeret. Specie vero ignis
Ioan. 4. c apparuit, propterea ꝙ spiritus Deus est: vt eādē naturam habere is demonstraretur cum patre,
Exod. 3. a qui a Moyse hac specie in rubo fuerat conspectus. Supra unūquemq; autem insidet, vt stabilitatem ac firmitatem ostendat. nam qđ inquit (insedit) permansit, & inibi requieuit, commo-

ratusq; est, significat. Aduertendum vero est, cũ vni tantum homini erat agnoscendus, specie columbę in caput Christi descendentem a Ioanne fuisse conspectum: quando autem tota multitudo erat conuertenda, quasi ignem ea specie apparere, quam antiquitus de Deo Hebręi percipere poterant: Deum esse ignem consumentem intelligentes. Illud quoq; animaduersione dignum, q̃ cum in oratione & precibus, & mutua charitate perseuerabant discipuli, tũc spiritus sanctus ipsis accesserit. Deu. 4. d

Prout ipsis dabat spiritus, ut ex tempore loquerentur:

Extemporariæ enim loquutiones erant, quas diuersis linguis proferebant.

Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi, uiri religiosi ex omni gente earum quæ sub cœlo sunt.

Religiosos ipsos fuisse argumento est, q̃ relictis patrijs, omissisq; possessionibus suis, et domibus in Hierusalem habitare sibi proposuissent: vt ex patria lege ter in anno venire in conspectũ Dei possent.

At uoce hac facta conuenit multitudo, & confusa est, propterea q̃ sua quisq; loquela loquentes illos audiebant. stupebãtq; omnes & mirabãtur inter se dicentes, non ne ecce omnes hi qui loquuntur Galilæi sunt? & quo modo audimus singuli propria nostra loquela in qua nati sumus? Parthi & Medi, & Elamitæ, et

qui habitāt Mesopotamiam, Iudæamq; & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam & Pamphyliam, Aegyptum & partes Libyæ circa Cyrenem: & aduenæ Romani, & Iudæi, & Proselyti, Cretenses, & Arabes, loquẽtes ipsos audimus magnifica opera Dei: stupebantq; omnes, & dubitabant inter se dicentes, Quid nam hoc sibi uult?

Confusa est multitudo, id est turbata est, atq; id merito: sibi enim ea molesta existimabant, cũ ea contra Christum audacter perpetrassent, cõsciẽtiaq; animi ipsorum agitarentur. Atq; impij quidem & qui cędem commiserant, hac de causa conturbabantur: at religiosi mirabantur, ꝙ ipsos cum esse Galilęos agnoscerent, patrijs cuiusq; linguis loqui audirent. Apostoli vero magnifica & admiranda Dei opera se dicere quidẽ sciebãt, qbus tamẽ linguis ea dicerẽt, ignorabãt. sed qui audiebant viri religiosi puta Scytha, aut Indus Scythice aut Indice eos loqui ꝑcipiebãt.

Alij uero deridẽtes repletos eos musto esse dicebãt.

Erant etiam nonnulli ex ijs qui intelligebant, abiectiores fortasse atque e vulgo homines, qui in ebrietatem ea quæ fierent, deridendo referebant. nam si non intelligebant, quo pacto ebrietati rem ascribere potuissent? sin loquentes intelligebant, dices fortasse, quo modo deridere audebant? propterea ꝙ sane vitium ex nimia & excedente improbitate existens nihil aliud q̃ solam ipsam peruersitatem inducit; vt qualibet causa

excogitata, quomodocunque id qđ præsens est, semper repudiet. quemadmodum etiam cũ Christus miracula faceret: de facto ipso ambigere minime poterant, sed Beelzebub principi Dæmoniorum rem furijs incitati ascribebant. Gẽtium autem quę Iudæis erant inimicæ mentionem fecit, Cretensium, Arabum, & aliorum, quorum linguis loquentes apostoli signum faciebant, se eos omnes fide esse superaturos. Sed vbiq; profectò vna cum virtute vitium quoque reperitur. religiosi enim admirabantur: isti deridebant. Vide queso irridentium amentiam. repletos eos musto esse inquiunt: cum tamen eius nondum esset tempus. Pentecoste enim erat, quo tempore mustum nondum reperitur. mustum siquidem proprie est dulce qđ ex ipso torculari défluit vinũ. Adde ꝙ hora diei erat tertia, in qua inebriatos fuisse homines pręsertim in periculis & terroribus cõstitutos verisimile non erat. Restat igitur vt impudentię istorum hoc attribuamus, cum dicerent musto apostolos fuisse repletos. impudentia enim solum id quęrit, vt quomodocunque contradixerit, rationi consentanea non spectet. Quin etiam absurdius quoque illud est, ꝙ cum cęteri admirarentur, qui erant Iudæi, Romani, Proselyti ex ijs fortasse qui cruci Christum affixerant, gentesque ferè omnes linguis eos suis loqui confiterentur ac prędicarent: nonnulli inuenti sunt, qui irriderent. ALITER. Quod musto repletos esse apostolos dixerint, ex calũniantium qualitate est. mustum enim dulce est vinum, qđ cum tenacitate dulcedinis repentinam Matt. 12.

in caua cerebri repletionem exhalatióis efficiat, ad ebrietatem magis est opportunũ. Sed qui irri debãt, ĩtelligebãtne ea q̃ dicebant, nec ne? si.n.nõ intelligebant, locum habere derisio non poterat: nam indistincta blateratio temere prolata quid molestare atque offendere aliquem potest? vnde planè intelligere quidem etiam ipsi, præsertim cum prope alios haberẽt, qui rem in miraculum referebant: sed maligne tamen carpere ac vituperare sicut mos puersis est, censendi sunt. ALITER. Intelligebant quidem, sed ĳs quę dicebantur, magna enim & admiranda opera Dei erant, non delectabantur. Mos enim vulgaribus est, vt cum non placent sibi ea quę dicuntur, insanire ac dęmone vexari eum qui loquitur, opinentur, ac iactent. Quemadmodum in Christo, cum miracula esse intelligerent, ea quę fiebant,

Matt.12.c celebrareque ea deberent, econtrario quasi a Beelzebub fierent, carpebant.

Stans autem Petrus cum undecim sustulit uocem suam, & loquutus ipsis est. Viri Iudæi, & qui habitatis Hierusalem uniuersi, hoc uobis notum sit: & in aures admittite uerba mea.

Superius procuratione prę se fert Petrus, vbi multitudini electionem eius committit, qui vndecim esset assiscendus: hic fiduciam ostendit, cũ beneuolos minime haberet auditores, sed & irridentes, & subsannãtes, & clamantes, ipseque esset & priuatus, & literarum imperitus. quo modo enim ꝙ nunc rumpat in vocem, nõ supra hominem existimãdum est? Cum vndecim, autem

inquit, vt communi consensu & voce omnium eum loqui, testesque assistere vndecim ipsos ijs quæ dicebantur, significet. Sustulit vocem, hoc est multa cum fiducia vocem altius emisit, vt statim a principio gratiam spiritus possent agnoscere. qui enim antehac ignobilis puellæ interrogationem non tulerat, is in medio populo, clamãtibus omnibus, adeo intrepide concionatur, vt indubitatum hoc resurrectionis argumentum maxime fuerit. Matt. 26. e Mar. 14. g Luc. 22. f Ioan. 18. c

Non enim sicut uos existimatis, hi ebrij sunt.

Nõ dixit (vt vos irridetis) sed (vt existimatis) mutata in mitiorem modum oratione. non vult enim palàm malignitatem ipsis statim exprobare, sed paulatim ita eos ad cõuersionem & pœnitentiam preparare studet.

Cum sit hora diei tertia. Sed hoc est qđ dictum est per prophetam Ioel. et erit in nouißimis diebus, inquit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij uestri & filiæ uestræ: & adolescentes uestri uisiones uidebunt, & seniores uestri insomnia somniabunt. & quidem in seruos meos, & seruas meas in diebus illis de spiritu meo effundam, & prophetabunt, & dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem, & ignem, & uaporem fumi. Sol cõuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, ante q̃ ueniat dies Domini magnus & illustris. & erit, omnis quicunq; inuocauerit nomen Domini saluus erit. Ioel. 2. g Rom. 10. c

Cum sit, inquit, hora diei tertia. sed quid hoc? nonne potest quispiam hora diei tertia inebriari? sed non ad hoc spectat: nō enim illi ita de ipsis sentiebant, sed irridentes & carpentes dicebant. Quòd autem hora tertia hęc facta fuerint, non temere contigit: quippe cum tunc splendor ignis ostendatur, quando neque negocijs, neque prandio occupati homines sunt: quādo clara dies est: quando omnes in foro reperiuntur. Hoc igitur cū prius attentiores audientes reddiderit Petrus, deinde ꝓphetiā Ioelis producit, nusquam Christi facta mentione, neque miraculorum, quorū ipsi fuerant inspectores, neque quod ex promissione eius hęc euenerint. nam si hoc dixisset, omnia subuertisset, omnesque ad lapides in se conijciēdos cōcitasset. Quocirca patrem prius adducit, qui per prophetam, hæc ipsis promiserat, atque vt tollat inuidiam, non apostolis solis inquit promissa ea fuisse, sed omni carni, quæ videlicet syncere, & ex affectu crediderit. non enim, vt inquit, qui dicit mihi Domine Domine, sed qui id vnà cum optima vitę traductione facit, acceptus est Deo. hoc tamen non addit, quo faciliorem & leuiorē promissionis sermonem efficiat: cum solam inuocationem nominis Domini ad salutem sufficere ostendat. Cum vero inquit, sanguinem & ignē, & vaporem fumi, & solē in tenebras conuertendum, de futuro iudicio intelligit. sed prius tamen de Hierosolymis eorumque captiuitate accōmodatius dicta sunt, ex miseria, affectuque eorum qui patiebantur. præsertim cum etiam Iosephus multa huiusmodi ante Hierosolymorum euersio-

Matth. 7. c

nem præcessisse commemoret. Lunāvero in sanguinem conuertendam esse, ingentem cædem significat: quippe cum ea terræ vicinior, idque ex sanguinis exhalatione contrahere possit. Cum vero inquit (ante q̄ veniat dies Domini magnus & illustris) euenturis malis eos terret, ac conturbat. ne enim, ait, quia impune peccatis, propterea confidite, sed prçuia hæc scitote esse magno illi atque horribili diei ad retributionem. ceterum minis his quandam quoque benignitatem subiungit, cum ait, (& omnis qui cunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit). Hoc autem Paulus de Christo esse dictum asserit. nunc tamen Petrus, cum opportunum id non esse videretur, orationem hanc suam disponens prætermisit. Rom.10.c

Viri Israelitæ audite uerba hæc. Iesum Nazarenum uirum ex Deo demonstratum inter uos potentijs & prodigijs & signis, quæ per ipsum Deus in medio uestrum fecit: sicut & uos ipsi nostis: hunc destinato consilio, & præcognitione Dei deditum capientes per manus impiorum cum affixissetis, ĩteremistis. quē Deus suscitauit parturiginibus mortis solutis, quatenus ab ea detineri illū impossibile erat. Dauid enim in ipsum ait: præuidebam Dominum ĩ conspectu meo semp, q a dextris mei sit, ne agiter. ꝑpterea lætatū est cor meū, & exultauit lingua mea: insup & caro mea habitabit ĩ spe. quoniā nō deseres animā meā in ĩferno, neq; dabis sāctū tuū, ut corruptionē uideat. Notas fecisti mihi uias uitæ, replebis me lætitia cū facie tua. Psal.15.c

Posteaq̃ superius eos vehemẽter perstrinxit, nunc remittit ipsos ac relaxat non adulando, sed sedando, remissioneque dignos ducendo. vnde ẽt exordio vtitur, & progenitorem Dauid commemorat, ne quia Iesum in oratione prępofuerat, ipsos turbaret. prophetæ enim nomine subiũcto statim audito, acquieuerunt. si vero nomẽ solius Iesu clamantibus ipsis ꝓtulisset, confestim ipsos offendisset. propterea neq̃(credite) dixit, sed (audite) quo minus molesta oratio sit. Ideo etiam de Iesu humilius loquitur. Iesum enim inquit Nazarenum, a vili patria ipsum nominans: deinde (demonstratum) quasi non in ambiguo constitutum, sed demõstratum ex operibus quæ ꝑ ipsum fecit Deus, ꝙ a Deo esset. q̃uis enim Deus opera ea fecerit, per ipsum tamen ea fecit, & in medio vestrum, non clam, neque in angulo, sed testificãtibus vobis. Vbi autem ad crucis scelus cõmemorandum iam progressus est, liberare ipsos eo conatur, dum inquit (prædestinato consilio Dei) simul & voluntariam eius passionem, & prædestinatis eos fuisse obsequutos ostendẽs. sed quãuis eos liberet, a crimine tamen non prorsus absoluit: infert enim (per manus impiorum interemistis) per manus videlicet Iudæ & militũ tamen interfecistis. nam si qui egerunt, impij & iniusti fuerunt, illi quoque proculdubio qui interemerunt, ita fuisse censendi sunt. Vbi ita inuectus in ipsos est, ipsosque in hunc modum corripuit, sensim ad reliqua & illustriora descendere audet, cum inquit (quem Deus suscitauit solutis parturiginibus mortis) eo ꝙ mors dum eum cõti

neret,parturiebat, & quasi grauibus doloribus afficiebat. parturigines enim id est ὠδῖνας hoc ē dolores partus uetus scriptura pericula appellat & calamitates: vt in eo (parturigines inferni circundederunt me.) Psal.17.a cum vero inquit, (quatenus ab ea contineri illum impossibile erat) magnū atq; admirandum eius opus declarat, ꝙ non amplius moriatur. Post hæc adducit etiam prophetā Dauid sicut ante dictum est, non in se, sed in ipsum id est Christum, hæc dicere. & hic quoque ab humilioribus, humilioremque in modum prophetiam ꝑposuit, vtpote ad eos qui introductione, atque institutoria oratione indigerent. Quatenus impossibile erat &c.) ipse enim dixit. Ioan.10.d nullus tollit animam meam a me: sed ego ex me ipso pono eam, & rursus ego sumo eam.

Viri fratres licet cum fiducia dicere ad uos de patriarcha Dauid, ꝙ & defunctus fuerit, & sepultus: et sepulcrum ipsius usq; in hodiernum diem apud nos 3.Re.2.b *sit. propheta igitur cum esset, sciretq; iureiurando iurasse sibi Deum de fructu lumbi ipsius, confessurum* Psal.131.c *in solio ipsius, quantum ad carnem resurrecturum esse Christum præuidens, de resurrectione Christi loquutus est: ꝙ destituta anima eius in inferno non fuerit, neq; caro ipsius uiderit corruptionem. Hunc Iesum suscitauit Deus, cuius omnes nos testes sumus.*

Vbi prophetiam expleuit, ab alio rursus exordio auspicatur, viri, inquiens, fratres. quando.n. magnum aliquid dicturus est, exordio qđ con-

ciliet, uti consueuit, fratresque vocat. non secus & Stephanus, fratres, inquit, et patres audite. deinde subdit (licet cũ fiducia dicere de patriarcha Dauid) qua in re nihil offendit, sed multa vtitur modestia. nam si ita simplici modo dixisset, hæc non de Dauid, sed de Christo dicta fuisse, asper audientibus visus fuisset, magisque eos in iram incitasset, q̃ obtẽperantes reddidisset. nunc vero multa prius cum veneratione de beato Dauid loquutus eos ita pręparat, vt de Christo fuisse illud testimonium, non difficulter admittãt. ac tota quidem oratio in hunc modum disponitur. nã cum inquit Dauid defunctum fuisse & sepultũ, non adiungit nõ resurrexisse, sed sepulcrum eius apud nos vsque in hodiernum diem esse: qđ idẽ est ac si non resurrexisse eum dixisset. qđ cum fecit, neque ita ad Christũ deuenit: sed rursus Dauid ipsum cõmẽdat, cum inquit (propheta igitur cum esset) vt ex veneratione erga eum, & genus qđ ab eo est, orationem de Christi resurrectione admittãt. neque dixit promisisse ipsi Deum, sed qđ maius est, & inuiolabile, iurasse. Qđ vero (quãtum ad carnem) ait, Christum quoque esse Deum, & semꝑ simul cum patre esse denunciat. patri autem omnia attribuit, vt tunc ea quæ dicuntur, admittant. Sed quo modo in solio ipsius consedit? in eo sanè ꝙ omnibus Iudæis & gentibus dominatur in fidem & cultum eius comprehensis. ꝙ autem neque caro ipsius viderit corruptionẽ, resurrectionis mysteriũ magis declarat.

Dextera igitur Dei exaltatus, promißioneq; spiri

tus sancti accepta a patre, effudit hunc quem uos uidetis & auditis. non enim Dauid in coelos ascendit.

Rursus patri qđ effectum est, attribuit: quippe cum ita se auditores cōciliaturum atque illecturum cognosceret. cum dicit autē (exaltatus) & de assumptione innuit, et in cœlis eum esse significat: vnde etiam ꝙ in cœlis sit, non aperte explicauit. posteaq̃ igitur eò processit, vt signorum eius & resurrectionis mentionem fecerit, postea subiungit (effudit.) nam cum a principio patrem non Christum promisisse hoc per Ioelem prophetam dixisset, vbi admirabilia Christi cōmemorauit, fidenter iam eū effudisse ait: vt Ioelem cum inquit (effundam) non de patre, sed de Christo dixisse significet. Promissione autem spiritus sancti accepta inquit, vel qua ipse nobis discipulis promisit, cum dixit (cum venerit cōso lator, quem ego mittam vobis a patre:) vel qua Ioan.15.d pater ante passionem ipsi promisit, cum inquit: (& glorificaui, & iterum glorificabo) promissio nem tamē patri attribuit rem ipsam obumbrās, Ioan.12.d. quo ab auditoribus facilius suscipiatur. quęcū𝓆 enim dixerit aliquis, nisi ad id tendant qđ confert, frustra & incassum dicuntur. Hic autē crucem non solum ipsum non diminuisse, sed clariorem etiam reddidisse ostendit: quippe cum qđ ꝑ Ioannem Baptistam ante crucem pater promiserat, cum ait (ipse vos baptizabit spiritu sancto Matth.3.c & igni) hoc post crucem dedit.

Dicit aūt ipse: dixit Dominus domino meo sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos suppedaneū Psal.109.a

pedum tuorum, certo igitur ſciat tota domus Iſrael, q; Dominum & Chriſtum ipſum Deus fecerit hunc Ieſum quem uos crucifixiſtis.

Non amplius quicpiam reformidat, quippe cum ex dictis fiduciam habeat, ſed quid inquit? Dauid dicere(dixit Dominus domino meo)atq; ita ipſo Dauid ſubliomiorem eum reddit. nam ſi Dauid dominũ ipſum vocat, multo minus ipſi idem facere dedignabuntur. quin terrorem etiã ipſis incutit,dũ inquit (donec poſuero inimicos tuos)& ne fides his non adhibeatur,patri ſubiectionem hanc attribuit. Ceterum magna quoq; hæc rurſus in humiliorem modum exponit, cum ait (certo igitur ſciat totus Iſrael, q; Dominum & Chriſtum eum Deus fecerit.) Fecerit autem, pro,conſtituerit,et ordinarit,non pro(eſſentiam dederit) poſitum eſt. Sublimius vero de Chriſto dixiſſet,qđ antedictis magis eſſet conſentaneũ, hoc modo:certo igitur ſciat omnis Iſrael,q; a dextris patris ſedeat.

Hæc cum audiuiſſent,compuncti ſunt corde. dixeruntq; ad Petrum & reliquos apoſtolos. quid faciemus uiri fratres?

Cum concionem hanc modeſte ita et manſuete tractaſſet, in compunctionem ipſos induxit. compuncti ſunt autem, id eſt turbati, & affecti animo ſunt, ſeq; ipſos damnatione dignos agnouerunt. vnde etiam mali liberationem quærunt: & familiariter atque amice fratres eos vocant, quos paulo ante ſubſannabant, neq; ex æquali-

tate hoc nomine vtũtur, quasi ipsis se adæquent, eos fratres appellando: sed eatenus, vt conciliationem atq; amicitiam præ se ferant. nam quia Petrus quoq; incipiens orationem ita eos vocauerat, inde etiam ipsi huiusce compellationis occasionem sumpserunt.

Petrus autem ad illos, pœnitētiam, inquit, agite: et baptizetur unusquisq; uestrum in nomine Iesu Christi in remißionem peccatorum: & spiritus sancti donum accipietis. uobis enim & filijs uestris promißio est, & omnibus qui longe sunt, quoscunque dominus Deus noster aduocarit. alijsq; uerbis pluribus testabatur, et hortabatur dicēs: salui efficiamini a genere hoc distorto. atq; illi quidem libenter oratione eius admissa baptizati sunt. & addita sunt die illo animarum circiter tria millia. perseuerabant autem in doctrina apostolorum, & communicatione, & fractione panis, & precibus.

Quasi os commune omnium apostolorum propositus Petrus, pœnitentiam agite, dicit, & baptizetur vnusquisq;. non credat inquit, sed baptizetur: hoc enim in Christum credentium fundamentum est. Hoc igitur primum faciendum esse censet: deinde ad fundamentum finem adiungit, quod est donũ spiritus sancti: eo q per hæc media fides existat, atq; emicet. cum vero inquit (vobis enim & filijs vestris promissio est, & omnibus qui longe sunt, & qui sunt prope) doni abundantiam significat, quod non solum ipsis,

verum etiam filiјs sufficiat: quin & in gentes quoque superabundet. hoc enim indicat, cum ait (& omnibus qui sunt longe) si vero ijs qui sunt longe, multo magis proculdubio vobis qui prope estis, exhibebitur. Vide autem tunc eum fidẽ gentium significasse, vbi compũctos, & se ipsos damnantes cognouit. anima enim inuidere non amplius potest, cum se ipsam damnat.

Contigitq; omni animæ timor. & multa prodigia & signa per apostolos facta sunt: omnesq; credentes simul erant, cunctaq; habebant communia: & possessiones & facultates uendebant, distribuebãtq; omnibus, prout cuiq; opus erat: unanimiter in templo quotidie perseuerantes.

Non enim quasi viles aliquos eos contemnebant: sed quia vehemens erat Petrus dum desup flueret, & futura per promissiones ostenderet, merito timore afficiebantur: quippe cum verbis facta etiam attestarentur. quemadmodum enim in Christo quoque prius signa præcessere, deinde doctrina subsequuta est, postea miracula: ita etiã nunc. Cum autem possessiones venderent, & distribuerent, prout quisque indigebat: non temere id faciebant, sed cum dispensandi ratione pro dignitate vnicuique diuidebant. atque id, vnanimiter perseuerantes, non vno die, aut duobus, sed quotidie, & vno consensu & animo. In templo autem assidebant credentes, vtpote cum studiosiores effecti, nulla alia re ex religione erga locũ, q̃ templo ipso occupari vellent.

Frangentesque

Frangenteſq; in domo panem cibum ſumebant in exultatione, & ſimplicitate cordis, laudantes Deum, & habentes gratiam apud totam plebem. Dominus autem eos qui ſalui fierent, eccleſiæ quotidie adiūgebat.

Domum nunc templum vocat, in eo enim comedebant. Frangentes panem autem inquit, vt vilem ac parabilem victus eorum modum ſignificet. panem enim frangentes ſumebant cibum, non delicias quærebant. atque ita vitam ex fide componebant, ac moderabantur: atque amice ſe habebant ad totam plebem. q̄uis enim pōtifices ob inuidiam ipſis eſſent infenſi, apud populum tamen gratiam habebant: id autem ex eleemoſyna qua erga ipſum vtebantur, & pura conuerſatione oſtendebatur. In cordis autem ſimplicitate, id eſt humilitate, & abiectiōe, dum nihil ſublime de ſe cogitarent, nihilq; ex beneficijs & eleemoſynis quas faciebant, gloriarentur: id qđ maxime Iudaicum erat: Quemadmodum ex iactāte phariſæo perſpicuum eſt. Luc.18.b

De claudi curatione, & Petri ſuper ea re ad Iſraelitas monitione, & exhortatione ad pœnitentiam. Cap. III.

SIMVL autem Petrus & Ioannes aſcendebāt in templum ad horam orationis nonam.

Multa erat inter hos duos vnanimitas & amicitia: quippe cum huic in Domini paſſiōe innuerit Petrus, vt magiſtrum interrogaret: & rurſus ad ſepulcrum ſimul cucurrerint; & de ipſo rurſus Petrus Chriſto dixerit, hic vero quid? Aſcē- Ioā.13.c Ioā.20.a Ioā.21.f

debant autem in templum, non φ adhuc Iudaiſmum ſequerentur, ſed vtiliter ad infirmitatem aliorum ſeſe demittentes accommodabant: vt cu rato claudo in templo multos qui viderãt, teſtes haberent. multi enim illuc ob loci venerationem conuenerant. Cum vero horam etiam indicat, ſemper eos orationibus, & precibus vacare oſtẽdit. templi etiam meminit: vt vtriſq; & tempore videlicet & loco ea quæ ſcribit, confirmet. Cũ vero multa alia miracula ab apoſtolis fierent, vt qui hæc ſcribit Lucas, ſuperius dixit, nullum ex illis nominatim commemorat: ſed id tantum ſcribit, ex quo omnes cõmoti ſunt. illa enim fortaſſe vel quia videbantur parua, negligebat: vel quia non iactantiæ cauſa opus hoc conſcribebat.

Et quidam uir qui claudus ex utero matris ſuæ erat, baiulabatur, quem ponebant quotidie ad oſtium templi q̄d dicitur ſpecioſum, ut eleemoſynam ab ingredientibus in templum peteret. is cum uidiſſet Petrum & Ioannem qui ingreſſuri erant in templum, rogabat, ut eleemoſynam acciperet. intuitus autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit: reſpice in nos. ille uero intẽdebat ĩ eos ſperãs ſe aliquid ab eis eſſe accepturũ.

Cur nomen claudi non refert? propterea φ neq; apoſtoli illud norant, prorſus enim ignotus ipſis homo hic erat. atq; id effectũ eſt, ne ex obſequio, & affectu ſanationes facere viderentur: ne ve aliqua ſimulationis ſuſpicio vel apud impudentiſſimos quoſq; ſubeſſe poſſet, φ in gratiam apoſtolorũ aliq ex eorũ familiaribus ſe ſanos eſſe

factos simularent. Sed cur post sanationem nomen eius non didicerunt? eo ꝙ ocium ipsis non erat, vt in rebus nullam vtilitatem afferentibus occuparentur. Sed qua de causa antea non adductus fuit ad Christũ, vt sanaretur? fortasse quia qui assidebant templo, infideles erãt: quippe cũ neq; ad apostolos eũ adduxerint, licet ipsos ingredientes viderent, & talia miracula fecisse cognoscerẽt. Claudum autem ex vtero matris hũc fuisse omnes qui in templo erant, sciebant. vnde quia hoc conspicuum erat, ne nominis quidem proprij eius curam vllam habebant ad eum compellandum. sed morbi appellatio nomen quoque eius superabat: læsioque ipsa ex præcipua notiõe in nominis vicem abierat. Cum multa autem miracula, vt diximus, ab apostolis fierent, non adducebant tamen ipsum curandum ad apostolos, sicut neque antea ad Christum Iudæi, vel ob inuidiam, vel ob infidelitatem: cum nondum eos tanta miracula facere posse existimarent.

Petrus autem dixit: argentum & aurum non est mihi, sed tibi id do quod habeo.

Hoc nihil prorsus pecuniarum possedisse eos ostendit. non enim ꝙ nos sępe dicere consueuimus, nunc non habeo, dixit, sed, non est: quod prorsus nõ subesse ipsi vllã pecuniam declarat.

IN nomine Iesu Christi Nazareni, Surge & ambula: & apprehensa eius manu dextera excitauit eum & protinus confirmatæ sunt plantæ eius &

tali. & exiliens constitit & ambulabat: & unà cũ ipsis in templum ingressus est, ambulans & saliens, & laudans Deum. uiditq; eum omnis populus deambulantem & laudantem Deum. agnoscebantq; illum esse eum qui ad eleemosynam ad speciosum ostium tẽpli considebat: ob idq; quod ipsi contigerat, admiratione ac stupore repleti sunt.

Id quod Christus sæpe faciebat in ijs qui imperfectius erant affecti, dum non verbis tantum curaret, sed etiã attingeret: id nunc Petrus quoq; facit. simulq; dum ipsum excitat, resurrectionis mysterium confirmat: & ea de causa, ne casu aut sponte id factum esse videretur. Exiliebat autem vbi surrexit, aut quia non credebat: aut quia tentabat an stabilius & firmius collocare plantas posset: aut quia neque sciebat deambulare. Quod vero inquit (agnoscebãt illũ) propterea addidit, quia post miraculum ignorabatur: id quod etiam in cæco ab ortu contigit. nos quoque de ijs qui vix agnoscũtur, tali vti loquutione consueuimus. Ambulans & saliens) vnde ex saliendo merito ignorabatur is qui antea non modo erat tardus, verum etiam ad ingrediendum aliorum auxilio indigebat.

Cum uero claudus qui sanatus fuerat, Petrum & Ioannem teneret, concurrit ad eos omnis populus in porticu quæ uocatur Salomonis, stupore correpti.

Tenebat apostolos post sanationem vel ex beneuolentia, vt quasi laudes ipsorum prædicaret,

seruatoresque suos omnibus commostraret: vel suspicatus si eos dimisisset, rursus se a morbo correptum iri. tantisper enim liberatum se esse a morbo existimabat, q̃diu ipsos cõtinuisset, eosq; attingeret. præsertim quia etiam Petrus apprehensum ipsum tenẽdo sanum reddiderat. In porticu quæ vocatur Salomonis) hæc sola enim porticus reliqua erat ex fabrica Salomonis. nam tẽplum incendit Nabuchodonosor: Cyrus Persa extruxit. 4.Re.25.c 1.Esd.1.b.et 4.a.&.5.a

Viri Israelitæ quid admiramini ob hoc? aut quid in nos oculos defigitis quasi propria potestate, vel pietate fecerimus, ut hic deambulet?

Appellatio Israelis dupliciter sumi potest: in laudem ab Iacob, cui diuinæ obediẽtiæ causa Israelis cognomentum attributum est, ab humi repentibus ad cœlestes & diuinas & intelligibiles sublimitates traductum: in vituperium ab exitu seminis eius ex Aegypto, qđ difficile, & inobediens, & exacerbationis plenum fuit. vtroque vero modo sunptum nomen Israelis ipsis affert, vel dedecus, si non obediuerint Deo, vt ipsorum progenitor: vel perditionem, vt qui ex Eegypto promissa sorte non fuerint seruati. quorum vtrorumque per hoc nomen significatio facit, vt ad alterum æmulandum, ad alterum vero fugiendũ similis perniciei metu excitentur. Atque hæc quidem concio maiore fiducia plena est, non q̃ in superiore timuerit, sed quia tunc cum infensi essent & proterui, audire non sustinuissent. pro- Gen.32.f

pterea illam incipiẽs conuersionem ipsis ab exordio præparat, cũ inquit (hoc vobis notum sit, & in aures admittite verba mea.) hic nulla huiusmodi pręparatione indiget. non enim desides amplius erant: sed signum claudi omnes ipsos conuerterat, timorisque & stuporis plenos reddiderat. Sed vide, quo modo gloriam quæ ex hoc signo ipsis eueniebat, diminuendo, ac rejciendo, nihil magni de se loquatur. quippe cũ, si in præclare a se factis quispiam humiliter se gerat, ac loquatur, auditorem magis conciliare consueuerit. Iccirco etiam ipsi contempta humana gloria magis se gloriosos reddebant, cum non humanum, sed diuinum factum esse id ostenderent. Cũ enim inquit (quasi propria potestate) non humana, sed diuina potestate sanatum fuisse hominem declarat. Nazarenus igitur Deus est, cuius nomẽ eum sanauit.

Deus Abraham, & Isaac, & Iacob, Deus patrum nostrorum puerum suum Iesum glorificauit, quem
Mat.27.c. *uos tradidistis, & negastis in conspectu Pilati, cum*
Mar.15.b *ille dimittendum eum iudicasset. uos autem sanctum et*
Luc.23.c
Ioã.18.g *iustum negastis, & uirum homicidam petijstis condonari uobis, auctorem uero uitæ interfecistis, quem Deus a mortuis excitauit: cuius nos testes sumus.*

Adhuc humiliora persequitur & de se & de Christo. de se, cum inquit, non propria potestate miraculum se id fecisse: de Christo, cum addit puerum: qui enim ex se glorificatus est, additionem gloriæ non admittit. Cum igitur & se &

Christum humiliarit, Iudæorum contra Christũ
scelus auget, neq; id offuscat, vt prius. id autem
facit, vt magis eos conciliet: quanto enim magis
pœnæ obnoxios eos ostendit, tanto magis fit, vt
doleant, seq; ipsos Christo subijciant. Cum vero
ait (quem vos tradidistis, & negastis) duo crimi-
na obijcit: nam & Pilato tradiderunt ad necem,
cum dicerent (nobis interficere quempiam non Ioã.18.f
licet) & negarunt, cum clamarent (non habemus Ioã.19.c
regem, nisi Cæsarem.) Adde q; cum Pilatus q̃
Græcus erat, & neq; signum vllum a Christo vi
derat, neq; prophetas de Christo audiuerat, ab-
soluere ipsum vellet: ipsi passi id non sunt, qui et
Christum ipsum miracula facientem sæpe vide-
rant, et prophetias de ipso sibi explicatas cognó
uerant. Dum vero ait (homicidam petijstis) acri
ter admodum potuisse eos Christum absoluere [illegible]
comprobat: nam si effecerunt, vt homicida, qui
culpæ erat obnoxius absolueretur: nonne multo
magis insontẽ liberare potuissent? sed ipsi e con-
trario sontem eripuerunt: insontem interficien-
dum tradiderunt. Auctorem autem vitę cum in-
quit, ipsum se ipsum suscitasse Christum osten-
dit. neq; resurrectionem prophetarum testimo-
nijs confirmat, sed suo & cœtus apostolorum,
quia iam auctoritatem & fidem apud ipsos ha-
bebant. Posteaq̃ vero accumulato crimine vehe
menter molestarat, rursus remittit orationem, ad
pœnitentiamq; ipsos inuitat: q; videlicet ex igno
rãtia id egerint, q; que id qđ ab initio fuerat cõ-
stitutum, prophetarumque vaticinio prænuncia
tum, præteriri nõ potuerit. Vbi autem hucusque

processit,nominatim etiam pœnitentiam necessario sumendam monet,quo & peccata ipsorum deleantur, & ex pœnitentia & bona operatione perpetua bona consequi valeant.

Et in fide nominis eius,hunc quem spectatis & nostis,nomen ipsius confirmauit.

Hoc est,quid dico credens in nomine eius firmatus est?immo prius q̃ crediderit, nomen solũ inuocatum ipsum confirmauit. tantam gratiam nomen infundit.nondum enim crediderat,sed sola nominis inuocatio totum opus effecit.

Et fides quæ per ipsum est, integritatem hanc corã omnibus uobis ipsi dedit.

Quænam fides sit quæ per ipsum prædicata
Ioã.17.a est,ipse exponit:vt cognoscant te solum verum Deum & quẽ misisti Iesum Christum. ne enim aliquis dicat: ergo etiam si infidelis nomen eius inuocauerit,nihilo minus sanatio succedet:si modo sola nominis inuocatio hunc confirmauit, ac corroborauit:iccirco subiungit:& fides quæ per ipsum est. perinde ac si dicat, magnum quidem nomen est,sanationesque efficiens,sed animas tamen requirit quæ dignæ esse gratia queant. nam si ab infidelibus nomen inuocetur, infidelisque mansurus sit,qui sanatione indiget, nihil huiusmodi efficiet.Q d vero inquit(nomẽ eius ipsum confirmauit) sublime ac perfectum est: & si ibi constitisset,Iudæos exasperasset. cum vero subdit(& fides quæ per ipsum est)rem humilem reddit.Ita enim alia rei naturæ attribuẽs, alia affe-

ctui & facultati auditorum accommodãs humilia sublimibus vt admittantur, commiſcet.

Et nunc fratres ex ignorantia uos feciſſe ſcio, quẽadmodum etiam principes ueſtros. Deus uero quæ prænunciauit per os omnium prophetarum ſuorum paſſurum eſſe Chriſtum, ita impleuit. pœnitentiam igitur agite, & conuertimini, ut deleantur peccata ueſtra. cum uenerint tempora refrigerij a facie Domini.

Noui, inquit, ex ignorantia hoc vos egiſſe, propterea ꝙ pleroſque veſtrum conuerti, ac vel le eſſe saluos video. ſciebat enim non ex ignorantia egiſſe, ſed ita inquit, vt aditum ad pœnitentiam eis apperiat. vnde inquit (pœnitentiam agite) non de illis quæ perpetrarunt circa crucẽ ſceleribus, in ignorãtia enim illorum fuiſſe eos iam aſſeruit: ſed de alijs peccatis intelligens. At cum ait (tempora refrigerij) in afflictationes multas eos incurſuros, bellaque eſſe ſubituros ſignificat: quippe cum ad eum qui ploraturus ſit, conſolationemque deſideret, oratio huiuſmodi conueniat. Cum venerint, inquit, refrigerij tempora, id eſt temporibus refrigerij quæ a facie Domini, hoc eſt ex diuina & paterna ſubſtantia diſpoſita ac præparata eſſe oſtendit. Neque enim veriſimile eſt, eos qui in paſſione Domini contumelioſe ita ſe geſſerunt, meritam retributionem non fuiſſe conſequutos: quam ſanè Romani exercitibus Veſpeſianus & Titus in eos intulerunt, qui in Iudaica contra Chriſtum rabie perſeuerarũt. qui nõ modo ciuili ſua adminiſtratione fue-

runt priuati, verum etiam post metropolis suæ, & templi euersionem vagi per totum orbem dispersi errant, sique vsque ad corruptibilis huius vitæ cõsummationẽ perseuerarint, nullum vnq̃ refrigerium adipiscentur. tunc enim Christi de cœlo aduentus vnicuique pro merito laborum præmia distribuet. Eorum igitur quæ tunc euenient, notionem Iudęis nunc insinuat, vt illorum metu in maiorem pœnitentiam inducantur.

Et miserit eum qui ante prædicatus uobis est, Iesum Christum: quem cœlum suscipere oportet usq; ad tempora restitutionis omnium, quæ Deus per os omnium sanctorum suorum prophetarum a seculo loquutus est.

Vide quo modo ordinate ꝓgrediatur: in prima concione resurrectionem & in cœlos ascensum & consessum Christi significauit: hic de manifesto eius aduẽtu mẽtionẽ facit, quẽ tẽpus refrigerĳ vocat, ĩ quo resurrectiõis nostrę tẽpora de-
2.Cor.5.a clarant: quæ et Paulus inquirit, cũ inquit (et nos qui in tabernaculo hoc sumus grauati ingemiscimus.) Si quis vero refrigerĳ tempora ad euersionem & captiuitatem Hierusalem referat, nihil obstat, quo minus intelligi ad eum modum etiã possit. nam eos etiam afflictationis & captiuita-
Mat.24.b tis illius dies propter electos truncauit atque abbreuiauit Christus, vt credentes refrigerium inuenirent, & a vehementi illa miseria & necessitate seruarentur. Cum aũt superius dixisset, (Deus vero quæ prænunciauit &c.) nullum e scriptura

exemplum de crucifixione subiunxit, propterea q̄ cum vnumqd'q; ex ipsis multis cum crimina tionibus, punitioneq; ipsorum dicatur, tristitiā auditoribus maiorē attulisset: id qd' facere minime volebat. simplicius item de Christo loquitur auditorum humili atq; abiecto adhuc sensui accommodans orationem. nam ad id quod visui expositum est in Domino, id est ad humanitatē eius missio de cœlo: ad futurum autē, eius in cœlum susceptio spectat. Quem enim, inquit, oportet cœlum suscipere. sed susceptus iā erat assumptionis tempore. quocirca dicendum est, ipsum hic vel rudius loquutione vsum fuisse: quemadmodum in epistola, vbi de Christo ita inquit: 2.Pet.1,d accipiēs enim potestatem a Deo patre, voce ipsi de cœlo allata. ibi enim (accipiens) ꝓ (accepit) positum est, sicut ad sententię perfectionem orationis cōstructio requirit. qua re etiam hic cum inquit (quem oportet suscipere) dixit, ꝓ (quē oportebat.) vel quia non ab omnibus assumptio in cœlos fuerat inspecta, iccirco ipsos sua ipsorum opinione vti permittit. sed cū dixerit tamen cœlum ad susceptionem eius q missus fuerat paratum esse, dum inquit (quem oportet cœlum susci pere) filium esse eum significat, & coęternum patri, & a patre missum inde vbi simul cum patre viuebat, vtpote filius, et vnigenitus: & indubitato in cœlum ascensurum, vtpote qui de cœlo descenderit, & rursus in patriam sedem absq; vlla refragatione rediturum: & vnde ex dispensatione descendit, illic rursus in solio consessurum: vt & filius & cœlestis confirmetur: & demonstre-

tur idem rurſus de cœlo eſſe expectandus. Atque vt hæc clarius cognoſci queant, ad Moyſen & prophetas eos relegat. Moyſes enim inquit, prophetam ſuſcitabit vobis dominus Deus noſter
Deu.18.c ſicut me. & Dauid, deſcenſum eius de cœlo plu-
Pſal.71.a uiæ in vellus deſcendenti comparat. atq; abſolute cum ad prophetas ipſos referat, rurſus conſolatur, quaſi, ſi prophetis obtemperauerint, licet non natura, gratia tamen filios etiam ipſos futuros ex magnifico eius qui exhibet, dono. nam filium etiam natura habet. eius autem qui natura eſt, & eorũ qui ſunt adoptione filij, maxima differẽtia eſt. hi enim ex ſpirituali prophetarum inſtitutione in filios fuerunt adoptati: ille naturali habitudine filiationem extollit ac magnificat. ALITER. Q d' inquit (quem oportet cœlum ſuſcipere) poſitum eſt ꝓ (quem cœlum ſuſcipere neceſſe eſt) vtpote qui Deus ſit. Cur igitur non dixit, quem cœlum ſuſcepit? ſed hoc quaſi de ſuperioribus temporibus loquatur, ita protulit. Cum vero ait (vſq; ad tempora reſtitutionis) cauſam refert cur nunc non veniat: reſtituenda enim, inquit & ad finem deuentura omnia ſunt, & tunc poſtea veniet.

Deu.18.c *Moyſes quidem ad patres dixit, prophetam uobis ſuſcitabit dominus Deus noſter ex fratribus ueſtris ſicut me. ipſum audietis in omnibus quæcunq; loquutus ad uos fuerit. eritq;, omnes anima qui prophetam illum non audiuerit, de populo diſperibit.*

Quid eſt ꝙ inquit, ſicut me? hoc ſane, quia

ſicut Moyſes in Aegypto, ita in Bethlehem na- Exod.2.a
ſcitur Chriſtus: ſicut ille Iſraelita, ita hic quantũ Luc.1.a
ad carnem: ſicut ex genere ſacerdotali ille, ita hic ex Dauid per virginem: ſicut Pharao contra illum, ita contra hunc Herodes. & ſicut Pharao Luc.1.c
infantes interficiendos præcipit, ita Herodes Exo.1.c.d Matth.2.c
quoq;: maſculos Pharao, Herodes quoq; maſculos tollit: ex qua internicione ſicut Moyſes ꝑ ma Exo.2.a.b
trẽ, ita ꝑ matrẽ Chriſtus & cũ mr̃e ſeruat: ille in fiſcella apud fluuium, hic in Lyco vrbe Aegy- Matth.2.c
ptia, quæ apud eundem fluuium ſita eſt: ille ab alienigena Pharaonis filia, hic ab alienigena ſimiliter Pharaonis vrbe educatur. Atq; hæc dico non vt dominum ſeruo comparem, ſed vt tempus & modum conferam, & veritatem in vmbra deſcribam.

Et omnes etiam prophetæ a Samuel, & qui deinceps loquuti ſunt, dies quoq; hos annunciarunt.

Subintelligendum quoque hic eſt (ad patres noſtros) vt ſit ſentẽtia huiuſmodi: et omnes quicunque ad patres noſtros loquuti ſunt.

Vos filij eſtis prophetarum & teſtamenti, q̃d diſpoſuit Deus ad patres noſtros ad Abraham dicens: et Gen.12.a
in ſemine tuo omnes familiæ terræ benedicentur. Vobis primum Deus cum ſuſcitarit filium ſuum, miſit ipſum qui benediceret uobis, ut auertat ſe unuſquiſq; ab improbitatibus ſuis.

Vos eſtis, inquit, filij prophetarum: quaſi diceret, ne timeatis, neque putetis a promiſſiõibus

vos esse alienatos : vos estis filij prophetarum, quare vobis hæc dixerunt, & facta hæc propter vos sunt. sed vos quidem filij estis ꝓphetarum, hic filius Dei est substantię patris particeps: qui et illos sui participes reddidit. Vos estis filij prophetarum et testamenti, id est hæredes. nam si filij sunt, hæredes quoque sunt. hęredes autem non recenter ascripti, sed iamdiu, vtpote filij. Atque vt ostendat quantum ad adoptionem attinet, si modo etiã ipsi voluerint, hæredes ipsos quoque perinde ac filios esse: vobis, inquit, tanꝗ filijs filium suum Deus misit: misit quidem etiam alijs, sed vobis primum: neque id tantummodo, sed etiam primum. i. præcipue illis qui cruci ipsum fixerunt & interfecerunt. sed quando? non nunc solum, sed & ante crucem, tantumque facinus, et post resurrectionem. vnde inquit, vobis primũ cum suscitarit filium suum. Vt quid faceret? vt benediceret, & saluos faceret vos, si modo etiam vos a vitijs & improbitatibus vestris velitis auertere uos, ac recedere.

De pontificum inuidia ob miraculum, & Petri & Ioannis comprehensione : tum eorundem dimissione facta comminatione ne amplius Christum prædicent: de oratione ab ecclesia eam ob rem facta & gratiarum actione ad Deum. Cap. IIII.

CVM uero ipsi loqrẽtur ad populũ, superuenerũt ipsis sacerdotes, & dux tẽpli, et Sadducæi dolẽtes q, docerent populum, & in Iesu resurrectionẽ ex mortuis annunciarent: manusq; in ipsos iniecerũt, posueruntq; in custodiam in crastinum: erat enim iam

uespera. multi uero qui sermonem audiuerant, crediderunt.

Vide quo modo res dispēsantur. primum omnes simul irridebantur; deinde vbi in concionibus claruerunt, & miraculum postea magnum ediderunt, tunc iam vbi fiduciam conceperant, Deo ita permittente, in pericula incidunt, certaminaque experiuntur. Sed hac in re Iudæorum impudentiæ incrementum considera. nam cum in Christo aliquem qui eum ipsis traderet, quæsiuissent, nunc post crucis scelus audaciores effecti manus ipsi iniiciunt: secumque ducem militū habent, vt rursus facta hæc publico alicui crimini ascribant, non quasi priuatum aliquid vindicēt. id qđ vbiq; facere studēt. In conspectu autē multitudinis apostolos vinciūt, vt videntibus ēt terrorē incuterēt. Sed res e contrario cessit. multi enim qui sermonem audiuerant, crediderunt. vides diuinam operationem? nam cum eos etiā q̃ antea crediderant, consternari, ac timidiores reddi verisimile esset: Petri tamē concio spiritu sancto composita animam audientium ita perculerat, vt etiam alij denuo ad fidem intrepide conuerterentur. Separatim autem ipsos examinant, ne ex libera eorum loquutione, & fiducia audientes lucrarentur.

Euasitq; numerus uirorum circiter quinq; milia. Factum est autem, ut in crastinum principes ipsorum congregarentur, & seniores, & scribæ in Hierusalē, & Anna pontifex, & Caiphas, & Ioannes, & Ale-

xander, & quicunq; e pontificali genere erant.

Quinque milia hic ex apostolorum prædicatione & miraculis credunt. propterea enim in quinque milium esurientiũ multitudine eis prædixerat Christus, date illis vos vt comedant: quasi diceret, quinque virorum milia etiam uos post hæc fide saturabitis.

Constitutosq; eos in medio interrogabãt. in qua potentia uos, aut in quo nomine hoc fecistis.

Nouerant quidẽ, nam dolentes ꝙ in Iesu resurrectionem annunciarent, ipsos comprehenderãt: sed interrogant, eo ꝙ ipsos iudicio & multitudine terrefactos negaturos esse sperabãt: atque ita se omnia hoc modo posse corrigere opinabãtur. Vide enim ꝙ̃ versute interrogent. volebant siquidẽ vt apostoli suum potius id opus, ꝙ̃ Christi potentiæ esse confiterentur. neque præterea claudi curationem nominant. neque enim quid sit id, exprimunt, sed, hoc fecistis, dicunt.

Tunc Petrus spiritu sancto repletus ad eos dixit, principes populi, & seniores Israel, si nos hodie diju dicamur de beneficio hominis infirmi, in quo iste saluus factus sit: notum sit omnibus uobis, totiq; populo Israel, in nomine Iesu Nazareni, quem uos crucifixistis, quem Deus ex mortuis excitauit, in eo hunc corã uobis sanum astare. Hic est lapis a uobis ædificãtibus nihili factus, qui in caput anguli euasit, neque est in alio quopiam salus. neq; enim nomen aliud est qđ datũ inter homines sit, in quo saluos nos esse oporteat.

Psal.117.d
Mat.21.d
Mar.12.a
Luc.20.c
Esa.28.d
1.Pet.2.a
Rom.9.g

Principes

Principes populi ex dignitate plebeæ turbæ: seniores Israel ex doctrina & intelligentia, qua a terrenis ad diuina populus attollebatur. in duo enim hæc auditorum cœtum diuisit: eo q̃ alij intelligere ea quæ dicebantur, ex æquo nõ possent, sed leuiter & superficie tenus ea perciperent: alij exactius & profundius in animum ea quę enunciarentur, admitterent. Quoniam igitur, inquit, quasi ordini cui præfecti estis, prouisuri, nos hodie in quæstionem & disquisitionem ob beneficium homini infirmo & debili collatum inducere voluistis, & non ex ipsa re admiramini, neque venerationem illi exhibetis, cuius nomine bonũ hoc effectum est: adeo peccatum in vobis abundat: quid post hac faciendum est? non ne quasi ꝓfundo torpore sopitos excitare vos debemus, vobisq; & populo aperte manifestare, hunc in nomine eo saluum esse factum? &c. Nomen autẽ pro existimatione & gloria sumit, non secus ac Psalmista? cum inquit: quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. quæ sanè existimatio, inquit, adeo apud vos viluit, tantoq; cõtemptui habita est: vt non modo venerabilem eam non iudicaueritis, verum etiam ipsum cui hoc nomen est, sontium ac maleficorum morti tradideritis. Nazarenum vocat a loco ex quo natum esse ipsum opinio erat, humiliora etiam hic de Christo commemorans: vt planum faciat, nullã humanam vilitatem veræ gloriæ detrimentum afferre: si modo perspicax sit, qui rem ipsam intuetur. Vnde etiam in eorum ignominiam apud quos est sermo, vbi inquit (quem crucifixistis) Psal. 8. a

ſtatim ſubiungit (quem ex mortuis excitauit) quis excitauit? Deus. nam quia inuidẽtes vos ſtatueratis turpiſſima maleficorum morte gloriam miraculorum eius inutilem reddere, atq; obruere: dicebatis enim, quid facimus, quia homo iſte
Ioan.11.f multa ſigna facit? cruci veſtræ reſurrectionem obiecit. quis? Deus, qui ipſum ſuſcitauit. Patri vero reſurrectionem attribuit, tum quia omne diuinum opus, exceptis iis quæ perſonales ineffabilis trinitatis notas præ ſe ferunt, commune eſt: tum vt hinc etiam Deo ipſos aduerſari oſtẽdat. propria enim poteſtate id Chriſtum feciſſe ita aperte dici non cõmode poterat, præſertim apud homines qui ad ſua ipſorum facta commendanda erant incitati, ita vt etiam Dei iuſtitiæ ſubiecti non fuerint. In hoc igitur nomine inquit Pe-
Rom.10.a trus, hic ſanus aſtat. quem dum ait aſtare, erectũ quoque fuiſſe eum ſignificat. cum vero ſubdit, (hic eſt lapis) nõ ad claudum, ſed ad Ieſum Chriſtum refert: cuius nomine claudus corroboratus eſt. qui quidem lapis a vobis quidem qui ad ędificationem conſtituti eſtis, nihili fit & contemnitur: in caput tamẽ anguli domus ipſius fidei euaſit, vtroſq; parietes, id eſt populum ex Iudæis, & ex gentibus in vnius fidei conſenſum copulãs ac cõnectens. Vide vero, cum inquit (neq; in alio quopiam eſt ſalus) pſalmicum illud dictum ex-
Pſal.117.d plicat (a Domino facta eſt hæc) connexio ſcilicet & coniunctio ſalutaris, quam vnuſquiſque non ex alio q̃ ex ſolo angulari lapide conſequitur. Neq; enim nomen aliud eſt, hoc eſt gloria venerabilis, niſi ſola hæc in Chriſtum angularem la-

pidem fides, quæ omnes alias superexcellit: quippe cum ex ipsa sola salus data hominibus sit. ALITER. Cum nondum a prioribus tentationibus respirassent apostoli, in alias ex dispensatione inciderunt. Primum enim omnes quasi ebrij essent, irridebantur, eo ꝙ linguis quarum erant ignari, loquebātur: deinde in pericula incidunt. sed neq; id tamen statim deinceps, sed vbi prius in concionibus claruerant, & quasi ad fiduciam exercitati ex claudi miraculo fuerant: Deo maxime ita permittente postea certamina experiuntur. Vide autem Iudæorum malignitatem. in Christo aliquem qui eum traderet, quæsiuerũt, hic ipsi audaciores post crucem effecti manus iniiciunt. vnde etiam duce templi qui custodiæ templi fuerat præfectus, ad hoc vtuntur, vt in publicum crimen, non in priuatũ rem ipsam, vt mos ipsis est, referant. Non statim autem inuecti contra apostolos sunt, quæstionesq; in eos exercuerunt Iudæi, eo ꝙ vespera iam occuparat. atq; ipsi quidem versute dilatione illa vtebantur, cum sperarent se in terrorem apostolos custodia esse inducturos, atq; ita mitiores reddituros. sed apostolis dilatio ex dispensatione in bonum cessit, vt alacriores ad resistendum efficerentur. Quin ēt dum in cõspectu multitudinis vinciũt, & clam interrogant, summam fraudem præ se ferunt: quo videlicet & in conspectu multitudinis eos qui vinciendi essent, terrerent, & in iudicio quasi delinquentes examinarent. atq; id separatim, ne cum fiducia illis respondētibus, qui audirent, ob miraculum conuerterentur. In quali

autem potentia id fecerint,interrogant, cum tamen sciant: quo modo enim ignorabant, qui eo q Christi resurrectionem annunciabant,eos cõpræhenderant?id tamen faciunt existimantes timore iudicij eos esse negaturos, omniaq; sibi, si ita interrogarent, esse successura. dicũtque (in quali potentia hoc fecistis?) quasi id non Christi, sed sua potestate effecerint: neq; nominatim claudi mentionem faciunt: ea enim re adeo cruciabantur, vt ne nominare quidem sanationem vellent. Atque iccirco Petrus respondet(in nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis,quem Deus suscitauit,&c.) cum vili patria passionis quoque & resurrectionis commemoratione facta. humilia enim ob excellentiam resurrectionis gloriantes prædicamus. Vbi his verbis ipsos corripuit, testimonia etiam ex scriptura subiungit,de lapide videlicet angulari,quæ superius a nobis declarata iam sunt. Aduerte tamen quando docendum est, eos prophetias etiam adducere, sicut in prima concione:quando uero tãtummodo cum fiducia loquendum est, asserunt. nam, neque nomen inquit aliud est qđ datum inter homines sit &c.de quo iam diximus. Non deducunt autem ad Pilatum apostolos, quemadmodum Christum antea, quia erubescebant, & uerebantur,ne ex his, illa quoque quę contra illum fecerant,redarguerentur.

Spectantes autem illi Petri fiduciam & Ioannis, & cum homines esse ipsos illiteratos & imperitos comperissent, admirabantur, agnoscebantq; ipsos q cũ

Iesu fuissent: cum uiderentq; hominem cum ipsis stantem qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere. Cum iussissent autem foras e concilio ipsos secedere, conferebant inter se dicentes. quid faciemus hominibus his? signum enim notum omnibus habitantibus Hierusalem per ipsos effectum esse, perspicuum est. neq; negare id possumus. sed ne latius diffundatur in populum, comminemur ipsis, ne amplius in nomine hoc cuipiam loquantur. aduocatisq; ipsis præceperūt, ne omnino in nomine Iesu loquerentur, aut docerent. At Petrus & Ioannes, respondentes ad ipsos dixerūt. An iustum sit coram Deo uos audire potius, q̄ Deum, iudicate. quæ enim uidimus & audiuimus non loqui nō possumus. Illi uero insuper minati eos absoluerūt, cum non inuenirent quo modo ipsos punirent ob populum. quia omnes ob id qđ factum fuerat, Deum glorificabant. annorum enim erat amplius q̄ quadraginta homo, in quo factum sanitatis id signum fuerat. Absoluti igitur illi ad suos deuenerunt. quæq; ipsis pontifices & seniores dixerant, annunciarunt.

Non ambitionis & glorię causa hæc enarrāt, sed ut gratiæ Christi argumenta manifestent.

Quod cum audiuissent illi unanimiter uocem ad Deum sustulerunt, & dixerunt. Domine tu es Deus qui fecisti cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt: qui per os Dauid pueri tui dixisti.

Vide q̄ exquisite, atque opportune horum

preces efficiantur, quãdo enim rogabant, ut qui dignus apostolatu esset, demonstraretur, ita precantur: Tu Domine, qđ est, κύριε, id est princeps atque auctor, cordis cognitor omnium: pręcognitione enim ibi erat opus. quando uero hic aduersariorum ora obstruenda erant, clamant: Domine id est δέσποτα, quasi dicas here: & quasi ab ipso pacta requirentes prophetiam in medium adducunt: simul, ut sibi quoque consolationem afferant, ꝙ frustra etiam contra se & inaniter hostes meditentur.

Psal. 2. a *Vt quid fremuerunt gẽtes & populi meditati sunt inania? astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt simul contra Dominum & contra Christum eius. congregati enim re uera sunt contra sanctũ puerum tuum Iesum quem unxisti, & Herodes & Pontius Pilatus.*

Quænam gentes fremuerunt cõtra Christũ? Iudæorum uidelicet. q̃uis enim Iudæi essent omnes, ex diuersis tamen erant gentibus, in quibus erant dispersi.

Cum gentibus & populis Israel.

In Hierusalem Hebræi cum Caipha et Anna: populi cum Pilato.

Vt facerent quæcũq; manus tua, & consilium tuũ fieri prædestinarat.

Hoc est nõ ipsi potuerũt: sed tu es qui omne id permisisti, & ad finem perduxisti, qui potens

& ſapiens es. conuenerunt enim illi ut inimici et hoſtes animo cędem inhiantes, ea tamen fecerũt, quæ tu uoluiſti. ALITER. Idem ſignificat manus et conſilium. cui enim potentia adeſt, conſilio opus non eſt. quęcũque igitur a principio ſtatuiſti, ea facta ſunt. ALITER. Manus hic omnia cum ratione & opportune a Deo adminiſtrari ſignificat: ꝓpterea ꝙ ſola quoque natura compoſita rationalis, quę non alia ꝙ̃ homo eſt, manu plerumque uti ad maxime neceſſaria exequenda conſueuit.

Et nunc Domine reſpice ad minas ipſorum, & da ſeruis tuis ut cum omni fiducia uerbum tuum loquantur, dum manum tuam ad ſanationem extendis, & ſigna & prodigia per nomen ſancti pueri tui Ieſu efficiuntur.

Animaduerte orantium manſuetudinem. non enim precãtur Deum, ut perdat ipſos ac deijciat, ſed vt ad minas eorum reſpiciat: detque ſeruis ſuis ut cum omni fiducia loqui uerbum eius poſſint, dum extẽdit manum, id eſt dum inuicta ſua potentia eos protegit. hic enim inexpugnabilem potentiam manus ſignificat: quemadmodum quoque ibi. (Manus tua gentes in perniciem induxit.) Oratio autẽ hæc ab apoſtolis fit, non ut moleſtias deprecentur, ſed pro Euangelici præconij proſpero ſucceſſu. non enim dixerunt, libera ſeruos tuos: ſed da ſeruis tuis, ut cum fiducia loquantur. Pſal. 43. a

Cumq; hi precati essent, agitatus locus est in quo erant congregati: repletiq; omnes spiritu sancto sunt. & uerbum Dei cum fiducia loquebantur. Multitudinis autem eorum qui crediderant, erat cor & anima una. nemoq; erat qui aliquid eorum quae possidebat, proprium esse diceret: sed erant ipsis omnia communia.

Signum ꝙ exauditæ eorum preces essent, terræ motus est: tametsi quandoque etiam iræ indicium est. Quod autẽ spiritu sancto repleti sunt, id ostendit, totos ipsos diuini spiritus qui datus ipsis fuerat, fuisse effectos, a carnalibus his ferè penitus abstractos: uel quia refocillati sint, reaccensaque in ipsis gratia fuerit. Vnde etiam neglectis corporis periculis cum fiducia & libere loquebantur. ex quo cor & anima ipsis unum efficiebatur, & ex intellectualibus uidelicet motionibus, & ex uitalibus. Intellectuales enim motus nunc cor significat: quippe qđ primum in animalis constitutione subsistat. hoc siquidem innuit, cor & animam .i. intellectum & animam seu uitam in his ad unum & eundem bonum ac Deo gratum finem simul tẽdere ac ferri. intellectualis enim indicium est, cum pericula negligũtur: uitalis, cum circa corporis necessaria adeo exacta diligẽtia seruatur, ut paucis quibusdam, quæ ad uitam traducendam satis sint, possessori exhibitis, cętera omnia indigentibus suppeditentur. amor enim hic mutuus ex magistri quoque
Ioan.13.d sponsiõe ipsis inerat: ex eo ꝙ dixerat (in hoc co-

gnoſcent omnes vos meos eſſe diſcipulos, ſi charitatem inter vos habueritis.) iccirco fiebat, vt vnuſquiſque proximum tanq̃ ſeipſum eſſe exiſtimans, nihil ex ĳs quæ haberet, ſibi priuatim reſeruaret, ſed in communem vſum omnia exponeret. De motu autem & quaſſatione loci illud quoq; intelligi poteſt, quod terræ motus ille contigerit, vt ſicut infideles & minantes terrefaceret, ita animaret & in alacritatem apoſtolos induceret: quippe cũ in principio neceſſaria quoq; huiuſmodi ſigna ad confirmandos eos eſſent.

Et magna poteſtate apoſtoli reſurrectionis Domini Ieſu teſtimonium reddebant. gratiaq; magna erat apud omnes ipſos: quippe cum neq; indigus quiſpiam inter ipſos eſſet.

Cũ inquit (reddebãt) quaſi recepiſſe ipſos aliquid oſtendit: & quaſi de debito loquitur. ex ſignis enim & prodigĳs diuinam virtutem ac potentiam eſſe eum qui reſurrexerat ex mortuis, manifeſtabãt. ex mutuo vero amore magna gratia inter ipſos exiſtebat. cum enim aliquid proprĳ ſibi vendicaret nemo, efficiebatur, vt nullus inter ipſos indigeret: id quod ad eius imitationem proculdubio factum videtur, de quo dictum eſt. (aperis tu manum tuam, & reples omne animal benedictione.) Pſal.144.d

Quicunq; enim poſſeſſores erant agrorum & domorum, uendentes afferebant precia eorum quæ uendebant, & ad pedes apoſtolorum ſtatuebant. diſtribue

batur autem singulis, prout unicuiq; opus erat.

Quòd ad pedes apostolorum precia statuebant, & non ad manus, multum honorem, multamq; reuerentiam eorum qui ea adducebant, significat. ob idque non in manus ea tradebant, vt dominos eos & dispensatores facere viderentur: vtpote qui ex communibus cellis, & non ex priuatis per manus expenderent. Preterea hoc quòd ad pedes hæc apponebantur, sicut venerationem ipsis afferebat, ita inopiam eorum qui alebãtur, vituperio vindicabat: tanquam enim ex communi promptuario distribuebant.

Joses uero cognominatus ab apostolis Barnabas, hoc est filius consolationis, leuita, Cyprius genere, cũ haberet agrum eo uendito pecuniam attulit, & ad pedes apostolorum posuit.

Prius commemorat eum qui recte se gesserat, id est Iosen, ad maiorem Ananiæ redargutionẽ: quòd cum tot essent qui ea facerent, & tanta signa, & tanta gratia inter eos, nullius exemplum fuerit sequutus. Iosæ autem Barnabas cognomentũ ab apostolis in virtutis misericordis testimoniũ impositum fuit. is cum esset leuita, Cyprius genere erat: quia lex iã soluebatur, & ex Iudæa quocũque volebat quispiam, habitatum migrabat. Barnabas vero ex Iudæa lingua in latinam explicatum, filium consolationis, & misericordiæ significat. Estq; hæc narratio de Ananię & Sapphiræ pernicioso facto quædam quasi præparatio. nam hic quoq; cum ad imitationẽ Iosę agrũ

vendidisset, neque postea fine sic vt principio cor responderet, vsus fuisset, imprudenter sibi perniciem attulit.

De Anania & Sapphira ob defraudationem precij agri a Petro morte mulctatis: de apostolis in carcerē coniectis, & ab Angelo nocte eductis ad prædicandum Iesum: vbi rursus eos captos in concilio pontificum Gamaliel exemplis adductis dimittendos hortatur, & flagris cæsi dimittuntur. Cap. V.

VIR autē quidā nomine Ananias cū Sapphira uxore sua possessionē uēdidit, et fraudauit de precio conscia etiam uxore sua. & cum attulisset partem quandam ad pedes apostolorum posuit.

Omnino enim Satanico furore plenus erat is qui cum propria incitatione & nō ex necessitate & vi Christum elegisset, statim vbi incepit, feruidam hanc ad bonum motionem refrigerauit, & rem totam perdidit. Tria autem hic simul signa existunt: occultorum cognitio: in meditationem animi terroris incussio: & post hæc occisio ex mandato.

Petrus uero dixit: Anania, cur impleuit Satanas cor tuum, ut spiritum sanctum falleres, & de precio agri defraudares? nonne manens tibi permanebat, & uenditus in potestate tua erat? quidnam rem hanc in cor tuum induxisti? non mentitus es hominibus, sed Deo. At cū audiret hæc uerba Ananias cecidit, et exanimatus est. & timor multus in omnes qui audiebāt, est exortus. Surgentes autem iuuenes composuerunt

ipsum, & cum extulissent sepelierunt.

Anania cur impleuit &c.) nũ, inquit, inuitos vos trahimus? vt quod sponte a vobis in Dei oblationem dedicatum fuerit, rursus in vestros vsus absumatis? id qđ proculdubio sacrilegium est. vnde etiam sacrilegorum pœna affecti sunt: quæ est mors. Nam cum inquit (exanimatus est) id est ἐξέψυξεν, quod refrixit, significat, et aruit, mortuum esse ostendit, vitali prorsus humore priuatum. nam contrà διερὸς viuus apud veteres dicitur, quod humidum significat.

Quasi trium horarum spatium intercessit, et uxor eius facti ignara ingressa est. Petrus autem ei respondit. Dic mihi, tãti ne agrum uendidistis? ipsa uero ait. profectò tanti. at Petrus ad ipsam dixit. quid inter uos conuenit, ut spiritum Domini tentaretis? ecce pedes eorum qui uirum tuum sepelierunt ad fores, & efferent te.

Animaduerte Petrum minime eã vocare, sed expectare, vt ipsa quando vult, adueniat, ea causa vt & pœnitendi et non impudenter ingrediendi copiam ei faceret. Accessit autem eorum quæ viro suo contigerant, ignara, propterea ꝙ enunciare ea ipsi timore & veneratiõe magistri nemo audebat. nam horarum trium spatium vt in multos factum id diuulgaretur, satis esse poterat: sed timor videlicet coercebat, hæc enim etiam euangelista Lucas admirãs, vtraꝗ hæc posuit & horarum trium spatium, & vxoris ignorationem,

Cum vero Petrus interroget quanti agrum ven didiſſent, ipſi venię prębet occaſionem: quaſi nō in ipſius ſed in mariti poteſtate vēdere & defraudare ſitum fuerit. at vbi cum viri fraude conſentientem eam deprehēdit, ſimili pœna quoq; eam mulctat: quippe cum diuinarum rerum contemptus manſuetum etiam atq; ira vacuum in iram incendere conſueuerit. confirmatio huiuſce rei ex Moyſe etiam peti poteſt: qui cū eſſet manſuetiſſimus, lignantem tamen in ſabbato lapidandū eſſe cenſuit. & tamen illic mandati violatio in officijs exequendis conſpiciebatur: hic ſacrilegiū cummiſſum eſt. Deo enim dedicata ad pauperū alimoniam ipſi in ſuos ſuperuacuos vſus expendebant. nam neceſſitati ſatisfacere poterant, ſi ex ijs quæ in communi cella repoſita fuerāt, pro indigētia ſibi ſumpſiſſent. Aduerte item q̄ vehemēter aduerſus domeſticos & ſuos inuehantur. non enim volunt, vt qui ſemel ſpirituali gratia digni habiti ſunt, & conuerſationem cum ipſis ſunt conſequuti, fures & ſacrilegi eſſe deprehendant. in alienos vero punitione non vtuntur: ne videātur etiam nolentes homines terrore pœnæ cogere, vt ad fidem accedant. Atenim ſi Satanas cor Ananiæ impleuerat, totūq; opus perpetrauerat, cur in Ananiam tam ſeuere animaduertendum fuerat? non temere id factum eſt, ſed iuſte: quippe cum ipſe ad ita ſuſcipiēdum Satanam idoneū ſe pręſtiterit. Num. 15. d

Ceciditq; ea ad pedes ipſius, & exanimata eſt. ingreßi uero iuuenes mortuā ipſam inuētam extulerūt,

& apud uirum suum sepelierunt. timorq; in totam ecclesiam, & in omnes qui hæc audiebant, magnus exortus est.

Quo modo apud pedes eius expirauit? ppterea q prope ipsum stabat. Petrus enim ipsam iuxta se constituerat, vt si vellet pœnitētiam agere & confiteri, non erubesceret, neq; ob alios audientes deterreri posset. Terror autem hic a sapiētissimo Petro contra peccantes incussus non temere est, sed ex doctrina præcognitiōis, qua multa hominum peccata præsanari cōsueuerunt. Nā cum tunc Euangelij semina iacere incepissent, statim vbi internascentia zizania inspexerunt,
Num.15.d ea sapienter extirparunt. sic Moyses in exordijs legis eum qui uel leui peccato eam uiolauerat, lapidari iussit, ita Deum præcepisse asserens. Idem
Gen.3.c in primis parentibus uidere licet, qui ob ligni gustatum fuerunt condemnati. Dum enim pestilēs
Pro.19.d flagellatur, desipiens uersutior efficitur: ut sacrū illud prouerbium est. ita in his quoq; suppliciū præsentibus & uidentibus ea quæ fiebant, in lucrum cessit. Nam quamuis alia quoq; signa præcessissent, tantus tamē terror animos eorum non
Psal.9.c inuaserat. ita cognoscitur Dominus iudicia faciens. in operibus enim manuum suarum peccatore comprehenso fit, ut ex animaduersione cōtra illum salutaris alijs timor incutiatur. id qđ
2.Re.6.b etiam in Ozæ pœna contigit. eius siquidem pu-
1.Par.13.c nitio plerisq; alijs formidinē attulit: ut quæ Deo essent consecrata, prophanorum manibus intacta conseruarentur. Aduertēdum autem hinc est,

ex mortuorum Ananiæ & uxoris eius elatione ab ijsdem pollinctoribus facta, contemni iam legem. alioqui enim q cadauer Ananiæ attigerāt, immundi usq; ad uesperam permansissent. sed illi ipsi nunc uxori quoq; sepeliendæ uacarunt. Leui. 11. f

Per manus autem apostolorum fiebant signa & prodigia multa in populo. erantq; unanimiter omnes in porticu Salomonis. ex reliquis autem adhærere ipsis audebat nemo. sed magnificabat eos populus. magisq; credentes Domino adiungebantur, multitudines uirorum & mulierum. ita ut per plateas exponerent infirmos, eosq; in lectis, et grabatis collocarent, ut uel umbra ipsa transeuntis Petri aliquem illorum obumbraret. multitudo item uicinarum urbium in Hierusalem conueniebat: infirmosq; afferebant, & eos qui ab immundis spiritibus uexabantur: qui quidem omnes curabantur.

Vide quo modo apostolorum vita ex tristitiæ & lætitiæ uicissitudine contexebatur. tristitia primum ex assumptione orta est, deinde ex aduētu spiritus successit alacritas: iterum ob irridentes mæror, ob fideles & signum lætitia: rursus animi demissio ex comprehensione contigit, postea ex defensione & responsione alacritas: rursus nunc ex signis & splendore fiducia, ex pontificis & comprehēdētium inuasione timor incessit. In ueteribus quoq; quicūq; ex Deo uitam traduxere, idem reperire quispiam posset. Ne mireris, inqt, quo pacto proprijs domibus relictis in templo

in porticu Salomonis degere permittebantur. multitudine enim miraculorum quæ ab ipsis fiebant, omnibus erant formidabiles. hoc enim significat cum inquit (per manus apostolorum fiebant signa & prodigia multa in populo) & statim subiungit, (ex reliquis uero adhærere ipsis audebat nemo.) id est ne appropinquare quidem ipsis quispiam audebat. sed magnificabat ipsos populus. quis? Iudæorum. quosnam? apostolos. sed qualis hæc magnificatio fuit? quod præterquam quod ad fidem Christi accedebant, & augebatur numerus, infirmos quoque & ægrotantes in uias & plateas in lectis et grabatis exportabant, ut uel ex umbra transeuntis Petri sanitatem consequerentur: id quod in Christo non fiebat. coeterum hoc quoque eius ipsius opus erat qui promiserat, & dixerat: qui credit in me opera quæ ego facio, ipse etiam
Ioã.14.b faciet: & maiora quoque his faciet. quare hoc quoque à Christo qui ita promiserat, apostolis eueniebat, ex ijs qui credebant, ex ijs qui curabant, ex ijs item qui puniebantur, ut Ananias. nam licet etiam ipsi apostoli modeste se gerentes miracula hæc in magistrum referrent, quæ in nomine eius efficiebant: uita tamen ipsorum & uirtus apostolica satis idonea erat, ut ijs qui ita uiuere proposuissent, mirabilium hanc factorum gloriam exhiberet.

Cum surrexisset autem pontifex & omnes qui cum eo erant, quæ erat Sadducæorum secta, zelo repleti sunt: manusque in apostolos iniecerunt: atque eos in publica custodia posuerunt. Angelus uero Domini per no-

ctem

Item apertis custodiæ foribus, ipsisq; eductis dixit: ite & stantes in templo loquimini populo omnia uerba uitæ huius. qđ cum audiuissent, ingreßi sub diluculū in templum sunt, & docebant. Cum uero pontifex adueniſſet & qui cum ipso erant, concilium conuocarūt, et totum seniorum ordinem filiorum Israel: miserūtq; in carcerem, ut adducerentur. ministri autem eò profecti ipsos in custodia non inuenerunt. & reuersi renunciarunt, dicentes: carcerem quidem cum omni diligentia conclusum inuenimus, & custodes extra ad fores stantes, aperto tamen eo intus neminem offendimus. Vbi hæc uerba audiuerunt & sacerdos & dux templi & pontifices, ambigebant de ipsis, quid nam id esset. accedens autem quidam ipsis annunciauit, ecce inquiens, uiri quos in custodia posuistis, in templo stant, & docent populum. tunc abijt dux cum ministris, & adduxit ipsos, non tamen cum ui.

Cum hæc ab Apostolis fierent, quibus multitudo ad prædicationem accedebat, & fideliū turba quotidiano incremento mari per q̄ similis iā cōstituebatur, cum surrexisset, inquit, pontifex: id est cum excitatus esset, & motus ob ea quæ fiebant, vehementius in ipsos inuadit: a Sadducæis maxime inhumanius incēsus, atq; inflammatus: eo q̄ sibi inuisa resurrectione apostolos omnia efficere conspiciebant. nam cum Christum resurrexisse illi prædicarent, in fidem resurrectionis nomine eius qui resurrexerat, miracula facere cōspiciebant; id quod proculdubio nō euenisset,

si falsa ipsa res extitisset. Quocirca ita efferati, atque ad cędem apostolorum incitati custodię vinculis eos tradiderũt, neque statim in iudicium adduxerunt, versute id studẽtes vt terrore carceris occasionem mutandæ sententiæ eis exhiberent. Atque hi quidem in hunc modum vafre consulebant: at Deus mora illa carceris versute ab illis procurata illos frustra dolose agere conuicit, & apostolos eductione per angelũ ministrata magis confirmauit: & quæ oporteret, & quo modo perseuerando operari commonefecit. ignoratio vero angelici subsidij scelestos opprimebat, quo tempore non misericordia ducti & clementia: quo pacto enim? qui serpentibus sęuius erant indignati? sed dolose in iudicium adducere apostolos distulerant. latuit igitur ipsos angelicum auxilium, vt cum consilium suum exequi se primũ comprehendendo, carcerique intrudendo apostolos opinarentur, deinde cogitationibus omnibus suis diuina protectione frustrati fuissent, consilij inopia atque hæsitatione erudirentur, diuinamque esse potentiam existimarent. eductio enim e carcere per angelum sicut apostolis in consolationem, ita Iudęis in vtilitatem cedebat: latuit siquidem eos, vt videlicet quemadmodum dixi, in dubitatione prius rei constituti, si vellent, etiam ipsi erudirentur, diuinaq; esse id potentia factum intelligerent. at ipsi adeo fuerũt debilitati atque excęcati, vt ne odiosissimos quidem sibi apostolos per vim e templo extrahere auderent. ex quo facile patere potest, plebeam turbam Iudæis principibus longe fuisse prudentiorem; cum imperiti

citius, q̃ legis consulti diuinis signis ad salutem accederent.

Timebant enim populum ne lapidarentur. cum uero ipsos adduxissent, in concilio statuerunt. interrogauitq; ipsos pontifex, dicens.

O stupiditatem: timore turbæ, id qđ tamen obscurum erat, modestius se gerũt. Dei vero qui ita aperte e manibus ipsorum semper eos tanq̃ pullos suos eripiebat, ne rationem quidem vllam habent.

Nonne præcipiendo præcepimus uobis, ne in nomine hoc doceretis? & ecce implestis Hierusalem doctrina uestra.

Legis periti cum certa & indubitata Dei signa viderent, impudenter ac stulte interrogant, nonne pręcipiendo pręcepimus vobis ne loquemini? si pręcipiendo tantum, quò custodia, & multa illa coercendi diligẽtia spectabat, qua carceri custodes assidere constitueratis? sed horum nimirum non recordantur. id qđ ad angelici miraculi occultationem facit. Cæterum ita dicendum ipsis est: si ad præceptum vestrum consensus quoq; noster accessit, cõsentaneæ hæ disquisitiones vestrę, examinationesque sunt: sin vero nihil ex his est, stultum est criminari q; pręceptũ vestrum violauerimus.

Vultisque sanguinem hominis istius supra nos inducere.

Adhuc merus homo ipsis esse videbatur. hoc autem dicunt, vt necessariam fuisse eam præceptionem, salutisque suę causa factam ostendant: vtque contra ipsos multitudinem exasperent.

Respondens autem Petrus & apostoli dixerunt: Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Deus patrum nostrorum excitauit Iesum, quem uos suspensum in ligno interemistis: hunc Deus principem & saluatorem dextera sua exaltauit.

Vide quanta dum examinatur, mansuetudine vtantur. non audacter respondent: sed cum sint magistri, non irascuntur, sed miserentur: vtque ab errore ipsos amoueant, student. non enim diuinis signis elati quemadmodum ipsi contumeliose inuehuntur, monentque statim, ne aduersus stimulos recalcitrent: sed primum Dei obedientiam hominum præceptis esse anteponēdam asserunt, latenter ita eos coarguentes, ꝙ ea contemnerent quæ per ipsos diuinitus efficiebantur. deinde quem merum hominem illi vocauerant, eũ aiunt & saluatorem et vitæ auctorem a Deo cõstitutum, ita vt a mortuis eum suscitarit. nam propriæ potentiæ hoc ascribere, nondum opportunum esse videbatur, ne Deo aduersari eo nomine existimarentur. huncque a Deo ita fuisse exaltatum quem illi crucis nece occiderant. ob qđ quantam pœnam mereantur, quasi a profundo sopore eos excitans cogitandum suggerit.

Vt det pœnitentiam Israel: & remißionem peccatorum.

Cum sermonem de cruce ita exaggerasset, quasi indignum venia scelus ijs qui eadem contra Christum rabie vsi fuerant, remque admodũ grauasset: nunc tanti oneris veluti subleuationẽ parans, inquit: Sed hic tamen a vobis ignominia affectus, & a Deo exaltatus spiritum penitentiæ Israeli & remissionem peccatorũ dedit: nihilque eum per crucem illatæ contumeliæ auertere a vobis possunt: propterea ꝙ qui a Deo est exaltatus, iniuriarum non reminiscitur, ignoscitque illis qui ipsum per obediẽtiam et fidem agnoscũt. Qua in re animaduertendum est quo modo & factis & verbis admoniti & castigati Iudæi, attendere noluerũt: vt merito iusta eorum condẽnatio sit. factis quidem erudiebat ipsos Deus cũ capi apostolos, in carceremque intrudi permisit, & mirabiliter liberauit: verbis, cum facit vt apostoli cum fiducia loquantur, iudæosque omnes in sermonibus instruant. sed alij quidem compũcti sunt, & persuasi ad apostolos accesserunt: põtifex vero & principes contra apostolos frendebant, & clamabant: propterea ꝙ rabies qua cõtra Christum vsi fuerant, apertius deinceps, vtpote non iuste sed ex inuidia contracta procedebat, & in similem cædem ipsos instigabat. vnde etiam inquiunt, vultis sanguinem hominis istius supra nos inducere: sanguinem cædem appellantes: quemadmodum etiam Deus ad Cain, vox sanguinis fratris tui clamat ad me, id est cædes. Gen. 4.b
Hæc autem dicebant Iudæi, quasi salutis suæ cautione: vtque multitudinem contra apostolos incitarent.

Nosq; horum eius uerborum testes sumus.

Quorum, quòd remissionem, quòd pœnitentiam videlicet promiserit. resurrectio enim erat iam cõcessa.

Et spiritus etiam sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus ei. Illi uero cum hæc audiuissent, frendebant, & interficere ipsos cogitabant.

Quòd remissionem det, & nos testificamur, & spiritus etiam sanctus: qui sanè non accessisset, nisi prius peccata fuissent soluta. Sed humilitatem huiusmodi oratio præ se fert. nonenim dixit, nobis præfinite qui ipsum amamus, sed omnibus, communem rem faciens, qui obediunt ipsi: vt, si ipsi etiam obediuerint, licet scelus circa crucem commiserint, non futuros esse tamen doni eius expertes ostendat.

At surgens quidam in concilio Pharisæus Gamaliel nomine, legis magister, qui in honore erat apud uniuersum populum, iußit parumper foras apostolos educi: dixitq; ad ipsos. Viri Israelitæ attendite uobis super hominibus istis, quid acturi sitis. ante enim hos dies surrexit Theudas dicens se esse aliquem: cui numerus uirorum circiter quadringẽtorum adhæserat. qui occisus est: & omnes quicũq; ei crediderant, dissoluti, & in nihilum redacti sunt.

Hic Gamaliel Pauli magister fuit: quem, cum esset doctor & in legis iudicijs optime consultus, non credere in Christum, licet non integre, non

multæ prudentiæ eſt exiſtimare. ex verbis ſiquidem eius manifeſtum eſt: quæ ſapientia ipſum præſtare ſatis declarant. Quin ex factis quoque ipſis idem patet. nam cum prius educi e concilio Apoſtolos iuſſerit, præterq̃ ꝙ terrorem ipſis incuſſerit, ſuſpiciõe etiam omni ſe ipſum liberauit: ne verba ea in gratiam conſentientium facere videretur. iccirco neque multa vehementia vtitur: ſed quaſi ad ira exturbatos, attendite, inquit, vobis quid acturi ſitis: id eſt ne ita temere feramini. deinde exempla quorundam qui imprudenter & inutiliter in talibus rebus ſe geſſerũt, ꝓducit: Theudã, & Iudam Galilæum: qui in felicem exitum minime euaſerunt. exempla autem non vetera ſunt, ſed recentia: quorum multi inſpectores extiterant.

Poſt hunc ſurrexit Iudas Galilæus in diebus profeßionis: & auertit populum multum poſt ſe. & ipſe perijt. & omnes quicũq; ipſi paruerant, dißipati ſunt.

Videntur Galilæi temporibus Pilati ſeditionibus laboraſſe Iudæ Galilæi ſequuti dogma. id autem erat, vt in vltimis libris antiquitatum Iudaicarum teſtatur Ioſephus, qđ ob pietatem ſpeciẽ non mediocris conſtantiæ ac rigiditatis præ ſe ferre videbatur. Dominum enim, ne quantum ad nomen quidem attinet, appellãdum eſſe quẽpiam aſſerebat, neque honoris, neque humanitatis & obſequij alicuius cauſa: vt regi quoque hoc nomen attribuendum negaret: atque id ita pertinaciter, vt multi ex ipſis quia Cæſarem

dominum appellare nolebant, grauissimas pœnas subierint. Iidem hi docebant alia sacrificia, præter instituta in lege Moysis offerri Deo non debere: ac propterea ea quæ a seniorum populi consessu pro salute regis & Romanorum gente tradita fuerant, fieri vetabant. ob hæc verisimile est Pilatum contra Galilæos fuisse indignatum: ac iussisse vt super ipsa sacrificia quæ ex lege videbantur offerri, ipsi etiam mactarentur. vt tunc cum ipsis sacrificijs quæ offerebantur, offerentiū quoque sanguis intermixtus fuerit. Quemadmodum in Lucæ Euangelio habetur.

Luc. 13. a

Et nunc dico uobis, absistite ab hominibus istis, & relinquite ipsos. quoniam si ex hominibus fuerit cōsilium aut opus hoc, dissoluetur: sin ex Deo, *dissoluere ipsum non poteritis. ne forte etiam* Deo *repugnantes esse deprehendamini. Illi autem obtemperarunt ipsi, & cum aduocassent apostolos, cæsis eis præceperunt, ne in nomine Iesu loquerentur: & absoluerunt ipsos. atque illi quidem ibant gaudentes a facie concilij, quod pro nomine Iesu digni habiti fuerant, ut ignominia afficerentur. omnique die & in templo & in domo docere, & euangelizare Iesum Christum non cessabant.*

Exempla nota & recentia attulit: vt & aggressio huiusmodi atque innouatio caueatur, ne in euentum similem incidant: & his ad causam suam accommodatis ab impugnatione contra Apostolos auditores remoueat. Ne forte, inquit,

si ad finem qui impediri nequeat, hæc tendant, habeantq; Deum adiutorem, in pugnam aduersus Deum deueniamus: atq; ita non contra illos, sed contra nos ipsos armemur. quippe cum qui contra id qđ Deo visum fuerit, inferre vim conatur, contra se ipsum id faciat, seque ipsum demum feriat. Nam si humana incitatione nituntur, contra ipsos indignari superuacuum est: cũ principium statim subsequutura dissipatio sit, vt ex exemplis collegi potest. Non dixit autem aperte Apostolorum consilium aut ex Deo, aut ex hominibus esse: eo ꝙ si ex Deo dixisset, confestim restitissent, atq; aduersati essent: si ex hominibus, promptos atq; alacres contra Apostolos eos reddidisset. iccirco oratione sapienter disposita expectandum euentum esse inquit: neq; ita temere contra rem ignotam irruendum. qui enim contra consilium Dei pugnat, non illud, sed se ipsum disperdit. Nam si humanum est, ĩquit, qđ suscipiendę molestiæ vobis sunt: per se ipsum.n. dilabetur. si autem est diuinum, neq; cum molestijs & laboribus omnibus dissoluere ipsum poteritis. ALITER. Non dixit ex Deo esse opus hoc, neq; humanum. nam si ex Deo esse asseruisset, illico restitissent illi: si ex hominibus, audaciores eos cõtra apostolos effecisset. iccirco hominis prudentiam specta, q̃ moderate orationem instituerit. expectandum euentum iubet. præterea non dixit, ex Deo esse cognoscetis, si dissoluere non poteritis: sed, si ex Deo est, non dissoluetur. illud enim sæuitiæ illorum ascribetur: hoc Dei potẽtiæ attribuitur. Obtemperaue-

runt autem eo ꝙ non coram Apostolis sed semotis illis hæc dixit: tum quia cum ipsis consentire existimabatur, vereriq; finem rei, quo nam euaderet: sicut ipsis etiam consulebat. Accessit postea sermonis suauitas vnà cum iustitia; quæ ad persuasionem magnam vim habuit. Sed si obtẽperarunt, et persuasi sunt, quo modo verberibus eos affecerunt? obtemperarunt quidem eatenus, vt a cæde abstinerent: ad eam enim furiose inhiabant. flagellarunt tamen ne temere & contra insontes incitati fuisse viderentur. ac profectò, ꝙ impetus ipsorum resolutus ac retusus fuerit, virtuti consultoris: ꝙ flagris ceciderint, insito ipsorum furori attribuẽdum est. Veruntamen hac in re q̃ in melius ꝓfecerint apostoli, inde potes cõspicere, ꝙ afflictationibus quibus illi eos opprimendos esse sperauerant, magis illecti sunt atq; incitati, vt aperte atq; interrite ad docendum ꝓdirent: neq; in abdito, sed in templo rursus vnde fuerant comprehensi, et vbicũq; alibi Christum denunciarent: atq; ita vanum eorum qui contumeliam in se intulerant, studium auditoribus ostentarent.

De creatione septem diaconorum, & Iudæorum in Stephanum calumniatione. Cap. VI.

IN diebus autem his cum augeretur multitudo discipulorum, orta est susurratio græcanicorũ aduersus Hebræos, ꝙ in ministerio quotidiano uiduæ ipsorum negligerentur. conuocata igitur multitudine discipulorum duodecim apostoli dixerunt: non æquum

est, ut nos relicto uerbo Dei mensis ministremus.

Non in ijsdem diebus, sed in quibusdam sequẽtibus. more enim scribẽtium vtitur, cum ad principium alterius narrationis transituri sunt. Græcanicos autem id est ἑλληνιστὰς, non qui religione erant Græci, appellat, sed qui Græca voce loquebantur: quasi Græcissantes, dixeris. Cum vero susurrationem ortam inquit, aliud tentationis genus ostendit, non ab externis, sed a domesticis illatæ. atque in hoc apostolorum comprobationem videre licet, qui cum vndecũque & ab externis & ab internis appeterentur, vndiq; victoriam reportabant. Nam cum duodecim ipsi multitudinem aduocassent, eos videlicet in quos præsidentiæ huius vtilitas deuentura erat, electionem ipsis committunt. indignum ducẽtes si ipsi posthabita Dei prædicatione circa mensas exhibendas occuparentur. Vnde electos quosdam ministros creauerunt, id est diaconos: non illos quidem in gradu eo constitutos qui nunc est in ecclesiis: sed eo munere, vt accurate & pupillis & viduis & non negligenter alimẽta distribuerẽt: ac pupillis & viduis præcipue, ob quas susurratio exorta maxime fuerat. ministerium autem. i. διακονίαν vocat eleemosynã, id est misericordẽ erogationem, quæ & facientes sanat, & accipientibus honorem præstat. Potest etiam per ministerium quam διακονίαν dicit, publica suppeditatio intelligi. Diaconium siquidẽ publicum prõptuarium appellare Græci solent: eo quod eò vnusquisq; διακονούμενος, i. festinans ac celeriter acce-

dere consueuerit: atq; illuc ea inferre, q ad vsum publicum comparantur. Quòd vero viduæ negligerentur, id non ex vitio, sed ex negligentia multitudinis eueniebat. vnde vbi rei huic cura adhibita fuit, omnis querela sublata est.

Dispicite igitur fratres, uiros ex uobis testimonio comprobatos septem, spiritu sancto & sapientia plenos, quos muneri huic præficiamus. nos autem obsecrationi & ministerio uerbi perseueranter incumbemus. placuitq; sermo coram omni multitudine. & elegerũt Stephanum uirum plenum fide & spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenan, & Nicolaum proselytum Antiochenum: quos ante Apostolos constituerunt. & precibus factis manus ipsis imposuerunt. Et Verbum Dei crescebat. & numerus discipulorum in Hierusalem ualde augebatur. & multa sacerdotum turba fidei obediebat.

Repletos spiritu sancto & sapientia esse eos q eligendi sint, commissio hæc apostolorum vult: non enim dissipantium esse hoc munus videtur: neq; est cuiuslibet, viduarum & pupillorum cõuicia interdum ferre. nam licet fur quispiam non sit, si tamen vel deses atque eiusmodi fuerit, vt multa per negligentiam perdat: vel iracundus, vt qualibet vel leui causa indignetur, neque nugas vulgi patienter toleret, id qđ maximum sapientiæ indicium est: nulla præsidentiæ huius vtilitas existet. Crescebat autem verbum Dei inquit,

talem ob rem, quanta eleemosynæ vis sit, ostendens, vt ex collegio sacerdotum etiam nonnullos ad fidem adduxerit.

Stephanus autem plenus fide & potentia prodigia & signa magna faciebat in populo.

Cum septē horum creatio communis fuisset, is quia ipse aptior erat, maiorem gratiam ex electione consequutus est. nam cum ante creationē prodigia non faceret, vtpote nondum manifestus: vbi per creationem notus est effectus, tunc donum qđ ex creatione collatum ipsi fuit, manifestauit. vt planum esse omnibus posset, non solam gratiam sufficere, sed ad gratiæ incrementum electione quoque & declaratione esse opus: atque id pro excipientium aptitudinis diuersitate.

Surrexerunt autem quidam, qui erant e synagoga quæ dicebatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant e Cilicia & Asia: qui cum disputarent cum Stephano, resistere nō poterant sapientiæ, & spiritui, quo loquebatur. tunc summiserunt uiros qui dicerent, se audiuisse eum uerba maledica loqui in Moysen, & Deum. concitarūtq; populum & seniores & scribas.

Surrectionem rursus iritationem, & incitationem Iudæorum vocat non ex se tantummodo, verum etiam ex alia turba, quæ videlicet ad disputandum & cauillandum esset idonea, Libertinorum, & Alexandrensium, & Cyrenensium,

& Cilicum,& Asianorum.& sicut ex alia turba disputatio, ita quoque per alios accusatio subornatur: id qđ dolosorum & diffidentium hominum est. nam cum a Gamaliele inuehi contra apostolos prohibiti fuissent, nihilque eis crimini dare possent: Stephanum nunc calumniose inuadunt, leguleorum inquisitione & disputatione frustrati. ALITER. Libertinorum & Cyrenensium, et Alexandrensium) vtpote qui apud Hebræos in captiosis disputationibus principatum obtinerent. quorum diuerse per singulas nationes habitantium in Hierusalem erant synagogæ. synagogas enim, id est cōgregationes et cōuentus, loca videlicet separata, atque ad lectionē legis Moysis destinata habebant: quippe cum multi adorandi causa cum in Hierusalem ventitarent, pręcipue ad Pascha, qđ extra Hierusalē celebrare non licebat, ibi commorarentur. ne.n. a patria discedere frequenter cogerērur, illic assidebant. Libertinos autem Romanorum manumissos vocabant. Cum igitur Stephanus cum ipsis eo ꝙ indurati erant corde, colloquendum sibi esse non censeret: ipsi propria temeritate freti, ad disputandum cum eo se ingerebant: cū eo autem & non cum alio, partim ob inuidiam, eo ꝙ signa ab eo efficiebantur: vt si aliquo modo in hæsitationem eum induxissent, dedecus ipsi conciliarent: quippe qui eorum quæ prædicaret, esset ignarus: partim vt disputationis distractione efficeretur, ne ei ad signa facienda ocium suppeteret. ob hæc igitur cum eum inuasissent, vellentque versute ad dicendum aliquid contra le-

gem inducere, id qđ præcipue studebant, ipse versutia ipsorum præoccupata vehementius à principio contentionem aggressus & potentia spiritus qui in ipso erat, & sapientia, eos in silentium compulit. tum ad ea etiam quæ ipsi volebant, deuenit, sed obscurius tamen, ac latenter, vt neque ea satis intelligere potuerint. Quo effectum est, vt postea latrocinabunde in eum impetum fecerint: & ipse apertius qđ cupiebant, ingereret. quid id erat? legis dissolutio sanè, et finis. id enim prius non explicabat, sed abstruse significabat, atque innuebat: nam si aperte dixisset, falsis testibus minime fuisset opus. id qđ sicut ipsi desideratum finem, ita illis perniciem præparabat.

Et superuenientes corripuerunt ipsum, & in concilium duxerunt.

Vtique latronum more se gerunt, prius Christum cum sanguinarijs hominibus cum facibus & laternis & gladijs comprehendunt: postea Petrum & Ioannem de templo abstrahunt: nunc Stephanum de magistrali loco correptũ ad cõcilium iudicandum abducunt.

Statueruntq; testes falsos qui dicerent, homo iste uerba maledica contra locum sanctum hunc & legem loqui non cessat. ipsum enim audiuimus dicentem, Iesum hunc Nazarenum locum hũc esse dissoluturum, & instituta quæ tradidit nobis Moyses, immutaturum.

Subiecerunt ac subornarunt viros qui dicerẽt, se audiuisse eum verba maledica loqui in Moysen & Deum. quæ verba erant hæc? Iesum videlicet Nazarenũ locum hunc esse dissoluturum, atqui dixerat hoc quidem Stephanus, licet non ita aperte. quo pacto igitur supposititij hi & falsi testes sunt existimandi? quia nimirum non sicut audiuerant, ita nugabantur. Quoniam ergo aliter audiuerant, aliter vero ipsi in ijs referendis progressi fuerant, merito falsi testes appellãtur. Quemadmodum de Christo falsum testimoniũ

Matt.26.f
Ioan.2.d

fuit, ꝙ templum posset dissoluere, non enim dixit, soluam, sed, soluite, illis non sibi dissolutionẽ ascribens. ita nunc quoque falsi sunt, qui Stephanum asserunt dissolutionem legis & loci Nazareno attribuisse, quasi homo Nazarenus manu sua, & non Deus Romano exercitu id esset facturus. nam Moysis instituta Deus ipse manifeste, & per discipulos suos & Apostolos in melius immutauit. Nazarenum autem per exprobrationem dictum est. nusquam enim Stephanus Christũ Nazarenum appellauit, sed ipsi Hebræorũ principes. Nam Stephanus venerabilem ipsum Christum semper modo iustum a prophetis denunciatum, modo semper Deo assistẽtem vocat: vt ex proposita eius oratione ꝑspicuum est, qua cum a misera hac vita absolutus recessit. Locum hũc esse dissoluturum) multa enim reuerẽtia ac cura templi ipsis erat, vtpote qui incolendum ibi sibi esse censerent. duplex autem accusatio est, ꝙ & instituta esset immutaturus, & alia inducturus. prętẽditur vero vbiq; Moyses, propterea

ꝙ non

ꝙ non admodum Dei institutionum, sicut Moysis rationem habebant. ita penitus ad solam vulgi famam viuebant.

Et cum intente in ipsum inspicerent omnes qui cõsidebant in concilio, faciem eius uiderunt, quasi faciẽ angeli.

Ita siquidem effectum est, vt qui in inferiore etiam gradu esset, gratiosus, & splendidus inspicientibus appareret. vt igitur illi apud quos dicturus erat, terreantur, terrifico faciei splendore ad attentionem orationi conciliandam animos eorum percellit.

De Stephani concione, in qua de testamento Dei ad Abrahã & de duodecim patriarchis, de fame & emptione frumẽti, & recognitione filiorum Iacob: de ortu Moysis et apparitione ipsi facta in monte Sina: de exitu ex Aegypto: de fabricatione vituli aenei vsq; ad Salomonis tempora, & templi aedificationem: de lapidatione Stephani. Cap. VII.

E*T dixit Pontifex, nunquid hæc ita se habent? Ipse uero ait: Viri fratres & patres audite.* Gen. 12.

Vide ipsum non ingerere se ad docendum, sed ab interrogantibus cogi: & posteaꝙ superior & oratione fuit et signis, intolerandum ipsis fuisse. Falsa autem mercede subornatorum testificatio introducta est, ne contumeliosa res, atq; insolens esse videretur: quippe cum Deum non timerent, sed ad hominum gloriam tantum spectarent. Sapiens autem re vera & prudentia plenum exordium est. nominum enim hac cognatione signi-

ficare vult, apud fratres & patres contumelio- sum quid,& damnosum introducere,non esse sa pientis: sed afferre qđ & gloriam & vtilitatem comparare cõsueuit, illud vero esse hominis qui et naturã, cognationemq; perficiat,et pro salute eorum apud quos est sermo,eloquatur. sed apud vos,inquit,nihil tale animaduertere licet.in cõ- trarium enim eius qđ mihi fratrum & patrum appellatio suggerit, vos quasi communis cogna tionis oblitos ferri video: cum immensum odiũ nostri efficiat, vt quæ etiam ad diuinam poten- tiam spectant, male apud vos audiant. nam vt alia omittam,hæc quæ per nos facta sunt, signa & prodigia videtis,quæ vos quoq; ipsi non alia q̃ diuina potestate absolui posse testificamini. Cum hęc per fratrum & patrum appellationem innuere Stephanum deprehenderimus, reliqua quæ sequuntur consideremus: non temere illa q̃- dem,sed multa cum diuina sapientia collocata.

Deus gloriæ patri nostro Abraham uisus est cum esset in Mesopotamia prius q̃ inhabitasset in Char-
Gen.12.a *ran, ad ipsumq; dixit. Egredere e terra tua & e co- gnatione tua, & ueni in terram quam tibi ostendam. Tunc egressus e terra Chaldæorum inhabitauit in Charran.atq; inde ubi mortuus pater eius fuit,habita tum traduxit in terram hanc,in qua uos habitatis. & non dedit ipsi hæreditatem in ea, ne gressum quidem pedis.*

Vide etiam hic quo pacto a principio gloriã ipsorum destruat,cum non templo, neq; ipsorũ

genti, sed soli Deo eam attribuat. nam cum inquit (Deus gloriæ) pro (Deus glorificatus) dictũ est. Hic igitur glorificatus Deus cum ex ijs quæ fieri nõ possunt, & sunt difficilia, facilia efficiat, & obscuros claros reddat, nos quoq; simili modo claros faciet. qui enim a seculo homines sapiẽtia gubernauit, ille ipse nunc quæ videntur his fieri non posse, difficiliaq; esse, producere ad facilitatem voluit. vtq; hoc manifestetur, Abrahã eiusq; historia in medium adducitur, qui non in templo, neq; ex sacrificijs sed in Mesopotamia Dei visione fuerat dignatus. Hęc autem exorditur, vt iam dictum est, vt significet glorificatũ Deum sicut in illis, ita ĩ nobis quoq; posse efficere, vt ex obscuritate in claritatem inducamur. nam cum multi populi & reges Abraham ipsi et semini eius insidias struerent, infestiq; essent, labefactati sunt omnes ac destructi: qui vero erat humilior, in sublimiorem statum est prouectus. Si igitur in his ita Deus gloriæ dispẽsatione sua se gessit, considerandum est in nobis quoq; similia esse euentura. ALITER. Vide quo modo a corporalibus, & a loco eos abducit, dum Deo non loco gloriam attribuit. Ipse enim est gloriæ fons, inquit, qui nõ indiget gloria vestra quæ per templum exhibetur. Cæterum cum scriptura dicat Tharran patrem Abraham egredi e Chaldęorũ terra cœpisse, quo pacto Stephanus nunc oraculum hunc Abraham ipsi ascribit? ad qđ dicẽdum: Abraham quidem oraculum fuisse datum: sed quia filij incitationi ex oraculo contradicere vel pater nõ potuit, exemplo hoc Ste- Gen. 11. d

phanum vti ad exprobrandam eis inhobedientiam, & incredulitatem. Quo modo enim non conuincuntur esse contumaces & inobedientes, cum Tharra filij incitationi non fuerit refragatus: ipsi post signa multa diuinitus facta non modo non crediderint, verum etiam inuidia exagitati contra eos qui digni habiti fuerant, vt miraculorum gloria illustrarentur, cædem inimice intentent.

Et promisit daturum se ipsi eam in possessionem,
Gen.13.c *& semini ipsius post ipsum, cum non esset ipsi filius. loquutusque est ita Deus, semen eius in terra aliena inquilinum futurum, et in seruitutem redigendum, & affligendum annos quadringentos. & gentem cui seruient, iudicabo ego, inquit Deus. & post hæc egredientur, & seruient mihi in loco hoc. Deditque ipsi circũ*
Gen.17.b *cisionis testamentum. atque ita genuit Isaac, & eum*
Gen.21.a *die octauo circuncidit: & Isaac Iacob, & Iacob duo*
Gen.25.c Gẽ.29.f.g 30.a.35.c *decim patriarchas. Et patriarchæ æmulatione prose-*
Gen.37.f *quuti Ioseph uendiderunt in Aegyptum. Deusque erat*
Gen.41.c *cum ipso & ex omnibus oppreßionibus eum eripuit. deditque ei gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Aegypti. ita ut super Aegyptum & super totam domum suam præfectum eum constituerit. Venit autẽ fames in uniuersam terram Aegypti & Chanaan, & oppreßio magna: & annonam non inueniebant patres*
Gen.42.a *nostri. Cum audiuisset autem Iacob frumenta esse in*
Gen.45. *Aegypto, eò misit patres nostros primum: & secundo*

agnitus est Ioseph fratribus suis: & genus Ioseph Pharaoni manifestum factum est. Sed cum misisset Ioseph, patrem suum Iacob accersiuit, totamque cognationem in animabus septuaginta quinque. descenditque Iacob in Aegyptum: defunctusque est & ipse & patres nostri: & translati sunt in Sychem, positique in monumento, qđ precio argenti a filijs Emmor filij Sychem Abraham emerat. Vbi uero appropinquauit tempus promißionis qua iurauerat Deus Abraham, auctus est populus, multiplicatusque est in Aegypto, quoad surrexit alius rex qui non nouerat Ioseph.

Gen. 46.a 49.a Gen. 50.b Exod. 1.a

Ex multis in hac concione beatus Stephanus & suam erga Iudæos beneuolentiam, & illorum in se feritatem manifestat. nam cum tanq̃ ad fratres & patres intendit orationem, quid aliud his nominibus ostendit, q̃ se sicut cognationis dignitas postulat, erga ipsos se gerere: Iudæos vero parum huic attendentes, ob signa magis quæ per ipsum fiebant, suspiciose & maleuole contra eũ inferri? Vnde etiam Stephanus contra illorum innatam malignitatem liberius inuehi conspicitur. ostendit enim promissionem ad patres, ob quam gloriabantur, ante locum, ante circũcisionem, ante sacrificium, et templum fuisse factam: ipsosque hos neque digne circũcisionem, neque legem accepisse: sed terram solam solius obedientiæ mercedem fuisse: neque data circumcisione fuisse expletam promissionem: quippe cum figuræ tantummodo ea fuerint. Cõsidera vero, si pa-

ter Tharra non particeps fuit cum filio Abrahã
Gen.11.d peregrinationis a terra Chaldæorum, quia erat indignus, multo magis filij, etiam si multum in via processisse videantur. Atque Abraham quidem ita obediens fuit, vt & genus & patriam ex solo oraculo deseruerit: isti vero si in omnibus inobedientes esse deprehenduntur, quo modo in filios Abraham deputari debent? non enim vitalis constitutio, sed morum imitatio filios efficit: quippe cum quantum ad generationem spectat, monstra quoque quæ præter naturæ ordinem nascuntur, germanam nationem sibi vendicent. Cum igitur Stephanus in hunc modum et si nõ explicata oratione, concisi tamen ac contracti
Rom.9.f & breuiati verbi copiosa sententia progressus fuerit, atque impudentiam istorum vsque ad Christi passionem redarguerit, ea ab ipsis est passus, quæ malos coarguentem a malis pati verisimile est. ALITER. Et promisit daturum se ipsi. Historia Abraham hinc progreditur: quæ tota tolerantiam, ac perseuerantiam Patriarchæ in promissionum euentibus commemorans, Abraham & similes qui diuinas promissiones patienter sustinent, celebres & claros ostendit: contemptores vero & diffidentes similes præsentibus auditoribus: qui etiam ipsi eadẽ quę illi infortunia sine vlla cunctatione consequentur, dum quę sperant, e manibus subinde ipsis effluxerint: Cũ tamen omnia quæ illi egerunt, parua sint, si ad extremum Christi passionis facinus comparentur. Vnde etiam duræ ceruicis, & incircũcisi corde, & obturati auribus appellãtur, occisoresque

prophetarum, & ipsius Christi. id qđ sanè & perniciem, & extremam dispersionem ipsis afferet. Atque hæc sunt, quæ in hac huius diuina sapientia instructi Stephani concione ex contracto & abbreuiato verbo recondita consideranda sese nobis obtulerunt: quæ nostra humilitas pro studio eius puritatis quæ in nobis est, adepta intelligentia ita disposuit, principio finem connectens, in ipsoque verbo ex quo hoc quoque diuinitus scaturiuit flumen, acquiescens. Quaq̃ non ab re est, vt particulatim quoque nonnulla consideremus, quatenus assequi ingenio possumus. Non enim temere ipsius Abraham nepotumque eius historia ad corroborationem concionãtis assumitur: sed vt & maiorum erga Deũ obedientia, & minorum ex asperitate morum inobedientia ostendatur. Primumque exemplũ ex Abraham adducitur, q̄ quæ in diuinis ꝓmissionibus continentur, cum festinatione exigenda non sint. quandoquidem neque Abraham exitũ nepotum suorum ex Aegypto festinanter requisiuit, cum tamen ei fuisset manifestatum, ꝑ quadringentos annos multa cum afflictatione in seruitute ipsos esse detinendos: ac seruitute sanè nõ qualibet, sed intoleranda: quippe cum ipsis non vt seruis, sed vt hostibus abuterentur. Neque petit, vt tempus contrahatur, sed sola contentus est ad recreationem vindicta eius, qui se eos qui hostiliter nihil mali agentes opprimebant, iudicaturum promisit. expectare autem vt e Perside in Palæstinam promissiones explerentur, & nõ ob soli longinquitatem fieri non posse qđ promit-

Rom.9.f

tebatur, existimare, totã rem potestati eius qui promiserat, attribuendo: illud vero quantæ erga Deum consultorem fiduciæ est? Ad hæc æmulatio fratrum erga Ioseph subsequitur, & ipsius mansuetudo, iniuriarumque obliuio: dum non modo non vlciscitur fratres cum posset, sed beneficijs insup afficit. Postremo eos redarguit qui sine vllo prætextu, sed palàm contra Christum & discipulos eius rabiose inuehuntur. ALITER. Post ea quæ de Abraham dicta sunt, ex oraculo nepotum eius sub Aegyptijs afflictationem declarat. cuius quasi compensatio quædam consolatoria est Aegyptiorum pernicies, quæ ab ipso Deo in mari rubro ipsis impendere significabatur. atque id ne inuasione molestiarum desperatio salutis oborta efficeret, vt in diffidentiã & incredulitatem delaberentur. Vide autem fidei ꝑmissarum rerum stabilimentum ac pignus. quod nam autem id est? circumcisio genitalium membrorum: id quod solis ipsis, non alijs qui passi id nõ fuerant, agnoscebatur. Circũcisionis autem signum id sibi vult. Prætegmen illud qđ auctoribus generis nostri in Paradiso inuidia auctoris omnium malorum serpentis subortum fuerat, ita vt ad gustationem ligni probabilior eius oratio, q̃ conditoris Dei iussio visa sit, detrahendum circũcisio ei mandat, qui ad Deum vitã suam transferendam censet: eorum detractionem faciendam significans quæ in lege Moysis ex generatione & carne instituta habentur. Adde ꝙ tempus Christi aduentus hoc prætendebat, quo vmbrosa omnia ac figuralia ad veritatem Euã-

gelij tranferuntur. Vnde eos qui ita transmutari non patiuntur, duriceruices & incircũcisos procedendo appellat: duriceruices, quantum ad spiritus sancti subiectionem spectat: incircumcisos corde & auribus, quantum ad id, quod non tolerabant pro occasione conuenienter res ipsas respuere, atque immutare.

Iste genus nostrum cauillatus patres nostros afflixit, ita ut infantes ipsorũ exponeret, ne foetificarẽtur.

Cauillatus, id est qui versutis excogitationibus superare ipsos cogitauerat. cauillatio enim id est sophisma externa & violenta expositio dicitur. vnde violenter ipsos inuasisse significat. Vnde etiam cauillatores & sophistas praestigiatores vocant, qui veritatem deceptione & cauillis occultare conantur. Sed quo tempore afflictatorum exitus appropinquabat, tunc affligentium contumelia magis progressa marium necem nutricibus edixit. atque alijs quidem afflictationibus efficiebatur, vt afflictati augerentur magis ac multiplicarentur: hac vero praeterquam quod facinoribus fuerunt frustrati, effectum etiam est vt ipse Moyses qui ipsos erat in perniciem inducturus, inopinato fuerit seruatus, & regiam educationẽ & curam cõsequutus. Ad quid autem assumptũ est hoc? vt significetur videlicet, nunc quoque nõ esse desperandum, quin ij qui contra Christum, & eius discipulos insurgunt atque instruuntur, similia sint consequuturi, in factis manuum suarũ comprehensi. Nam si mirandum est, quod Ioseph a Psal.9.c

fratribus venditus eos ipsos a quibus fuerat venditus, seruarit: mirabilius multo esse debet, quod rex eum educarit, qui regnum ipsius erat destructurus. Quòd vero infantes exponēdos iusserit, indicium est eum non aperte tollere ac pdere ipsos voluisse. Vide autem per quæ diabolus dissoluere promissionem Dei conabatur, per ea magis fuisse confirmatam. Exulat Moyses: sed in exilio
Gen.41.c illa visione fuit dignatus, populiq; ducatum accepit. sic fecit, vt & venditus seruus quando potissimum putabatur seruus, regnauerit. Quin ipse etiam Christus in morte imperium & potētiam præ se tulit. Ita facile expedit omnia Deus, & prouidentia eius est incomprehensibilis.

Exod.2.a *Quo tempore natus est Moyses: et erat uenustus Deo. qui menses tres in domo patris fuit educatus. expositum autem ipsum filia Pharaonis sustulit, educauitq; sibi in filium. Eruditusq; est Moyses omni scientia Aegyptiorum: eratq; potens & operibus & uerbis. Postequā uero expletum ipsi est quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius, ut fratres suos filios*
Exod.2.b *Israel inuiseret. atq; ibi cum uidisset quendam iniuria affici, ultus est: & uindictam ei qui opprimebatur, fecit percusso Aegyptio. Existimabat autem fratres suos intelligere, Deum per manum eius salutem ipsis esse allaturum. sed ipsi non intellexerunt.*

In ipso hoc tempore natus Moyses est. et erat venustus Deo, id est placitus, & Deo carus. vel venustus, qui Græce dicitur ἀστεῖος, id est, vrba-

nus, proprie dicitur qui in puerili ætate corpore elegans ac decorus est. Filia autem Pharaonis cũ eum expositum suscepisset omni Aegyptiorum sapientia instruendum curauit. Atq; hinc patet, externam eruditionem non prorsus esse aspernã dam: quippe cum hic Moysen omni sapientia Aegyptiorum eruditum fuisse, in laudem dictũ sit. quemadmodum etiam de tribus pueris et Da niele, q; Chaldæorum sapientia & reliquis scien tijs omnes superarent. parum tamen ac modera te ipsis incumbere debemus in diuinæ scripturæ studio assidue immorantes. nam neq; Moyses, neq; Ananias, aut Daniel peregrinam scientiam didicissent, nisi necessitate & violentia dominorum fuissent coacti: quippe cum nulla in re etiã ipsa vsi fuerint. Tametsi diceret fortasse quispiã bonum esse, si peregrinas scientias adipiscamur ea de causa, vt subuertere & confutare illorum deceptiones valeamus. Interfecit autem Moyses Aegyptium nõ ira victus, aut cupiditati suæ indulgens, sed Dei zelo & æmulatione, quicquid vero Dei ratione fit, pietas est. nam si cædes etiã propter Deum committatur, cædes non est: quippe cum Phinees cum duos vno ictu interemisset ita commendatus fuerit (surrexit Phinees, & pla cauit: et cessauit profligatio. computatumq; ipsi in iustitiam est:) occisoris enim & pij hominis diuersum propositum est, etiam si vna atq; eadem sit res quæ agitur. Vnde inquit (existimabat autem &c.) Q d' enim factum a Moyse est, significabat Deum per Moysem & Aegyptios esse interfecturum, & Israelitas seruaturum. Atque ita

Dani. 1. d

Numu. 26. b

Psal. 105. c

quidem, si de Moyse intelligamus: si vero altiore speculatione rem consideremus, Christi dispẽsationem historia hæc nobis ostendit: qui cum Israelitas graui cõtumelia oppressos inuenisset: insiliebat enim in ipsos quasi conculcaturus Satanas: misertus in libertatem asserere ipsos aggressus est. & cum quodam modo oppressorem interfecisset, sub terra occultauit: id est ad inferos detrusum, ibi cõclusit. atq; ita detruso Satana Saluator iustitiæ exequutor Israelitis esse videbatur. ipsi vero cum gratias agere ei deberent, econtrario vituperabant, & dicebant: hic nõ ejjcit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. vnde effectum est, vt e Iudæa in Galilęã
Luc.11.b transierit, quemadmodum etiam Moyses in terram Madian: & congregationem ex gentibus conuocarit.

Exod.2.c *Et sequenti die ipsis pugnantibus apparuit, & cõpellebat ipsos in pacem, dicens: uiri, fratres estis uos: qua de causa iniuria uos mutuo afficitis? qui uero iniuriam inferebat proximo, ipsum repulit, quis te, inquiens, principem & iudicem in nos constituit? nunquid occidere etiam me tu uis, quemadmodum heri Aegyptium interemisti? Fugit autem Moyses in sermone hoc. factusq; est aduena in terra Madian, ubi filios duos progenuit,*

Specta hinc quoq; ingratitudinem & insidias Iudæorum erga benemeritos. Moyses enim qui impetuose eum interfecerat, qui gentili suo iniu-

riam inferebat: erga iniuste agentem mansuete nunc se gerit. is vero patria petulantia contra be nemeritos vsus, ipsum repulit magis calumniās, & in perniciem Moysen qui salutarē gentili suo cædem commiserat, circūueniens. eodem modo contra Christum se gesserunt: benefico ob beneficia mortem machinantes. vnde etiam dicunt: qd facimus, quoniam homo iste multa signa facit? Io.11.f

Expletisq; annis quadraginta apparuit ipsi in deserto montis Sina angelus Domini in flamma ignis rubi. Exod.3.a *Moyses autem cum inspexisset, uisum est admiratus. et accedente ipso ut aīaduerteret, uox Domini ad ipsum facta est. Ego Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob.*

Filium Dei angelum nunc vocat, quemadmodum alibi etiam hominem: quippe cum ipse sit magni consilij Angelus. vnde etiam paulopost Esa.9.b beato Moysi dicentem eum ostendit: (Ego Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Isaac, & Iacob.) In flamma autem ignis rubi manifestatur, in forma ignis enim etiam in monte Sina legem Exod.19.c tradens Deus apparet. qua de causa? propterea d.&.20 ꝙ videlicet diuinam naturam igni ob omnipotentiam, hominem lignis & herbis sacra scriptura assimilem facit: inquit enim, Deus ignis con- Deu.4.d sumens est. et item: homo, quasi fęnum dies eius. Psal.102.c Sicut igitur spinis tolerabilis ignis non est: ita neq; humanitati diuinitas. in Christo tamen cōuenit, tolerabilisq; effecta est: qui in se purum illum naturæ proprię ignis afflatum vt pceptibi-

lis efficeretur, contraxit: quemadmodum etiam spinis ipsis nunc ignis euasit. Carnem vero suam Christum corruptione excellẽtiorem reddidisse, ænigmatice significare hic potest ignis, qui prorsus illæsum lignum conseruauit. diuinitas siquidem in humanitate comprehensa est, qđ mysterium in Christo fuit absolutum.

Tremefactus autem Moyses animaduertere non audebat. Dixit uero ipsi Dominus: Solue calceum pedum tuorum, locus enim in quo stas, terra sancta est. Inspiciens inspexi afflictationem populi mei in Aegypto, & gemitum ipsorum audiui, & descendi ut ipsos liberarem. Et nunc ueni, & mittam te in Aegyptum. Hunc Moysen quem negauerant, dum dicerent, quis te constituit principem & iudicem? hunc Deus principem & redemptorem misit, cum manu angeli qui apparuit ipsi in rubo. Hic ipsos eduxit, prodigijs & signis factis in Aegypto, & in mari rubro, & in deserto annos quadraginta.

Exod.7.8. 9.10.11.14 Exod.16.a

Licet nõ ijsdem verbis in Exodo hoc dicatur, eãdem tamen vim habet. siue enim, tremefactus, dicamus, vt hic, siue, pauefactus, vt illic, nõ multum admodum interest. Idem etiam in narratione de monte Sina dicitur manẽte eadem tremefacti, et pauefacti differẽtia. ibi enim inquit Moyses, pauefactus sum & tremefactus, vtrisq; his ꝓ eodem vsus. Stupefactus igitur beatus Moyses secum dicebat, accedẽs visionem hanc magnam inspiciam, quid nam rubus nõ comburatur. Sed

Exod.19.c Hebr.12.e Exod.3.a

ſtatim arçet eum Dominus: ne appropinques, inquiens, huc: calceamentumq; pedis iubet reſoluere. Ecce quē paulo ante angelum dixerat, nūc eundem Dominum eſſe & Deum oſtendit. ipſe ſiquidē eſt magni conſilij Angelus, et filius Dei. Eſa.9.b
Sed quid nam eſt qđ ſibi vult calceamenti alluſio? Mortis & corruptionis calceamentum eſt ſignum: quippe cum omne calceamentum ex reliquijs & pelle iam mortui animalis conficiatur. oportet enim, vt omni mortali & carnali cogitatione, quaſi calceamentis quibuſdam abſoluatur mens, quæ ad Dei contemplationem aſcendere, & intelligere Chriſti myſterium conatur. Qui igitur in lege & pædagogi ſeruitute adhuc eſt: legis autem figura eſt Moyſes: niſi prius peccati ſordem abſterſerit, & figuralem et vmbraticam ſeruitutem depoſuerit, accedere ad Chriſtum nō poteſt. ſi vero reſoluere ſibi calceamentum hoc voluerit, accedet in ſpiritu & veritate adoratione accepta.

Hic eſt Moyſes, qui filijs Iſrael dixit: prophetam uobis Dominus Deus ueſter ex fratribus ueſtris ſuſcitabit, quemadmodum me. Deu.18.c

Hoc ſubiungit beatus Stephanus Chriſti myſterium ipſis ſignificans, oſtēdēſq; Moyſen ipſis de Chriſto loquutum fuiſſe. Deus enim & pater proprij geniti ſui incarnationem per ſapientiſſimum Moyſen prædicit, eumq; ſecundum ad nos legislatorem venturum. cum enim ipſe antiquis per angelos legem tradidiſſet, in vltimis tempo-

ribus ipſe ad nos declaratus noui teſtamenti An
Eſa.9.b gelus acceſſit: magni videlicet conſilij patris An
gelus. atq; hoc eſt qđ inquit (quẽadmodum me)
id eſt legislatorem. prophetam autem vocat ꝓ-
phetarum dominum ob humanitatem. Quem-
admodum me) cõtemptum ſcilicet ab ijs, quibus
eſſe veneratiõi debebat. vterq; enim ſignis prius
factis legem dedit: ſed neutrum ipſorum audire
voluerunt.

Exod.16.a *Ipſum audietis. hic eſt qui fuit in eccleſia in deſer*
*to cum angelo qui loquebatur ipſi in monte Sina, & *
cum patribus noſtris: qui accepit uerbum uiuens ut da
ret nobis. Cui obedire patres noſtri noluerunt: ſed re
Exod.32.a *pulerunt, conuerſiq; ſunt corde in Aegyptum, cum di-*
cerent Aaron, fac nobis deos qui deducant nos: Moy-
ſi enim huic qui eduxit nos e terra Aegypti, neſci-
mus quid cõtigerit. & uitulum in diebus illis fecerũt,
obtuleruntq; ſacrificium Idolo, et in operibus manuũ
ſuarum lætabantur. Conuertit autem Deus, & tradi
dit ipſos, ut cœli exercitui ſeruirent: ſicut in libro ꝓ-
Amos.5.g *phetarum eſt ſcriptum. nũquid uictimas & ſacrificia*
obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus
Iſrael.

Vide, primum inducit ipſos etiam tunc ſimu-
lacris ſacrificia obtuliſſe: nam antehac nuſq̃ ſa-
crificij nomen eſt: ſed mandata viuentia, & elo-
quia viuentia appellat. adducit autem teſtimo-
nium non abſolute, ſed etiam non eſſe opus ſacri
ficijs oſtendit, dũ inquit: nũquid victimas &c.)
id eſt

id est, non potestis dicere vos ex eo q sacrificabatis Deo, illis quoq; sacrificasse: sed illis prius sacrificastis, et in deserto præsertim, vbi vobis maxime præfui. Vide autem q̃ vehementer & non odiose totam orationem contra vniuersam eorum accusationem instituit: ita ferè dicens: si etiã dixissem & templum dissoluendum esse, & cõsuetudines, & sacrificia immutanda, nihil noui dixissem: quippe cum & Moyses, ob quem videmini gloriari, quadraginta annos neq; sacrificia obtulerit, neq; templum erexerit. Quin neq; Dauid, neq; alius quispiã qui intercesserit: licet vobis terra in hereditatem esset tradita. Adde q & prophetæ ita de ipsis pronunciant, quasi minime necessaria sint. Nunc vero quo pacto defendere Moysen simulatis, quem repulerunt & patres vestri, & vos? & in tota deniq; concione videre licet sapienter simul & mansuete & acriter eorum refelli ac dissolui accusationem.

Et assumpsistis tabernaculum Moloch: & sidus Dei uestri Repphan, figuras quas fecistis, ut adoraretis. in transmigrationem uos inducam trãs Babylonẽ.

Moloch seu Molchom idolum est Moabitarum, qd' in summa fronte lapidem pellucidum & eximium in formam Luciferi habebat. Repphan autem species est obtenebrationis. nam cũ in montem ascẽdisset Moyses, vitulum fecerũt, stellarumq; adorationi se dediderunt. & tabernaculo facto simulacrũ constituerunt, qd' Moloch vocant. id autem, si interpretemur, rex ipsorum

significat: Repphã vero obtenebratio seu excæcatio. Assumpsistis igitur tabernaculũ Moloch, id est regis vestri. quis autem is est? sidus Dei vestri Repphan: id qđ in excæcationẽ vobis euasit: obtenebrata enim corda vestra sunt. Quoniã vero Moabitarum insaniam expleuistis, qui iuxta Damascum sunt, propterea vltra Damascũ abibitis, id est in Babylonẽ. Licet enim propheta vltra Damascum dixerit: ita enim septuaginta editio habet: beatus tamẽ Stephanus Hebræorum editionem sequutus dixit, trans Babylonẽ: vel quia Damascenorum & Syrorum Babylon terminus est.

Exod.25.d Heb.8.b *Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto, quemadmodum instituit qui loquebatur Moysi, ut faceret ipsum ea figura, quam uiderat. quod etiã*
Iosue.3.c.d *introduxerunt suscipientes patres nostri cum Iesu in possessione gentium, quas expulit Deus a facie patrũ nostrorum, usq; ad dies Dauid. qui inuenit gratiam co*
1.Re.16.c Psal.131.a *ràm Deo: & petijt ut inueniret tabernaculum Deo*
1.Pt.17.c *Iacob.*

Tabernaculum testimonij, hoc est mandatorum Dei, qđ in monte Sina Moysi a Deo fuerat monstratum: ita fuit appellatum propterea ꝙ a Deo institutum fuit, vt testem Deum haberent, ꝙ in monte descriptio eius fuerit facta, & ipse id Moysi instituerit & disposuerit.

3.Re.6.a *Salomon uero domum ipsi ædificauit. sed altißimus in manufactis templis non habitat, sicut prophe-*

ta inquit: cœlum mihi ſedes, terra ſcabellum pedum meorum eſt. qualem domum mihi ædificabitis? inquit Dominus: uel quis locus requietionis meæ? Nonne manus mea omnia hæc fecit? Eſa.66.a

Quadringẽteſimo quadrageſimo anno poſt exitum filiorum Iſrael ex Aegypto cœpit Salomõ templum in Hieruſalem ædificare, vt tertius liber regum docet. propterea autem tanto tempore poſt reditum ex Aegypto templum fuit extructum, vt poſt diuturnam circumuagationem per montes defatigati vnum locum, id eſt Hieruſalem haberent, in quo conquieſcerẽt, quẽ Deus ſibi precioſum feciſſet. ipſi vero cum & tardi ad intelligendum, & ſermonis de Deo imperiti eſſent, vrbem Dei eſſe Hieruſalem rati, in ea ſola habitare ipſum dicebant. Parua igitur & humilia opinantes arguit Deus, & inquit: qualem domum mihi ædificabitis, qui cœlum ſedem, & terram pedum ſcabellum habeo? Oportebat enim vt ijs qui contractam eſſe & circumſcriptam locis naturam eius exiſtimant: eum eſſe vbique, & nihil eſſe quod capere ipſum poſſit: quin per omnia ipſum permeare, plenumque eſſe cœlum eo, & plenam terram manifeſte declararetur. 3.Reg.3.a

Duriceruices, & incircunciſi corde & auribus:

Qua de cauſa cum hucuſque manſuete concionatus fuerit Stephanus, hic aſpere inuehitur? quia ſcilicet ipſos non attendere his quæ dicebantur, videbat.

Vos semper spiritui sancto resistitis.

Non dixit Deo resistitis, sed spiritui sancto: quippe cum nullam differentiam nouerit: nam & spiritus est Deus, etiam si impijs non videatur. Vos igitur semper resistitis Deo. Quando enim volebat sacrificia esse, ipsi nõ sacrificastis: quando vero non vult, sacrificatis. quando constitutum erat templũ, simulacra colebatis. quãdo sine templo adorari vult, contrarium facitis: quemadmodum patres vestri.

Sicut patres uestri, & uos.

Desuper a progenitoribus vitium hoc deueni-
Matt. 23. d re in ipsos ostendit. Sic etiam Christus faciebat: propterea ꝙ valde semper ob patres gloriabanť.

Quem ex prophetis non persequuti sunt patres uestri?

Hæc cum dicat beatus Stephanus, vera quidẽ dicere eum vtpote spiritu sancto loquentem scimus: ostendere tamen ex veteri testamento, quomodo patribus horum qui in Iesum non crede-
2. Par. 24. f bant, exprobet, ꝙ persequuti fuerint prophetas, & interfecerint, ex libris his qui habentur, non possumus. Si igitur, inquit, eos qui prænunciabant aduẽtum eius, interemistis, nihil mirum est, si me quoqꝫ qui prænunciatum prædico, interficietis. se enim ab ipsis interficiendum esse minime ignorabat, vtpote spiritu sancto plenus. vnde etiam sine vlla dissimulatione libere loquiť.

Et interfecerunt eos qui prænunciauerant de aduẽ

tu iusti: cuius uos nūc proditores & occisores effecti estis: qui legem in institutiones angelorum accepistis, & non seruastis.

Iusti, inquit, vt ostendat, si ille erat iustus, valde iniustos fuisse, qui illum occiderunt. iustum vero illum vocat, id qđ negare ne ipsi quidem poterant. nusq̄ enim q̄uis valde impudentes essent, alicuius iniustitię vlla in re illū accusarunt: quo pacto enim? cum ne tectum quidē haberet? Math. 8.c ac iustum quidē Iesum appellat conciliare ipsos Luc. 9.g volens: ipsos vero proditores eius & occisores, vtpote qui conscij cum ijs fuerint, qui ipsum cruci affixerunt. Quamuis, inquit, legem accepisse tis eiusmodi institutionum, quæ efficiebant, vt qui illam seruarent, æqualem angelis vitam traducerent. hoc enim est qđ inquit, qui legem in institutiones angelorum accepistis. Alij intelligunt legem ab angelis institutam, & traditam per angelū Moysi qui ipsi in rubo apparuerat. In institutiones), p, secūdū institutiones: quemadmodum videlicet illi apparentes in rubo, & monte Moysi instituerunt.

Cum uero hæc audirent, discruciabantur cordibus suis, & frendebant dentibus suis in ipsum. Ipse autem cum esset plenus spiritu sancto, intente suspiciens in cœlum uidit gloriam Dei.

Si volebant ipsum interficere, cur non statim id fecerunt? quia prętextum probabilem facinori suo afferre cupiebant. Nam cōtumelia in ipsos

non satis idonea causa esse videbatur, vt interficeretur: sed vt expelleretur fortasse & flagellaretur. præterea neque eius erat contumelia, sed prophetæ contra ipsos accusatio. quapropter nolebant videri se eum interfecisse causa sua, quemadmodum neque Christũ. non enim contenti erãt homicidio, sed famam quoque eius obscurare conabantur. timebant enim ne occisus ab ipsis ob contumeliam qua in ipsos vtebatur, clarior ac venerabilior efficeretur.

Et Iesum stantem a dextris Dei. & dixit: ecce uideo cœlos apertos, & filium hominis a dextris Dei.

Stantem & non sedentem Iesum beatus Stephanus videt, vt auxilium sibi paratum cognoscat: vtque certatori auxiliatoris habitus & status promptitudinem magnam atque alacritatem afferat. Quia præterea audire de Christo quòd ad dexteram Dei consideret, ipsis odiosum erat, stare ipsum nunc inquit, suscitationem & resurrectionem ipsius ẽt significans. nam non stare eum sed sedere, etiam Paulus ostendit, cum ait patrẽ simul suscitasse ipsum & simul ad considendum

Ephe. I. d collocasse in cœlestibus in dextera sua.

Clamantes autem uoce magna aures suas cohibuerunt, & in ipsum unanimiter irruerunt. & eiectum eum extra urbem lapidabant.

Cohibuerunt aures qui falso erant cõtra sanctum testificaturi.

Et testes deposuerunt pallia ad pedes iuuenis qui

uocabatur Saulus: & lapidabant Stephanum inuocātem & dicentem.

Teſtes vocat eos, quos ſuppoſuerant et ſubornarant, vt falſum teſtimonium contra ipſum dicerent. oſtenditque eos paratiores ad cędem fuiſſe, cū pallia depoſuerint, vt expediti & leues ad conijciēdos lapides eſſent. Inquit etiam eum qui poſtea præco per totum orbem futurus erat, cędi huic tunc conſenſiſſe: vt oſtendat diuinam eius & admirabilem, non humanam fuiſſe mutationem.

Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum.

Dū hoc inquit, ſe nō mori declarat: docetque iuſtorum animas a corporibus abſolutas nō amplius ad inferos deſcēdere, ſicuti antea: ſed in manus Dei viuentis per Saluatorem omnium noſtrum Chriſtum deduci.

Et poſitis genibus clamauit uoce magna: Domine ne ſtatuas ipſis hoc peccatum: cūq; hoc dixiſſet, obdormiuit. Saulus autem conſentiens occiſioni eius erat.

Cum precatus fuerit Stephanus ne ſtatuatur ipſis in peccatum mors ſua, quæſitu dignum videtur, an remiſſum ob id peccatum hoc ipſis fuerit. dicendum ſi eos pœnituit, dimiſſum fuiſſe. nam qui innumerabilibus manibus ipſum feriebat, & eccleſiam perſequebatur Paulus, Eccleſię pręſes poſtea euaſit.

De persequutione ecclesiæ, & sepultura Stephani: de Philippi prędicatione & miraculis in Samaria, vbi multi crediderunt: inter quos erat etiam Simon magus: ad quos missi Apostoli impositis manibus spiritum sanctum in ipsos deduxerunt: de Simonis increpatiõe, & eunuchi baptizatione a Philippo.
Cap. VIII.

FActa autẽ est illa die psequutio magna in ecclesiã quæ erat Hierosolymis. omnesq; per regiões Iudææ & Samariæ dispersi sunt, exceptis apostolis. Viri autem pij Stephanum composuerunt, & planctum magnum super ipsum fecerunt. Saulus uero deuastabat ecclesiam, in domos ingrediens, & trahens uiros & mulieres in custodiam tradebat. qui tamen dispersi erant, euangelizantes uerbum pertransibant.

Vide quo modo Deus insidias hostium in bonum exitum reducit. dispersi enim multo plures expiscati sunt, q̃ priusq; persequutionẽ fuissent passi. Apostoli non fuerunt dispersi, sed in Hierosolymis permansere. vbi enim maius bellum ingruit, prodire in aciem primores bellatores oportet, alijsque fortitudinis & fiduciæ exemplum proponi. Cæterum si pij erant qui sepelierunt Stephanum, cur planctum fecerunt? an quia nõdum erant perfecti. Vel planxere, dum indignitate rei mouerentur, quia præsidentia tali, tali doctrina, & signis talibus fuerant priuati: videbantque illum tam mansuetum & benignum tã sæua lapidatione mortuum iacere.

Philippus aũt cũ in urbẽ Samariæ descẽdisset, præ

dicabat ipsis Christum. attendebantq; turbæ ijs quæ dicebātur a Philippo unanimiter dum audirent, & uiderent signa, quæ faciebat. Spiritus enim immundi ex multis qui ipsos habebant, clamantes uoce magna exibant: et multi resoluti, et claudi curati sunt: factūq; in urbe illa gaudium magnum est. Vir autem quidam nomine Simon prius erat in urbe qui magica utebatur, & gentem Samariæ in stuporem inducebat dicens se esse magnum quendam: cui attendebant a paruo usq; ad magnum omnes dicentes, hic potentia Dei magna est.

Philippus hic non est Apostolus inter duodecim connumeratus, sed vnus ex septem cum Stephano electus ad viduarum dispensationem. qđ verum esse inde patet: ꝙ cum Apostoli soli in Hierosolymis relicti essent, reliqui vero discipuli aliò fuissent dispersi, sicut superius dictum est: (omnes vero per regiones Iudęæ & Samariæ dispersi sunt, exceptis Apostolis): inter dispersos erat etiam hic Philippus: qui Simonem etiam in Samaria de fide instruxit: & cum ex diuino oraculo eunuchum baptizasset, a spiritu Domini in Azotum est deductus. In Cæsaream proficiscebatur, vnde erat natus. dolore enim ex Stephani persequutione & morte affectus, timēsque ne in similes molestias ipse incideret, domum reuertebatur. Præterea si qui baptizauit in Samaria Philippus vnus ex Apostolis fuit, eandem auctoritatem dandi spiritus habuisset, & non opus fuisset, vt Petrus & Ioannes descēderent ab Hie.

rosolymis, eisque gratiam spiritus exhiberent. Hic igitur baptizat tantummodo, vtpote discipulus: gratiam autem perficiunt Apostoli, quibus huiusmodi doni auctoritas data fuit.

Attendebant autem ipsi, propterea q; multo tempore magijs ipsos exturbauerat. quando uero crediderũt Philippo auangelizanti de regno Dei, & nomine Iesu Christi, uiri & mulieres baptizabantur. Simon autem ipse quoq; credidit, & baptizatus, non deserebat Philippum: spectansq; potentias & signa fieri, obstupebat. Cum audiuissent autem apostoli qui erant Hierosolymis, Sammariam Dei uerbum accepisse, miserunt ad ipsos Petrum & Ioannem: qui cum descendissent, precati pro ipsis sunt, ut spiritum sanctum acciperent.

Aduertendum est non debere nos cum magis versari: ꝙ siquis deceptus cum ipsis cõsueuerit, cito ab ipsis recedat. quippe cum si diutius perseueret cum ipsis quispiam, in exturbationem mẽtis inducatur, vt discernere verũ amplius nesciat. Hic igitur Simon obsequutus Apostolis cũ esset magus, & sicut alij a Philippo vno ex septem cum multis baptizatus, non tamen per impositionem manuum Apostolorum spiritum sanctũ admisit. Sed quid? qui a Philippo erant baptizati, spiritum sanctum non acceperunt? acceperunt quidem spiritum remissionis, sed signorum minime. Vnde Simon cum videret per impositionem manuum eum dari, ad Apostolos accessit, ausus ab eis ipsum mercari. prius enim q̃ vidisset alios

ſpiritum ſignorum accipere, petere eum non audebat. Sed cur huiuſmodi hominem Philippus baptizauit? quia etiã Iudam Chriſtus elegerat. Cur eum nõ interemerunt, ſicut Ananiam? quia videlicet etiam in veteri teſtamento vnus tantũ qui ligna collegerat, ad aliorum caſtigationem morte fuit mulctatus: nulluſque alius id ꝑpeſſus eſt. Sciendum autem dum dabatur ſpiritus ſanctus, mirabile quid contingere conſueuiſſe qđ ſenſu percipiebatur. nam Simon niſi id vidiſſet, non acceſſiſſet petiturus. At vero cur cum nõ vidiſſet Apoſtolos pecuniјs id agere, pecunias offerre auſus eſt? propterea ꝙ ignorantis id non erat, ſed tentantis. vnde etiam Petrus ad ipſum, cor, inquit, tuum non eſt rectum: vt oſtenderet ea quoque quæ in corde vafre moliebatur, ſibi non eſſe inexplorata. vide autem Simonus huius impudentiam. nam cum deberet petere vt ſpiritum acciperet, id non curabat: ſed petit vt aliјs dare poſſit: volebat ſiquidem clarior Philippo etiam videri. Philippus enim cum eſſet vnus ex ſeptẽ, & miniſter, poteſtatem non habebat, vt per impoſitionẽ manuum dare ſpiritum ſanctum poſſet. Nam verum hoc eſſe, & ſpiritum ſignorum nondum hos accepiſſe, inde perſpici poteſt, ꝙ inquit, cum ſpectaſſet potẽtias & ſigna fieri obſtupuiſſe, & acceſſiſſe, atque eum petiјſſe.

Num. 15. d

Nondum enim in quemquam ipſorum inciderat: ſed baptizati tãtum erant in nomen Chriſti Ieſu. tunc imponebant manus ſuper ipſos, & ſpiritum ſanctum accipiebant.

Perſpicuum hinc eſt eos qui a Philippo in Samaria fuerant baptizati, ſpiritum ſanctum non accepiſſe: propterea ꝙ id donum non habebat Philippus: cum eſſet, vt diximus, vnus ex ſeptẽ. hi ſiquidem ſeptem poteſtatem quidem ſignorũ faciendorum acceperant: non tamen alĳs dare eũ ſpiritum poterant: id enim præcipuum Apoſtolorum munus erat. Fortaſſe etiam ſpiritum ſanctum in baptizatos a ſe non deduxit Philippus, vel ob Apoſtolorum reuerẽtiam, munus id ipſis reſeruans: vel non ꝙ eſſet vilis & indignus, quippe cum etiam ipſe & in curationibus morborũ, & in eiectionibus dæmonum ſigna dicatur feciſſe: ſed quia id nondum fuerat precatus, cum nõdum illi ad eum ſuſcipiẽdum eſſent idonei. quãdoquidem etiam Simon ab eo baptizatus carnalia adhuc cogitans oblatis pecunĳs dari ſibi ab Apoſtolis poteſtatem petebat dandi ſpiritus per impoſitionem manuum cuicũque vellet.

Cum uidiſſet autem Simon per impoſitionem manuum dari ab Apoſtolis ſpiritum ſanctum, pecunias ipſis attulit, dicens: date mihi etiam poteſtatem hanc, ut cuicumque manus impoſuero, ſpiritum ſanctum accipiat.

Sceleſtus iſte Simon non fidei cauſa oblatis pecunĳs ſibi hoc petebat dari, ſed vt prouentum inde pecuniarum ſibi compararet. acceſſit enim vt accepta huiuſmodi gratia per portenta & ſigna diteſceret, quorum antea ſpeciem tantum ꝑ dæmones exercebat. Vel hoc faciebat tentans,

Apostolos, quo accusationem postea in ipsos posset intendere. Vnde etiam ei dicitur: non est tibi portio in re hac. cor enim tuum rectum non est coràm Deo. pœnitentiam igitur age, si modo tibi peccatum remittatur.

Petrus uero ad ipsum dixit: argentum tuum tecum sit in perditionem, quia donum Dei pecunijs existimasti comparare. non est tibi portio, neq; sors in re hac. cor enim tuum rectum non est coràm Deo. pœnitentiam igitur age ab hac improbitate tua: & precare Deum, si modo tibi remittatur cogitatio cordis tui. in fel enim amaritudinis, & obligationem iniustitiæ te esse uideo. Respondens autem Simon dixit: precamini uos pro me ad Dominum: ut nihil eorum quæ dixistis, in me ueniat. Atq; hi quidem testati & loquuti uerbũ Domini in Hierusalem reuersi sunt: & per multos uicos Samaritanorum euangelizarunt.

Argẽtũ tuũ tecũ sit: non est hoc male imprecãtis sed erudientis: perinde ac siquis diceret, argentum tuum simul cum proposito hoc tuo malo pereat. Præuidebat siquidem ipsum Petrus ad pœnitentiam non conuersum iri. ac propterea inquit (si modo remittatur.) nam qđ ille ait (precamini vos) non pœnitentiæ & conuersionis causa dicit: sed repudiationis, simul vt ea se obligatione exoluisse videretur. nam vbi sunt lachrymæ & confessio? Hinc animaduerti debet, q̃ graue peccatum sit, q̃ꝗque magna pœnitentia indigẽs, cum quis in Deum ipsum peccat: quemad-

modum hic Simon, qui spiritum sanctum pecuniis ad operationes inducendum arbitrabatur. ALITER. Non punit autem nunc Simonē Petrus, vt prius Ananiam, vt ostendat fidem nō esse eiusmodi, vt cogi debeat: tum vt pœnitentiā introducat. satis enim ad correctionem est, q̄ & Petrus ipsum arguerit, qđ'q̄ in corde cogitabat, manifestarit: & ipse confessus sit. nam cum inq̄t (precamini vos pro me) confitentis est: quamuis non ex recto & vehementi affectu diceretur.

Angelus autem Domini loquutus ad Philippum est, dicens.

Cur eunucho non apparet angelus, ducitque ipsum ad Philippum? quia fortasse nō credebat, sed magis admiratione fuerat correptus; nō enim erat vt Cornelius. Infr. 10. a

Surge & ad meridiem progredere in uiam quæ ab Hierusalem in Gazam descendit: ea est deserta. & cū surrexisset, abijt, & ecce uir Aethiops eunuchus unus ex Candaces reginæ Aethiopum proceribus, qui erat supra omnem gazam eius, uenerat adoraturus in Hierusalem: & in curru suo sedens reuertebatur, & legebat Esaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo, accede, & adhære currui huic. cum uero accurrisset Philippus, audiuit eum Esaiam prophetam legētem, & dixit: nūquid intelligis, quæ legis? at ille ait: quo pacto id possum, nisi quis mihi præmonstrarit? et rogauit Philippum, ut ascenderet & consideret cum

ipso .argumentum autem scripturæ quam legebat, hoc erat.

Ad meridiem:non ab Hierosolymis ad meridiem sed ad Septentrionem ibat.a Samaria vero vbi Philippus vnus ex septem tunc morabatur, & docebat, meridiem versus tendebat hæc via. ꝙ vero ait(ea est deserta)propterea inquit,ne Iudæorum occursum timeat. Mulieres vero illi Aethiopiæ tunc dominabantur:quarum vna ex successione erat Candace, cuius eunuchus regiorũ thesaurorum erat custos. Sciẽdum autem Aethiopas vnamquamq; regis matrem Candacen solere appellare. nam patrem eorum non agnoscũt, sed Solis filios esse eos tradunt. singulorum vero matrem Candacen vocant.

Tanq̃ ouis ad iugulationem ductus est: & sicut agnus coràm tondente ipsum est mutus, sic non aperuit os suum. in humiliatione eius iudicium ipsius eleuatum est. generationem autem eius quis narrabit? quia tollitur a terra uita eius. Cum respondisset autẽ eunuchus Philippo, dixit: rogo te, de quo propheta hoc dicit, de se, an de aliquo alio? cum aperuisset autẽ Philippus os suum, incepissetq; a scriptura hac, euangelizauit ipsi Iesum. dum uero irẽt per uiam, ad aquã quandam uenerunt: & ait eunuchus, Esa.53.c

Hinc voluntaria Saluatoris nostri perpessio dispẽsatarum rerum significatur. sicut ouis enim quę ducitur ad sacrificium, vel agnus coràm tõdente ipsum, nam dum necessitate & vi doma-

tur, ne balatum quidem edere, deditionem et cessionem præ se fert: sic sponte ipse dum pateretur, tacebat. Cum autem inquit (in humiliatione eius iudicium ipsius eleuatum est) iudicium illud iniustum ostendit, quod occultata veritate contra ipsum factum est. Cum vero subiungit (generationem eius quis narrabit?) carere ipsum generationis serie & genealogia declarat. Nam genealogia generationisque explicatione carebat, vt Deus: quantum ad carnem autem spectat, erat genitus, vtpote in cēsu descriptus. Vel si de generatione ēt post resurrectionem intelligere velimus, hic erit sensus: gloriam quæ ei post resurrectionem acquisita est, nobilemq; eius dignitatē, quam dispensatorum perpessio manifestauit, qs explicare oratione vnq̄ poterit? cū & ipsa mors subiecta sit, omnesq; in incorruptibilitatem gratia eius viuificentur, & fide redimantur? Deinde inquit, quia tollitur a terra vita eius: id est extollitur, altiorq; terrestribus & sublimior vita eius est: id est vitæ institutio et traductio. Tollitur itē alio modo, & supra omnes vita eius est, hoc est vnigeniti essentia: quando extra carnem consideratur, & nondum quantum ad nos attinet, genitus. Nam cum ipse in mortem sponte descenderit, subleuata a terra vita eius est, & suspensa, & supra cœlos ascendit. quoniam rex gloriæ erat, & vita secūdū naturam, & Dominus potestatū: licet ex dispensatione quia vsus erga nos est, & uoluntaria exinanitione ignominias & infamias in passione in terra sustinuerit: id qđ caro exhibebat, quæ ipsi in persona indiuisibili quadam

ratione

fuerat vnita. circa quam passio et ignominia cõtigit, quæ cum contra Deum quidem incarnatũ audacter fuisset illata, tangere tamen, id quod fieri nullo pacto poterat, impatibilẽ eius naturam non valuit. Hunc igitur esse Iesum, & in eo scripturam hanc fuisse expletã eunucho Philippus euãgelizat. Quod cum ille credidisset, & statim fuisset baptizatus, in Aethiopiæ regiones dimissus est, id qđ ipse crediderat, prædicaturus: Deũ videlicet vnum esse qui per prophetas denunciatur: eiusq; filium humana forma iam aduenisse, & tanq̃ ouem ad iugulationem ductum fuisse, & reliqua, quæcunq; de ipso dicunt prophetæ. & tunc expleta fuit prophetia, quę dicit: Aethiopia manum suam Deo prius offerre præoccupabit. Psal. 67. 8

Ecce aqua: quid prohibet me baptizari. Dixit autem Philippus, si ex toto corde credis, licet. at ille respondens, credo, inquit, filium Dei esse Iesum Christũ: iussitq; ut consisteret currus. descenderuntq; utriq; & Philippus & eunuchus in aquam. & baptizauit ipsum.

Animaduertendum hinc est, q̃ multum studiũ sensibili baptismati adhiberẽt, qui perfecte Christianam pietatem profitebantur. Nam cum duplex esset qđ dabatur baptisma, aliquando per aquam, aliquando in spiritu sancto & igni: nequaq; ob excellentiam eius spiritualis corporale hoc despiciebant: quippe cum ad salutem etiam hoc, & resurrectionem corporis conferat.

Quando uero ascenderunt ab aqua, spiritus Domini Philippum rapuit. & non uidit eum amplius eunuchus: ibat enim per uiam suam gaudens. Philippus uero in Azoto inuentus est. & pertransiens per urbes omnes euangelizabat, quoad uenit in Cæsaream.

Non sine vtilitate rapuit Philippum spiritus: quippe cum voluisset fortasse cum eo ire eunuchus, & ipse renuendo et negando cum nondum esset occasio, molestiam ei attulisset. et simul Philippus ipse non parum erat lucraturus, cum id
Ezech.8.b Dani.14.f quod de Ezechiele & Abbacuch audiuerat, sibi quoque euenisse esset visurus. Multam viam autem pertransiisse ostenditur, siquidem in Azoto est inuentus: ibi enim eum spiritus constituit, vbi euangelizare posthac eum oportebat: atque inde in Cęsaream quę ipsum procreauerat, proficisci.

De diuina vocatione Pauli ad apostolatum, & eius baptisma te per Ananiam: de fiducia Pauli in prędicando Iesu: de coniunctione eiusdem cum apostolis per Barnabam: De Aenea resoluto in Lyda sanato a Petro: de Tabeta mortua ab eodem suscitata.
Cap. IX.

SAVLVS uero cum adhuc spiraret minas et cædem in discipulos Domini, accessit ad pontificem, & ab eo epistolas in Damascum ad Synagogas petijt, ut si aliquos inuenisset qui uiæ huius essent uiros & mulieres, uinctos in Hierusalem perduceret.

Qui viæ huius essent: viam enim vocabant fidem quæ ad Christum verum Deum nostrum nos deducit, quam prædicabant apostoli; merito

sane: quippe cum per eam in regnum cœlorum, & non per aliam aliquam ingrediamur. Veriore tamen interpretatione viam institutionem vitæ intelligẽdum est. vt apud Esaiam: vt quid in errorem nos induxisti a via tua? id est a tua vitæ traductione & institutione. ita nũc hoc loco viã traductionem vitę secũdũ Christum appellat. nã alibi etiam vbi viæ facit mentionẽ, Christi prędicationem, institutionemq́ intelligit. Sed fortasse in contemptum quoq́ vt rem vituperarẽt & carperent, ita vocabant: quippe cum ignobilem, e via hominem & triuio, soleant nuncupare. Non petijt autem Saulus potestatem puniendi eos illic, sed in Hierusalem reducendi, propterea q́ maiori cum ocio facere id volebat. Esa.63.c

Dum autem iret, factum est ut appropinquaret Damasco. & repente circũfulsit ipsi lux de cœlo. et cum in terram cecidisset, audiuit uocem sibi dicẽtem: Saule Saule quid me persequeris? ipse autem dixit, quis es Domine? Dominus uero, ego, inquit, sum Iesus, quem tu persequeris. durum tibi est contra stimulos calcitrare. tremensq; ille ac stupens ait, Domine, quid uis me facere? & Dominus ad ipsum: surge & in urbem ingredere, & dicetur tibi, quid tibi oporteat facere. Viri autem qui simul cum ipso iter faciebant, stabant stupidi, uocem quidem audientes, sed neminem tamen uidentes. Excitatus autẽ de terra Saulus est, apertisq; oculis, neminẽ uidebat. Vnde manu deducẽtes ipsum in Damascũ introduxerũt. fuitq; ibi dies tres non uidens. 1.Cor.15.b 2.Cor.12.a

Visio hæc in vrbe non fit, sed in via per quietem: vt nullus alius aliter narrare qđ ei contigerat, posset: sed ipse qui illam viderat, casumq; sustinuerat, dignus esset cui narranti fides adhiberetur. Non omnes autem excæcat, nisi Paulum solum, ne communis & a fortuna proueniens calamitas ea existimaretur, sed diuinæ prouidentię esse videretur. At cur non crediderunt qui cum eo erant? vt testificantes id de Paulo fide digni haberentur. si enim credidissent, visi fuissent ad gratiam testificati. qui sanè vocem quidem audiuerunt non supernam, sed Pauli, neminem tamen viderunt, cui responderet. Nam supernam vocem Paulus solus audiuit. Procedens enim eũ
Infr.22.b ita loquentem inducit: (qui vero mecum erant, lumen quidem viderunt, & terrefacti sunt: vocẽ tamen eius qui mecum loquebatur, non audiuerunt.) Si enim vocem illam audiuissent, nequaq; in diffidentia & perfidia perstitissent. sed cum viderent Paulum respondentem, admirabantur. Propterea autem non a principio hoc effectum est, vt vere Christum resurrexisse demonstretur. Vnde enim ille q ipsum exagitabat, resurrectioniq; eius fidem non adhibebat, discipulosq; eius psequebatur, credidisset, nisi magna resurrectionis vis esset?

Et non comedit, neq; bibit.

Qua de causa? quia valde se ipsum ob ecclesię persequutionem condemnabat: doloreq; conficiebatur, & Deum vt sibi id remitteret, implorabat.

Erat autem discipulus quidam Damasci nomine Ananias: dixitq; ad eum Dominus p uisum: Anania. ipse uero ait: ecce ego Domine. Dominus uero ad ipsum: Surgens abi in uicum qui uocatur rectus, & quære in domo Iudæ Saulum nomine Tharsensem. Ecce enim precatur, & uidit per uisum uirum nomine Ananiam ingressum, & imponentem sibi manus, ut uisum recipiat.

Cur nemine ex auctoritate dignis & magnis traxit, & ad Pauli instructionem transmisit, sed Ananiam qui vnus erat ex septuaginta? Quia non erat per homines, sed per ipsum Christum initiãdus. Nã Ananias hic nihil ipsum edocuit, sed tantum baptizauit. Simul enim atq; illuminatus fuisset, multam ex zelo et prõptitudine spiritus gratiã erat cõsequuturus. Hinc animaduertendũ est, cũ dicat per visum. i. ἐν ὁράματι, ὁράματα autem visa in somnis dici consueuerint, somnia illa euulgari debere, quæ communem vtilitatem afferunt, atq; ad pietatem erga Deum cõducũt: quæ vel Domini pręsentiam habent, uel angelorum. nam sunt etiam in somnis priuata, quæ dici non debent. Veruntamen etsi priuata quoq; Sauli fuit utilitas, sanatio tamẽ admirabilis quę ipsi contigit, ad pietatem, Deique cultum hominem prouocat: ut ob id tanq̃ ad communem utilitatẽ spectans debuerit euulgari. Ananias autem hic diaconus quoq; erat, ut in canonibus ipse Paulus testatur. hoc autem effectum est, quia Damasci ob persequutionem p̃sbyter nõ aderat. Vidit

autem Paulus per uisum & insomnis, propterea ꝙ uidere re uera quia cęcus erat, non poterat.

Respōdit autem Ananias: Domine audiui ex multis de uiro hoc: quanta mala in Hierusalem sanctis tuis fecerit. & hoc loco habet potestatem a pontificibus ligandi omnes, qui tuum nomen inuocant. Dominus uero ad ipsum dixit: Abi, quia uas electionis mihi est iste, ut nomen meum coram gentibus & regibus et filijs Israel deferat. Ego enim ostendam ipsi, quot pro nomine meo pati ipsum oporteat. Abijtq; Ananias, & ingressus in domum est. & impositis super ipsum manibus, dixit: Saul frater.

Audiui ex multis: hoc inquit Ananias, non ꝙ non credat his quæ dicuntur, aut se a Christo decipi existimet: absit: sed timore tremoreq; inductus. Verisimile enim est eos cum essent in timore, solicitos fuisse, & curiose indagasse quid contra ipsos statueretur. quo enim alio modo scire potuisset, hoc loco habere ipsum a pōtificibus potestatem? Vnde cum id esset, quo pacto euenire ea quæ dicebantur, possent, admirabat̃. Quid igitur Dominus qui corda scrutatur et permeat, de Paulo testificatur? non esse naturalem improbitatem ostendit: quippe cum uas electionis eum esse inquiat. unde eum approbatum esse significat: probatum enim uas unusquisque eligit. Neque solum fidelis erit, inquit, uerum etiã doctor, & per totum orbem præco. quin etiam multa ꝑ me patietur: quia uas uidelicet electionis est: & nomen meum gestabit. Nam quia fortasse cum

audiuiſſet Ananias Paulum eſſe cæcum, gaudebat: & ferè ita dicebat: bene ſe habet hoc: ſine eũ ita excæcatum permanere. quid mihi ut oculos eius aperiam, iubes? nũquid ut rurſus nos liget? ut nos rurſus puniat? non ſolum, inquit, nihil mali efficiet, uerum etiam multa pro me paſſurus eſt.

Dominus me miſit, qui apparuit tibi in uia qua proficiſcebaris, ut uiſum recipias, & ſpiritu ſancto repliearis. & ſtatim ex oculis eius quaſi ſquammæ deciderunt, & reſpexit: & ſurgẽs baptizatus eſt: et ſumpto cibo eſt corroboratus. fuitq; Saulus cum diſcipulis qui erant Damaſci, per dies aliquot.

Licet non dixiſſet Ananiæ Chriſtus ſe Saulo apparuiſſe, a ſpiritu ſancto tamen didicit. Sed. n. non apparuit. at re ipſa tamen & effectu dicitur apparuiſſe. Non dixit autem (qui te excæcauit) ut exprobationem euitet: ſed (qui tibi apparuit.) Excidunt autem ſquammæ, ut & uehementia cęcitatis, & indubitata ſanatio ſignificetur.

Et confeſtim in Synagogis Chriſtum prædicabat, hunc eſſe filium Dei aſſerens. ſtupebantq; omnes qui audiebant, & dicebant: non ne iſte eſt, qui in Hieruſalem eos diripiebat, qui inuocabant nomen hoc? atque huc ad hoc uenerat, ut uinctos ipſos ad pontifices abduceret? Saulus uero magis uires concipiebat, Iudæosq; confundebat, qui habitabant Damaſci, cum eos ad conſentiendum hunc eſſe Chriſtum induceret. Vbi

uero expleti dies satis multi sunt, consultarunt Iudæi ut ipsum interficerent. Sed cognitæ insidiæ ipsorum a Paulo sunt. obseruabantq; portas die noctuq;, ut eum
2.Cor.11.g *occiderent. cum uero sumpsissent eum nocte discipuli, e muro in sporta demissum eduxerunt.*

Cum esset peritus legis Paulus in Synagogis Iudæos in silentium inducebat, neque loqui permittebat: sed ex scripturis ostendebat ad consentiendū inducens, id est συμβιβάζων, cum mãsuetudine & æquitate docens, Iesum Christum esse filium Dei. At illi insidias ei struebant, ut interficerent. ipse uero e muro in sporta a discipulis demissus est, atque ita fugiens salutem est cõsequutus. Vide autem ipsum iam discipulos acquisiuisse: ita totus ardebat, & præconio undequaque erat plenus: ut quo tardius ad id accesserit, eò
Phil.1.c promptior fuerit effectus. Nam etiam si peregrinationem ab hoc mundo cupiebat, hominum tamen etiam salutem amabat: ut propterea talia sępenumero excogitaret, & machinaretur, prędicationi seipsum conseruans: neque humanis uti machinamentis recusaret, quando occasio postulabat.

Cum accessisset uero Saulus in Hierusalem, adhærere discipulis tentabat. sed omnes eum timebant, neq; esse discipulum credebant. Barnabas autem apprehensum ipsum ad apostolos duxit. narrauitq; ipsis quo modo ĩ uia Dominũ uidisset, eumq; esset alloquutus: quo modo item Damasci fidenter in nomine Iesu se gess-

fiſſet. cum ipſisq; uerſans ingrediebatur & egrediebatur in Hieruſalem, & in nomine Domini Ieſu fidenter loquebatur.

Dignum hic dubitatione eſt, quomodo in epiſtola ad Galatas ſe non abiiſſe Hieroſolyma dicat, ſed in Arabiam & Damaſcum: & poſt tres annos Hieroſolyma ueniſſe, & uiſiſſe Petrum, neminemque alium apoſtolorum uidiſſe: nunc uero econtrario dicatur a Barnaba ad apoſtolos fuiſſe adductus. Vel igitur ad Galatas inquit, ſe non abiiſſe ut conferret: ait enim, nõ retuli ad ipſos, neque ueni Hieroſolyma. Vel ſi hoc non placet, ꝑſpicuum eſt inſidias quæ Damaſci ipſi intentabantur, non ſtatim poſteaq; credidit, ei ſtructas fuiſſe, ſed annis tribus poſt q̃ ex Arabia rediit. Vel ſi neque hoc ſatis ad rem uidetur, dicẽdum eſt, eum nunc ad apoſtolos non abiiſſe, ſed tentaſſe adhærere diſcipulis cum modeſte ſe gereret, cum tamen nõ eſſet diſcipulus, ſed magiſter. Barnabam uero ipſum etiam ad apoſtolos adduxiſſe, quibus & quæ uiderat, & quæ fidenter fuerat loquutus, cõmemorauit. Propterea, inquit, abii, ut ad eos qui ante me erant apoſtoli, uenirẽ: nihil tamen ab illis didici. Vel hũc aſcenſum ita accipe, ut intelligas eum in Arabiam abiiſſe, deinde ueniſſe Damaſcum, tum Hieroſolyma, tũ Syriam petiiſſe. Vel ſi aliter uis, aſcendiſſe eum Hieroſolyma dicas, deinde Damaſcum emiſſum fuiſſe, poſtea in Arabiam, tum Damaſcum turſus rediiſſe, inde fuiſſe in Cæſaream profectum: & tunc poſt quatuordecim annos Hieroſolyma

Gal. 1. d

Gal. 2. a

rursus ascendisse, quando fortasse fratres vnà cũ Barnaba adduxit. Potes etiam alio quodam tempore hoc factum fuisse existimare: quippe cum Historiographus multa cõcise explicet, multaq́ tempora simul coniungat. Videtur autem mihi Barnabas antea ipsi fuisse amicus. erat enim mãsuetus admodum & benignus: vt filius consola-
Sup.4.g tionis cognomento fuerit appellatus. Vnde etiã facile effectum est, vt ad eum Paulus accesserit.

Loquebaturq; & conquirebat aduersus Græcanicos. at ipsi eum interficere aggrediebantur. Quod cũ rescissent fratres, Cæsaream eum deduxerunt, atq; inde miserunt Tarsum.

Græcanicos id est ἑλληνιστὰς eos appellat, q̃ grǽce loquebantur. Id autem Paulus valde sapienter faciebat. nam alij, id est germani ac meri Hebræi ne videre quidem ipsum volebant.

Atq; ecclesiæ quidem per totam Iudæam, Galilæã, & Samariam pacem habebant, ædificatæ, & in timore Domini ambulantes, & spiritus sancti consolatione multiplicabantur. Effectum autem est, ut Petrus pertransiens per omnes ad sanctos quoque peruenerit qui habitabant Lyddæ: inueneritq; ibi hominem quendam nomine Aeneã, qui ex annis octo iacebat in grabbato, & erat resolutus: dixitq; ei Petrus.

Cum inde discessisse Petrum esset dicturus, ne præ timore factum id esse existimares, ecclesias omnes ibi in pace esse inquit. Quando enim bel

li vis ingruebat, Hierosolymis morabantur apostoli: quando erat pax, aliis quoque prædicabant.

Aenea sanat te Iesus Christus. surge et sterne tibi: et continuo surrexit. et uiderunt eum omnes qui Lyddæ habitabant, & Assarone: qui ad Dominum conuersi sunt.

Fidem hominis non expectauit, neque interrogauit, an curari vellet: propterea quod nondum propriæ potestatis indicia exhibuerant: vt merito ab homine fides non fuerit requisita: quippe cum neque a claudo eam petierint. præsertim cum ad multorum inuitationem factum id miraculum fuerit: insignis enim erat vir. Sicut igitur Christus cum principium signorum fecit in nuptiis, non requisiuit fidem: sic neque hi. Nam Hierosolymis merito fides ipsorum præcedebat, vt vel vmbra transeuntis Petri aliquem ipsorum obumbraret: quippe cum multa ibi signa edidissent. Hic autem primum hoc est, quod fit. Signa enim efficiuntur, partim vt alii attrahantur, partim vt qui credunt, confirmentur.

Ioan. 2 a.b

Sup. 5. c

In Ioppe autem quædam erat discipula nomine Tabetha, quæ ex interpretatione dicitur caprea. ea bonis operibus erat plena & eleemosynis, quas faciebat. Contigit autem illis diebus, ut ægrotarit, & mortua fuerit. cumque eam lauissent, in cœnaculo posuerunt. Cum uero Lydda iuxta Ioppem esset, discipuli qui audiuerunt Petrum ibi esse, miserunt ad ipsum, rogantes ne usque ad se uenire grauaretur. At Petrus cum surre

xisset, cum illis accessit. quem cum aduenisset, deduxerunt in cœnaculum: astiteruntq; ei omnes uiduæ flentes, & ostendentes tunicas & pallia quæ cum ipsis faciebat Caprea. Biectis autem omnibus foras Petrus, & positis genibus preces effudit, & conuersus ad corpus, dixit,: Tabetha surge. ipsa uero oculos suos aperuit: et intuita Petrum resedit. at ipse porrecta manu ipsam erexit: aduocatisq; sanctis et uiduis uiuã ipsam produxit. notumq; id factum est per totam Ioppen. et multi crediderunt in Dominum.

Quæ dicitur Caprea: significat hanc vigilantem & sobriam fuisse, quemadmodum caprea. multa enim nomina non sine dispensatione quadam imponuntur, quæ rei conuenientem habent appellationem. Contigit igitur vt hæc ęgrotarit, et mortua sit. cumq; eam lauissent, omniaq; quæ mortuis solent, fecissent: tunc accersunt Petrum: id qđ ante q̃ mortua esset, facere noluerunt, indignum ducentes si pro huiusmodi omnibus vexarentur discipuli, et a prędicatione impedirentur. Nam etiam ob hoc inquit, prope eũ fuisse: quasi significare velit, obiter id petitum fuisse: discipula enim erat. Cum vero ostendunt tunicas & pallia quæ cum ipsis faciebat Caprea, id faciunt, vt humilitatem eius declarent, quæ quasi vna ex multis cum ipsis versabatur, ac degebat. Quid igitur facit Petrus? omnes foras eijcit, ne lachrymis ipsorum impediatur, & turbetur. positis autem genibus precatur, propterea q̃ non omnia eadem cum facilitate signa faciebant: tum allo-

quutus ipsā, porrectaq; manu excitauit: atq; ita verbo vitam, manu vires ipsi exhibuit. Aduertē dum autem nō apud solos infideles, sed apud sanctos quoq; signa effici, ea dispēsatione videlicet, vt alij ad fidem inducātur. ecce enim post signū hoc multi rursus crediderunt. ita vt fuerint rursus signa īfidelibus: quippe qui nō credidissent, nisi signa rursus vidissent. nam sancti etiam sine signis credebant Petrum suscitare eam posse: alioqui eum non accersiuissent. 1.Cor.1.d

Effectum autem est, ut dies satis multos apud Simonem quendam coriarium in Ioppe permanserit.

Non apud alium aliquem insignem virum moratur Petrus, sed apud coriarium: vt per omnia nos ad humilitatem inducat: & neque viles erubescere, neq; magnos & claros extolli permittat. doctrina enim eius indigebant, qui ob signa in Christum qui ab eo prędicabatur, crediderāt.

De visione Cornelij in Cæsarea, & visione Petri in Ioppe. De conuersione Cornelij & baptismo, & descensu spiritus sancti in gentiles, Cap. X.

VIR autem quidam erat Cæsareæ Cornelius nomine centurio ex cohorte quæ dicitur Italica, pius & timens Deum cum tota domo sua: qui eleemosynas multas populo faciebat, & Deum semper precabatur. is per uisum quasi hora nona diei manifeste angelum Dei ad se ingredientem uidit, & sibi dicentem: Corneli: ipse uero intente in ipsum inspiciens, & pauefactus dixit: quid est Domine? at ille ait: pre-

ces tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in monumentum coram Deo. & nunc mitte Ioppen uiros, et accerse Simonem qui uocatur Petrus: is apud Simonē quēdam coriarium hospitatur.

Non cōmemorantur Aethiops & Cornelius, eo ꝙ in dignitate essent constituti: sed quia ex diuitiȷ̃s, & gloria in qua erant, non fuerunt impediti, quo minus ad piam et religiosam vitam se traducerent. Hic autem non erat Iudæus, neq; ex ȷ̃s qui sub lege essent, sed nostram iam vitæ traductionem præoccuparat. Hunc cum oculus veritatis inspexisset bona quidem opera exercentem, sed mortua tamen, quippe quæ fidem nondum haberent: angelum qui operibus præmium exhiberet, misit, ut fide bene certantem coronaret. Id autem facit, vt Petrū immo imbecilliores ea de re certos reddat. Nona vero hora apparet ei angelus, quādo videlicet liber a curis in quiete erat, & compunctione. Propterea autem notum facit virum hūc scriptor, ne mentiri eum dicere quispiam possit. vnde dignitatē eius manifestat, cū dicat eū e cohorte esse quæ Italica dicitur: σπεῖρα enim id est cohors, est militaris ordinis nomen.

Cui domus iuxta mare est, is dicet tibi, quid tibi oporteat facere.

Remotas vrbes persequebantur apostoli cum essent solitudinis & quietis amici. Quid vero si contigisset alterum esse Simonem? propterea signum subiungit, ꝙ apud mare habitet. nō dixit

autem, cur id facere debeat, ne ipsum negligētiorem reddat, sed permisit, ut in desiderio audiendi permaneret.

Vbi autem discessit angelus, qui colloquebatur cū Cornelio, cum uocasset ille duos ex domesticis, & militem pium, ex ijs qui ipsi apparebant, narrassetq; ipsis omnia, Ioppen misit.

Vide humilitatem. nō enim dixit vocate mihi Petrum: nō enim ex auctoritate & dignitate sibi eum accersendum censebat. propterea narrauit ipsis omnia, vt psuadere ei posset: adeo erat modestus. cum tamen nihil magnum & superbum cōcipere de eo homine alioqui deberet, qui apud coriarium diuertisset.

Crastina autem die illis iter facientibus, urbiq; appropinquantibus, ascendit Petrus in superiora tecta hora circiter sexta ut preces effunderet. cumq; esuriret, uoluit gustare. Dū illi aūt præpararēt, incidit in ipsum mētis excessus: et uidet cœlū aptū, & descēdere ad se uas quoddam tanquā linteum magnum, quatuor initijs alligatum, & demissum in terram, in quo erant omnes quadrupedes & bestiæ, & reptilia, et uolucria cœli. factaq; uox ad ipsum est.

Excessus mentis, id est, ἔκστασις & stuporem ex admiratione significat, & quando quis extra sēsibilia ad spiritualia attractus excedit. Ex hoc ostenditur spiritualem quandam quasi contem-

plationem ei contigisse, cum anima a corpore quodam modo excessisset. videt enim linteum illud totius orbis terrarũ figuram, in quo quatuor initia quatuor elementa significant. nam quod apparuit vas, crassiorem hunc mundum, diuersa animalia hominum constitutionem declarãt. Vel vt apertius dicã, linteum est ecclesia: bestiæ quæ in ipso erant, illi qui ex gẽtibus crediderũt. Ecclesiam igitur vidit Petrus quatuor euangelijs alligatam, in qua gentes omnes inerant.

Surge Petre macta & comede. at Petrus dixit, nequaquã Domine, propterea q nunquã omne communε uel immundum commedi. Et uox rursus secundo ad eum. Quæ Deus purificauit, tu communia ne feceris. Atq; hoc ter effectum est, & rursus uas in cœlum est receptum. Cum uero secum dubitaret Petrus, quidnã esset uisio, quam uidisset, ecce uiri missi à Cornelio cũ requisiuissent domum Simonis ad uestibulum astiterunt: & uocantes sciscitabantur, an Simon qui uocaretur Petrus, illic hospitaretur. Petro uero cogitanti de uiso dixit spiritus: Ecce uiri te quærunt: surge, & descende, & uade cum ipsis nihil dijudicans, propterea q ego eos misi. Cumq; descẽdisset Petrus ad uiros qui missi fuerũt a Cornelio, dixit: ecce adsum, quem quæritis. quæ causa est, ob quam adestis? at illi dixerunt: Cornelius centurio uir iustus & timens Deum, & qui a tota gente Iudæorum testimonio comprobatur, oraculum ab angelo sancto accepit, ut te in domum suam accerseret, atq; ex te uerba audiret. Quos cum introduxisset

introduxisset Petrus, hospicio excepit. Crastina autẽ die egressus cum ipsis est. & nonnulli fratres ex Ioppe cum eo simul abierunt. & sequenti die Cæsaream ingressi sunt. Cornelius uero conuocatis cognatis & necessarijs amicis ipsos expectabat. Cumque effectum esset, ut ingrederetur Petrus, obuiam ei ueniens Cornelius ante pedes procidit & adorauit. at Petrus eum excitauit, surge inquiens, & ego ipse homo sum. & colloquens cum ipso ingressus est: et conuenisse multos inuenit: ad ipsosq; ait. Vos scitis quã interdictum sit uiro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam. & mihi deus ostendit, nullum communem, aut immundum hominem dici debere. unde accersitus sine ulla recusatione accessi.

Terra est linteum: bestiæ quæ in ipso erant, ex gentibus ecclesia. cum vero inquit (macta & comede) illos quoq;, id est gentiles accedere oportere ostendit. ꝙ vero ter factum id fuit, baptisma significat. Quando autem dubitabat Petrus, homines hi opportune ad eum venerunt, dubitationem soluturi: facile enim sic anima solutionem admittit. prius autem in hæsitatione constitutus fuerat, vt etiam Ioseph: qui cum prius turbari fuisset permissus, aduentu angeli postea ea de re factus est certior. Vocantes sciscitantur, vtpote in domo vili domesticos in inferiore parte interrogabãt, non à vicinis requirebant. Multa vero potestas spiritus ostenditur, cũ ait (ego eos misi.) Sed cur Petrus cum descẽdisset, qua de causa il- Math. 1. c

luc accessissent, interrogat: vt videlicet si res vrgeret, nullam moram faceret, sed simul statim cũ ipsis exiret: sin minus, in domum prius hospitio susciperet. Vt autem fratres nonnulli ex Ioppe eum sequerentur, non sine dispẽsatione effectum est. vt quãdo Petrus se ad discipulos esset expurgaturus, testes ipsi essent, a spiritu fuisse definitum, ne inter Iudæos & gentiles vlla fieret dijudicatio. GREGORII Nissæi. Bestias, id est bestialem et irrationalem speciem hominum mactare Petrus iubet, vt ipsis expurgatis, quod reliquum est, esui aptum efficiatur. EIVSDEM. Simpliciter atq; aperte pietatis ratio traditur, cũ non semel dixerit diuina vox, non esse commune id qđ Deus purificauit, sed ter: vt intelligamus, prima voce Deum patrem: altera Deum vnigenitũ: tertia spiritum sanctũ purificare. Fortasse genibus flexis orans visum hoc inspexit: vnde & vox dixit, surge Petre, macta & comede. Diuinum autem id esse ostenditur, cum & desuper videat, & in excessu mentis. et ꝙ vox inde emissa fuerit, et ter impura minime esse illa confirmarit: & inde illa venerint, & illuc postea fuerint attracta, purificationis magnum indicium est. Id autẽ propter eos fit quos instructurus postea
Matt. 10. est. Nã ipse audiuerat, in viam gentium ne abieritis. Quòd vox autem ter insonuerit, visionis illius veritatem ipsi manifestat. Perspicuum sanè est nõ ad omnes cibos pertinere, qđ inquit (nũquam commune & immundum comedi) vt & boues & capras & oues & aues communia & immunda ab eo dicantur, eo ꝙ ex Iudæis erat

Petrus: quippe cum Iudæi carnes comedant, & carniū esus apud ipsos minime sit interdictus. cum igitur vel ipse a principio comederit, vel quoad ad Saluatorem nostrum accessit, cur non esse planum debet, non de omnibus, sed de ījs tantum quæ lex communia & impura appellabat, dictum hoc a Petro fuisse? Quocirca cum de his tantum loqueretur Petrus, quæ in lege communia & immunda habebantur, Deus sanctæ Christi Ecclesiæ formam ac notam ipsi tradens, vt nihil immundum existimaret, præcepit: quippe cū omnia ei sint pura & munda, quæ cum gratiarū actione et benedictione sumuntur. Nam q̄uis de gentium vocatione hic latens significatio sit, ne scilicet eos qui in præputio erant, communes & impuros arbitraretur: oratio tamen Petri non de hominibus, sed de ījs quæ in lege erāt interdicta, loquitur: sicut demonstratum est. 1.Tim.4.b

Requiro igitur qua de causa me accersiueritis.

Omnia iam etiam a militibus audiuerat Petrus: vult tamen vt primum ipsi confiteantur, seq; fidei addicant.

Et Cornelius dixit, die abhinc quarto usq; ad hāc horam ieiunans, & nona hora preces effundens in domo mea eram.

Videtur hic vitæ exactioris & perfectioris tēpora sibi præfiniuisse, & in quibusdam diebus. propterea enim inquit (quarto abhinc die.) quando enim apparuit ipsi angelus, is vnus dies erat: & quando missi a Cornelio abierunt, is item al-

ter: quando venerunt, tertius, & quartus, hora circiter tertia: post quam precibus incumbebat. Vide magnitudinem et vim precum: vt quando sese religioni, & pietati dedidit, angelus ei apparuerit.

Et ecce uir coràm me constitit in ueste splendida, & dixit.

Vir, inquit, & non angelus, ob humilitatem.

Corneli, exaudita oratio tua est, & eleemosynæ tuæ coràm Deo cõmemoratæ sunt. Mitte igitur Ioppen, & Simonem accerse, qui cognominatur Petrus. is in domo Simonis Coriarij apud mare hospitatur: qui cum accedet, loquetur tecum. Ex ipso ergo die ad te misi: & tu rectè fecisti cum adueneris. Nunc igitur omnes nos coràm Deo adsumus, ut omnia mandata tibi a Deo audiamus. Aperto autem ore suo Petrus dixit: Re uera comperio, non esse personarum acceptorẽ Deum, sed in omni gente eum qui timet Dominum, operaturq; iustitiam, ipsi esse acceptum.

Deu.10.d 2.Pa.19.c Iob.34.b Sap.6.b Eccle.35.b Rom.2.b Gala.2.b Ephes.6.b Colos.3.d 1.Pet.1.c

Iustitiam operatur, id est, omnem virtutem exercet.

Verbum quod misit filijs Israel euangelizans pacẽ per Iesum Christum, hic est omnium Dominus. Vos nostis quod factum est uerbum per totam Iudæam, incipiens a Galilæa, post baptisma quod prædicauit Ioannes, Iesum e Nazareth.

Hæc eorum qui aderant, causa dicit, vt eos

quoq; in fidem inducat. filiis tamen Israel principatum attribuit, ne loco abiectorũ ipsos quoq; esse existiment: hic est inquit, omniũ Dominus.

Quo modo unxerit eum Deus spiritu sancto & potestate. qui pertransiit beneficio afficiens, & sanās omnes qui a diabolo erāt oppreßi. quoniam Deus erat cum illo. nosq; omnium quæ & in Iudæorum regione & Hierusalem fecit, testes sumus. quem suspensum in ligno interfecerunt. eum Deus tertio die suscitauit: deditq;, ut manifestus fieret non omni populo, sed testibus a Deo præordinatis nobis.

Vnctum fuisse Iesum spiritu sancto a Deo, quantum ad humanitatem spectat, est intelligendum. Cum enim se ipsum exinaniuisset, & non secus ac nos carnis & sanguinis factus particeps fuisset: quæ ex natura sua vt Deus habebat, ea quatenus homo, dicitur accepisse. quippe cum non sibi ipse quatenus est Deus, ea susceperit, ꝓpria enim sua erant: sed nobis, vtpote qui in primitiis per eum constituti simus.

Quicũq; cum eo simul comedimus & bibimus, postea quā a mortuis resurrexit. & præcepit nobis, ut prædicaremus populo, & testaremur eum esse illum, qui iudex uiuorum & mortuorum a Deo fuisset destinatus.

Hinc resurrectionem Christi confirmat, ex eo ꝙ simul cum eo post resurrectionem comederāt. non enim signum aliquot post resurrectionem

fecit: quippe cum resurrectio ipsa magnum satis signum fuerit: cuius sanè nullum perinde esse indicium poterat, vt comedere & bibere.

Huic testificantur omnes prophetæ, ꝙ remißionem
Hier.31.f *peccatorum per nomen eius unusquisq; acceperit, qui*
Mich.7.d *in eum credit.*

Quotquot prophetæ de remissione peccatorum loquuti sunt, in hoc Iesu omnes remittenda
Esai.43.d peccata esse dixerunt. Ita & Esaias persona eius introducta inquit: Ego sum, qui peccata tua & iniquitates tuas deleo.

Adhuc loquente Petro uerba hæc spiritus sanctus in omnes qui audiebant, incidit. & stupuerunt qui ex circũcisione erant fideles, quicũq; uenerant simul cum Petro, ꝙ etiam in gentes donum spiritus sancti effusum fuisset: audiebant enim ipsos linguis loquentes & magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus: nũquid prohibere aquam quispiam potest? quo minus baptizẽtur hi qui spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? iußitq; ut ipsi in nomine Domini baptizarentur. Tũc requisiuerunt, ut per aliquot dies ibi permaneret.

Quando crediderunt baptisma omnino peccatorum remissionem afferre, tũc spiritus ei aduenit. id autem fit Deo magnam Petro defensionem procurãte. Neq; simpliciter spiritus accessit, sed ita, vt linguis etiam loquerentur. id quod eos qui cum Petro venerant, in admirationem et stuporem induxit. Vnde etiam Petrus præcepit,

vt statim in nomine Domini baptizarentur. & non dixit, quid opus est aqua, cum spiritus sanctus in ipsos aduenerit? Nouerat siquidem diuina in baptismate mysteria ac sacramenta inesse, sepulturam videlicet & mortificationem, & resurrectionem & vitam. Quemadmodum enim facile nobis est demergi & emergi: ita Deo sepelire veterem hominem, & nouum proferre facile est. Ter autem id fit, ut patris & filij & spiritus sancti potentia id fieri intelligamus: alij ea causa dicunt, vt Christi resurrectio quæ hoc in nobis efficit, triduana significetur.

De disceptatione Petri cum Apostolis, quibus de Cornelio omnia recenset: de Barnabæ missione in Antiochiam: de prædictione famis ab Agabo. Cap. XI.

Audiuerunt autem apostoli & fratres qui erant in Iudæa etiam gentes uerbum Dei admisisse. & cum redijt Petrus Hierosolyma, disceptabant aduersus ipsum qui erant ex circũcisione, & dicebant: ad uiros præputium habentes ingressus es, & simul cum ipsis comedisti. Cũ incepisset uero Petrus, seriatim rem exposuit: dicens. Ego eram in urbe Ioppe orans. et uidi in excessu mentis uisum: descendens uas quoddam quasi linteum magnum quatuor initijs e cœlo demissum, qđ ad me usq; deuenit. in quod intente inspiciens animaduerti, & uidi quadrupedes terræ & bestias, & reptilia, & uolucria cœli: & audiui uocẽ dicentem mihi: Surge Petre, macta & comede. at ego dixi, nequaquã Domine, propterea q omne commune

uel immundum nunquam in os meum est ingressum. Respondité; mihi uox secundo de cælo: quæ Deus purificauit, tu communia ne existimes. Atq; hoc ter effectum est. Et rursum in cælum omnia subtracta sunt. Et ecce e uestigio tres uiri ad domum astiterunt, ubi eram, missi ad me Cæsarea. dixitq; mihi spiritus simul cum ipsis ut abirem nihil dijudicans. & sex etiam fratres hi mecum uenerũt. ingressiq; in domũ uiri sumus. at ille narrauit nobis, quo modo angelum in domo sua stantem uidisset, ac sibi dixisset: Mitte in Ioppen uiros, & Simonem accerse qui cognominatur Petrus, qui loquetur uerba ad te, quibus tu et tota domus tua salutem consequetur. Dum uero ego incepissem loqui, decidit spiritus sanctus in ipsos, non secus atq; in nos a principio, Et recordatus uerbi Domini sum, cum dicerct. Ioannes quidem baptizauit aqua, uos uero spiritu sancto baptizabimini. Quòd si æquale donum dedit ipsis Deus, quemadmodum & nobis, qui credidimus in Dominum nostrum Iesum Christum: ego quis eram, qui prohibere Deum possem? Cum uero illi hæc audiuissent, quieuerunt, & Deum glorificarunt, dicentes. Ergo etiam gentibus Deus pœnitentiam in uitam cõcessit.

Sup. ca. 1. a

Defensione hac sua Petrus se nusquam, sed ubiq; Deum in causa fuisse ostendit. in excessum enim mentis inquit, ipse me induxerat. ipse vas produxit. ego contradixi: ipse rursus loquutus est, ego neq; ita sum obsequutus, sed discedere

me iussit spiritus. et ꝓfectus neq; ita cucurri. dixerunt illi Deum eos misisse, ego neq; sic eos baptizaui : sed Deus omnia est exequutus. Deus ipse baptizauit, non ego: propterea ꝙ me adhuc loquente spiritus sanctus in ipsos decidit, ita vt & linguis loquerentur, & Deum quemadmodum & nos, glorificarent.

Atq; illi quidem qui ab oppreßione quæ contigerat in Stephano, fuerant dispersi, usq; in Phœnicem et Cyprum & Antiochiam pertransierũt, nemini nisi tãtũ Iudæis uerbum loquentes. Erant autem ex ipsis quidam uiri Cyprij & Cyrenæi, qui ingreßi Antiochiam ad Græcanicos loquebantur Dominum Iesum euangelizantes. eratq; manus Domini cum ipsis. & multus numerus credens conuersus ad Dominum est.

Græcanicos fortasse appellabant. i. ἑλληνιστὰς, eos qui loqui Hebraice nesciebant. ad eos igitur loquebantur Dominum Iesum euangelizantes, crediderunt q; omnes. Quoniam manus, vt inquit, Domini erat cum ipsis : id est signa faciebant. propterea enim signorum necessitas fuit, Vt ad fidem inducerentur.

Quod cum de ipsis ad aures ecclesiæ peruenisset quæ erat Hierosolymis: miserunt Barnabã, ut usq; Antiochiam proficisceretur. Qui cum acceßisset, & uidisset gratiam Dei lætatus est: hortabaturq; omnes ut proposito cordis in Domino permanerent: quia erat uir bonus & spiritu sancto plenus & fide. & adiun-

cta multa satis turba Domino est. In Tarsum autem profectus est Barnabas, ut inquireret Saulum: cumq; eum inuenisset, duxit Antiochiam. Effectumque est, ut annum totum conuersati in ecclesia fuerint, & multã turbam docuerint.

Cur nõ Paulo scribunt, sed Barnabã mittũt? propterea ꝙ nondum viri virtutem nouerant. Cum vero inquit (quia erat vir bonus) non repugnat ei qđ dicitur, nullus bonus nisi solus Deus: quippe cum non idem sit Deum esse bonum, & hominem. ille enim substantia & essentia est bonus, cum initium & fons bonorum omnium sit: homo vero vt bonus sit, non ex substantia, sed ex virtutum acquisitione habet, & participatione. non enim absolute est bonus. In hunc igitur sensum & quod dicitur (bonus homo) & (Euge serua bone & fidelis) & huiusmodi cætera accipies.

Matt.19.b Mar.10.b Luc.18.d Matt.12.c Luc.6.g Matt.25.b Lu.9.b

Primumq; in Antiochia nomen discipulis imposuerint, ut Christiani appellarentur.

Pauli quoque hoc fuit præclarum factum, vt quasi quoddam signum nomẽ hoc in tantam altitudinem sustolleret. In Iudęa enim cum tot essent qui crederent, nihil tale effectum est, sed uiæ eius homines uocabãtur. Aduertendum autem ob id præcipue Antiochiam regia sede fuisse dignatam, quia primum ibi ut appellarentur Christiani discipuli, constituerunt. quod nomen sanè multideitati, ideſt multorum deorum religioni contrarium est.

His diebus Hieroſolymis prophetæ Antiochiam deuenerunt. quorum unus cum ſurrexiſſet Agabus nomine, ex ſpiritu ſignificabat, famem magnam per totũ orbem terrarum futuram eſſe: quæ ſub Claudio Cæſare contigit. Ex diſcipulis autem prout abundabat unuſquiſq;, ſtatuerunt ſinguli in miniſterium mittere fratribus qui in Iudæa habitabant, id qđ etiam fecerunt.

Nõ eſt contrarium huic, illud quod dictum à Domino eſt, lex & prophetæ vſq; ad Ioãnem: Matt.11.b quippe cum id de prophetis illis dixerit, qui aduẽtum eius prænunciauerãt. Ne autem propterea exiſtimarent famẽ contigiſſe, quia Chriſtianorum cultus fuerat introductus, eam ſpiritus ſanctus prædicit. hoc et Chriſtus prædixit, non quia Matt.24.a Mar.13.b Lu.21.d a principio euenire oportebat, ſed ob mala quæ aduerſus Apoſtolos fiebant. Deus enim vindictã differebat & tolerabat. Poſteaquam vero ingruebãt, fames magna oritur futura mala Iudæis prænuncians. Nam ſi ob Chriſtianos eueniſſet, prorſus tunc ceſſare debuerat: quippe cum bene ſe gerere aduerſarij eius magis viderentur, eo ꝙ quod debebant, faciebant: interficiebant, puniebant, cruciabant, vndecunq; perſequebantur. Sed ob hoc ipſum fames inciderat, etiam ſi miſeri ipſi non intelligebant; & ſimul cum ipſis Chriſtiani patiebantur.

Mittentes ad præsbyteros per manus Barnabæ & Sauli.

Aduertendum, apoſtolos præſbyterorum dignitatem habuiſſe. in aliis etiam capitibus diaconorum, & epiſcoporum gradum obtinuiſſe eos adnotatum eſt.

De Iacobi occiſione, & Petri comprehenſione ab Herode, liberationeq́ eius e vinculis ab angelo facta: de acerba & perniciosa Herodis morte. Cap. XII.

SVB illud autem tempus Herodes rex manus iniecit, ut quoſdam ex eccleſia affligeret.

Illud tempus vocat tempus ſub Claudio Cæſare. Caius Imperator Romanorum Agrippam Iudææ regem conſtituit, Herode ob turpitudinẽ vitæ vnà cum vxore Herodiade Lugdunum in Galliam relegato. Hic erat ille qui tempore quo paſſus eſt Dominus, erat rex, vt in decimo octauo libro antiquitatum Ioſephus, & in ſecundo hiſtoriæ eccleſiaſticæ Euſebius memorię prodiderunt. Vel igitur diuerſitas nominis hic eſt, vt pro Agrippa Herodes dicatur: vel error, vt par eſt, ſcriptorius contigit: vel ex duplici nomine dictũ eſt. Nam & tempus & geſta Agrippã ſub Claudio Cæſare ſignificant, qui poſt Caium fuit Imperator.

Et Iacobum fratrem Ioannis gladio interemit. & cum rem gratam eſſe Iudæis uidiſſet, adiecit animum, ut etiam Petrum comprehenderet: erant autem dies Azymorum: quem cum comprehendiſſet, in cuſtodiam poſuit.

Ne aliquis dicere poſſet, propterea tuto et au-

dacter morti eos sese exponere, quia a Deo eripiuntur & liberantur. ideo permittit Deus, vt et principes ipsorum interimantur: interfectoribus se non prohibere ostendens.

Quatuor militum quaternionibus custodiendum eum tradens: cum post Pascha producere eum ad populũ uellet. Ac Petrus quidem in custodia obseruabatur. preces autem aßiduæ pro ipso ad Deum fiebant. Quando uero ipsum Herodes erat producturus: nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, duabus catenis uinctus: & custodes ante ostium custodiam seruabant. & ecce angelus Domini astitit, & lux in domicilio efulsit: percussoq; Petri latere excitauit ipsum, dicens: surge celeriter: & catenæ e manibus eius deciderunt.

Quatuor quaternionibus, id est, sexdecim numero. quater enim quatuor sexdecim euadunt. fortasse quia per singulas custodias, id est, p unũ quodq; trium horarum spatiũ quatuor erant vigiles, qui custodiebant. tres horæ enim vigiliam vnam constituebant: vt in spatio totius noctis duodecim horarum quatuor vigiliæ continerentur. in quibus singulis per vices quatuor milites custodiẽtes, omnes simul numero sexdecim erãt. Petrus autem non erat in solicitudine, neq; in timore constitutus, sed tota re in Dominum reiecta dormiebat securus. Efulsit, inquit, vt & videret & audiret Petrus, neq; visionem esse existimaret. Quòd vero ait (celeriter) non trepidantis Psal. 54. d

est, sed suadentis ne cunctetur. Vide autē Iudęos in diebus Azymorum huiusmodi facinora machinari.

Dixitq; angelus ad ipsum: præcinge te, & calcea te sandalijs tuis. ille autem ita fecit. dixitq; ipsi: indue te pallio tuo, & sequere me. et egressus sequebatur eū. & uerum esse id qđ per angelum fiebat, ignorabat: sed uisum se uidere opinabatur. Cum transiuissent autem primam custodiam & secundam, ad portam ferream deuenerunt, quæ ad urbem deducit quæ sponte aperta ipsis est. & egreßi processerunt in uicum unum. & confestim ab ipso angelus disceßit. & Petrus in se reuersus dixit: Nunc scio uere angelum suum misisse Dominum, & de manu Herodis omnique Iudæorum expectatione me eripuisse.

Matt.10.b Mar.6.a.b Luc.9.a Cum discipulis Dominus dixerit: ne possideatis aurum, neq; argentum, neq; duas tunicas, neque calceos, neque zonam, neque virgam: quo modo Petrus prę ter hoc præceptum faciebat, cū pallia & zonam & calceos haberet? Paulus quoque cum Timotheo mandat ita scribens: penulam quam Troade apud Carpum reliqui, cū 2.Tim.4.c veneris, tecum affer: ecce, penulam habebat. neque potest dicere quispiam, nihil aliud eum habuisse quod gestaret. Quid igitur? nūquid non obediebāt Christo? Obediebāt sanè. sed mandata illa pro tempore data fuerant, non vt in perpetuum seruarentur. Atque hoc verum esse Lucas ipse Euangelista testatur, Inquit enim Christum

discipulis dixisse: quãdo misi vos sine marsupio Luc.22.d
& pera & zona & calceis, nũquid defuit vobis? dicunt ei: non. at ille inquit ipsis: igitur posthac ipsa hæc possidete. Sed qua de causa hoc tũc mãdauit? quia ostendere ipsis potentiam suam volebat. Nam si alioqui vnam tunicam habere Paulus debuisset, & abluere ipsam opus fuisset: nũquid vel nudum eum domi cõsidere oportuisset, vel vrgente necessitate nudum circumuagari, & indecore se gerere? non sanè decebat eum qui tanta cum vtilitate, totq; præclare gestis orbem terrarum circũibat, ob indumenti inopiam domi se continere, totque necessarijs negocijs impedimento esse. Quid? si tempestas vehemens ingruisset, & vel pluisset, vel ninxisset? quam gestabant tunicam quo pacto potuissent exiccare? an eodem modo nudũ domi opotuisset cõmorari? Quid? si frigus vehemens corpus inuasisset, nunquid obrigescendum fuisset, nihilque dicendum? sed quid hoc fuisset molestius? non enim adamantina corpora ipsis erant. nunquid fuisset moriendum? minime. Sed hoc, sicut dictum est, tunc præcepit, vt potentiam suam ipsis ostenderet: quod etiã sic nihil ex necessarijs ipsis esset defuturum.

Cũq; id secum considerasset, uenit ad domum Mariæ matris Ioannis qui Marcus cognominabatur, ubi multi erant collecti, qui preces effundebant. cũq; pulsasset fores ostij, acccesit puella ad respondendum nomine Rhode. quæ agnita uoce Petri præ gaudio non aperuit ianuam, sed intro recurrens astare Petrum

ante fores annunciauit. At illi ad ipsam dixerunt: insanis. illa autem sic rem se habere, confirmabat.

Quid sibi vult quod inquit, (cũ secũ considerasset?) ut ostendat, non simpliciter ita esse abeundum, sed beneficij memoria repetita considerandũ, quo modo beneficio gratias referamus. Qui Marcus cognominatur, inquit, ut non esse eius Ioannis matrem ostendat, qui cum ipsis semper uersabatur: sed alterius qui Marcus dicebatur: q euangelium uidelicet secundum Marcum conscripsit, Barnabæ consobrinus. De quo Paulus
2.Tim.4.c ad Timotheum: Marcum assumens, inquit, tecũ adduc. est enim mihi ad ministerium utilis.

Ipsi uero dicebãt: angelus eius est. At Petrus perseuerabat pulsare. cumq; aperuissent, uiderunt ipsum, & obstupuerunt. Innuens autem ipsis manu ut tacerent, narrauit ipsis, quo modo ipsum Dominus e carcere eduxisset. dixitq;, annunciate hæc Iacobo, & reliquis fratribus. & egressus in alium locum profectus est. Orto autem die turbatio non parua inter milites erat: quid nam Petro euenisset. Herodes uero cũ ipsũ requisiuisset, & nõ inuenisset, examinatis custodibus, abduci eos ad pœnam iussit. Et descẽdens e Iudæa in Cæsaream, commorabatur. Indignabunde enim cum Tyrijs & Sidonijs pugnabat. at illi unanimiter ad ipsum accesserunt, & suaso Blasto qui cubiculo regis erat præfectus, pacem petebant, eo q regio ipsorum e regia ditione aleretur.

Hinc

Hinc planum fit, unumquemque nostrum angelum habere. Illi enim ex occasione hoc existimabant. inquit enim, ubi sunt congregati aliqui in nomine meo, illic ego in medio illorum sum: ubi uero est Christus, angeli quoque sint, & omnes potestates, necesse est. Petrus autem in alium locum abijt, quia tentare Deũ nolebat. Poterat autem Deus custodes quoque eripere et liberare. sed si id factum esset, fuga potius q̃ miraculum uisum fuisset. Maiore enim dolore torquebatur, ꝙ illusus fuerat, nõ secus atque auus ipsius a magis, ꝙque ludibrio esse uidebatur. Matth. 18. a

Constituto autem die Herodes ueste regia indutus, & sedens pro tribunali ad ipsos concionabatur. populus uero acclamabat, Dei uox, et non hominis. Cõtinuo autẽ angelus Domini eum percußit, propterea q̃ non dedit gloriam Deo. & uermiculari morbo cõsumptus expirauit. Verbum autem Dei crescebat & multiplicabatur. Barnabas uero & Saulus reuersi sunt ex Hierusalem cum expleuissent ministerium, assumpto secum etiam Ioanne, qui cognominatus est Marcus.

Populus acclamabat, sed quid ad ipsum attinebat, si illi clamabant? quoniam uidelicet uocem eam admittebat, seq; ea adulatione dignum existimabat. Cæterum cur non etiam adulatores puniuntur? vtriq; quidem digni pœna erant, sed quia hic iudicij non est tempus, ille tantum qui crimini maxime erat obnoxius, supplicio affi-

citur. Quod si hic eo quod acclamationem eam (vox Dei, & non hominis) tantum audiuerat, & nihil ipse insolenter fuerat loquutus, tam grauiter est ictus: quanto magis Christus, si Deus nō fuisset, perpessus huiusmodi percussionem esset, cum ipse semper diceret: verba hæc non sunt mea: &
Ioan. 7. b Matt. 26. e angeli mihi ministrant. Tunc tertius agebatur annus regnanti Agrippæ in Cæsarea, quæ prius Stratonis turris vocabatur: cūque illic spectacula in honorem Cęsaris celebraret, secundo spectaculorum die stola indutus, quæ tota ex argento ita erat contexta, vt mirabilem speciem præ se ferret, die oriente in theatrum est progressus. cumque ibi primis solarium radiorum appulsionibus argentum illustraretur, mirum in modum efulgebat, coruscationemque quandam, & horrorē inspicientibus afferebat. Vnde statim adulatores hinc inde acclamabant, deumque ipsum appellabant. dicebant enim, licet hucusque te vt hominem timuerimus, nūc tamen superiorem natura te esse confitemur. cumque hæc atque huiusmodi iactarent, non increpauit eos rex, neque impiam hanc adulationem est auersatus. Quocirca cum paulo post suspiceret, supra caput suum angelū in funiculo quodam insidere conspexit. hunc statim malum, sibi esse, & perniciosum intellexit. cordis igitur dolore affectus, & ventris vehemētibus torminibus exagitatus, ad amicos exiliēs: Ego, inquit, apud vos deus commutare vitam iam cogor. iam fatum voces quas de me effundebatis, falsas esse coarguit. qui enim a vobis vocabar immortalis, iam ad mortem abducor.

De Barnabæ & Pauli missione in Cyprum a spiritu sancto: ubi Paulus Elymam magum excæcat: de conuersione eorundem ad gentes cum Iudæi admittere prædicationem eorum nollent. Cap. XIII.

ERANT *autem in ecclesia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores, Barnabas, et Simõ qui uocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manaen Herodis tetrarchæ collactaneus, & Saulus.*

Ecce mores vniuscuiusq;, non educatio a pueritia est quæ salutem afferat. vide enim, Manaen cuius nam cum esset collactaneus, prophetia tamen dignatus est.

Dum autem administrarent ipsi Domino, & ieiunarẽt, spiritus sanctus dixit: separate iam mihi Barnabam & Saulum ad opus, ad quod ipsos aduocaui. Tũc cum ieiunassent, & preces effudissent impositis super ipsos manibus dimiserunt. Atq; hi quidem emißi a spiritu sancto Seleuciam deuenerunt, atq; inde in Cyprũ nauigarunt. & cum uenissent Salaminam uerbum Dei in Iudæorum synagogis annunciabant. habebant autem & Ioannem ministrum. cũq; insulam usq; Paphum pertransiuissent, magum quendam falsum prophetam Iudæum inuenerũt, cui nomen erat Bariesus: qui cum proconsule Sergio Paulo prudente uiro erat. is cum aduocasset Barnabã & Saulum requisiuit, ut uerbũ Dei audiret. sed ipsis resistebat Elymas magus, ita enim nomen eius interpretatur: studens proconsulẽ a fide distorquere.

Dum administrarent, id est, λουειτουργηῶν, dũ munus suum obirent, id est, prędicarent. ad opus autem inquit, id est, ad apostolatum. Sed a quo creat̃ & eligit̃ Paulus? a Lucio & Manaẽ: imo vero à spiritu. creatur autem & declaratur apostolus, vt cum potestate possit prædicare. In Seleucia non morantur, cum scirent se ex vicina vrbe magnam vtilitatem esse consequuturos.

Saulus autem qui & Paulus dicitur, repletus spiritu sancto, & intente in ipsum inspiciens dixit: o plene omni dolo & omni uersutia fili Diaboli, omnis iustitiæ inimice, non ne cessabis uias rectas Domini distorquere? Et nunc ecce manus Domini contra te: & eris cæcus: & solem usq; ad tempus non uidebis. & continuo in ipsum caligo & tenebræ inciderunt: & circumiens deductores quærebat. Tunc proconsul cũ uidisset id qđ factum fuerat, credidit, super doctrina Domini admiratus. Paulus autem et qui cum eo erãt, cum a Papho soluissent, Pergen Pamphyliæ uenerunt.

Saulus qui & Paulus dicitur) vt neq; hac parte reliquis apostolis minus habeat Paulus, mutat ei nomen Deus, et Saulum Paulum appellat, vt quod pręcipuum habebat princeps discipulorum, id etiam ipse habeat; & maioris coniunctionis argumentum accipiat. Vt autem ostẽdat verba hæc Pauli quæ aduersus Elymam magum dicuntur, non ex ira & indignatione dici, iccirco præoccupat, & inquit, (spiritu sancto repletus) quippe cum verba hæc nõ punientis sint, sed ca-

ſtigare & conuertere volentis, ſi enim vindicare & punire voluiſſet, in perpetuum eum cæcum reddidiſſet. nunc vero non id facit, ſed quoddam ad tempus excæcat, vt ꝓconſulem moueat, atq; ad fidem adducat. Nam vſque ad tempus dixit, quo animo terminum daret, vt in ſe luminis receptionem tantiſper haberet, quæ mores in melius permutaret. quo enim ſigno ipſe eſt ad fidem inductus, eodem hunc quoq; voluit inducere: non igitur pœna fuit, ſed ſanatio.

Ioannes autem ab ipſis recedens Hieroſolyma eſt reuerſus. ipſi uero Perga profecti in Antiochiam Piſidiæ deuenerunt. & ingreßi in ſynagogam die ſabbatorum conſederunt. poſt lectionem autem legis & prophetarum principes Synagogæ ad ipſos miſerunt et dixerunt: uiri fratres, ſi uerbum adhortationis ad populum in uobis eſt, dicite.

Hic eſt Ioannes qui & Marcus vocatus eſt, Barnabæ conſobrinus, qui euangelium ſecūdū Marcum etiam conſcripſit: & diſcipulus principis apoſtolorum Petri fuit. De quo ipſe in epiſtola inquit: Salutat vos Marcus filius meus. Is igitur, cum Paulus in lōgius iter ꝓficiſceretur, cuius eſſet miniſter, ab ipſis recedit, propterea ꝙ ferre pericula & labores non poterat. 1.Pet.5.d

Cum ſurrexiſſet autem Paulus manu ſilentio indicauit: Viri Iſraelitæ & qui timetis Deum, audite. Deus populi huius patres noſtros elegit, & populum exaltauit cum eſſet aduena in terra Aegypto: et cum Exod.1.a Exod.13.d Exod.16.a

brachio excelso ipsos inde eduxit. & per quadraginta circiter annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. & cum destruxisset septem gentes in terra Chanaan, terram eorum in hæreditatem ipsis dedit. & postea annis ferè quadringentis et quinquaginta, Iudices dedit usq; ad Samuelem prophetam. Et inde petierunt regem, & dedit ipsis Saul filium Cis uirum e tribu Beniamin per annos quadraginta.

Iosue.14.a Iudic.3.b 1.Re.8.a 1.Re.9.c 10.a

Hic primum in Antiochia Pisidiæ prædicat Paulus. In synagogas autem habitu Iudæorum ne eijcerētur, sunt ingressi. atque ita bene rem gesserunt. Septem gētes autem Chetæos, Pergeseos, Amorrhæos, Chananæos, Pherezæos, Euæos, & Iebusæos intelligit.

Et Amoto eo ipsis Dauid in regem excitauit: cui dixit etiam attestatus, inueni Dauid Iessæ uirum ex corde meo: qui omnes uoluntates meas faciet. Ex semine huius Deus ex promißione saluatorem Iesum Israeli eduxit, cum Ioannes ante faciem ingressus eius baptisma pœnitentiæ populo Israel prænūciasset.

Psal.88.b 1.Re.16.c Matth.3.a Mar.1.a Luc.3.a

Aduertendum, nusquam in libro regum hæc verba reperiri, nisi tantum prophetice a Samuele ad Saul dicta, in hunc modum: & nunc regnum tuum non stabit. & quæret Deus sibi hominem ex corde suo. & mandabit ipsi Dominus in principem supra populum suum: quia quæcūque mandauit tibi Dominus, non seruasti. Atque hinc Paulus ita dicit; inueni Dauid Iessæ filium virum ex

1.Re.16.f

corde meo, qui voluntates omnes meas faciet. Cum vero inquit, (ante faciem ingressus eius) ingressum & introitum incarnationē intelligit.

Vbi uero Ioannes cursum expleuit, dixit. Quem me existimatis esse, nō sum ego: sed ecce post me ueniet, cuius ego calceamentum pedum soluere dignus non sum. Viri fratres filij generis Abraham, & qui inter uos timetis Deū, uobis uerbum salutis huius missum est. nam qui habitant Hierusalem, & principes ipsorū cum hunc ignorassent, & iudicassent, uoces prophetarum quæ per omne sabbatum leguntur, expleuerunt. cūq; nullam mortis causam inuenissent, petierunt a Pilato, ut interficeretur. Vbi uero omnia quæ de ipso scripta sunt, peregerunt: detractum eū de ligno in monumento posuerunt. Ioan.1.c Mar.1.a Mat.27.e Mar.15.b Luc.23.e Ioan.19.e

Ioannes non simpliciter & absolute testificatur: sed cum omnes ipsi gloriam traderent, ipse eam depellit. neq; enim par res est, si quis honorē repudiet, cum nemo, & cum multi eum ipsi attribuunt. Cum vero, inquit, vobis verbum salutis missum est, nobilitatem Iudaicam ostendit. Pilati vero mentionem facit, vt grauius accusentur, quippe qui viro alienigenæ eum tradiderint: & ab eo etiam, vt interficeretur petierint. qd' cum inquit, quasi ipse nollet, gratiam quoq; ab eo accepisse ipsos significat: id qd' Petrus manifestius declarat, cum ait: (cum ille dimittendum eum iudicasset.) Sup.3.c.

Mat.28. Mar.16. Luc.24. Ioan.20 *At Deus ex mortuis ipsum excitauit: qui per cōplures dies ijs apparuit, qui cum ipso e Galilæa Hierusalem ascenderant: qui testes eius ad populum sunt. Et nos uobis euāgelizamus promißionem quæ ad patres facta est, eam Deum nobis filijs ipsorum expleuisse.*

Absurdum nihil est, ꝙ Iesus suscitatus esse a Deo dicatur. nam si nihil aliud est Iesus, q̄ verbum quod carnem assumpsit: verbum autem patris vis est ac potentia, quo videlicet omnia operatur: iuxta illud, Christus Dei vis: ipse seipsum etiam suscitasse intelligetur: etiā si a patre fuisse suscitatus dicatur, in quem vt principium et causam tempore carentem, omnia referuntur. quippe cum etiam ipse dicat: soluite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.

1.Cor.1.d

Ioan.2.d

Resuscitato Iesu, quemadmodum in primo Psalmo scriptum est.

Quoniam nomen Iesu de homine male accipiunt nonnulli, & superius, verbum positum in monumento fuisse dixerat, ne quispiam sine carne verbum ipsum dixisse opinaretur, rursum Iesum eū vocat: nusq̄ incarnato verbo post vnionem diuisionem attribuens: vt vbique impiorū os obstruat.

Psal.2.b Heb.1.b *Filius meus es tu: ego hodie genui te.*

Hæc verba ex psalmo incarnationi Christi conueniunt: quæ aduentum tēporarium habuit. Hodie enim & cras tempus significant: ipse vero, vt verbum, sine tempore genitus a patre est,

Nam ꝙ suscitarit ipsum a mortuis, ita ut non amplius reuersurus in corruptionem sit: ita dixit: Dabo uobis sancta Dauid fidelia. iccirco & in alio, inquit: Non dabis sanctum tuum, ut uideat corruptionem. Dauid enim propriæ generationi cum inseruisset, Dei consilio obdormiuit: & ad patres suos adiunctus est: corruptionemq; uidit. At quem Deus excitauit, corruptionem non uidit. Esa.55.b Psal.15.a 3.Re.2.b

Aduertendum, non debere nos corpus Saluatoris & Dei nostri Iesu Christi vel post resurrectionem patibile, id est, affectibus & perpessionibus obnoxium, vel ante resurrectionẽ impatibile, i. incorruptibile, et ĩmortale fuisse cõfiteri. Nã incorruptibilitate quantum ad peccata attinet, præditum fuisse statim etiam ex ipso incarnationis tempore, perspicuum est.

Notum igitur uobis sit uiri fratres, per hunc peccatorum remißionem uobis denunciari: & ex omnibus quibus in lege Moyses iustificari minime poteratis, in hoc unumquemq; qui credit, iustificari.

Cur testimoniũ nõ subiunxit, quo per ipsum remissionem peccatorum fieri comprobaretur? propterea ꝙ propositum ipsi erat tunc demonstrare Dominum resurrexisse. quo cõcesso, illud indubitatum postea erat futurum.

Videte ergo ne in uos superuenerit, quod dictum in prophetis est: Inspicite contemptores, et admiramini, & perdimini. quoniam opus ego in diebus uestris ope Abac.1.b

ror, cui etiam ſi quis narrauerit uobis, non credetis. Egreßis uero e ſynagoga Iudæis hortabantur gentes, ut in intercedens ſabbatum uerba ſibi dicerentur.

Multæ ſiquidem erat admirationis, ꝙ Iſrael, qui filius primogenitus nominabatur, per quem Aegyptus perierat: inimicis Babylōijs ĩ gladiũ, captiuitatem, et ſeruitutem traditus fuiſſet. Cum enim clamaſſet propheta Abbacuch de iniuſto iudicio, & de nimia Dei patientia, & diceret. Vt quid mihi labores & dolores oſtenderunt? quia contra me factum iudicium eſt: & iudex accipit: & impius dominatur in iuſtum: & iudicium in finem non traducitur: Reſpondet Deus, & iniuſte agentibus futuras calamitates prænunciat: admirandaque appellat quæ eis ſunt euentura: atque ea tot ac tanta, vt ſi quis etiam eis ea prædiceret, non eſſent credituri. Intercedēs vero ſabbatũ, id eſt, τὸ μεταξὺ σάββατον vocat, id quod ſequebatur: vt inferius explanat.

Cum ſoluta autem eſſet ſynagoga, multi ex Iudæis & ex pie colentibus aduenis Paulum & Barnabam ſequuti ſunt: qui alloquebantur ipſos, & permanere in gratia Dei ſuadebant. & ueniente ſabbato ferè tota ciuitas ad audiendum uerbum Dei congregata eſt. Cũ uidiſſent autem Iudæi turbas, æmulatiōe repleti ſunt. & contradicebant ijs quæ a Paulo dicebantur, repugnantes, & maledicentes. Paulus uero & Barnabas fidenter loquuti dixerunt. Vobis neceſſe erat primum prædicari uerbum Dei.

Pie colentes, id eſt, σεβομένους hic & inferius etiam eos vocat, qui circa proprium cultum calidi ac feruidi ſunt, maiorique q̃ cæteri æmulatione afficiuntur. huiuſmodi enim homines tum citius q̃ alij fidem in Chriſtum admittebant, quippe q̃ & magnificentiam eius & excellentiam melius poſſent conſpicere, neq; humano affectu ſed veritatis exploratione, pietatiſque amore mouerentur: tum quem perceperunt cultum, eum æmulatione proſequebantur. Hi quoque e contrario aduerſus diſcipulos eorumque prædicationẽ magis incitabantur ac furebant, vtpote qui maiorẽ q̃ alij erga proprium cultum æmulationem præ ſe ferrent. Vel σεβομένους, id eſt, pie colentes, ſeu Dei cultores uocat ꝓprie aduenas & proſelytos. nam cum ſuperius concionatur & dicit, Viri Iſraelitæ & inter vos qui timetis Deum, timentes Deum aduenas ſeu aduentitios appellat: ut eos q̃ e genere erãt Iudæorum honorifice nominet Iſraelitas: qui vero id non habebant, eos religionis appellatione illis adæquet.

Quoniam uero ipſum reijcitis, neq; dignos uos uita æterna iudicatis, ecce conuertimur ad gentes. ita enim Dominus nobis mandauit. poſui te, inquit, in lucem gentium, ut ſis in ſalutem uſq; ad extremum terræ. Audientes autem gentes gaudebant, et uerbum Domini glorificabant. et quicũq; ordinati ad uitam æternam erant, crediderunt. Verbumq; Domini per totam regionem diffundebatur. Eſa. 49. b

Ne modeſtię eſſe et religionis quiſpiam putet

ror, cui etiam si quis narrauerit uobis, non credetis. Egreßis uero e synagoga Iudæis hortabantur gentes, ut in intercedens sabbatum uerba sibi dicerentur.

Multæ siquidem erat admirationis, quod Israel, qui filius primogenitus nominabatur, per quem Aegyptus perierat: inimicis Babyloniis in gladiũ, captiuitatem, et seruitutem traditus fuisset. Cum enim clamasset propheta Abbacuch de iniusto iudicio, & de nimia Dei patientia, & diceret. Vt quid mihi labores & dolores ostenderunt? quia contra me factum iudicium est: & iudex accipit: & impius dominatur in iustum: & iudicium in finem non traducitur: Respondet Deus, & iniuste agentibus futuras calamitates prænunciat: admirandaque appellat quæ eis sunt euentura: atque ea tot ac tanta, vt si quis etiam eis ea prædiceret, non essent credituri. Intercedẽs vero sabbatũ, id est, τὸ μεταξὺ σάββατον vocat, id quod sequebatur: vt inferius explanat.

Cum soluta autem esset synagoga, multi ex Iudæis & ex pie colentibus aduenis Paulum & Barnabam sequuti sunt: qui alloquebantur ipsos, & permanere in gratia Dei suadebant. & ueniente sabbato ferè tota ciuitas ad audiendum uerbum Dei congregata est. Cũ uidissent autem Iudæi turbas, æmulatiõe repleti sunt. & contradicebant ijs quæ a Paulo dicebantur, repugnantes, & maledicentes. Paulus uero & Barnabas fidenter loquuti dixerunt. Vobis necesse erat primum prædicari uerbum Dei.

Pie colentes, id est, σεβομένους hic & inferius etiam eos vocat, qui circa proprium cultum cali di ac feruidi sunt, maiorique q̃ cæteri æmulatione afficiuntur. huiusmodi enim homines tum citius q̃ alij fidem in Christum admittebant, quippe q & magnificentiam eius & excellentiam melius possent conspicere, neq; humano affectu sed veritatis exploratione, pietatisque amore moueren tur: tum quem perceperunt cultum, eum æmulatione prosequebantur. Hi quoque e contrario aduersus discipulos eorumque prædicationẽ magis incitabantur ac furebant, vtpote qui maiorẽ q̃ alij erga proprium cultum æmulationem præ se ferrent. Vel σεβομένους, id est, pie colentes, seu Dei cultores uocat ꝓprie aduenas & proselytos. nam cum superius concionatur & dicit, Viri Israelitæ & inter vos qui timetis Deum, timentes Deum aduenas seu aduentitios appellat: ut eos q e genere erãt Iudæorum honorifice nominet Israelitas: qui vero id non habebant, eos religionis appellatione illis adæquet.

Quoniam uero ipsum reijcitis, neq; dignos uos uita æterna iudicatis, ecce conuertimur ad gentes. ita enim Dominus nobis mandauit. posui te, inquit, in lucem gentium, ut sis in salutem usq; ad extremum terræ. Audientes autem gentes gaudebant, et uerbum Domini glorificabant. et quicũq; ordinati ad uitam æternam erant, crediderunt. Verbumq; Domini per totam regionem diffundebatur. Esa. 49. b

Ne modestiæ esse et religionis quispiam putet

qđ inquit, neque dignos vos vita æterna iudicatis, ideo prius, (ipsum reijcitis) dixit, Conuertimur ad gentes) autem inquit, & non (deserimus vos) vt ostendat fieri posse etiam, vt ad ipsos iterum conuertantur.

At Iudæi cultricibus & honestis mulieribus, & primis e ciuitate uiris concitatis, persequutionem contra Paulum & Barnabam excitarunt: eosq; e finibus suis eiecerunt.

Honestas mulieres vocat diuites & nobiles, quas Romani matronas appellant. cultrices autē dicit, id est σεβομένας, nō fideles, sed Græcas, vel Iudæas etiam Græce tamen loquentes: vnde etiā propterea ꝙ legem obseruabāt, cultrices vocat. Vide in quantum dedecus mulieres induxerunt. ad imitationem enim Diaboli sicut ille per Euā e paradiso, ita isti per mulieres e salute homines excludere nitebantur.

Mat.10.b Mar.6.b Luc.9.a *Illi autem excusso puluere pedum suorum in ipsos, Iconium peruenerūt. Discipuli uero replebantur gaudio, & spiritu sancto.*

Hic exequuntur, qđ mandauerat ipsis Dominus, cum diceret: si quis uos non admiserit, excutite in eum puluerem pedum vestrorum. isti vero non solum non admiserunt, verum etiam e finibus suis eos expulerunt: id quod peius multo est. non enim vult Dominus, vt discipuli puluerem ex terra impiorum in pedibus suis habeant: vt ostendant videlicet per hoc se nihil ab infide-

libus reportasse: quippe cum puluis laboris quē causa ipsorum sustinuerunt, indicium sit.

De persequutione Pauli & Barnabæ in Iconio ob prædicationē: de sanatione Claudi in Lystris a Paulo facta, ob quam Lycaones Barnabam & Paulum Deos existimabant: de Pauli lapidatione. Cap. XIIII.

EFFECTUM est autem in Iconio, ut simul ingrederētur ipsi in synagogam Iudæorū, & loquerentur, ita ut Iudæorum & Græcorum magna multitudo crediderit. Qui uero non credebant Iudæi, incitarunt, & in malignitatē induxerunt animos gentium contra fratres. Sed multum quidem tempus illi immorati sunt fidenter loquendo in Domino, qui attestabatur sermoni gratiæ suæ, & faciebat, ut per manus eorum signa & prodigia fierent. Multitudo autem ciuitatis in duas partes discissa est, ut alij cum Iudæis, alij essent cū Apostolis. Vnde cum factus esset impetus gentium & Iudæorum cum principibus suis, ut contumelijs afficerent eos, & lapidarent: ipsi animaduersa re in urbes Lycaoniæ lystram & Derben, & circūuicinam regionem confugerunt; atq; ibi euāgelizabant.

Aduertendum hic, non oportere vt in pericula nos proijciamus, sed si opus sit, pro tempore aliquando esse fugiendum: cum principes Apostolorum id fecisse conspiciātur. Tametsi quasi studiose effectū sit, vt latius diffunderetur Christi pconiū, et ex psequutionibus magis augeret. Matth. 10.

Et quidã uir Lystris infirmus pedibus considebat, claudus ex utero matris suæ, qui nunquam ambulauerat. is loquentem Paulum audiuit: qui cum in eũ intente inspiceret, & uideret fidem eum habere, ut salutem consequeretur, magna uoce dixit: Surge in pedes tuos erectus: & exiluit, & deambulabat. Turbæ uero cum uidissent quid fecerat Paulus, uocem suam sustulerũt, Lycaonice dicentes: Dij hominibus similes effecti ad nos descẽderunt: uocabantq; Barnabam Iouem, Paulum Mercurium, propterea quod in sermone ipse dux erat. Sacerdos autem Iouis qui urbi ipsorum præsidebat, cum tauros & serta ad ianuam attulisset, sacrificare cum turbis uolebat. Quod cũ apostoli Barnabas & Paulus audiuissent, discißis indumentis suis in turbam insiluerunt clamantes & dicentes: Viri quid hæc facitis? et nos similibus perpeßionibus obnoxij, ut uos, homines sumus, qui annunciamus uobis, ut ab his uanis ad Deum uiuentem conuertamini, qui
Psal.145.a *cœlum, & terram, & mare, et omnia quæ in eis sunt,*
Apo.14.b *fecit: qui in præteritis ætatibus permisit, ut omnes gẽtes uijs suis ingrederentur: cum non intestatum tamen se reliquisset q̃ benefaceret, de cœlo nobis pluuias dando, & tempora frugifera, replendoque alimento et lætitia corda nostra. Et hæc dicentes uix turbas sedauerunt, ne ipsis sacrificarent.*

Mos erat Iudæis vt ob maledicta in Deũ vestimenta sibi disscinderent, Vnde & Caiphas, cũ

Christus Dei filiũ se esse diceret, vestimento discisso clamauit, & eum maledixisse asseruit. Hoc ẽt nunc diuini discipuli Barnabas & Paulus faciunt, cum dij esse existimarẽtur, dum ex affectu quodam animi rem auersantur atq; abominantur, luctusq; indicia ostendunt. Luctus enim ipsis re vera contigisset, si dij fuissent habiti, atque ita simulacrorum cultum & idololatriam ad quam destruendam venerant, induxissent. Matt. 26 b

Superuenerunt autem ab Antiochia et Iconio Iudæi, qui cum suasissent turbis, & lapidassent Paulum eum mortuum esse opinati extra urbem traxerũt. At ille cum circunstetissent ipsum discipuli, surrexit, atq; in urbem est ingressus, & crastino die cum Barnaba egressus Derbẽ est. cũq; ciuitati illi euangelizaßent, & discipulos satis multos fecissent, Lystram & Iconium & Antiochiam reuersi sunt, discipulorum animos confirmantes, & adhortantes, ut permanerent in fide, & q; nos per multas afflictationes in regnum Dei intrare oporteat. Cumque creassent ipsis presbyteros per ecclesias singulas, precibus effusis cum ieiunijs commendarunt eos Domino in quem crediderant, & cum pertransiuissent Pisidiam, in Pamphyliam uenerunt, loquutiq; uerbum Pergæ, descenderunt in Attaliam, & inde Antiochiam abnauigarũt, unde erant traditi gratiæ Dei in opus quod expleuerant. cumque illuc aduenissent, & cõgregassent ecclesiam, annũciarunt quanta cum ipsis fecisset Deus, et quo modo gẽ- 2. Cor. 11. f

tibus ostium fidei aperuisset. Moratique ibi non pauco tempora cum discipulis sunt.

Cur neq; in Cypro neque in Samaria, sed hic apostoli Presbyteros fecerunt? quia loca illa iuxta Hierusalem & Apostolos erant: præterea in ipsa quoq; Antiochia uerbum Dei inualescebat. Hic vero multa adhortatione indigebant, præsertim qui erant ex gẽtibus, cũ non pauca essent ea quę doceri deberent. Animaduertendum autem, Paulum & Barnabam episcoporum dignitate fuisse pręditos, ex eo ꝙ non diaconos tantum, sed presbyteros etiam creabant: et discipulos cũ precibus & ieiunĳs creationes huiusmodi facere consueuisse. Illud etiam considerandum, Barnabam & Paulum creatos atq; electos Antiochiæ fuisse: tametsi aliud exemplar reperi quod loco Antiochię Miletum habet: sed prior lectio uerisimilior est.

De decreto Apostolorum Hierosolymis facto, ac misso per Epistolam ad eos qui ex gentibus crediderant: in quo quid obseruandum eis sit, statuunt: de dissensione Barnabę & Pauli ob Marcum.

Cap. XV.

ET cum nonnulli a Iudæa descendissent, docebãt fratres, ac dicebant, nisi circumcidamini more Moysis, esse salui non potestis. facta igitur seditione et disceptatione non parua a Paulo & Barnaba aduersus ipsos, statuerunt, ut Paulus & Barnabas & nonnulli alij ex ipsis ad apostolos & presbyteros in Hierusalem de quæstione hac ascenderent; atque hi deducti Gala. 5. a

ab ecclesia

ab ecclesia Phœnicem & Samariam pertrāsibant narrantes conuersionem gentium, & gaudium magnum fratribus omnibus faciebant, cūq; in Hierusalem pueniſſent, ab ecclesia & apostolis & presbyteris suscepti sunt, annunciaruntque quanta Deus cum ipsis fecisset.

Quo modo in epistola ad Galatas, neque ascendi, inquit, Hierosolyma ad eos qui ante me erant Apostoli, neque contuli euangelium, quod in gētibus prędico: hic uero inquit statuisse hos, vt Paulus & Barnabas Hierosolyma ad apostolos & seniores ascenderēt: dicimus primum non ascendisse ipsum, sed ab aliis fuisse missum: deinde non vt disceret, sed vt aliis persuaderet, accessisse: quippe cum ipse a principio eiusdem esset sententiæ, quam etiam apostoli postea confirmarunt, vt circuncidi non oporteret. quia tamē tūc auctoritatē ipsi non deferebant, sed illis qui Hierosolymis erant, magis acquiescendum putabāt: ascendit, non vt ipse aliquid amplius cognosceret, sed ut persuadere contradicentibus posset, cū etiam q̄ Hierosolymis erant, eadem statuissent. Gal. 1. d

Surrexeruntq; e Pharisæorum secta quidam qui crediderunt, qui dicebant, oportere ut circunciderent eos, & legem Moysis seruare præciperent.

Non fideles ex gētibus, sed qui ex Iudæis erāt requirebant, vt fideles circunciderentur & reliqua legis carnalia facerent: quos, vtpote qui in propriam gloriam id vellent, discipuli licet etiā

ipsi ex circuncisione essent, nõ admiserunt: quippe cum non proprium commodum, sed communem mundi vtilitatem, & salutem quærerent.

Congregati sunt autem Apostoli & presbyteri, ut de uerbo hoc inspicerent. multaq; inquisitione habita surrexit Petrus, atq; ad ipsos dixit.

Hinc quoque coniĳcere possumus, aliã quandam dignitatẽ qua presbyteros excedebãt, Apostolos habuisse: propterea ꝙ cũ presbyteris eos minime coniunxit.

Viri fratres, uos scitis ex diebus antiquis Deum inter nos elegisse, ut per os meum gentes uerbum euangelij audiant, & credant: & cordium cognitorem Deum testificatum ipsis fuisse, cum spiritum sanctum non secus ac nobis, ipsis dederit: nihilq; inter nos & ipsos fide purificatis cordibus ipsorum distinxerit.

Fortasse aderãt et illi qui olim de Cornelio ipsi criminati fuerant, & qui cum eo ad ipsum simul fuerãt ingressi: propterea testes ipsos producit. Quid vero est ꝙ inquit, (inter nos elegisse?) vel in Palæstina, vel cũ nos adessemus. Purificatis vero cordibus ipsorum fide. i. cum purificationem peccatorum quæ e corde ipsorum exibant, fecisset: quę sanè purificatio circuncisioni correspondet: et pro ea quæ in carne fiebat, in spiritu nunc datur, quę per fidem in Christum occulta mala expurgat, atque expiat. Nam carnalem circuncisionem non communiter vtilem

fuisse, inde perspicuũ est, ꝙ solis maribus erat cõcessa. In Christo vero Iesu uera fide fit, vt neque mas, neque fœmina: neque seruus, neq; liber: neque grecus, neque barbarus quispiam sit, sed omnes vnum simus. Gala. 3. d

Nunc igitur quid Deum tentatis, ut imponatis iugum supra ceruices discipulorum, qđ neq; patres nostri, neq; nos gestare potuimus? Sed per gratiam Domini Iesu Christi saluos esse nos futuros credimus, quo modo etiam illi. Tacuit autem omnis multitudo: & Barnabam & Paulũ audiebant, qui narrabant, quanta signa & prodigia inter gentes per ipsos Deus fecisset.

Quid tẽtatis Deũ? id est, quid diffiditis Deo, quasi fide accedentes ad se facere saluos nõ possit? Aduertendum autem, carnis mandata quę explеri difficulter queunt, vt nimium ieiunium, nuditatem, silentium, atque huiusmodi non esse alicui imponenda: nisi quispiam sibi ipsi ea imperarit. Licet enim difficilia sint, & grauia, non sunt tamen ex se bene facta existimãda, cum & facta a multis fuerint, & fiant. Sed per gratiam Dñi Iesu saluos nos futuros credimus, quo mõ etiam illi. Quẽadmodum. n. antiquitus lex eis qui mandata ipsius seruabant, salutem exhibebat: ita nũc gratia etiam sine legis veteris obseruatione per fidem saluos nos facit.

Qui ubi tacuerunt, respondit Iacobus, & dixit: Viri fratres, audite me.

Hic Iacobus est, qui Hierosolymorum a Domino constitutus episcopus frater Domini appellabatur. Prudēter autem & ex recētibus et ex veteribus prophetis rem confirmat. non.n. factum aliquod habebat quod ostenderet, sicut Petrus & Paulus. Bene autem res disponitur ac dispensat̃, vt & per eos facta hæc sint, qui immoraturi Hierosolymis non erant: & hic qui ipsos docet, licet eorundem factorum non sit particeps, diuersam tamen sententiam non habeat.

Symeon exposuit, quo modo primum Deus inuisit, ut sumeret ex gentibus populum in nomine suo.

Quidam Symeonem esse dicūt, qui in Lucæ Euangelio prophetauit, & cecinit: nunc dimit-
Luc.2.e tis seruum tuum Domine &c. Alij Simonem Petrum intelligunt.

Et huic concordant uerba prophetarū, sicut scri-
Amos.9.c *ptum est: Post hæc reuertar, & tabernaculum David quod cecidit, reædificabo: & diruta eius instaurabo, & erigam ipsum, ut qui reliqui sunt ex hominibus, et omnes gentes requirant Dominum, super quas uocatū nomen meum fuerit: inquit Dominus, qui fecit hæc omnia. Nota a seculo sunt Deo omnia opera sua. Propterea ego iudico non esse ijs molestiam afferendam, qui ex gentibus ad Deum conuertuntur: sed scribendum ipsis, ut a piaculis simulacrorum, & fornicatione, & suffocato, & sanguine abstineant. Moyses enim ab ætatibus antiquis per singulas ciuitates habet, qui eū præ-*

dicent in synagogis, dum per omne sabbatum legitur.

Iudæi hæc de ędificatione templi Hierosolymitani post captiuitatem dicta esse intelligunt: cum tamen verum id non sit: postea.n. sæpe fuit subuersum. prophetia vero æternam reædificationē pollicetur. Qui etiam ad Zorobabel hoc referri existimāt, vtpote qui a Dauid genus deduxerit, non recte sentiunt. verum.n. neque hoc est. nā Zorobabel cum breui tempore principatū gessisset, mortis termino est conclusus. at prophetia hæc ęternorum bonorum promissionem continet, et gentium omnium ad Deum conuersionem. Quorū nihil sub Zorobabel factum esse inuenimus. Perspicuum igitur est, de Domino nostro Iesu Christo hęc esse intelligenda. Dominus siqdē noster ex Dauid genus carnale deducens promissionem quæ ad Dauid facta est, expleuit: quipe cum verbum caro factum fuerit, & ī nobis sumpto ex Dauid tabernaculo habitarit. Merito igitur propheticus sermo tabernaculum Dauid reædificandum inquit, atque id nō in breue tempus, sed in omnes dies seculi: & gentibus donū Dei cognitionis promittit: hoc est gentes ad Christum esse conuertendas, nomineque eius appellandas. Alij sunt, qui ad Christi resurrectionem e mortuis referendum hoc censeant. vbi enim tabernaculum eius collapsum, id est, carnem e terra suscitauit Deus pater, tota humana conditio in pristinam figuram est restituta. & omnia in nobis diruta ac destructa in nouam faciem excitata sunt, simul enim cū Christo ex-

1.Esdr.5.a

Matt.1.a

Ioan.1.b

citati sumus. mors siquidem omnium tabernacu la prostrauerat ac diruerat. Deus vero et pater ea in Christo reædificauit. Alio enim modo natura nostra instaurari non poterat, nisi ille qui eam a principio finxerat, manum porrexisset, & desuper aquæ & spiritus regeneratione reformasset. Irreparabili enim vere casu ceciderat, & qui po tentis illius manus auxilio indigeret. Atque hoc nō in breue tempus, sed in dies seculi euenturum nobis asserit, eo ꝙ incorruptibilitatis donum in nobis amitti nunquam valeat. Tunc inquit, et qui reliqui sunt ex hominibus, post eos qui ex Israel crediderunt, eum qui natura & vere est Deus, ab errore veteri recedētes agnoscent: uocabunturque omnes gentes, & in ipsis nomen meum erit, quibus a principio etiam nominatū est.
Rom.8.f Quos enim præsciuit, inquit, & prędestinauit.

Tunc uisum est Apostolis & presbyteris cum tota ecclesia, ut delectos uiros ex ipsis unà cum Paulo & Barnaba Iudam qui uocabatur Barsabas, & Silam uiros præcellentes inter fratres, Antiochiam mitterēt: atq; hæc per manus eorum scriberent. APOSTOLI & presbyteri & fratres ijs qui Antiochiæ sunt, & in Syria, & Cilicia, fratribus ex gentibus salutē. Quoniam audiuimus quosdam ex nobis egressos uerbis uos turbasse animas uestras euertentes, cum dicerent circūcidendos uos esse & seruandam legem, quibus non distinxeramus, uisum nobis est unanimiter col lectis ut electos uiros ad uos mitteremus cum dilectis

nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui pro nomine Domini nostri Iesu Christi animas suas tradiderunt. Misimus igitur Iudam & Silam qui etiam ipsi uerbis eadem annunciarent. Visum enim est spiritui sancto & nobis, ut nullum amplius onus uobis imponatur, nisi horum quæ necessaria sunt: ut ab ijs quæ simulacris sacrificantur, & sanguine, & suffocato, & fornicatione abstineatis. a quibus uos custodientes bene agetis. Valete. Hi igitur dimißi Antiochiam uenerunt, & congregata multitudine epistolam reddiderunt. Quam cum legissent, ob adhortationem gauisi sunt. Iudas etiam et Silas cum ipsi quoq; essent prophetæ, multa oratione adhortati sunt fratres, & confirmarunt. Cum uero tempus aliquod morati essent, cũ pace a fratribus dimißi ad Apostolos sunt. Visum autem est Silæ ibi remanere. Paulus autem et Barnabas Antiochiæ morabantur: & unà cum alijs multis uerbum Domini docebant, & euangelizabant.

Delegerunt viros quos mitterent, nõ enim epistolam solam mittendam censuerunt, ne dicere videlicet possent, illos cum aliud pro alio retulissent, in suam sententiam apostolos induxisse, ideo vt res auctoritatem maiorem haberet, mittunt viros ex se, vt Barnabas et Paulus suspicione omni apud ipsos vacent. Ne autem quia illi missi fuerant, id calumniam aliquam Paulo & Barnabæ posset conflare, ipsos laudant, cum homines esse testentur, qui pro nomine Domini nostri Iesu Christi animas suas tradiderint. Visum

est, inquiunt, spiritui sancto & nobis. Nusquam enim de his loquutus fuerat Christus: sed ipsi hi ex lege hęc dicunt. Quocirca ne humanum id esse decretum exstimarent, spiritui sancto visum esse dicunt: vt autem ipsos quoque qui e circuncisione erant, id admittere cognoscant, subiungunt (& nobis.) Poterant sanè sine literis etiam hæc manifestare, sed vt & suspicio omnis tolleretur, & hæc quasi lex scripta ipsis esset, epistolā scribunt: & quatuor his tantum interdictis, consuetudines reliquas ipsis concesserunt. Sed quę sunt hæc? vt ab ijs quæ simulacris sunt sacrificata, abstineant, a sanguine, a suffocato, & fornicatione. cum vero a suffocato abstinēdum monēt, cędem prohibent.

Post dies uero quosdam Paulus Barnabæ dixit: reuersi inuisamus fratres nostros per singulas urbes in quibus uerbum Domini prædicauimus, quo modo se habeant. & Barnabas consulebat, ut Ioannem qui uocabatur Marcus, simul assumerent. Paulus uero quia ille recesserat ab ipsis e Pamphylia, et ad opus cum ipsis simul non iuerat, non esse simul assumendum censebat.

Ioannes qui vocabatur Marcus, simul cū ipsis in euangelicum cursum iter faciebat, sequutusque eos est a Palæstina usque in Pamphyliā: deinde cum Apostoli intento cursu vterentur, & intento animo ad certamina essent incitati, Marcus vt homo defatigatus, & ad tam longum cursum, & certamina item, & pericula quæ in vna-

quaque vrbe ipsis intendebantur, non admodũ fortis, recusato eo labore in Palæstinam est reuersus: non quòd Christũ quidem negaret, sed quòd iter illud longum et laboriosum ferre nõ posset. Paulus vero & Barnabas fructibus pietatis & religionis pleni, & ecclesiæ quæ erat Hierosolymis, euangelizantes labores eos deserere nullo pacto voluerunt. Quocirca cũ gentes omnes Paulum & Barnabam ob pręclare facta laudarent, Marcus dolore affectus perculsus animo est, & fortasse secum cogitabat, & dicebat: si laborum particeps fuissem, nunc easdem laudes quoque fuissem consequutus: & volebat iterum se Apostolis ad præconium Christi deferendum adiungere. Barnabas igitur cum uideret ipsum pœnitẽtia adductum, admittere volebat: Paulus contendebat, & dicebat, eum qui ad opus Domini simul prius venire noluerat, assumendum nõ esse. Vnde dissensio orta est, non iræ illa quidem, sed iustitię. Paulus siquidẽ iustitiam, Barnabas humanitatem requirebat. Marcus autem cum Barnaba aderat et prõptum sese exhibebat: sed Paulus in ecclesiis non admitti eum monebat, nõ sanè vt molestia afficeret, sed ut studiosiorem, prõptioremq; efficeret. Nam vbi cognouit studium iam pristinum recepisse Marcum, eum commendare postea incepit. In epistola enim ad Colossenses, Salutat vos, inquit, Marcus Barnabæ cõsobrinus, de quo mandata accepistis, vt si venerit, eum suscipiatis. Colos. 4. b

Facta est igitur inter eos iritatio, ut separati a se

mutuo fuerint: & Barnabas assumpto Marco in Cyprum nauigarit. Paulus uero electo sibi Sila egressus est gratiæ Dei a fratribus traditus. pertransibatq; Syriam & Ciliciam ecclesias confirmans.

Iritatio quædam facta est & dissensio, nō inimicitia & contentio. tātā tamē iritatio hæc uim habuit, vt eos a se mutuo separarit. atque id non iniuria. Quod enim vtile esse vnusquisque existimabat, id postea admisit. Videtur autem ex cōsēsu facta fuisse huiusmodi separatio, et vterque sibi mutuo dixisse: quia ego volo, & tu non vis, ne inter nos contendamus, loca diuidamus: vt videlicet valde sibi mutuo indulgentes id fecerint. Volebat enim Barnabas vt Pauli consilium staret: atque iccirco abeo recessit. Quin in Prophetis quoque huiusmodi dissentientes opiniones, et mores diuersos videre licet. Helias enim erat austerus, Moyses mansuetus. Eodem modo quoque hic vehementior erat Paulus quàm Barnabas. Marco vero huiusmodi discordia admodum profuit. Pauli enim seueritas, ipsum conuertit: Barnabæ benignitas, vt non amplius eos desereret, fecit. Vnde pugnare inter se cum videantur, ad vnum tamen finē, ad vnamque vtilitatem deueniunt. Nam cum Paulum videret Marcus nolle se amplius admittere, valde timebat, et facti sui se condemnabat: cum Barnabā contrà se ita humane suscepisse cōspiceret, summopere eum amabat: ita vt & magistrorum dissensione corrigeretur ac confirmaretur discipulus: tātum aberat, ut scandalo aliquo afficeretur. Vbi enim

vidit se a Paulo ob ignauiam ita fuisse eiectum, dedit operã, vt in secundo itinere maiore promptitudine priorem segnitiem occultaret: atq; ita magnam vtilitatem ab hac Pauli seueritate cõsequutus est. Cæterum nunquid inimici recesserunt? minime. Nam hanc non fuisse inimicitiam Apostolis illud indicio est, quod ubique posthac Barnabas multis laudibus a Paulo in epistolis commendatur.

De Timothei circuncisione, & profectione Pauli cum eo ex reuelatione in Macedoniam: de purpurariæ Lydiæ mulieris conuersione: de eiectione spiritus e puella Pythonẽ habente, ob quam conclusi in carcerem Paulus & Silas oratione facta e carcere orto terræ motu liberati sunt: & de custodis carceris cõuersione. Cap. XVI.

DEVENITQVE *Derben & Lystram: & ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus mulieris cuiusdam Iudææ fidelis filius, patre autem Græco: cui testimonium a fratribus qui Lystris erant & Iconij exhibebatur. Hunc uoluit secum egredi Paulus: & assumens propter Iudæos qui in locis illis erant, circuncidit: quippe cum omnes nossent patrem eius Græcum esse. Cum uero pertransirent ꝑ urbes dogmata obseruanda eis tradebant, quæ ab Apostolis & presbyteris qui erant Hierosolymis, fuerant decreta. Atq; ecclesiæ quidem fide confirmabantur, & abundabant numero quotidie.*

Dogmata appellat, abstinẽtiam ab ĳs quę simulacris sacrificabãtur, a fornicatiõe, & sangui-

ne, & sanguine, & suffocato, quæ videlicet ad regularis vitæ informationem spectãt. hæc enim vitam temperantem, rationeque præditis hominibus conuenientem moderantur.

Cumque pertransiuissent Phrygiam & Galaticam regionem, loqui uerbum in Asia a spiritu sancto prohibiti sunt. In Mysiam uero profecti per Bithyniam ire tentabant, & spiritus eos non permisit. prætérita ergo Mysia in Troadem descenderunt.

In Asia & Bithynia prohibet loqui verbum Dei spiritus prænoscens πνευματομάχων, id est cõtra spiritum pugnantium hæresin ibi esse dominaturam.

Et uisum per noctem Paulo apparuit. Vir quidam Macedo astabat dauocans ipsum et dicens: transiens in Macedoniam nobis auxiliare.

Non per angelum vt Philippo, & Cornelio annunciatur, sed per visum, humanum magis in modum apparet. Vbi enim facilis persuasio est, humanius: vbi vis maior est afferẽda, diuinius fiunt apparitiones. Quoniam enim ad prædicandum tantũmodo inducebatur Paulus, somnium ipsi apparet. cum vero prædicare non permittitur, spiritus sanctus est, qui quid faciendum ipsi sit, reuelat. Profecti enim, inquit, per Mysiam, tẽtabant etiam per Bithyniam ire, & non permisit eos spiritus. facilia enim spiritus non efficiebat: sed satis ad ea erat somnium.

Vbi uero uiſionem inſpexit, ſtatim dedimus operã, ut in Macedoniam exiremus: in animum inducentes, Dominum nos aduocaſſe, ut eis euangelizaremus. ſoluentes igitur a Troade recto curſu in Samothracen uenimus, & ſequenti die Neapolim, atq; inde Philippos, quæ eſt prima partis Macedoniæ ciuitas Colonia.

Animaduertendum, in his vrbibus cum Paulo Lucam quoq; ipſum fuiſſe. id qđ ex eo intelligi poteſt, ꝙ perſonam ſuam ſimul aſſumit, cum inquit, (dedimus operam) &(recto curſu venimus.

Atq; in ea urbe dies quoſdam commorati die Sabbatorum foras ſumus egreßi ad fluuium, ubi precatio eſſe conſueuerat: & conſidentes cum mulieribus quæ conuenerant, loquebamur. Et mulier quædam nomine Lydia purpuraria ex urbe Thyatirorum colens Deũ audiuit, cuius Dominus cor aperuit, ut ijs attenderet, quæ a Paulo dicebantur. Vbi autem baptizata eſt, et domus ipſius, hortata eſt dicens: ſi me fidelem Domino eſſe iudicaſtis, ingreßi in domum meam manete: et coegit nos.

Non ſolum vbi erat ſynagoga, & conuentus, verum etiam extra preces effundebant, quaſi locum quendam ſeparantes, atq; huic rei dedicantes, vtpote cum corporalius Iudæi hæc tractare conſueuerint. Vel magis ita eſt intelligendum, vt cum non eſſet ibi ſynagoga, quia rari eſſent, ad fluuium extra vrbem clam qui videlicet pij

erant, congregabantur. Neapolis autem eſt, quæ nunc Chriſtopolis appellatur.

Effectum autem eſt, ut cũ ad preces effundendas pge remus, puella quædam quæ pythonis ſpiritũ habebat, nobis occurrerit: quæ uaticinando quæſtum multum dominis ſuis exhibebat. hæc ſequuta Paulum & nos clamabat, & dicebat: hi homines ſerui Dei altißimi ſunt, qui uiam ſalutis nobis annunciant. atq; hoc per multos dies faciebat. grauatus autem Paulus & conuerſus ſpiritui dixit: præcipio tibi ĩ nomine Ieſu Chriſti, ut ab ipſa egrediaris. & eadem hora egreſſus eſt. Cum uidiſſent autem domini ipſius ſpem quæſtus ſui omnem exiſſe, apprehenſum Paulum & Silam in forũ ad magiſtratus traxerunt, & cum ad prætores adduxiſſent, dixerunt. homines iſti ciuitatem noſtram conturbant: cum ſint Iudæi, & conſuetudines annunciãt, quas nobis qui Romani ſumus neq; admittere licet, neq; facere. & turba etiã ſimul inſtabat contra ipſos. & prætores iuſſerũt, ut eos diſcißis indumentis ipſo-
2.Co.11.f *rum uirgis cederent. cumq; ipſis multa uerbera inflixiſſent, in cuſtodiam iniecerunt, præcipientes cuſtodi carceris, ut eos diligenter obſeruaret. qui cum præceptum hoc accepißet, ipſos in interiorem carcerem intruſit: pedesq; ipſorum ligno obſtrinxit.*

Pythia hæc, mulier quædam eſſe dicitur quæ in tripode Apollinis inſideret, atq; ita per genitalia malum ſpiritum qui ab inferiori parte aſcendebat, exciperet; quo plena effecta in furorẽ indu

ceretur:ita vt postea passis crinibus debacchās spumam ex ore emitteret, furoreq; percita vaticinaretur. Sed qua de causa dæmon tunc ea de Apostolis dicebat? quo se videlicet dignum cui fides adhiberetur,in posterum redderet. Nam si testimonium eius admisisset Paulus, multos etiā ex fidelibus decepisset, vtpote q a Paulo fuisset admissus. propterea enim dicere contra se tolerabat,vt quæ supra se sunt, commēdando,ad perniciem postea homines detraheret. Primum igitur Paulus cum taceret,non admittebat, sed despiciebat: cum nollet temere ita ac leui qualibet de causa ad signa facienda se exponere. Cum vero ille perseueraret,& rem patefaceret,tunc eum eiecit. Grauatus enim,īquit,Paulus, id est,molestia affectus atq; incitatus, vt etiam vera dicentem in obmutescentiam induceret, egredi ex ea dæmonium iussit:docens nos quoq; dæmonas,licet veritati patrocinari simulēt,nullo modo admittere debere: sed omnem deceptionis viā ipsis intercludere,ad omniaq; quæ ab ipsis dicuntur, aures obstruere.

Media autem nocte Paulus & Silas preces effundentes Deum laudabant audiebantq; eos illi qui uincti erāt in carcere. Repente uero magnus terræ motus factus est,ita ut fundamenta carceris agitarentur: & statim ostia omnia aperta sunt, & omnium uincula sunt resoluta.

Terræ motus factus est,vt custos carceris expergefieret, Ostia vero aperta sunt,vt qđ factū

esset, admiraretur, & crederet: quippe cum non ad ostētationem, sed ad salutem hæc fierent. vincti tamen hæc non viderunt: omnes enim effugissent.

Expergefactus autem custos carceris, & aperta ostia carceris intuitus, stricto ense se erat interfecturus, cum aufugisse omnes uinctos existimaret. clamauit autem uoce magna Paulus dicēs, nullo malo te afficias: omnes enim hic sumus. at ille cum petijsset lumen, insiluit, & tremefactus procidit ante Paulum & Silam, & foras ipsis productis, inquit: Domini quid me facere oportet, ut saluus sim? illi autem dixerunt: crede in Dominum nostrum Iesum Christum, & saluus eris & tu & domus tua. Loquutiq; sunt uerbum Domini ipsi, & omnibus, qui in domo eius erant. & ille cum eos assumpsisset illa hora noctis, ipsorum uerbera abluit: & baptizatus ipse est, & omnes eius cōtinuo. cumq; eos in domum suam deduxisset, mensam apposuit, & exultauit cū tota familia sua credens in Deū.

Carceris custos Stephanas erat, cuius in pri-
1.Cor.16.c ma ad Corinthios mentionem facit Paulus.

Exorto autem die miserunt prætores lictores, dicentes: dimitte homines illos. annunciauitq; hæc uerba custos Paulo: miserunt prætores, ut dimittamini. nunc igitur egreßi ite in pace. Paulus autem ad ipsos dixit: cæsos nos publice incondemnatos homines Romanos in custodiā iniecerunt, & nunc clā nos eijciunt? non

sani, sed accedentes ipsi educant. renunciaruntq; prætoribus lictores uerba hæc. & timuerunt cum eos Romanos esse audiuissent. & profecti hortabantur ipsos, & cum eduxissent, rogabant, ut ex urbe egrederentur. Egreßi autem e carcere ad Lydiam introierunt, & cum uidissent fratres, adhortatique essent, egreßi sunt.

Cæsos nos publice, inquit: duplex crimē ostēdit, q cecidissent eos publice, & Romanos et indamnatos. Sæpe enim humana prætendebat quadam dispensatione, ne vel vt reus & peccans dimitti videretur, vel gratiæ ipsorum id ascriberetur. Cum sciret præterea principatibus & potestatibus nos debere esse subiectos, se Romanum appellabat. quippe cum Iudæę, & totius ferè orbis Romanorum rex dominium obtineret. Iudæi siquidem plerique tributum ei soluebant, non repudiato regno Romanorum, quemadmodum reliqui: qui se ipsi decipientes Deum solum dicebant proprium regem habere, nō hominem aliquem. cum tamen re ipsa tāq subditi serui tributum soluerent, ac verbis negantes, re essent subiecti. Quos Vespesianus vtpote minime subditos depopulatus est. Rom. 13. a 1. Pet. 2. c

De seditione facta in Thessalonica ob prædicationem: de fuga Pauli & Silæ in Berrhœam & inde Athenas: de oratione Pauli ad Areopagitas: & conuersione Dionysii Areopagitæ. Cap. XVII.

CVM pertransissemus uero [illegible]phipolim & Apolloniā, Thessalonicam [illegible]mus, ubi syna-

M

goga Iudæorum erat. de more autem Paulus ad ipsos est ingressus: et per tria sabbata disserebat ipsis e scripturis, aperiens & allegans, q, oportuisset Christum pati, & ex mortuis resurgere: & hic est, inquiens, Christus Iesus, quem ego annuntio uobis.

Quoniam hi signis aduersabantur, eosq; tãq̃ impostores & præstigiatores calumniabant̃, iccirco ex scripturis ita ipsis suadet, cum inde habere suspicionem huiusmodi nullam queat.

Et nonnulli ex ipsis persuasi sunt: & Paulo & Silæ sunt adiuncti, & ex colentibus Deum græcis, & ex mulieribus primarijs non paucis. Aemulatione autem inducti qui non credebant Iudæi assumptis quibusdam ex circumforaneis uiris prauis, & turba facta in tumultum excitabant ciuitatem. cumq; ad domum Iasonis superuenissent, quærebant ipsos, ut ad populum producerent. ipsis autem non inuentis Iasonem & quosdam fratres ad magistratus ciuitatis traxerunt, clamantes: hos esse qui orbem terrarum euerterunt, & huc aduenisse, quos Iason excepit. hosq; omnes contra decreta Cæsaris facere, regem alterum esse Iesum asserentes. Concitaruntq; turbas & magistratus audientes hæc. Et cum ab Iasone & reliquis satis accepissent, ipsos dimiserunt. Fratres uero statim per noctem Paulum & Silam in Berrhœam emiserunt.

Colentes Deum Grecos, id est, σεβομένους, vel eos vocat, qui cum essent Iudæi, Grece tamẽ lo-

quebantur: propterea ꝙ videlicet legem seruabant: vel eos, qui ex Græcis aduentitij et proselyti Iudæorum erant effecti.

Quò cum uenissent, in synagogam Iudæorum abierunt. hi autem nobiliores erant ex ijs qui sunt Thessalonicæ. qui uerbum omni cum promptitudine admiserunt, quotidie examinantes scripturas, an ea ita se haberent. multi igitur ex ipsis crediderunt, & ex Græcis mulieribus honestis, & ex uiris non pauci.

Nobiliores, hic ꝓ, probiores, et modestiores, dictum est. hi autem non ꝙ infideles essent, scripturas examinabãt, id est, inuestigabant et scrutabantur: iam enim crediderant: sed quia cum veterum prophetarum traditiones ignorarent, ꝓpterea magis in fide confirmabantur, dum scrutarentur scripturas, & quæ de dispensatione incarnati verbi dicebantur, veterum scriptis consentanea reperirent.

Vbi autem qui Thessalonicæ erãt Iudæi, nouissent uerbum Dei a Paulo Berrhœæ quoq; fuisse annunciatum, illuc etiam uenerunt concitantes turbas. Sed cõfestim tunc fratres dimiserunt Paulum, ut quasi iuxta mare proficisceretur. Silas autem & Timotheus ibi remanserunt. Qui autẽ deducebant Paulum, ipsum usq; Athenas duxerũt. et accepto mandato ad Silam et Timotheum ut quàm celerrime ad ipsum uenirent, discesserunt.

Ex dispensatione hic, nõ ex formidatione au-

fugit Apostolus. præsertim cum et Christi præconium augere vellet, & furorem ipsorum conaretur extinguere.

Cum Paulus autem Athenis ipsos expectaret, irritabatur spiritus eius in ipso, cũ ciuitatem simulacris deditam esse conspiceret. disserebat quidem in synagoga Iudæis & Deum colentibus, & in foro per totum diem ad occurrentes.

Irritabatur, hic non iram neq; indignationem significat: procul enim ab ira est & indignatione donum spiritus. quid igitur sibi vult? idẽ qđ excitabatur. non enim ferebat, sed ægre afficiebatur, et dolebat. quemadmodum etiam superius inqt, (inter ipsos facta irritatio est, &c.

Sup. 15.

Nonnulli uero ex Epicureis et Stoicis philosophis congreßi cum ipso sunt: & dicebant. Quid nam uult seminilega iste dicere? & alij, peregrinorum dæmoniorum annunciator uidetur hic esse: propterea q̃ Iesum & resurrectionem ipsis euangelizabat.

Epicurei vniuersum fortuito, et ex indiuiduis corpusculis extitisse opinantur. Stoici vero corpus id esse, & deflagrationem asserunt. Quidã igitur ex ipsis qui cognitione inflati efferebant, stulte diuum Paulum irridentes, dicebant: quid nam sibi vult seminilega iste? nam quia auicula est exigua & vilis, neq; ad esum, neq; ad oblectationem satis idonea, quæ ex eo q́ sparsa in triuijs semina legere consueuit, σπερμολόγος, id est, semini

lega appellatur: factum est, vt ignobiles & existimatiõe nulla dignos homines feminilegas nũcupent. Peregrina item & absurda quędam dęmonia introducere eum asserebant, propterea ꝙ Iesum & resurrectionem prædicabat: resurrectionem deam quandam esse existimantes, vtpote qui colere etiam fœminas consueuissent. dæmonia vero deos suos vocabant.

C *Apprehensumq; ipsum in Areopagum duxerunt, et dicebant: possumus ne cognoscere, quænam hæc noua quæ a te traditur, doctrina sit? noua enim & peregrina ad aures nostras affers: Quocirca scire uolumus, quidnam sibi uelint hæc esse. Athenienses uero omnes & qui in urbe erant peregrini, ad nihil aliud opportune se habebant, quàm ad noui aliquid uel dicendum, uel audiendum.*

Ad Areopagum duxerunt, non vt quicpiam cognoscerent, sed vt punirent, & supplicijs afficerent, ibi enim capitalia iudicia exercebantur. Areopagus autem locus ille dicebatur ex eo, vt inquiunt, ꝙ illic Mars qui ἄρης dicitur, de adulterio, vel vt alij, de cæde iudicium subijt. πάγος vero pagus, id est, iugosus locus atq; editus vocatur: in tumulo enim quodam erat id iudicium. Vnde etiam παγάρχοι, id est, pagorũ principes apud nonnullos vocãtur, qui locorum huiusmodi & vicorum dominium obtinent.

Constitutus autem Paulus in medio Areopagi dixit: Viri Athenienses in omnibus quasi superstitiosio-

res uos inſpicio.

Superſtitioſiores ,pro(religioſiores) appellat. δεισιδαίμων.n.i.ſuperſtitioſus is dicit̃,qui δέδιε τὰ δαιμόνια.i.timet dęmonia: quique omnia tã lapidem,& lignum,q̃ ſpiritum in deos refert.

Pertranſiens enim & ſpectans culturas ueſtras, aram etiã inueni, in qua erat inſcriptum IGNOTO DEO. *Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuncio uobis.*

Duas cauſas referunt cur Athenis inſcriptum in Ara fuerit, Ignoto deo. dicũt enim alĳ cũ miſiſſent olim Athenienſes Philippidem ad Lacedæmonios de ſocietate ineunda, quo tempore Perſæ Græciam inuaſerant:ei in Parthenio monte Panis ſimulacrũ occurriſſe,accuſaſſeq; Athenienſes,ꝙ cum alios deos colerent & venerarentur,ipſum negligerent:ſeque inde auxilium ipſis laturum promiſiſſe. Atque ita Athenienſes eius ope victoria potitos templum ei condidiſſe ac dicaſſe.Ac deinde vt cauerent in poſterum,ne ſimile quicpiam ipſis contingeret,ſi ignotum ſibi aliquem deum prætermiſiſſent: aram hanc extruxiſſe, eique inſcripſiſſe,ignoto deo. perinde ac ſi dicerent, ſi quis alius a nobis deus ignoratur, in honorem eius ara hæc a nobis excitata ſit: vt ſi ob ignorationem a nobis non colatur,ꝑpitius tamẽ nobis eſſe non deſinat. Alĳ ſunt, qui dicãt, cum peſtilentia olim laborarent Athenieñſes, atque adeo exęſtuarẽt, vt ne tenuiſſimorum quidem linteorum velamen poſſent ſuſtinere,nullã

que opem ab ĳs quos deos existimabant, consequerẽtur: cõsiderasse deum fortasse esse aliquẽ, quem ipsi inhonoratum omisissent, qui pestilentiã immisisset: ac noua ara extructa inscripsisse, ignoto deo: sacrificĳsque oblatis statim conualuisse. Hunc igitur quem illi ignorant, Christũ Iesum esse omnium Deum Paulus, inquit, quẽ & ipsis annunciat. Est autem integra aræ inscriptio in hunc modum: DIIS ASIAE, ET Europæ, & Lybiæ. Deo ignoto & peregrino.

Deus qui fecit mundum et omnia quæ in ipso sunt, hic cœli & terræ Dominus cum sit, non in manu factis templis habitat. neq; a manibus hominum ministratur indigens aliquo, cum ipse det omnibus uitam & inspirationem in omnia. fecitq; ex uno sanguine omne genus hominum, ut habitet super totam faciem terræ.

Ne existiment unũ ex multis deum esse hunc qui ab ipso prędicatur, rem corrigit, ita subiungens: non in manu factis templis habitat. in templis quidem habitat, sed non manu factis: in anima siquidem humana sedes eius est. neq; in templo Hierosolymitano habitare dicitur, sed operari. neque a manibus hominum apud Iudęos colebatur, sed a mente: quippe cum neque illa requireret, quasi indigeret. inquit enim, nunquid carnem taurorum comedam, et hyrcorum sanguinem bibam? &c. quæ sequuntur. Psal. 49. c

Cum præfiniuisset præstituta tempora, & termi-

nos habitationis ipſorum, ut quærerent Deum, ſi modo ipſum attrectarent, & inuenirent, quàmuis non lõge ab unoquoq; noſtrum ſit. In ipſo enim uiuimus, et mouemur, & ſumus. ſicut nonnulli etiam ex ueſtris poetis dixerunt: Namq; huius ſoboles etiam ſumus. Cum ſimus igitur ſoboles Dei, non debemus auro, aut argento, aut lapidi, ſculpturæ ſcilicet artis & cogitationis humanæ numen ſimile eſſe exiſtimare.

Pręfiniuit, inquit, vt quærerent Deum: at non ſemper, ſed pręſtituta tempora: vt oſtendat uidelicet nunc non quærentes inueniſſe. Quoniã uero cum quæſiuiſſent, non inuenerunt: declarat eũ non ſecus fuiſſe manifeſtum, ac ſi quid in medio poſitum ſit, quod palpando attrectetur. Non enim vna in parte erat cœlum, in altera non erat: neque hoc tẽpore erat, aliàs minime: ſed ſemper & vbique. ita vt per omne tempus, & per omnem terræ terminum Deus potuerit inueniri. ſic enim omnia diſpoſuit & diſpenſauit, vt neq; loco, neque tempore prohiberetur. Ipſum enim hoc maxime ipſis conferebat, quòd et vbique locorum, et omni tempore cœlum aſſiſtit. atq; hoc eſt quod inquit (quamuis non procul ab vnoquoque noſtrum ſit) omnibus ſiquidem qui in omni orbis terrarum parte habitant, prope eſt; atq; ita ppe, vt nemo ſit, q̃ viuer̃ ſine ipſo poſſit. In ipſo enim viuimus, & mouemur, & ſumus. Quemadmodum, ut corporeo exemplo vtar, fieri non poteſt, vt aerẽ vbique nobis circunfuſum ignoremus, cùm non procul ab vnoquoque no-

ſtrum, immo in nobis ipſis ſit: ita neque omniũ opificem Deum poſſumus non cognoſcere, cum ab ipſo habeamus, vt & ſimus, & operemur, & non intereamus. Deinde Arati carmen vnius ex eorũ poetis ad cõfirmationẽ oratiõis ſuę produ-cit. Nanque eius ſoboles etiam ſumus. atque ipſe quidem Paulus de opifice Deo id ſumit, licet de Ioue dictum ſit: nõ eundem quem ille intelligẽs, ſed idem tamen quod Deo conuenit, dicens. Dicuntur enim & aguntur interdũ nonnulla a Græcis, quæ licet ipſi ignorent, & aliter intelligant, in Deum tamen referuntur. vt eſt illud: Ignoto deo, & alia quædã. Sobolem vero & genus Dei nos eſſe inquit Paulus, non vt ipſi ſentiebãt, ſed alio modo: hoc eſt affines & proximos, atque vt diceret quiſpiam, accolas & vicinos.

Ac tempora quidem ignorantiæ cum deſpexiſſet Deus, nunc hominibus omnibus ubiq; pœnitentiam præcipit. ac propterea ſtatuit diem quo orbem terrarũ in iuſtitia eſt iudicaturus, in uiro quem deſtinauit, fide omnibus exhibita cum ipſum ex mortuis ſuſcitarit. Cum uero illi reſurrectionem mortuorũ audiuiſſent, alij deridebant: alij dixerunt: audiemus te rurſus ſup hac re. Atq; ita Paulus e medio ipſorum eſt egreſſus. Quidam autem uiri adiuncti ipſi ſunt, et crediderũt: inter quos fuit & Dionyſius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum ipſis.

Nõ inquit nullum ex his puniri, ſed nullũ qui pœnitentiam agere voluerit, non enim de ijs qui

decesserũt, hoc dicit, sed de his quibus præcipit. Non requirit rationem a vobis, inquit, de prioribus annis ignorãtiæ vestrę. non dixit, neglexit, aut, permisit, sed, despexit. hoc est, non exigit pœnam a vobis, quasi digni supplicio sitis.

De Aquila & Priscilla: de Tito: de conuersione archisynagogi Corinthi. de deductione Pauli ad Gallionem proconsulem: de discessione e Corintho, & profectione in Ephesum: de Apollo eloquente homine & fideli. Cap. XVIII.

POST HAEC *autem Paulus cum Athænis discessisset, Corinthum uenit: cũq; inuenisset Iudæum quendam nomine Aquilam ponticum genere, qui nuper ex Italia uenerat, & Priscillam uxorem eius, propterea ꝙ Claudius Roma omnes Iudæos recedere statuerat: ad ipsos accessit: & quia erat coartifex, apud ipsos mansit, & operabatur. erant autem tẽtoriorum artifices. disserebat autem in synagoga per omne sabbatum, & Iudæis & Græcis suadebat. Vbi uero e Macedonia Silas & Timotheus redierunt, cohibebatur spiritu Paulus Christũ Iesum Iudæis protestans. Illis uero renitentibus, & maledicentibus excußis indumentis ad eos dixit: Sanguis uester supra caput uestrum. mundus ego posthac ad gentes proficiscar. Atq; inde cum receßisset, uenit in domum cuiusdam Iusti nomine, qui Deum colebat: cuius domus synagogæ erat contermina. CRispus autem princeps synagogæ Domino credidit cum tota familia sua. & multi ex Corinthijs cum audiuissent, credebant, & baptizabantur.*

Sãguis vester super caput vestrum sit, inquit Paulus excussis etiam indumentis, vt non tã verbo, quam re ipsos terrefaceret. vnde cũ acerbius inuectus esset exprobans eis cædem, ab ipsis recessit. Quod autem inquit, huiusmodi est: Vnusquisque q̃ a Christo qui est vita, desciscit & recedit, interficere seipsum videtur: cum a vita ad mortem delabatur, et sanguinem suum quodam modo ex cęde quam sibi infert, effundat, hoc igitur inquit. Quia uos perfidia hac et ĩcredulitate vos necatis, vosmet ipsi huiusce rei pœnam luatis: ego insons & mundus ab hoc sum. Atque hinc cognoscere possumus eũ qui se ita occidit, apud Deum vt homicidam puniri.

Dixitq; Dominus per uisum in nocte Paulo: ne timeas, sed loquere & ne tacueris, propterea q̧ ego tecũ sum. et nemo te inuadet, ut lædat te, quoniam populus mihi in hac ciuitate multus est. & consedit annum et menses sex docens ipsos uerbum Dei. Gallione autem proconsulatum Achaiæ gerente impetum fecerũt unanimiter Iudæi in Paulum, & ipsum ad tribunal deduxerũt dicentes: præter legem iste persuadet hominibus Deum colere. Cumq; aperturus os esset Paulus, Gallio ad Iudæos dixit: si quidem esset aliqua iniustitia, aut scelus prauum o Iudæi, cõuenienter uos sustinuissem. Sed si quæstio est de uerbis, & nominibus, & lege uestra, uos uideritis: iudex enim horum esse ego nolo. & a tribunali ipsos repulit.

Aduertendum, Paulum in somnis Dominum

Iesum vidisse: ac propterea dicere: nonne Iesum
1.Cor.9.a Dominum nostrum vidi? in somnis autem, an ui
gil Iesum viderit, nihil interest. veruntamen etiã
interdiu ipsi apparuit.

Cæterum cum Græci omnes Sosthenem synagogæ principem apprehendissent, eum ante tribunal uerberabant. & nihil horum Gallioni curæ erat.

Vel ideo Sosthenem verberabant, quia etiam ipse Paulo magis assentiebatur, eiq; adhęserat, quemadmodum quoque Crispus: vel in tãtum furorem ĩducti fuerãt, ut frustrati uoto pro Paulo principem synagogæ Sosthenem verberibus fuerint aggressi: vel quia sicut magis verisimile est, cum occidere ipsi Paulũ vellent, Sosthenes prohibuerat.

Paulus autem cum adhuc dies multos permãsisset, fratribus renunciatione facta in Syriam enauigauit, & cum ipso Priscilla & Aquila detonso capite in Cēchreis: habebat enim uotum.

Rursus in Syriam redit Paulus, & cum ipso Priscilla et Aquila. Tondere autem caput ex uoto Iudaicum erat. oportebat vero sacrificiũ quoque fieri: quod tamen postea quàm verberatus fuit Sosthenens, factum non amplius est. Iam enim lex soluebatur, quoniam conscientia detinebantur.

Deuenit autem Ephesum, & illos illic reliquit. ipse uero in synagogam ingressus disseruit cum Iu-

deis.cumq; illi rogarent,ut diutius apud ipsos permaneret,non annuit,sed renunciauit ipsis, cum dixisset: oportet me prorsus festum qđ instat,Hierosolymis celebrare.

Aquilam & Priscillā Ephesi reliquit, id quod merito effecit,vt docerent, quippe cum tādiu cū ipso versati multa didicerint: & tamen a consuetudine ipsos Iudaica nondum abduxerat.

Rursus autem reuertar ad uos Deo uolente. & soluit Ephefo, & cum deuenisset Cæsaream,illuc ascēdit, & salutata Ecclesia Antiochiā profectus est. & traducto ibi quodam tempore est egressus pertransiens deinceps Galaticam regionem, & Phrygiam, discipulosq; omnes confirmans.

Quidnam cum propheta esset Paulus, et sciret se reuersurum esse,non simpliciter & absolute rediturum se esse promisit,sed adiūxit Deo uolente:vt nos videlicet doceat, nihil de futuris faciendis promittere,nisi,Deo volēte,adiūgamus: quid enim superueniens dies paritura sit, nouit nemo.

Iudæus autem quidam nomine Apollos genere Alexandrensis uir eloquens Ephesum deuenit, potens in scripturis. Hic in uia Domini erat initiatus: & feruens spiritu loquebatur,& de Domino exquisite docebat.

Non nulli dicunt Apollon hunc eundem esse,

qui & Apelles Corinthiorum episcopus, de quo
1,Cor.3.b alibi inquit. ego plantaui, Apollos irrigauit. Vel
igitur binominis erat vir: vel alterum nomen in
posterum transmutauit.

Cum sciret tantum baptismum Ioannis. hicq; in synagoga libere ac fidenter loqui cœpit. Cum uero eum audiuissent Aquila & Priscilla, assumpserunt ipsum, & exactius ipsi Dei uiam exposuerunt. Cum autem uellet ipse in Achaiam pertransire, adhortati fratres scripserunt discipulis, ut ipsum admitterent. qui cum accessisset, multum illis qui crediderant, contulit per gratiam: quippe cum uehementer Iudæos conuinceret publice ex scripturis, Christum esse Iesum demonstrans,

Dignum inquisitione est, quo pacto is si Ioannis baptismum tantum nouerat, spiritu ita feruebat? spiritus enim non sic dabatur. Quo pacto item si qui post hunc fuerunt, Christi baptismate indigebãt, multo magis huic eo opus nõ erat? Quid ad hæc dicendum est? non enim temere vtraq; hæc deinceps posuit. Videtur igitur hic ex centum illis & viginti fuisse, qui cum Apostolis fuerunt baptizati. Vel si id non est, existimãdum huic quoq; idem qđ Cornelio, contigisse. Sed neq; hic sicut ille, baptizat. Re igitur diligẽter considerata, neq; hoc videtur fuisse, propterea quod baptizari ipsum oportuisset. Nam duodecim alij quos inferius commemorat, qui baptizati a Ioãne fuerãt, nihil exquisite nouerãt, ne de

Iesu quidē. Quocirca verisimile est ipsum hūc quoq; fuisse baptizatum. Si enim hi qui a Ioāne fuerant baptizati, rursus baptizabantur, idem quoq; discipulos facere oportebat.

De baptismo,& spiritus sancti dono dato per orationem Pau li ijs qui Ephesi crediderant:de filijs Sceuæ Iudæi contra quos inualuit dęmon:de confessione credentium:de seditione a Demetrio aurifice concitata contra Apostolos.
Cap. XIX.

EFFECTVM *autem est, ut dum Apollos esset Corinthi, Paulus superioribus partibus peragratis Ephesum uenerit:inuentisq; ibi quibusdam discipulis ad ipsos dixerit: nunquid spiritum sanctum accepistis ubi credidistis? illi uero dixerunt ad ipsum: sed neque an sit spiritus sanctus, audiuimus. dixitque ipsis: in quid autem baptizati estis? responderunt illi, in Ioannis baptismum.*

Quo modo hi qui Ephesi erant, Ioannis baptisma habebant? fortasse erant Hierosolymis tunc,& adierunt Ioannem, ab eoq; fuerunt baptizati.& neq; Iesum nouerant. Vnde etiam nō dicit:nunquid creditis in Iesum?sed,nunquid spiritum sanctum accepistis? licet sciret eos ipsum non habere.sed interrogat tamen,vultque eos respondere,vt vbi cognorint, quibus sint priuati, ea statim appetant,& requirant.

Et Paulus dixit: Ioannes quidem baptizauit pœnitētiæ baptismate, populo dicens,in eum qui post ipsum ueniebat,ut crederent,id est,in Christum Iesum. quæ Mat.3.c

cum audiuissent, baptizati sunt in nomine Domini Iesu: & cum imposuisset ipsis manus Paulus, spiritus sanctus in ipsos uenit, loquebanturq; linguis & prophetabant. Erãt autem omnes uiri circiter duodecim. Cum autem ingressus in synagogam esset, per menses tres fidenter loquebatur disserens, & suadens de regno Dei.

Ex Ioannis baptismate propherat, idque hoc sibi velle ipsis insinuat. nam imperfectum fuisse Ioannis baptisma ostendit: non enim id remissionis esse inquit, sed pœnitentiæ. Deinde cum baptizati in nomẽ Domini fuissent, manibus Pauli impositis spiritum statim acceperunt. sed cum eum non viderent, inuisibilis enim est: sensibile tamen quoddam argumentum operationis illius gratia exhibuit: vt alius Persica, Romana alius, alius Indica, aut tali aliqua lingua vteretur. atq; ita aliis extrinsecus spiritum esse in iis qui loquebantur, manifestauit Deus, id potestatis supernę esse declarans.

Vbi autem quidam obdurabantur, & non credebant, uiam maledicentes coram multitudine, recedens ab ipsis discipulos segregauit, quotidie in schola tyranni cuiusdam disserens. Id autem per annos duos effectum est: ut omnes qui habitabant Asiam uerbum Domini Iesu audiuerint, & Iudæi, & Græci. uirtutesq; non quaslibet Deus per manus Pauli faciebat.

Vel viam appellat Christum, vel fidem verã: quippe

quippe cum ea via sit, quæ in regnum cœlorum deducit. Hinc vero nos docet, ab ijs qui Dei filio maledicunt, illos qui in eum credunt, separari debere.

Vt etiam super ægrotãtes a corpore eius sudaria, & semicinctia inferrentur, & morbi ab ipsis recederent: & spiritus mali ab ipsis egrederentur.

Sudaria & semicinctia vtraque linea fuisse existimo. sed sudaria in capite inijciuntur: semicinctia in manibus cõtinent, qui gestare horaria nõ possunt, cuiusmodi sunt qui stolas consulares gestant. vel lintea ad humores faciei, vtputa sudores, muccos, lacrymas, atque huiusmodi reliqua abstergenda.

Aggressi sunt autem quidam ex circumeũtibus Iudæis exorcistis super eos qui spiritus malos habebant, nomen Domini Iesu inuocare, dicentes: adiuro uos p Iesum quem Paulus prædicat. Erant autem quidam Sceuæ Iudæi pontificis filij septem, qui hoc faciebãt. Cum uero respondisset spiritus malus, dixit. Iesum cognosco, & Paulum scio, uos uero quinam estis? & insiliens in ipsos homo in quo erat spiritus malus, & dominatus ipsis inualuit contra ipsos, ita ut nudi & uulnerati e domo illa effugerint. Atq; hoc notum effectum est Iudæis omnibus & Græcis qui Ephesi habitabant. & timor in omnes eos incidit & nomen Domini Iesu magnificabatur.

Loquutio ipsa cũ inquit, exorcistas & adiuratores, indicat eos non ꝙ crederent in Iesum, immundos spiritus in nomine Iesu adiurasse, sed vt tentarent. propterea cum non essent fideles, vt spiritus immundus dicit, impudentiæ suæ ac petulantiæ pœnas cito dederũt. spiritus enim ipsos redarguit, et fraudem ipsorum manifestauit mirum in modum indignatus: perinde ac si quis ab inimico in extrema pericula inductus eum conuinceret, velletque omnem iram & furorem in ipsum effundere.

Et multi qui crediderant, ueniebant confitentes et annunciantes actiones suas. satis item multi ex ijs qui curiosa egerant, contulerunt libros & combusserunt coram omnibus. computaruntq; precia ipsorum, & inuenerũt nũmorum quinquaginta milia. Ita fortiter uerbum Domini crescebat & pollebat. Vbi uero hæc expleta sunt, proposuit Paulus in spiritu peragrata Macedonia & Achaiai in Hierusalem proficisci, dicens: posteaquàm illuc uenero, Romam etiam uidere me oportet. cumq; duos qui sibi ministrabant, Timotheum & Erastum in Macedoniam misisset, ipse tempus quoddam commoratus in Asia est. Eo autem tempore de uia non parua orta turbatio est. Quidam .n. nomine Demetrius, argentarius artifex cum ædes argenteas Dianæ faceret, quæstum non paruum artificibus exhibuerat. is cum eos cõgregasset, aliosq; huiusmodi rerum opifices, dixit: Viri, scitis facultatem nostram ex hoc quæstu esse, & spectatis et auditis Pau-

lum non Ephesi tantum, sed Asiæ ferè totius suadendo multam turbam seduxisse: dum dicit, non esse deos qui manibus facti sunt. Non solum autem periculum est, ne hæc pars nobis in reprobationem ueniat: uerum ēt ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habeatur: futurumque sit, ut maiestas ipsius quam tota Asia & orbis terrarum colit, etiā destruatur. Cum uero hæc audiuissent, & pleni ira essent effecti, clamabant dicētes: Magna Diana Ephesiorum est. & repleta tota ciuitas est cōfusione. irrueruntq; unanimiter in theatrū correpto Caio & Aristarcho Macedonibus comitibus Pauli. cum autem prodire in populum uellet Paulus, discipuli eum non permiserunt. Quidam etiam ex Asiæ principibus qui erant ei amici, mittentes ad ipsum ne se in theatrum daret, hortabantur. Alij igitur aliud quid clamabant. erat enim concio confusa: & pleriq; qua de causa illuc conuenerant, ignorabāt. Ex turba autem produxerunt Alexandrum, proponentibus ipsum Iudæis. Alexander uero concussa manu populo reddere rationem uolebat. quem cum agnouissent Iudæum esse, uox una ex omnibus facta est quasi per horas duas clamantium, Magna est Diana Ephesiorum:

Oportet, vt vnusquisque fidelis peccata sua manifestet, atque eis se arguendo ita renunciet, vt non amplius committat: quo iustificetur, iuxta dictum illud. Dic tu prius peccata, vt iustifiCeris. Aduertēdum autem id qđ deinceps sequit, Esa. 43. d

libros magicos & præstigiosos, licet multo precio æstimarētur, quasi vtilia multa et curiosa ad vitam hominum pertinentia cōtinerent, eos qui in Christum crediderunt, minime vendidisse, sed combusisse, cum tamē alij huiusmodi essent, qui eos sibi libētissime comparassent. Id quod duabus de causis factum esse constat: primum, neqs pestilentis ac contagiosæ eorum doctrinæ particeps fieret: deinde, ne ex ea re lucrarentur. sicut enim vetitum est, ne lucrum ex fornicatione acquisitum Deo offeratur: sic vt pecunia ex tali re cōparata ad pedes Apostolorum poneretur, neqꝫ iustum, neque vllo modo admittendum esse iudicarunt.

Cum sedasset autē turbam scriba, dixit. Viri Ephesii, quis homo est, qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ deæ Dianæ, & a Ioue lapsi? cum igitur his contradici non possit, conuenit uos sedatos esse, & nihil temere agere. adduxistis enim uiros hos qui neq; sacrilegi sunt, neq; deæ uestræ maledicunt.

Magnam esse Ephesiorum superstitionē ostēdit scriba ex eo ꝙ inquit cultricem esse eam ciuitatem & ornatricem templi Dianæ, & simulacri eius qđ a Ioue lapsum etiam vocabant, vtpote qđ de cœlo cecidisset. Nam omnes vel testā & ancile de cœlo a Ioue missum διοπετὲς id est, à Ioue lapsum appellabant, vel statuam quæ de cœlo ceciderat, vel Palladium, quemadmodum ad terrendos simpliciorum animos Græci fabu-

lantur, quod in cœlo a Ioue fuisse formatum, nō ab hominibus opinabantur. Potest etiam hic διοπετὲς, id est, a Ioue lapsum templum Iouis intelligi, quasi conuexum, & rotundum dicas. vel sacellum aliud apud ipsos ita nominabatur. Cum uero, inquit, cultricem, id est, νεωκόρον: idest æditüam quasi templi ministrā intelligit. κορεῖν enim verrere & mundare significat. vnde fit νεωκόρος, ὁ τὸν νεὼν κορῶν, i. qui templum mundat, atque exornat.

Quòd si Demetrius et qui cum ipso sunt artifices, aduersus aliquem causam habent, Forenses aguntur, et proconsules sunt, accusent se mutuo. si uero aliquid de alijs inquiritur, in legitima concione dissoluetur. Nam periclitamur, ne seditionis hodiernæ accusemur, cum nulla causa sit, de qua concursus istius reddere rationem poßimus. & cum hæc dixisset, dimisit cōcionē.

Genus erat iudicū in Asia vile, qui ἀγοραῖοι, i. forenses aut vulgares appellabātur, qui paupe rum & plebeorum hominum lites iudicabant. quemadmodum in vrbibus quibusdā sunt, quos ἐκδίκους, id est, vindices vocant. Proconsules. n. diuitum causas & grauiores audiebant. Dicunt etiam ἀγοραῖοι, id est, forenses seu circumforanei causidici, ab eo ꝙ ἀγορεύουσι, id est, dicūt causas & concionantur.

De Pauli peregrinatione in Græciam & Macedoniam, vbi Euthycus a Paulo suscitatur: item in Assum, Mitylenem, Samum, Miletum, quo aduocatos seniores Ephesi Paulus confirmat.

Cap. XX.

POSTEAQVAM *sedatus fuerat tumultus, cum aduocasset Paulus discipulos & salutasset, exijt ut in Macedoniam proficisceretur. cumq; eas partes pertransisset, eosq; multo sermōe fuisset adhortatus, in Græciam uenit. cumq; ibi tres menses mā sisset, insidijs ipsi a Iudæis factis nauigaturo ī Syriā, consilium initum est reuertendi per Macedoniam: consequutusq; ipsum est usque in Asiam Sopater Berrhœensis, & Aristarchus & Secundus ex Thessalonicensibus, & Caius Derbæus, & Timotheus, Asiani autem Tychicus & Trophimus. Hi progreßi in Troade nos expectarunt. nos autem post dies Azymorum a Philippis abnauigauimus, & ad ipsos in Troadē diebus quinq; peruenimus. ubi morati septē dies fuimus. Vna autem sabbatorum cum congregati ad frangendum panem essent discipuli, disserebat ipsis Paulus discessurus in crastinum, & usq; ad mediam noctem sermonem produxit. erant autem faces multæ in cœnaculo ubi erant congregati. Iuuenis autem quidam Eutychus nomine in fenestra sedens cum profundo somno opprimeretur, disserente Paulo magis oppressus deorsum e tertia contignatione decidit: et sublatus est mortuus. cum autem descendisset Paulus incubuit super eum, & complexus dixit: ne trepidetis: anima enim eius in ipso est. Cumq; surrexisset, & fregisset panem, & gustasset, multumq; alloquutus usque ad lucem, ita egressus est. duxerunt autem puerum uiuentem, & consolati sunt non mediocriter. Nos autem progreßi*

ad nauigium soluimus in Assum inde assumpturi Paulum: sic enim constituerat, ipse per terram iter facturus. Vbi uero in Assum nobis occurrit, assumpto ipso uenimus Mitylenem. atq; inde nauigātes sequenti die contra Chium deuenimus, et altero die Samum appulimus. & cum mansissemus Trogillij sequenti die uenimus Miletum. Decreuerat enim Paulus Ephesum præternauigare, ne sibi eueniret ut moram trahere in Asia cogeretur. festinabat enim ut si fieri ipsi posset, ad diem pentecostes Hierosolymis adesset.

Aliorum qui comitabantur Paulum, patrias etiam vnde erant, exponit, quo notiores inde eos faciat. Timotheum vero solo nomine contentus appellauit, tum quia ipse ex moribus & virtute satis erat notus: tum q superius patriæ eius mētionem fecerat, vbi inquit: Deuenit autem Derben & Lystram: & ecce discipulus quidam erat illic Timotheus nomine. Sed si Derbęus hic gētile nomen est & non proprium, nunc quoq; patriæ eius fortasse mentionem fecit. Sup. 16.

A Mileto autem cum misisset Ephesum presbyteros ecclesiæ accersiuit. ubi autem accesserunt, ipsis dixit: Vos scitis a primo die ex quo ingressus in Asiam sum, quo modo uobiscum omne tempus uersatus sim Domino seruiens cum omni humilitate, & multis lacrymis, et tentationibus quæ mihi in insidijs Iudæorum cōtingebant: quo modo nihil ex utilibus suppresserim, quin annunciarim uobis, & docuerim uos pu-

blicè, & per singulas domos, testificans & Iudæis & Græcis pœnitentiam in Deum, & fidem in Dominũ nostrum Iesum Christum.

Quoniam plerosque noui testamenti & episcopos presbyteros, et presbyteros episcopos nominandi latet cõsuetudo: tum ex hoc loco, tũ ex epistola ad Titum, nec non ad Philippenses, & ex priore ad Timotheum animaduerti id maxime potest. Hinc sanè, propterea ꝙ cum dicat, à Mileto cum misisset Ephesum presbyteros ecclesię accersiuit, & non, episcopos: postea subiũgit, in quo vos spiritus sanctus ad pascendam ecclesiam episcopos cõstituit. Ex epistola vero ad Ti-
Ti.1.b tum hoc percipimus, cum inquit, constitues per singulas vrbes episcopos, quemadmodum ego
Phil.1.a tibi ordinaui. Ex epistola ad Philippenses, qui sunt Philippis cum episcopis & diaconis. Existimo autem ex priore quoque ad Timotheum idẽ
1.Tim.3.a colligi optime posse. siquis enim, inquit, episcopatum appetit, bonũ opus cupit. oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse. et paulo post:
1.Tim.5.b vidua deligatur non minor natu q̃ sexagenaria. Regula. n. hic ẽ ecclesię, quę qualis esse is d̃beat, prę scribit. Cum vero, inquit, cum omni humilitate &c. doctrinæ modum ostendit, in qua sine vlla inuidia, sine vlla detrectatione & tarditate, & cum affectu & misericordia rem exequutus est. afficiebatur enim tam pro ijs qui peribant, q̃ pro ijs qui perdebant. & cum multę sint humilitatis species, ipse ĩ omni humilitate se gesisse ait, tam in verbis, q̃ in re: tã apud principes, q̃ apud

ſubditos. Cum vero ait, nihil ex vtilibus & ex ijs quæ ipſis conferebant, ſubticuiſſe, oſtēdit nõnulla eſſe etiam quæ eos adhuc ſcire non oportebat. Nam ſicut occultare aliqua, inuidiæ: ita omnia manifeſtare, ſtultitiæ videtur. propterea addidit ex vtilibus ſe nihil non modo non tacuiſſe, verum etiam docuiſſe.

Et nunc ecce ego uinctus, ſpiritu in Hieruſalem proficiſcor, quæ mihi ibi occurſura ſint, ignorans: niſi ꝙ ſpiritus ſanctus per ſingulas urbes teſtatur dicens, uincula me & afflictationes manere. ſed nullius rei habeo rationem, neq; animam meam habeo precioſam mihi ipſi, dummodo conſummem curſum meum cũ gaudio, & miniſterium, quod a Domino Ieſu accepi, ut teſtificer euangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce ego noui non amplius faciem meam uos omnes eſſe uiſuros, inter quos tranſiui prædicans regnum Dei.

Hic poſt (vinctus) ſubdiſtinguendum eſt, vt ſenſus ſit talis: Hieruſalem proficiſcor per ſpiritum ventura prēnoſcens: proficiſcor autem vinctus. et deinde nequis vinculis & neceſſitate coactum eum ire opinaretur, vtque oſtendat ſe ſponte abire, ſubiungit: niſi ꝙ ſpiritus teſtatur, ꝑ ſingulas vrbes vincula me et afflictationes manere.

Quocirca teſtor uobis in hodierno die, mundum me eſſe a ſanguine omnium. non enim ſubticui uobis, quin omne conſilium Dei annunciarim.

Mundus ſum, inquit, à ſangnine omnium, ſi

dormitantes ab interfectore animarum fueritis occisi. qđ magistri enim erat munus, exequutus sum, dum consilium Dei vobis annunciarim. sicut igitur si non dixisset, sanguinis, id est, cædis ipsorum reus esset: sic ipsos quoque ostendit ꝓprij sanguinis reos futuros, si quæ didicerunt, nõ fecerint. atque ita in terrorem inducit.

Attendite igitur uobis ipsis & toti gregi, in quo spiritus sanctus uos ad pascendam ecclesiam Dei episcopos constituit, quam proprio sanguine acquisiuit. Ego hoc scio post discessum meũ lupos rapaces ingressuros esse ad uos, qui non parcent gregi: & ex uobis ipsis surrecturos esse uiros qui loquentur peruersa, ut discipulos post se auellant. Propterea uigilate memoria tenentes me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis unumquemq; uestrum monere. et in præsentia fratres commẽdo uos Deo, & uerbo gratiæ eius, qđ superædificare, & dare uobis hæreditatẽ inter sanctificatos omnes potest.

Duo mãdat vt faciant magistri: quippe cum neque efficere tantum vt alij recte agãt, vtile sit: neque sui tantum curam habere neglectis cæteris, conueniat. qui enim ita facit, sui amator est, ac vituperatur. Aduertendum autem quos superius p̃sbyteros vocauerat, eos hic episcopos appellasse, vel ab ἐπισκοπεῖν qđ est inspicere & explorare, ꝓpterea ꝙ videlicet necesse est, vt p̃sbyteri ecclesiæ rationalem gregem inspiciant et explorẽt, nũquis ægrotet, nũquis esuriat, aut sitiat

in fide: nunquis item reprehensione & conuersione indigeat. vel etiam episcopos hic vocat eos, qui episcopi re vera sunt.

Argentum & aurum aut indumentum nullius appetiui. sed ipsi scitis necessitatibus meis et eorum qui mecum erant, has manus ministrasse. Omnia exemplo ostendi uobis, ita laborando oportere infirmis auxiliari: meminisseq; uerborum Domini Iesu, q; ipse dixerit: beatum est dare magis, quàm accipere. Et cũ hæc dixisset, positis genibus suis cum omnibus ipsis preces effudit. Magnus autem fletus omnium factus est. & iniecti ad collum Pauli deosculabantur ipsum, dolentes maxime ob id qđ dixerat, ipsos non amplius faciẽ eius esse inspecturos: & deducebant eum ad nauigiũ. 1.Cor.4.b 1.Thes.2.b 2.Thes.3.b

Radicem malorum, id est, auaritiam penitus tollit. non enim, inquit, non accepi, sed, ne appetiui quidem. Deinde ostendit veram eleemosynã indigentibus ex proprijs laboribus fieri debere: quippe cum ex alienis dare honestum non sit. atq; ad confirmationem huius dictum Domini adducit: qđ tamen nunc in scriptura non inuenitur. Quãq fortasse vel id sine scriptura tradiderunt Apostoli: vel sicut colligere quispiã posset, per alia verba idem tamen significantia dictum fuit. Non autem dicit malum esse accipere & distribuere, sed melius non accipere: quippe cum affectum id erga infirmos præ se ferat. Primus igitur gradus est, sua ipsius proijcere: Secundus, sibi ipsi suppeditare: Tertius, etiam alijs: Quar

tus, cum quis prædicat ita vt accipiēdi potestatem habeat, non accipere. is enim inopibus ac nihil possidentibus longe melior est.

De nauigatione Pauli e Mileto in Cæsaream vsq; Palæstinæ: vbi Agabus Paulo comprehensionem in Hierusalem prophetat: de profectione Pauli in Hierusalem, vbi ab Iacobo monetur, vt purificetur: de tumultu concitato a Iudæis in Hierusalem, & comprehensione Pauli. Cap. XXI.

VBI autem effectum est, ut abstracti ab ipsis solueremus, recto cursu usi Coum uenimus, & sequenti die Rhodum, inde Patara. Cumque inuenissemus nauigium qd trasfretabat in Phœniciam, id inscendentes soluimus. Cumq; apparuisset nobis Cyprus, ea ad sinistrā relicta in Syriā nauigauimus, ĩ Tyrūq; apulimus. illuc.n. nauis merces erat exoneratura.

Quod inquit, huiusmodi est: cum non inuenissemus nauigium qđ in Cæsaream iret, sed in Phœnicem, id ascendimus. et cum nauigaremus, Cyprum omisimus et Syriam. nam cum inquit, (ea ad sinistram relicta) non temere dictum est: sed vt significet ne ꝑpe quidem Syriam eos ire studuisse. Venerunt igitur in Lyciam & omissa Cypro in Tyrum appulerunt, vbi nauigium onus exponebat.

Inuentis autem discipulis, illic dies septem sumus commorati. qui Paulo per spiritum dicebant, ne in Hierusalem ascenderet.

Non inquit per spiritum eos Paulo cōsuluis-

se, sed cum per spiritum cognouissent. non enim ipsi pericula prædicebant, sed ne Hierosolyma adiret, saluti eius consulentes monebant.

Quando uero effectum est, ut perfecerimus dies, egreßi ibamus omnibus nos deducentibus cum mulieribus et filijs usque extra urbem. et positis genibus in littore orauimus: & mutua salutatione facta nauigium inscendimus: & illi ad propria redierunt. Nos uero absoluta nauigatione a Tyro in Ptolemaidem deuenimus: & salutatis fratribus uno die apud ipsos mansimus. sequenti autem qui cum Paulo erant, Cæsaream uenerunt: & ingreßi in domum Philippi euangelistæ qui erat unus ex septem, apud ipsum mãsimus.

Perfecerimus dies, id est, absoluerimus, & expleuerimus: posteaq; enim constitutos dies expleuimus, id est, post azyma, in Ptolemaidē venimus.

Huic erant filiæ uirgines quatuor quæ prophetabant. cumq; nos plures dies ibi commoraremur, aduenit quidam a Iudæa propheta nomine Agabus: qui cũ ad nos accesisset, cĩgulo Pauli sumpto, ligatisq; eo sibi manibus & pedibus, dixit: hæc spiritus sanctus dicit: uirum cuius est hoc cingulum, Iudæi in Hierusalem ita ligabunt, & in manus gentium tradent. Quæ cum audiuissemus, hortabamur & nos, & qui loci illius erant, ne in Hierusalem ascenderet. Responditq; Paulus, quid facitis flentes, & cor meum affligentes? Ego enim non solum uinciri, uerum etiam mori in Hieru-

ſalem pro nomine Domini Ieſu promptus ſum. cumq; ipſe non obtemperaret, quieuimus dicentes: uoluntas Domini fiat.

Aduertendum, Philippum qui erat diaconus, filias habuiſſe. Vt ei etiã qui nuptias fuiſſet expertus, fungi miniſterio diaconi tunc licuiſſe videatur. Aduerte etiam filias has eius prophetantes virgines fuiſſe: & quia virginitatem ob religionem maxime ſeruarũt, dignas prophetia habitas fuiſſe. perſpicuum enim eſt, virginitatem ipſas quoq; præcipuo ſtudio excoluiſſe. nam ſi id non eſſet, ſcriptor virgines eas fuiſſe, ſibi non eſſe addendum cenſuiſſet.

Poſt dies autem hos ſumptis ſarcinis in Hieruſalẽ aſcendebamus. ſimulque nobiſcum uenerunt etiam ex diſcipulis e Cæſarea adducentes ſecum Mnaſonem quendam Cyprium ueterem diſcipulum, apud quem hoſpitati fueramus. Cum uero in Hieroſolyma ueniſſemus, libenter fratres nos admiſerunt. Sequenti autem die Paulus nobiſcum ad Iacobum eſt ingreſſus: omneſque acceſſerunt preſbyteri: quibus ille ſalutatis ſigillatim cuncta expoſuit, quæ per miniſterium eius Deus inter gentes fecerat, quæ cum illi audiuiſſent, Dominum glorificarunt: dixeruntque ipſi. Vides frater quot milia Iudæorum ſunt qui crediderunt? & omnes æmulatores legis ſunt. inſtructi autem de te ſunt, q, defectionem a Moyſe omnes qui inter gentes ſunt, Iudæos doceas, ne filios circuncidant ſuos, né ue

in consuetudinibus ambulent. Quid igitur est? conue-nire multitudinē prorsus necesse est. te. n. uenisse audiēt.

Sūptis sarcinis quod Græce dr̄ ἐπισκευασάμενοι id est, viatico & rebus ad iter necessarijs instru-cti. Cum vero inquiunt. (Vides frater, &c.) qui cum Iacobo erant, consulunt, non præcipiunt, et mandant: vnde etiam ipsi persuadent. Concessio enim hæc & consensio, qua Paulus in purifica-tione hac ad multorum infirmitatem sese accom modat, ac demittit, dispensationis est, non insti-tutionis: vnde non est prædicationis abrogatio, sed dispensatio. Qui enim Hierosolymis credi-derant Iudæi, adhuc legis consuetudines seruan-das sibi esse existimabant.

Hoc igitur facito, quod tibi dicimus. Sunt nobis ui ri quatuor, qui in se uotum habent. his assumptis puri ficeris cum ipsis, et expende in ipsos, ut radant caput, & cognoscant omnes nihil esse ex ijs quæ de te audi-uerunt, sed te etiam ambulare seruantem legem. De gē tibus uero quæ crediderunt, nos scripsimus, iudican-tes, ut nihil tale ipsi obseruent, nisi qđ idolis imolatū fuerit, & sanguinem, & fornicationem caueant. Tūc Paulus assumptis uiris sequenti die cum ipsis purifica tus in templum ingressus est expletionem dierum puri ficationis annuncians, quoad pro unoquoq; ipsorum offerretur oblatio. Cum uero septem dies compleren-tur, Iudæi qui ex Asia erant, intuiti ipsum in templo totam turbam confuderunt, manusque in ipsos iniece-

runt, clamantes. Viri Israelitæ opem ferte. Hic est homo ille qui contra populum & legem et locum hūc ubique omnes docet: & præterea Græcos etiam in tē plum introduxit, & sanctum locum hunc communica uit. Viderant enim Trophimum Ephesium in urbe cū ipso, quem in templum Paulum introduxisse existima bant. Commotaque est tota ciuitas, & concursus po puli factus est. & apprehensum Paulum extra tem plum trahebant. & statim clausæ ianuæ sunt. cum ue ro quærerent eum interficere, rumor ad tribunum cohortis uenit, totam conturbatam esse Hierusalem: qui confestim assumptis militibus & centurionibus ad ipsos concurrit: at illi uiso tribuno & militibus uerberare Paulum destitere. Cū uero appropinquas set tribunus, ipsum apprehendit, iussitque uinciri dua bus catenis, & interrogabat quisnam esset, & quid fecisset? alij autem aliud quid clamabant in turba. un de cum ob tumultum certum cognoscere non posset, deduci in castra ipsum iussit.

Consulunt, vt re non verbis defensionem sui faciat se cum ipsis purificando. Tu, inquiunt, in ipsos expēde, id est, sacrificia q̄ secūdū legē ꝑ ipsis offerri cōsueuerūt, tu exhibeas, vt suspicio nem omnem tollas, & te non modo non docere quæ sint præter legem, verum etiam quæ a lege iubentur, seruare ostendas. Ne autem posset dice re, at si gentes hoc resciuerint, scandalum patien tur, atq; offendentur, subiungunt. (De gentibus

vero

vero quæ crediderunt)id eſt,quantum ad gentes quæ crediderunt ſpectat, nos ſcripſimus ne tale quicpiam ſeruent. Quemadmodum igitur nos licet Iudæis prædicemus, gentibus ita mandauimus: ſic tu etiam q̃uis gentibus prædices, nobis conſentias. conſenſio enim hæc eſt, et ad aliorum infirmitatem deſcenſio: nihil ſuſpiceris. vt Hierosolymis præterea hoc fiat, tolerabile eſt. Hic igit̃ hoc facito, vt illud alibi facere tibi poſtea liceat. Atq; ita paruit ipſis Paulus, & raſus eſt, & iudaica omnia abſoluit.

Cum uero ueniſſet ad gradus, contigit ut à militibus ob uim turbæ geſtaretur. Sequebatur enim multitudo populi, clamans: tolle ipſum.

Mos Iudæis eſt, vt hac voce contra iuſtos vtantur, quemadmodum etiam cõtra Dominũ fecerunt, vt clament ſcilicet, tolle ipſum, id eſt, aufer e numero viuentium ipſum. Alij vero hoc alio modo intelligendum cenſent, vt cum dicunt (tolle) illud ſignificetur, qđ apud nos Romana conſuetudine dicitur: in ſignis ipſum inijce, ac præfige. Ioan.19.a

Cumque iã in caſtra eſſet introducendus Paulus, tribuno dicit: licet ne mihi loqui ad te? Ille uero, inquit, Græce noſti? Nõne tu es Aegyptius ille, qui ante hos dies euertiſti, atque in deſertum quatuor milia uirorum ſicariorum eduxiſti?

Hic Aegyptius homo quidam erat ſeditioſus, & impoſtor, & præſtigiator: quem diabolus vt

mira inter Iudæos prodigia faceret, ea de causa excitauerat, vt Paulus quoque eisdem quibus ille criminibus obnoxius esse videretur. Quemadmodum etiam Christi temporibus Theudam & Iudam Galilæum. Cum vero dixisset tribunus (non ne tu es Aegyptius?) statim ipsum Paulus ab hac suspicione liberat, cũ & gentẽ & religionem suam exponat. nam alibi quoque se legitimũ Christi discipulum vocat. Sicarij autẽ latrones dicuntur, qui incuruis gladijs acinacibus Persarum magnitudine similibus uti consueuerunt, qui sicæ à Romanis nominantur: vnde qui his instructi latrocinantur, dicti sicarij sunt. Alij nomen sectæ apud Iudæos esse hoc opinantur. tres enim præcipuæ apud Iudæos sunt. Pharisęorũ, Sadducęorũ, et Essenorum. Hi sanctiorem vitã traducebãt, cum se mutuo amore prosequerent, & essent continentes. vnde Esseni etiam. i. sancti fuerũt appellati: quos Sicarios quoque, id est æmulatores vocatos fuisse nonnulli asserunt.

Dixit autem Paulus: Ego homo sum Iudæus Tarsensis, non obscuræ ciuitatis Ciliciæ ciuis. rogo autẽ te permitte mihi ad populũ loqui. Cũ uero ille permisisset, Paulus stans in gradibus manu indixit ad populum. & magno silentio effecto Hebraica lingua loquutus est, dicens.

Quo modo inquit Paulus se esse Iudæũ Tarsensem, & paulo post se Romanum fatetur? cum nõ in alio tempore, sed eodem hæc vtraque dicat, & apud eosdem auditores? cumque pręterea vbi

dixisset (hominem ne Romanum & incondẽna- Supra.19
tũ licet vobis cędere?) & tribunus interrogasset, Infra.22
nunquid tu Romanus es? se esse Romanũ cõfir-
marit, neq; id simpliciter, sed se ẽt esse natũ Ro-
manũ asseruęrit? ita vt ex hoc maxime verũ eũ
dixisse perspicuum sit. Nã si alio tẽpore se Tar-
sensem, alio Romanum appellasset: aut apud
alios auditores hoc, apud alios illud dixisset: pos
set aliquis probabiliter fortasse existimare, eum
se Romanum finxisse, quo apud præsentes Tar-
sensis esse non agnosceretur. Sed cum se Tarsen
sem vocasset, nisi q̃ maxime veritatis sibi ipsi
fuisset conscius, nunq̃ apud eosdem se Romanũ
appellare ausus fuisset: pręsertim cum esset ver-
berandus. perspicuum enim est, si mentitus fuis-
set, eum non solum se mentiendo verberibus li-
beraturum fuisse, verum etiam grauiorem pœ-
nam sibi redditurum. prætereà ꝙ Iudæorum ad-
uersus se calumnias, quòd esset impostor, men-
dax, & præstigiator comprobasset: quas maxi-
me omnium refellere ac reprobare nitebatur.
Adde ꝙ nisi eum esse Romanum fuisset confir-
matum, tribunus neq; verberare ipsum destitis-
set, neq; insidijs appetitum a Iudæis diligenter
eripuisset, neq; de ipso ad Felicem scripsisset, ꝙ
Romanus esset, seq; eum vtpote Romanum ho-
minem a Iudæorum insidijs eripuisse. Iudæi prę-
terea qui falsa etiã aduersus ipsum crimina con-
fingebant, nunq̃ si fuisset mentitus se Romanũ
appellando, occasionem hanc prætermisissent: sed
ex hoc ipso mẽdacio calumniandi locum nacti,
nisi fuissent de reliquis etiam verum dixisse. Sed

quo pacto fieri poteſt, vt & Tarſenſis & Roma
Supra.16 nus fuerit? Audi Philippenſes quando Paulum & Silam in forum ad magiſtratus traxerunt, po ſteaq; Pythonem ſpiritum e puella eiecerant, q̄d inqniunt: hi homines ciuitatem noſtram contur bant, Iudæi cum ſint, & annunciant conſuetudines, quas nobis cum ſimus Romani, neq; admittere licet, neq; facere. Vides Philippenſes ſe Romanos appellare? Ita igitur nihil vetat, quo minus Paulus & Tarſenſis fuerit, et Romanus. Nā quia præclarum videbatur cum quis Romanus vocabatur, et præſtantius quid quantum ad gloriam attinet, cōſequutus eſſe exiſtimabatur: multi & publice per ſingulas ciuitates, & priuatim per ſingulos viros dabant operam, vt hanc ſibi appellationem compararent. Atq; ita efficiebāt, vt a patria quidem vnuſquiſq; quæ ipſum protulerat, nuncuparetur, quo vnde eſſet natus, ſignificaret: Romanus vero vocaretur, vt nomine eo dignitatem præ ſe ferret. Sic igitur & Paulus cum ipſum ignominia & verberibus erant affecturi, nomen hoc prętēdit, quo ipſos terrefaciat, & a facinore huiuſmodi cohibeat. Cæterum inquiunt, vt hæc concedamus, qui fieri poteſt, vt & Tarſi genitus ſit Paulus, & Romę? Nam vt Tarſi fuerit natus, & vocetur Romanus huiuſmodi nomine honoris & dignitatis cauſa ſibi acquiſito, eſſe poſſe demonſtratum eſt: natus vero eſſe & Tarſi et Romę quo pacto poteſt? Sed
Infr.22 vbi inquit Paulus ſe Romæ eſſe natum? Ibidem ſanè, inquiunt. nam cum tribunus dicat, multa ſumma ciuilitatem hanc mihi comparaui: Pau-

lus ait, ego vero & natus sum. Sed quid ad rem hoc? non enim dixit, Romæ natus sum: sed cum tribunus, multa summa pecuniarum hanc ciuilitatem mihi comparaui, nō Romam, sed Romanā ciuilitatem: subiungit ipse, ego et natus sum, non Romæ sanè, neq; enim id dixerat tribunus, sed in Romana ciuilitate, Romanoque honore, quem tribunus se dicebat comparasse. At uero instāt isti: quo pacto natus in Romana ciuilitate est, si Romæ natus non est? Hac videlicet ratione, q̄ cum pater eius honorem hūc adeptus fuisset, eoq; esset nobilis et clarus effectus, Paulus in ea patris ciuilitate & honore est natus. Inquit igitur, Ego autem & natus sum, id est, tu dignitatem hanc recentem habes, quippe cum eam tibi ipse acqsiueris: ego in paterno honore ac gloria natus sum.

De oratione Pauli ad Iudæos, vbi de vocatione sui & visione agit, qua admonitus a Deo est, vt Hierosolyma proficisceretur: ob quod cum cędendus esset, se ciuem esse Romanum dicens liberatus est. Cap. XXII.

Viri fratres, & patres defensionē meam apud uos audite. Cum uero audiuissent eum Hebræa lingua ad ipsos loqui, maius silentium præstiterunt. Et inquit: Ego sum uir Iudæus Tarsi Ciliciæ natus, in hac uero ciuitate ad pedes Gamalielis educatus, eruditus iuxta exactam rationem patriæ legis, æmulator Dei, non secus atq; omnes uos estis hodie: qui uiam hanc usque ad mortem persequutus sum, cum ligarem, & in custodiam traderem uiros & Sup. 8. a

Sup.9.a mulieres: ut & pontifex, & totum presbyterium mihi testificatur: à quibus & epistolis acceptis ad fratres Damascum proficiscebar, ut eos etiam qui illic erant, uinctos in Hierusalem ducerem, ut punirentur. Contigit autem mihi dum iter facerem & appropinquarem Damasco, ut circa meridiem repente lux multa circũ me circunfulserit. cecidique in terram & audiui uocem dicẽtem mihi: Saul Saul quid me persequeris? ego autem respondi, quis es Domine? & ad me dixit. Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Qui autem mecum erant, lumen quidem uiderunt, & pauefacti sunt, uocem tamen non audiuerunt eius qui ad me loquebatur. Et dixi: quid faciam Domine? Dominus autem ad me: surgens Damascum perge, & illic dicetur tibi de omnibus, quæ te facere constitutum est. cum autem ex gloria luminis non uiderem, manu deductus ab ijs qui mecum erant, Damascum perueni. Ananias uero uir quidam pius, secũdum legem ab oĩbus qui illic habitabant Iudæis testimonio comprobatus, cum ad me uenisset, & astitisset, dixit mihi. Saul frater, respice: & ego ea hora in ipsum respexi. & ipse dixit: Deus patrũ nostrorum præparauit te, ut uoluntatem eius cognoscas & uideas iustum, & uocem ex ore eius audias: quia eris testis ipsi apud omnes hoĩes eorum quæ uidisti & audiuisti. et nunc quid cunctaris? surge & baptizare, & inuocato nomine dñi peccata tua ablue. Effectum est autem, ut cum reuersus essem in Hierusalem, & in templo orarem, in excessum men

tis euaserim, & uiderim ipsum dicentem mihi: festina & egredere celeriter ex Hierusalem, propterea quòd Sup. 7. 8. testimoniũ tuum de me non admittent. Et ego dixi: Domine ipsi sciunt, me esse eum qui credẽtes in te per synagogas in carcerẽ intrudebã, & cædebam: & qui q̃n sanguis Stephani testis tui effundebatur, astans, et consentiens interfectioni eius, pallia eorũ qui ipsum interficiebãt, custodiebã. & dixit ad me. Vade, quoniã ego procul te in gẽtes mittam. Audiebãt aũt ipsum usq; ad hoc uerbum, et uocẽ sustulerunt, dicẽtes. Tolle de terra huiusmodi hominem: non enim eum uiuere conuenit. Clamantibus uero ipsis & proijcientibus pallia, & puluerem in aerem excitantibus, iussit eum tribunus in castra induci, ut flagellis examinaretur, quo cognosceret, quam ob causam ita ipsi acclamassent. Vbi uero prætendit ipsum loris, ad astantem centurionem dixit Paulus, hominem ne Romanum, & incondemnatũ flagris cædere nobis licet? quod cum audiuisset centurio, accedens tribuno annunciauit, dicens: Vide, quid facturus sis: homo enim hic Romanus est. cum uero tribunus accessisset, dixit ipsi: dic mihi, Romanus ne es tu? ipse autem dixit: sanè. responditque tribunus, ego multa summa ciuilitatem hanc comparaui. Paulus uero dixit, ego autem & natus sum. Statim igitur ab eo recesserunt, qui ipsum erat examinaturi, & tribunus quoque timuit, cum & eum esse Romanum nouisset, & se eum uinxisse consideraret. Et postero die cum scire certum uellet, quid esset, cuius accu

saretur à Iudæis, soluit ipsum à uinculis, & pontifices & totum concilium ipsorũ uenire ad se iußit, & cum Paulum produxisset, apud ipsos statuit.

Non mentitus est Paulus cum vocarit se Romanum, licet quemadmodum ipse paulo ante dixit, Iudæus esset. Tempore enim Adriani contigit, vt omnes Romani efficerentur. Magnę enim curę erant aliis ĝ qui tũc digni habiti fuerant, vt Romani appellarentur. Hoc autem inquit, ne flagris cęsus contemnatur. nam si flagellassent, rem vlterius etiam progredi permisissent, ipsumque forsitan interfecissent. tũc autẽ si non ob aliud, ob id saltem non solum non ceciderunt, verum etiam absoluerunt. Significat autem Paulus patrem suum Romanum fuisse. Cum enim antequã genitus fuisset Paulus, in ditionem Romanorũ redacta esset Cilicia, necesse fuit, vt ipse etiam qui sub ipsis erat, Romanus esset. Tunc autem iuxta prophetiam in Hierusalem est vinctus.

Sup.21.c Quid igitur postea fit? solutum ipsum tribunus ad Iudæos producit. non enim mentitus fuerat, cum se esse Romanum diceret. timuit enim, inquit, tribunus, vbi eum Romanum esse, id est ex honorifico & nobili genere esse cognouit.

De loquutione Pauli in concilio Iudæorum: de quadraginta virorum coniuratione, vt ipsum occiderent: & de indicatione eius ad Lysiam: de transmissione Pauli ad Felicem præsidem in Cæsaream.
Cap. XXIII.

CVm intente autem in concilium ipsorum inspiceret, dixit: Viri fratres, ego omni conscientia bona usq; ad hunc diem ante Deum conuersatus

ſum. Pontifex uero Ananias aſtantibus mandauit, ut os ipſi percuterent, tunc Paulus ad ipſum dixit: uerberaturus te eſt Deus paries dealbate: & tu ſedes iudicās me ſecundū legē, et pter legē uerberari me iubes? q aſtabāt aūt, dixerūt, pōtifici Dei cōuinciaris?

Dignum inquiſitione eſt, quo modo cum ipſe alibi dicat: conuicijs affecti benedicimus, maledicti bene precamur: hic contrarium facit, & non conuiciatur tantum, verum etiam execratur. Dicimus verba hæc liberam loquutionem, & fiduciam magis, q̄ iram præ ſe ferre. non enim uolebat tribuno contemnendus videri. nam cum ipſe flagris cędere eum abſtinuerit, ſi poſtea ita ignobiliter à Iudęorū ſeruis verberari ſe permiſiſſet Paulus, audacior contra ipſum fuiſſet effectus. Hoc autem non ad ſeruum refert, vt nōnulli putant, ſed ad eum ipſum qui imperauerat. vnde ſtatim ſe excuſat, cum inquit. 1.Cor.4.

Non noueram fratres eum eſſe pontificem, ſcriptū enim eſt, principi populi tui ne maledixeris. Exo.22.

Cum enim ſciret iram etiam iuſtam obuelandam, & indignationem iuſtam obtegēdam eſſe, quaſi eum pœnituerit, dicit: non noueram eum eſſe pontificem, q̄uis ſciret. dixerat enim prius, & tu ſedes iudicans me ſecundum legem &c. cæterum ſimulat ignorationem, quę tamen non lædit, ſed ædificat. poſſumus enim interdum ita ſimulatione ex diſpēſatione vti, vt maiorem vim q̄ libera & vera loquutio habeat. ſicut enim ſępe libera & vera loquutio importune adhibi-

ta veritatem offendit, ita opportuna ex dispensa tione simulatio propositum finem assequitur. Aliqui sunt tamen qui dicant, ignorasse tũc Paulũ, quippe qui multo post tẽpore illuc rediјsset, & diu cum Iudæis non fuisset versatus, eumque inter multos alios commixtum videret. cũ enim multi essent & diuersi circum circa, facile fiebat, vt pontifex non agnosceretur. Vnde quasi vera accusatio sit, se excusat, & subiungit, principi populi tui ne male dixeris.

Cum uero nosset Paulus unam partem esse Sadducæorum, alteram Pharisæorũ, clamauit in cõcilio. Vi
Philip.3.b *ri fratres, ego Pharisæus sum filius Pharisæi: de spe et resurrectione mortuorũ ego iudicor. Cum autem ipse hoc dixisset, Pharisæorum, & Sadducæorum facta seditio est: & diuisa est multitudo.*

Rursus hnminum in morem loquitur, & non vbique gratiam assequitur. Volebat enim multitudinem quæ contra se male consentiebat, scindere & in dissensionem inducere. Ac neque hic quidem quicquã mentitur: Pharisæus enim a maioribus re vera erat.

Matt.22.c *Sadducæi enim non esse resurrectionem dicunt, neque angelum, neq; spiritum. Pharisæi autem utraq; cõfitentur. Factus autem clamor magnus est, & cum surrexissent scribæ e factione Pharisæorũ, decertabant dicentes: nihil mali in hominc hoc inuenimus.*

Sadducæi cum tardi quidam & crassa minerua homines essent, fortasse neque Deum esse in-

telligebant. vnde neque credere esse resurrectionem volebant. Pharisæi autem vtraque concedebant. Sed cum tria dixerit, quo modo (vtraque) subiungit? quia videlicet spiritum & angelum in vnũ reducit. Dicere etiam possumus (vtraq;) hic posuisse non de duobus, sicut proprie significat, sed de tribus, improprie. non enim simpliciũ & illiteratorum piscatorum scripta ad exactam & exquisitam loquutionis proprietatem redigẽda sunt.

Quòd si spiritus loquutus ipsi est, aut angelus, ne pugnemus aduersus Deũ. Cũq; magna seditio esset facta, ueritus tribunus ne ab ipsis Paulus discerperetur, descendere exercitũ iußit, & e medio illorum ipsum rapere, & ducere in castra. Sequenti uero nocte aßistens ei Dominus dixit: bono sis animo Paule. Sicut enim testatus es de me in Hierusalem, ita te etiam Romæ testificari oportet.

Nonnulla exemplaria non habent (ne pugnemus aduersus Deum) sed tantũ, (ꝙ si spiritus loquutus ipsi ẽ, aut angelus.) quod si admittimus, duobus modis intelligi poterit. vel enim deerit verbum aliquod ad integrũ sensum, hoc pacto: ꝙ si spiritus loquutus ipsi est, aut angelus, incertum est. vel tanꝙ ex Pharisæis verbum est subintelligendum in hunc modum: ꝙ si spiritus loquutus ipsi est, aut angelus, id est, ꝙ si hic de resurrectione loquitur, eum vel a spiritu sancto, vel ab angelo instructũ id facere perspicuũ est.

Orto autem die cum se quidam Iudæi collegissent, deuouerunt se ipsos, dicentes se neq; comesturos, neq; bibituros esse, quoad Paulum interficerent. erant autem plures quàm quadraginta, qui hanc coniurationē fecerant. ij cum ad pontifices & presbyteros accessissent, dixerunt: deuotione deuouimus nos nihil gustaturos, quousq; Paulum occiderimus. Nunc igitur uos indicate tribuno & concilio, ut cras ipsum ad nos producat, quasi de ipso diligentius rem simus disquisituri: nos autem ante quàm appropinquarit, interficere ipsum parati sumus. Auditis uero filius sororis Pauli insidijs accessit, ĩ castraq; ĩgressus annũciauit Paulo. cũ aũt Paulus unũ ex cẽturionibus aduocasset, dixit: iuuenẽ hũc ad tribunũ deduc. habet enim quiddã, quod ipsi annunciet. at ille eum secum assumptum ad tribunum adduxit. et ait: uinctus Paulus cum me aduocasset, rogauit, ut hunc iuuenem ad te adducerem habentẽ quicpiam dicere. apprehensa autem manu eius tribunus secessit separatim, & interrogauit: quid est quod annunciare mihi habes? at ille dixit: Iudæi composuerunt rogare te, ut cras in concilium Paulum producas, quasi exactius de ipso sint inquisituri. tu igitur ipsis ne credideris. insidiãtur enim ei ex ipsis uiri plures quadraginta, qui se ipsos deuouerunt, neq; comesturos, neq; bibituros, quoad ipsum interfecerint: et nũc parati sunt tuam promissionem expectantes. Tribunus uero adolescentem dimisit, præcipiens ne cuipiam euulgaret, quòd ea ipsi indicasset, aduocatisq; duobus

quibusdam.ex centurionibus,dixit:parate milites ducentos,ut Cæsaream usq; proficiscantur, & equites septuaginta, & lancearios ducentos à tertia hora noctis, iumentaq; iußit produci, ut impositum Paulum ad Felicem præsidē incolumem deducerent, scripta ad eum epistola quæ formam hanc continebat. Claudius Lysias præstantißimo præsidi Felici salutem. Virum hunc quem comprehenderant Iudæi, & erant interfecturi,superueniens cum exercitu eripui,ubi Romanum eum esse cognoui. Cum uellem autem causam scire⁹, cur ipsum accusabant, produxi eum in concilium ipsorum:atq; eum de quæstionibus legis ipsorum accusari, nullū tamē aut morte aut uinculis dignum crimē habere,deprehēdi.cū uero indicatæ mihi eßēt insidiæ, quæ à Iudæis uiro huic struebantur: extēplo ad te eū misi præcipiens accusatoribus,ut quæ aduersus ipsum habent, apud te dicant. Vale. Milites igitur iuxta id quod mandatum ipsis fuerat, assumptum Paulum per noctem Antipatridem duxerūt:ac postero die permittentes ut equites cum ipso irent,in castra redierunt.Illi autem ingreßi Cæsaream, & reddita epistola præsidi Paulū quoque ante ipsum statuerunt. Cūq; eam legisset præses, interrogasset q; è qua prouincia esset,audissetq; è Cilicia,audiam te inquit,quando accusatores etiam tui accesserint. iußitq; ut in Herodis prætorio custodiretur.

Deuouerūt se ipsos,quod ē ἀνεθεμάτισαν, id ē, extra Dei fidem se esse vouerunt ac promiserūt,

nisi ea quæ decreuissent, fuissent exequuti. siue igitur frustrati fuissent voto & promissione, sicut fuerunt, deuoti erant futuri: siue contigisset ipsis, vt Paulum interficerent, exequerenturque id quod promiserant, rursus vtpote homicidæ detestabiles ac deuotos se erant reddituri; Deusq; ipsos deuouisset, licet pontifices scelus hoc dissimulaturi essent, ac defensuri. Cũ autem duplex sit deuotio, id est, ἀνάθεμα, vna quidem eius rei quæ omnibus aut multis imperceptibilis est, Deoque soli vouetur ac dicatur: altera quæ cum ab omni creatura, omnibusque sanctis potestatibus remota sit, a Deoque aliena, ob honestatis expertem alienationem diabolo addicitur: secundæ huic isti nunc sese obstrinxerunt. Hãc autem sæpenumero non ἀνάθεμα, sed κατάθεμα, id est, non addicationem, sed dedicationem ad maiorẽ expressionem appellare consueuimus. Re enim vera non addicatur. i. sursum efferẽ, sed dedicatur. i. deorsum deferẽ, quod Diabolo subijcit, simulq; cum eo in condẽnationẽ deuoluit, ac ruit.

De accusatione Tertulli aduersus Paulum, & Pauli responsione apud Felicem præsidem. Cap. XXIIII.

POST quinq; aũt dies descẽdit põtifex Ananias cũ p̃sbyteris, et Tertullo quodã oratore: qui stitere contra Paulum apud præsidem. citatoq; ipso cœpit accusare Tertullus, dicens: Cum multa pace fruamur per te, & multa prospere genti huic per tuã prouidentiam eueniant, prorsus atq; ubiq; te admittimus præstantißime Felix, cum omni gratiarum actione.

Ne autem diutius te impediam, rogo ut tua humanitate breuiter nos audias. Cum inuenerimus enim uirum hunc pestem, & mouentem seditiones apud omnes Iudæos qui in orbe terrarũ sunt, auctorẽq; factionis Nazaræorum, qui & templum profanare tentauit: ipsum comprehendimus & secũdũ legem nostram uoluimus iudicare. sed cum accessisset Lysias tribunus multa cum uiolentia ex manibus nostris ipsum abduxit, iubens ut accusatores eius ad te uenirent: à quo potes tu inquirens de omnibus his cognoscere, quorum ipsum nos accusamus. consenseruntq; Iudæi hæc ita se habere asserentes. Paulus autem respondit, cum innuisset ipse præses, ut diceret. Cum ex multis annis esse te iudicem genti huic sciam, alacrius meam causam defendo, cum possis tu cognoscere, non plures esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem: & neq; in templo inuenerint me cum aliquo colloquentem, aut concursum turbæ facientem, neque in synagogis, neq; per urbem. neq; conuincere me possunt, quorum me accusant. Confiteor autem tibi hoc, me super uiam quam dicũt sectam, ita patrio deo seruire credentem omnibus, quæ & in lege & in prophetis scripta sunt: spem habentem in Deũ, quam etiã isti ipsi expectant, fore ut resurrectio iustorum, & iniustorum fiat. in hoc autem ego me exerceo sine offendiculo conscientiam semper apud Deum & hoĩes habere. Post annos aut plures accessi eleemosynas, & oblationes in gentem meam facturus. in quibus purifi-

catum me in templo non cum turba, neque cum tumultu inuenerūnt. Nonnulli autem ex Asia Iudæi quos par est apud te præstò esse & accusare, si quid habuerint aduersus me uel ipsi hi dicant, si quid inuenerint in me iniustitiæ cum starem in concilio, nisi de una hac uoce, qua clamaui inter eos stans, de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à uobis.

Cum Paulus post vocationem qua Apostolus Christi est effectus, se seruire & cultum exhibere patrio Deo Dicat, vnum & eundem esse & Veteris et noui testamenti Deum ostendit, quem prophetæ & lex annunciarunt, & ipse prædicabat: cum credere se omnibus asserat, quæ in lege & prophetis scripta sunt. tacite autem etiam hic Christum introducit. sed in sermone de resurrectione diutius immoratur, quem isti ægre a principio ferebant. hac enim demonstrata, facile de Christo erat inducturus, ꝙ resurrexisset.

Cum uero hæc audiuisset Felix, ipsos distulit, cum exactius nouisset de hac uia, dicens: quādo Lysias tribunus descenderit, uestram hanc causam dijudicabo. mandauitq; centurioni ut obseruaretur Paulus, relaxationemq; haberet, & neminem ex familiaribus ipsius prohiberet ministrare ipsi, ad ipsumq; accedere. Post dies uero quosdam cum accessisset Felix cum Drusilla uxore sua quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum: audiuitq; ab ipso de fide in Christum. cum autē ipse dissereret de iustitia, & continentia, & iudicio futuro,

futuro, pauefactus Felix respondit: quantum ad præsens attinet, abi, occasionem autẽ nactus te accersam: simul sperans fore ut pecuniæ sibi darentur à Paulo, ut ipsum liberaret. unde etiam frequentius ipsum accersens cum eo colloquebatur. Biennio autem transacto Felix Porcium Festum successorem habuit. Cũq; uellet gratiam conferre Iudæis Felix, Paulum uinctum reliquit.

Cum exactius nouisset de hac via.) Aduertendum hic, Felicem nouisse fidem, ex veteri testamento de Christo satis exquisite instructum: nõ dimisisse tamen Paulum in gratiam Iudæorum, & quia dona se accepturũ sperabat, vt inferius ostendit. Nouerat autem eo ꝙ vxorem quoque Iudæam habebat, a qua assidue hæc audiebat. illa vero præter legem coniuncta ipsi fuerat, q̃ppe cum esset Iudæa & ipse Græcus. Vel fortasse erat quidem Iudæa illa, vbi tamẽ ei nupsit, Grçca est effecta. vnde etiam suam ipsius fidem ipsi exponebat, inducens etiam virum suum, vt trãsgressor efficeretur.

De successione Festi in prouinciam, ad cuius Iudicium Paulus adductus ad Cęsarem appellat: de deductione eius ad Agrippam. Cap. XXV.

FESTVS igitur cũ in prouinciam peruenisset post tres dies Hierosolyma e Cæsarea ascendit. præstoq; ei fuerunt pontifex, & primarij ex Iudæis aduersus Paulum. rogabantq; ipsum, petentes gratiam contra ipsum, ut accerseret ipsum in Hierusalẽ,

insidias struētes, ut interficerent ipsum in uia. At Festus respondit, custodiri Paulum Cæsareæ, se autem breui egressurum. qui igitur idonei inter uos sunt, inquit, descendentes illuc, si quid est in uiro hoc, ipsum accusent. Moratusq; inter ipsos diebus non amplius quàm octo, aut decem, Cæsaream descendit. & postero die pro tribunali sedens adduci Paulum iußit. Cũ ille acceßisset, circunsteterunt Iudæi qui Hierosolymis descenderant, multas et graues criminationes contra Paulum intendentes, quas probare non ualebant: cum ipse se defenderet, q, neq; in legem Iudæorum, neque in templum, neq; in Cæsarem quicquã peccasset. Festus autem cum gratiam Iudæis uellet conferre, respondens Paulo, dixit. Vis Hierosolyma ascendere, atque ibi de his apud me iudicari? Dixit autem Paulus ad Cæsaris tribunal asto, ubi me iudicari opus est. Iudæos nulla iniuria affeci, ut tu etiam melius nosti. nam si iniuste ago, & dignum morte quicpiam feci, mori non recuso. si uero nihil horum est, quorum me isti accusant, nemo me donare ipsis potest. Cæsarem appello. Tunc Festus ubi cum consilio fuit collocutus, respondit: Cæsarem appellasti, ad Cæsarem abibis.

Ad Cæsaris tribunal asto) dixit Paulus cum effugere e Iudæorum manibus vellet: qđ perinde est ac si dicat, Romam volo abire ad regem, & ibi iudicari. Cæsar enim apud Romanos regem significat, ita vt communi nomine omnes Romanorum reges appellentur Cæsares, licet pro-

pria nomina diuersa ipsis sint. Nã quando Christus natus est, regnabat Cæsar Augustus: Tiberius Cæsar, quãdo est passus. Beatus autem Paulus sub Nerone Cæsare Romæ fuit interfectus.

Cum dies autem aliquot intercessissent, Agrippa rex & Berenice Cæsaream deuenerunt Festum salutaturi. cumq; ibi dies plures commorarentur, Festus regi causam Pauli retulit, dicens: Vir quidam est relictus a Felice uinctus: de quo cum essem Hierosolymis præsto mihi affuerant pontifices & presbyteri Iudæorum, petentes contra ipsum damnationem. ad quos respondi, non esse morem Romanis, ut hominem aliquem in perniciẽ donẽt, priusquam qui accusatur, in conspectu accusatores habeat, locumq; defensionis de ijs quæ ei obijciũtur, acceperit. Cumq; ipsi huc conuenissent, nulla dilatione facta sequenti die sedens pro tribunali, adduci uirum iussi. de quo constituti accusatores nullam criminationem inferebant ex ijs, quas ego suspicabar: sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu mortuo, quem uiuere Paulus asserebat.

Agrippa rex, vel loco regis Agrippa in prouincijs fungebatur, et propterea rex etiam appellabatur: vel fortasse cum Nero occidentalibus partibus imperaret, Romæq; esset, ipse in orientalibus partibus rex erat.

Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstione, dice

bam: proficisci ne in Hierusalem uellet, atq; ibi de his iudicari. cum uero Paulus appellasset, ut custodiretur ad Augusti cognitionem, seruari ipsum iussi, quo ad Cæsarem ipsum mittam. Agrippa autem ad Festũ dixit, uolebam etiam ipse hominem audire. ille autem, cras, inquit, ipsum audies. Postero igitur die cũ Agrippa & Berenice multa cum ambitione aduenissent, ingressiq; essent auditorium cum tribunis, & uiris qui primarij erant in ciuitate: iubente Festo adductus est Paulus. et inquit Festus: Agrippa rex et oẽs qui simul adestis uiri, uidetis hũc? de hoc tota Iudæorũ multitudo interpellauerunt me acclamantes non oportere eũ amplius uiuere. ego uero cũ nihil dignũ morte ipsum egisse deprehenderim, et ipse hic Augustum appellarit, mittere ipsum decreui. de quo certum quid quod scribam Domino, nõ habeo. propterea produxi eum apud uos, & præcipue apud te rex Agrippa: ut inquisitione facta habeam quid scribam. absurdum enim mihi uidetur uinctum mittere, nisi etiam criminationes contra eum possim significare.

Augustum impropriè hic ꝓ rege ponit, quẽadmodum etiam Cæsarem, quem paulo inferius Dominum quoq; appellat, cum inquit: de quo certum quid quod Domino scribam, non habeo.

De defensione Pauli qua apud Agrippam usus est, ubi de religione sua, & uocatione ad euangelium agit: & nihil mali egisse ab Agrippa iudicatur. Cap. XXVI.

AGRIPPA *uero ad Paulũ, dixit: permittitur tibi, ut pro te ipso dicas. Tũc Paulus porrecta manu defensionẽ aggressus est. De omnibus quorum à Iudæis accusor rex Agrippa, beatum me ipsum existimaui, cum apud te defensurus me hodie sim, quem omnium quæ apud Iudæos sunt institutorum, & quæstionum peritum maxime esse scio. ideo precor, ut patienter me audias. Ac uitæ quidem meæ traductionẽ à iuuentute, à principio in gente mea Hierosolymis factam Iudæi omnes sciunt: cùm me ab origine præ noscant, si testificari uelint, iuxta exactißimam nostræ religionis sectam Pharisæũ uixisse. & nunc de spe mißionis quæ ad patres nostros à Deo. facta est, sto in iudicio. in quam quidem duodecim tribus nostræ in aßiduitate nocte & die seruientes sperant de uenire. de qua spe Agrippa rex à Iudæis accusor. Quid? incredibile iudicatur apud uos, si Deus mortuos suscitat? Ego quidem existimaueram aduersus nomen Iesu Nazareni oportere me multa cõtraria agere: id quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctos ego carceribus conclusi accepta à pontificibus potestate: & cum ipsi interficerentur, suffragiũ detuli, et per omnes synagogas sæpe ipsos puniens blasphema re cogebam. & supra modum furens in ipsos usq; etiã in externas urbes persequebar.* Sup.8.a

Duas de resurrectione rationes affert: vnam a prophetis sumptam, non producit tamen prophetam, sed ipsam Iudæorum opinionem: alterã

quæ validior etiam eſt, a re ipſa, ꝙ Chriſtus a mortuis ſuſcitatus alloquutus ipſum fuerit: atq; hanc a conſilio ſuo qđ propoſuerat, confirmat, priorem ſuam inſaniam commemorans. Prima ratio eſt: quid incredibile iudicatur apud vos, ſi Deus mortuos ſuſcitat? præſertim cum talis opinio non eſſet, niſi educati in talibus dogmatibus fuiſſent. Qđ vero prius inquit, quis non admitteret? cum ait, de ſpe hac accuſor a Iudæis, quæ apud ipſos commendatur, propter quam vouent, propter quam cultum Deo exhibent, vt ea potiantur.

Sup.9,a *In quibus cum Damaſcum proficiſcerer cum poteſtate & permißione à pontificibus, medio die o Rex in uia de cœlo ſupra ſplendorem ſolis circunfulſiſſe me lumen uidi, & qui mecum ſimul iter faciebant. Cumq; omnes nos in terram cecidiſſemus, audiui uocem ad me loquentem, & dicentem Hebræa lingua, Saul Saul quid me perſequeris? durum tibi eſt contra ſtimulos calcitrare. ego uero dixi: quis es Domine? ille dixit: Ego ſum Ieſus quem tu perſequeris. ſed ſurge, & conſiſte in pedes tuos. ad hoc enim apparui tibi, ut producerem te miniſtrũ & teſtem, & eorum quæ uidiſti, & eorum in quibus apparebo tibi: eripiens e populo & gentibus, ad quos te nunc mitto ad aperiendos oculos ipſorum, ut à tenebris ad lucem, & à poteſtate Satanæ ad Deum conuertantur: remißionemq; peccatorum, & ſortem inter ſanctificatos ex fide in me accipiant.*

Cum ex sensibilibus id qđ splendidissimum est, produxerit, neque comparare illi Iesu ipsius lumen potuerit: illud inquit, qđ admittere auditus hominis potest, superexcedere eum solarem lumen asserens.

Vnde Rex Agrippa non fui incredulus cœlesti apparitioni.

Apparitio, hoc est quę Grecę ὀπτασία dicitur, pura rei inspectio est, quæ hominem videlicet excedit. quam siquis in carne est, nisi aperti ei et detecti oculi fuerint, videre nullo modo potest.

Sed ijs qui Damasci erant, primum & Hierosolymis, in totamq; regionem Iudææ & gentibus denunciabam ut pœnitentiam agerent, & conuerterētur ad Deum digna pœnitentia opera agentes. Causa horum Iudæi me comprehensum in templo interficere tentabant. auxilium autem à Deo consequutus usq; ad hodiernum diē sto testificās et paruo et magno cuilibet, nihil dicens præter ea quæ prophetæ futura esse dixerunt, & Moyses: an paßibilis Christus, an primus ex resurrectione mortuorū lumen annunciaturus sit populo ex gentibus. Sup.21

Ne videatur ipse esse huiusce rei doctor, adducit prophetas et Moysem qui dicit, an passibilis sit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum &c. (an passibilis autē sit) dicit, p (φ passibilis sit.) Moyses, inquit, asserit, φ passibilis sit Christus, & primus ex resurrectione. primus. n.

ipse surrexit, non amplius moriturus. qui enim ab ipso vel discipulis, vel prophetis antea suscitati sunt, rursus sunt mortui, vsque ad vniuersale iudicium permansuri.

Hæc cum defendendo se diceret Paulus, Festus magna uoce insanis Paule, inquit: multæ te literæ in insaniam inducunt. Ipse autem non insanio, ait, præstantissime Feste, sed ueritatis et frugalitatis uerba loquor. scit enim de his rex, ad quem etiam libere & fidenter loquor. latere enim eum quicquam horum non credo: quippe cum in angulo minime factum hoc sit. Credis Rex Agrippa prophetis? Scio te credere.

Quia semper Regem alloquebatur Paulus, quasi turbatus quodã modo est Festus, cum videret eum tam fidenter & libere loqui: et ex indignatione, insanis, inquit. Sed Paulus causam refert, cur ad regem orationem conuerterit, ostendensque per totum orbem diuulgatum esse hoc dogma, non in angulo hoc factum esse inquit: hoc videlicet, quod de cruce, & resurrectione Christi prædicatur.

At Agrippa ad Paulum dixit, in breui mihi suades ut Christianus fiam. Paulus uero ait: precarer Deum ut et in breui, et in multo non solum te, uerum etiam omnes qui audiũt me, hodie fieri tales, qualis ego sum, exceptis uinculis his. Atque hæc cum dixisset ipse, surrexit Rex, & præses, & Berenice, & qui simul cum ipsis considebant. et recedentes dicebant inter se, ho-

minem eum nihil morte, aut uinculis dignum egisse. Agrippa autem Festo dixit: dimitti poterat homo hic, nisi Cæsarem appellasset.

In breui, id est, breui oratione, & paucis verbis, breuiq; doctrina, sine multo uidelicet labore, & sine assidua & lõga disputatione suscepta. Vnde etiam congruenter Paulus ad hanc sententiam respondet: precarer, inquit, Deum ut & in breui, & multo non solum te &c. qđ perinde est ac si dicat, nihil aliud studeo, q̃ vt omnes Christiani efficiantur, & hoc a Deo opto & precor. propterea ꝙ et paucis verbis, & multis, & cum labore & ex tempore prædicare fidem Christi paratus sum. labor siquidem et defatigatio in doctrina & prædicatione mihi nullo loco habetur: sed idem esse existimo siue defatiger, siue minime: siue multũ tẽpus prædicando, siue paucũ immorer, modo ad Christum conuerti aliquos videam: Atq; hęc dum dicit Paulus, simul & prõptitudinẽ suam, & feruorẽ præ se fert, & Agrippam inuitat, vt si plura etiã audire, lõgioriq; doctrina instrui velit, non modo non recusaturum ipsum esse cognoscat, sed adeo promptum & paratum futurum, vt id in optatis et votis habeat. Alio quoq; modo possumus hoc quod (ἐν ὀλίγῳ) dixit Agrippa, interpretari, id est, (in breui) vt non pro (paucis verbis) sed pro (ferè) & (parum abest) intelligatur: vt Agrippa quidem dixerit, parum abest, quin mihi suaseris, vt Christianus fiam: Paulus vero quippe & in diuinis & humanis rebus sicut quiuis alius, sapientissimus, ad

verbum magis q̃ ad ſenſum reſpiciēs id ad illud qđ vtile futurum erat, accommodarit: & ſubiũ xerit, precarer Deum vt et in breui & in multo, id eſt vt & in breui orationis diſſertatiõe ſi opus ſit, & in longa, Chriſtianus fieres. ſiue enim pau ca, ſiue multa verba requirantur, omnia facere pro tua ſalute paratus ſum: neq; pro tua ſolum ſed pro omnium etiam qui hic adſunt. Cum ve- ro addit (exceptis his vinculis) non id dicit quia vīcula deteſtet, ob eaq; erubeſcat: id. n. ipſi ſicut quodlibet aliud, gloriatione dignũ habebat: ſed ad opinionē aliorũ ſpectans ait, imbecillitatiq; eorum indulgēs, vtinā, inquit, omnes huiuſmo- di ſicut ego ſum, ſine vinculis tamen efficerent.

De nauigatione Pauli Romam periculis plurimis & ma ximis plena: ubi de ſpe ſalutis per angelum ſibi ſi- gnificata ſimul nauigantes monet: de nau- fragio eiuſdem. Cap. XXVII.

Poſteaquã uero iudicatũ eſt, ut abnauigaremus in Italiã, tradiderunt & Paulum & nonnullos
2.Cor.11.f *alios uinctos centurioni nomine Iulio cohortis Augu ſtæ. cum autē inſcendiſſemus nauim Adrumetinã ad lo ca Aſiæ nauigaturi, ſoluimus, nobiſcũq; Ariſtarchus Macedo Theſſalonicenſis aderat. Et ſequenti die Sido nē appulimus. cũq; Iulius humane ſe gereret erga Pau lũ, permiſit, ut ad amicos profectus curã ſui gereret. Inde cum ſoluiſſemus, ſubnauigauimus Cyprum, pro- pterea q̃ uenti erant contrarij. cũq; pelagus circa Cili ciam & Pamphyliam tranſiſſemus, in Myra Lyciæ appulimus. & illic inuenta naui Alexandrina quæ na*

uigabat in Italiam, centurio in eam nos imposuit. cumque tarde multis diebus nauigaremus, uixq; è regione Cnidi uenissemus, quia non permittebat nos uentus, Cretæ adnauigauimus iuxta Salmonē. uix eā prætenlegentes in locum quendam uenimus, qui pulchri portus uocatur, cui prope erat urbs Lasæa. Multo autem tempore transacto cum iam esset periculosa nauigatio, propterea q; ieiuniū quoq; iam præterierat, monebat Paulus, ipsis dicens. Viri, uideo cum iniuria & multo damno non solum oneris & nauis, uerum etiam animarum nostrarum futuram esse nauigationem. at centurio gubernatori, & nauclero credebat magis, quàm ijs quæ à Paulo dicebantur. Et cum ineptus esset portus ad hyemandum, pleriq; cōsilium inierunt ut inde etiam soluerent, si quo modo possent in Phœnicem deuenientes hyemare portum Cretæ qui ad africum & chorum respiciebat. Cum uero aspirasset auster, se propositi compotes effectos opinati, cum sol uissent Asson Cretam præternauigabant. Non multo post autem ingruit in ipsam uentus Typhonicus, qui Europrocellosus uocatur. cumq; ab eo correpta esset nauis, ita ut contra uentum respectare non ualeret, dediti ferebamur. atque insulam quādam paruam subterlapsi quæ uocatur Claude, uix potuimus obtinere scapham: qua sublata ad auxilia utebantur, succingentes nauim, & timentes ne in syrtim exciderent: summisso uase ita ferebamur. Cum uehementi autem tempestate agitarentur, sequenti die iacturam fecerunt:

& tertio proprijs manibus armamenta nauis proieci mus. cumq; neq; sol neq; stellæ per complures dies apparerent, tempestasq; non exigua ingrueret, sublata in posterum omnis spes salutis nobis erat. cumque multa inedia esset, tūc stans Paulus in medio ipsorum dixit. oportebat quidem o uiri, ut mihi obtemperātes e Creta minime solueretis, iniuriamq; hanc & damnum cō sequeremini. & in præsentia moneo, ut bono animo sitis. amißio enim animæ nulla erit ex uobis, præterquam nauis. astitit enim mihi nocte hac angelus Dei cuius sum, cui et seruio, dicens.

Ieiunium hic tempus ieiunij Iudæorum intelligit. inde enim multo tempore post pentecosten est egressus, vt sub ipsam ferè hyemē ad partes Cretæ deuenerit. Ecce prophetat etiam hic Paulus cum naufragium facturos esse ipsos dicit. licet enim id cum iactura vitæ alicuius non euenerit, vt ipse prædixerat, quantum tamen ad naturam rei attinet, euenisset, nisi Deus salutē ipsis præstitisset: qui effecit, vt propter Paulum reliqui quoq; fuerint seruati. Naufragium igitur ex occasione quia magna erat tempestas, contigit. atq; inde maius miraculum fuit, q̄ in ea procella ex medijs periculis & ipse Paulus, & propter ipsum reliqui erepti fuerint. Vt quātum ad hoc spectat, ipse minime mentitus sit. Centurio tamen fidem ijs quæ a Paulo dicebantur, non adhibebat, propterea q̄ peritis in nauigando magis q̄ vectori rei nauticę imperito credendum censebat. Hinc autem Paulus nos docet, peccatum

consilij esse non fortunæ. Esse enim naturale, vt periculum vnusquisq; fugiat, ipsa rei experiẽtia demonstrat, ne præceps quispiam feratur, cum res ipsa indubitatum periculum intentat. in manifestis enim fortuna & fatum dormit, aut si vigilat, nihil aduersus hominum voluntatẽ potest moliri. qua quidem voluntate illi res quæ in sua siţ sunt potestate, vtcunq; volunt, vltrocitroq; pertractant. Quemadmodum illi qui cum Paulo peregrinabantur. Ita enim ex proposito & voluntate agebãt, vt cum primum nacti idoneum ventum sunt, nauigationem læti absoluerint. Aduertendum autem, qđ hic inquit, nauim a vento correptam aduersus eum respectare non valuisse, quod Græce est ἀντοφθαλμεῖν.i. obuertere oculos, dictum de nauigio improprie fuisse. de hominibus enim & animalibus quę oculis prędita sunt, tãtummodo dici consueuit. Quapropter loquendi proprietas in scriptura non semp requirenda est.

Ne timeas Paule, Cæsari astare te oportet: & ecce condonauit tibi omnes Deus qui tecum nauigant. ideo bono animo estote uiri. Credo enim Deo ita esse futurum, sicut mihi dictum est. in insulam autem quãdam eijci nos oportet. Vbi uero quartadecima dies aduenit, & in Adria differebamur, circa mediam noctem accedere sibi regionem aliquam suspicabantur: & demissa bolide uiginti passus inuenerunt. & paululum inde digreßi, rursusq; bolide exploratione facta inuenerũt passus quindecim: timentesq; ne in aspe

ra aliqua loca eijcerētur, e puppi eiectis ancoris quatuor diem fieri optabant; Cū uero nautæ quærerent e naui effugere, & summisissent scapham in mare sub prætextu quasi e prora ancoras essent extenturi, Centurioni & militibus Paulus dixit: nisi hi manserint in naui, uos salui esse non potestis. tunc milites funibus scaphæ abscißis eam excidere permiserūt. Quoad uero dies aduentaret, hortabatur Paulus omnes ut cibum sumerent, dicens.

Hinc de fato & fortuna sermo falsus esse ostēditur. ecce enim nisi Pauli causa seruati fuissent, omnes in naui perijssent. Deus enim honori iusti hoc condonauit. atq; ita ob iustū impij viuunt. Interdum tamen econtrario fit, vt ante tempus ob vitium suū impius pereat, iuxta illud: ne im-
Eccl.7.c pius admodum sis, neq; durus efficiaris, ne in tēpore nō tuo pereas. Cum vero inquit (nisi hi mā serint in naui, salui vos esse non potestis) cum dispensatione dixit Paulus, vt ipsos videlicet retineret: ne prophetia intercideret. Milites autem Paulo statim paruerunt. vbi enim viderunt, se temeritate sua in pericula incidisse, obtemperare tūc ei cæperunt. nam si fato credidissent, q̄uis essent gentiles, neglecto Pauli consilio, abire nautas permisissent.

Quartusdecimus hodie dies est, ex quo expectantes ieiuni permansistis, nihilq; assumpsistis. Iccirco hortor uos cibum sumere: hoc enim pro uestra salute est. nullius enim uestrum capillus e capite peribit. Cumq;

hæc dixisset, accepto pane gratias egit Deo coram omnibus: cumq; eum fregisset, comedere cœpit. cæterique omnes alacres effecti etiam ipsi cibum sumpsere. eramus autem in naui omnes animæ ducentæ septuaginta sex. Saturati uero cibo nauim in mare frumentum eijcientes leuabant. Quando autem ortus est dies, terram non agnoscebant, sed sinum quendam animaduertebant habentem littus, in quod considerabant si possent nauim impellere: & sublatis ancoris committebant se mari simul laxatis iũcturis gubernaculorum. & attollentes artemonem ad spirantem auram cohibebant ad littus. cumq; in locum bimarem incidissent, impegerunt nauim: & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis à ui undarum absoluebatur. Consiliũ autem militum erat, ut uinctos interficerent, ne quispiam enatans effugeret. at centurio cum uellet seruare Paulum à consilio hoc ipsos deduxit: iußitq; eos qui possent natare, proijcientes se primos in terram exire: & reliquos alios in tabulis, alios in quibusdam quæ è naui erant. atq; ita effectum est, ut omnes in terram incolumes euaserint.

Consulit Paulus vt sumant cibum, et ipse primus id facit, vt non tam verbis q̃ re etiam suadeat. Hoc enim pro vestra salute est, inquit, id est comedere, ne fame scilicet pereatis, ad salutẽ vestram facit. Quippe cum ipsis cibi & comedendi cura alioqui non esset in maximo periculo constitutis. Sed vnde ipsis nauigantium nume

rus fuit exploratus: ex eo videlicet ꝙ fortasse, vt verisimile est, causam cur nauigarent, interrogarunt, atq; ita singula cognouerunt. Ex eo autem ꝙ prohibiti milites sunt, ne vinctos interficerēt, eos Paulo condonatos fuisse etiam manifestatur. propterea ꝙ ne Pauli prophetia intercideret, cēturio interfici aliquos non permisit, vt Paulum seruaret. id enim proculdubio causa Pauli effectum est.

De euasione in insulam Melitam, vbi morsus a vipera Paulus nihil mali est passus, & patrem Publii morbo dysenteriç laborantem sanat: deq; profectione eius Romam vsq;: deq; colloquutione & prædicatione cum Iudæis ibidem habita. Cap. XXVIII.

ET cum euasissemus, tunc cognouerumt Melitam insulam uocari. & Barbari non uulgarē nobis humanitatem exhibuerunt. accensa enim pyra omnes nos exceperunt, ob pluuiam quæ imminebat, et frigus. cum conuoluisset autem sarmentorum multitudinem Paulus, & in pyram iniecisset, uipera è calore egressa manum eius corripuit. ubi autem barbari pendere feram e manu eius uiderunt, inter se dicebāt: prorsus homicida est homo hic, quem è mari seruatū iustitia uiuere non permisit. at ille excussa fera in ignem, passus nihil male est. illi autem expectabant illum incensum iri, aut mortuum esse casurum. sed cum diu expectarent, & nihil uiderent absurdi ipsi contingere, mutata opinione deū esse illum dicebant. Circa locum autem illum erant prædia primario insulæ

nomine

homine Publio, qui cum suscepisset nos tres dies beni gne hospitio tractauit. Contigit autem ut pater Publij febribus & dysenteria oppressus cubaret. Ad quẽ cum intrasset Paulus, preces effudit, manibusq; impositis sanauit eum. Quod cum factum esset, reliqui etiã qui infirmitates habebant in insula, accedebant, & curabantur: qui multis quoq; honoribus nos affecerunt, & soluẽtibus, quæ erant necessaria, imposuerũt.

Vipera cum in manum Apostoli dentes iniecisset, & nullam peccati in ea mollitiem & laxi tatem inuenisset, statim resiluit, & in ignem sese proiecit, quasi pœnam a se exegerit, ꝙ nihil ad se pertinens corpus inuasisset. Nos vero bestias timemus, propterea ꝙ armatura virtutis muniti minime sumus. Cum vidissent igitur barbari indubitatam mortem Paulum ita fuisse elapsum, Deum ipsum esse existimabant: quippe cum eorum mos is sit, vt quem incredibile aliquod, ac mirandum facinus edere viderint, deum esse opinentur. Quemadmodum & antiquos deos appellabant, aut quia viribus præditi præcipuum aliquid ac supra q̃ ipsi possent, facerent: qualis Hercules fuisse perhibetur: aut quia præstigijs ac magia vsi homines in stuporem inducerent: cuiusmodi in Samaria Simonem fuisse dictum iam est.

Post tres autem menses soluimus in naui Alexandrina quæ in insula hyemauerat, insignita Geminis, & cum appulissemus Syracusas ibi dies tres perman-

ſimus. unde circumlegentes deuenimus Rhegium. & cum uno poſt die ſuperueniſſet auſter, altero Puteolos uenimus: ubi inuentis fratribus rogati ſumus manere apud ipſos ſeptē dies. atq; ita Romā peruenimus.

Mos ſemper ferè erat, vt in Alexandrinorum præcipue nauibus proræ tam a dextra, q̄ a ſiniſtra parte huiuſmodi picturis inſignitæ eſſent. Quoniam vero veriſimile eſt eo ꝙ eo tempore idolorum cultus celebrabatur, Geminos, id eſt, Caſtorem et Pollucem in ea fuiſſe pictos: ex hoc etiam poteſt intelligi nauim fuiſſe alienigenam, id eſt Idololatram. De hoc quoq; Eſaias inquit, expandentur in naui alienigena, mare ſimul diripient.

Et inde fratres cum audiſſent de nobis, obuiā nobis uſq; ad Appij forum & tres tabernas prodierunt: quibus uiſis Paulus gratias Deo egit, ac fiduciā ſumpſit. Cum ueniſſemus autem Romam cēturio uinctos principi exercitus tradidit. Paulo autem permiſſum eſt, ut per ſe ipſe maneret cum milite qui eum cuſtodiebat. effectum autem eſt, ut poſt dies tres Paulus primos ex Iudæis conuocarit. qui cum conueniſſent, ad eos dixit.

Loca quædam quę prope Romam erāt, ſignificat: alterum, quem quoniam Appij ſtatua erat inſignitus, Appij forum vocabatur. hucuſque enim vbi regū ſtatuæ collocatæ ſunt, fora apud Romanos dici conſueuerunt. tres tabernæ autem

alter locus erat, ita vocatus a tribus cauponis quæ ibi erant, in quibus obsonia iter facientibus venalia exponebantur: quas tabernas Romano idiomate nuncupant.

Viri fratres, ego cum nihil cõtrarium populo, uel cõsuetudinibus patrijs fecerim, uĩctus è Hierosolymis traditus in manus Romanorum sum. qui cũ de me inquisiuissent, dimittere uolebant, propterea quòd nulla mortis causa in me inerat. Sed cum cõtradicerent Iudæi, appellare Cæsarem coactus sum: non quòd habeã in quo gentem meam accusem. Ob hanc igitur causam uocaui uos, ut uiderẽ & alloquerer. Causa enim spei Israel catena hac circundatus sum.

Cum videret Paulus absurdum esse atq; infame omnino in iudicium duci, ac præcipue apud infideles, de vtrisq; sese excusat, vt nihil præoccupatum in animis ipsorum relinquat. ob hanc enim causam, inquit, volebam vos videre, ne liceret cuiq; postea me accusare. quæq; sibi euenerint, exponit, cum igitur vellem, inquiens, e manibus eorum effugere, appellare Cæsarem coactus sum: nõ quòd alijs afferre periculum velim, sed vt ipse id euitem.

Illi uero ad ipsum dixere. nos neq; literas à te è Iudæa accepimus, neque accedens quispiam ex fratribus annunciauit, aut loquutus de te quicquam mali est. postulamus autem à te audire quæ sentis. De secta enim hac exploratum nobis est, ubiq; ei contradici. Cum ue

ro statuissent ei diem, uenerunt ad ipsum in hospitalitatem complures, quibus exponebat testificās regnum Dei, suadensq; ipsis de Iesu & ex lege Moysis et pro phetis à matutino tempore usq; ad uesperam.

Priusq̃ Romam Paulus venisset, moniti fuerant Iudæi qui ibi erant, ne prędicationem Christi admitterent, neque hi soli, verum etiam qui vbiq; terrarum erant omnes. Cæterum id vnde pespicuum est? In veterum scriptis reperimus sacerdotes & scribas & presbyteros qui erant Hierosolymis, in omnes gentes Iudęis qui vbiq; erant, literas misisse: quibus doctrinam Christi calumniantes quasi aliena a Deo esset, pręcipiebant ne ipsam admitterent, id quod etiam prophetia Esaiæ videtur significare, quæ ait. Væ,
Esai.18.a terræ nauigiorum alæ. vltra Aethiopiæ fluuios mittens in mari obsides, & epistolas papyraceas supra aquam. quibus verbis significat propheta trans regionem quoq; Aethiopiæ, & extremas terrarum oras sonum improbitatis Iudæorum qui Iudæam habitabant, per quædam quasi volantia nauigia fuisse transmissum. Apostolosque ipsorũ papyraceas epistolas ferẽtes supra aquas, & mare nauigantes in omnes partes terræ discurrisse saluatoris nostri prædicationem calumniando. Apostolos autem, id est, missos ad hunc vsq; diem eos Iudæis appellare mos est, qui quotidianas a principibus suis literas ferunt.

Atque alij quidem credebant ijs quæ dicebantur, alij non credebāt. cumq; discordes inter se essent, disce

debant Paulo id unum dicente: Bene spiritum sanctũ per Esaiam prophetam ad patres nostros loquutum fuisse, cum diceret. Vade ad populum hunc, & dic. Auditu audietis & non percipietis, & inspicientes inspicietis, & non uidebitis. incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audiuerunt, & oculis suis conniuerunt, ne forte oculis uideant, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, et sanem eos. Notum igitur uobis sit, salutare Dei missum ad gentes fuisse, ipsi uero etiam audient. Et cum hæc dixisset, abierũt Iudæi multam inter se habentes disceptationem. Mansit autem Paulus biennio toto in propria conductione: & admittebat omnes qui ingrediebantur ad ipsum, regnum Dei prædicans, & cum omni fiducia sine ulla prohibitione de Domino Iesu docens.

Esa.6.c Mat.13.b Mar.4.b Luc.8.f Ioan.12.f Rom.11.b

Hic Paulus cũ inquit, spiritum sanctum per Esaiam loquutum fuisse, ijs qui ministrum esse patris spiritum sanctum dicunt, opportunum ictum infert, et manifeste ipsos refutat. Dominũ enim sedentem in solio sublimi et elato, quem vidit Esaias, spiritum sanctum hic vocat: quippe cum eiusdem cum patre & filio substantiæ sit, æqualisq; potestatis sit particeps. Atq; hoc diuinitus dixisse prophetam de ijs ostendit, quæ ad Iesum pertinent. propterea ꝙ populus ille Iesu verba audiuit, et non percepit, et cum inspiceret prodigia & miracula quæ ab ipso efficiebantur, nõ videbat, nam cum ad futurum tempus dictũ

hoc refert,atq; applicat, ad posteriora tempora ea quæ prophetabantur, referri ostendit. Vide autem exquisitā spiritus loquutionē. non enim dixit,non inspicietis,sed inspicietis,& non videbitis:neq;, non audietis,sed audietis & non percipietis. Ipsi sibi ipsis abstulerūt primum aures, eas obturando:oculos,eis conniuēdo: cor,graue atq; obtusum sibi id reddendo. non enim solum non audiuerunt, verum etiam grauiter audiuerunt,id est,obtuse & crasse: atque hoc fecerunt, inquit,ne forte conuertantur,& sanē eos:ingentem eorum malitiam ostendens, quippe qui studiose ac dedita opera a vero sese auerterint. hoc autem inquit,vt ipsos attrahat,& alliciat ad veritatem; ostendatq; si sese voluerint conuertere, sanaturum esse ipsos Deum. Aduertendum autem hucusq; Lucam de Paulo in gestis Apostolorum narrasse ea quibus ipse interfuit, quippe cum eo ipso tempore librum conscripserit, & quæ sequutura essēt: postea ignorarit,vt de martyrio eius nihil potuerit commemorare,cum nihil dum contigisset quicpiam. Romæ enim Paulo relicto Lucas & Aristarchus abierunt. Eusebius autem sequentium temporum gesta diligenter persequutus, Paulum refert cum apud Neronem se defendisset,ab eoq; fuisset absolutus, rursus ad prædicatiōis ministerium fuisse profectū, atque alios decem annos euangelizasse. Cum vero ad summam insaniā deuenisset postea Nero, ad Apostolorum cædes fuisse incitatum, Paulūque accersitum anno post saluatoris passionem trigesimo sexto,sui regni vero tertio decimo,gla

dio detruncari iussit. Sunt igitur a nono decimo anno Tiberij Cæsaris, & secundo a passione Domini ex quo prædicare euangelium cœpit, vsque ad eiusdem Tiberij vigesimum secundum anni quatuor: & Imperij Caij sunt similiter anni quatuor: & Claudij anni quatuordecim: cui succedens Nero anno sui Imperij tertio decimo Apostolum interfecit. Est ergo totum prædicationis Pauli tempus, anni primum viginti & vnus: & duo alij anni, quibus in carcere Cęsareę fuit: præterea quibus Romæ degit, priores duo anni: postremo, vltimi decem: vt omnes anni a vocatione eius vsque ad consummationem quinque & triginta: a Saluatoris passione sex & triginta euadant. Paucis enim diebus post Domini assumptionem, eligunt Apostoli ad ministerium Stephanum & collegas. Deinde statim Stephanum lapidatum fuisse deprehendimus, & Paulũ cædi eius consensisse. qui cum paulo post Damascum prosisceretur, vt sanctos qui ibi erant, interficeret & vinciret, in medio itinere vocatus a Deo fuit: vt parum consumptum ex anno eo fuerit. Statim enim vbi nonum decimum regni sui Tiberius Cęsar annum inijt, cœpit prædicare, & tertio decimo Neronis truncato capite vitam finiuit.

Actorum Apostolorum finis.

EXPLANATIO VETERVM Sanctorum Patrum, ab OECumenio ex diuersis commentarijs collecta, atque in compendium redacta,

IN EPISTOLAS CATHOLICAS, quas canonicas vocant.

IOANNE BERNARDO FELICIANO INTERPRETE.

CATHOLICAE dicuntur hę epistolæ, id est vniuersales, propterea ꝙ non determinate genti alicui vni, aut ciuitati, sicut Romanis, aut Corīthijs a diuo Paulo: sed fidelibus in vniuersum, siue Iudæis qui in dispersione erāt omnibus, vt etiam a diuo Petro, siue etiam cunctis Christianis qui sub eandem fidem referebantur, scriptæ sunt.

IACOBI CATHOLICAE epistolæ argumentum.

EPISTOLAM hanc ijs scribit Iacobus, qui ex duodecim tribubus dispersi erant, & in Dominum nostrum Iesum

Christum crediderant: qua eos docet de diuersitate tentationem, quæ a Deo, quæ a propria hominum concupiscentia eueniant: & non verbis tantum, sed re quoq; & opere ostendendam esse fidem: neq; auditores, verum effectores legis iustificari. Tum de diuitibus monet, ne in ecclesiis pauperibus anteponantur, sed potius tãq̃ superbi increpẽtur. Tum eos qui iniurijs afficiuntur, consolatur atq; hortatur, vt vsq; ad aduentm iudicis patienter ferant, tolerantiæ vtilitatem ex Iob producto exemplo manifestans. Postremo ad ęgrotantes aduocandos presbyteros docet, studendumq; vt errantes ad veritatem reducantur: eius enim rei mercedem a Domino peccatorum remissionẽ accepturos nos esse: atq; ita epistolam concludit.

Capita Iacobi epistolæ.

De patientia & fide non hæsitante, & humilitate erga proximum: de tẽtatione nostra, & quę ex ipsa eueniant: & Deum non esse eius auctorem: siquid enim boni habemus, ex ipso esse: de mansuetudine & castitate et bona actione: de auditore & effectore verbi, & vera religione. Cap. 1.

De charitate erga vnumquemq; absq; acceptione personarum: non ex fide sola, sed ex operibus quoq; hominem iustificari. Cap. 2.

IACOBI EPISTOLA CATHOLICA.

De patientia & fide non hæsitante, & humilitate erga proximum: de tentatione nostra,& quæ ex ipsa eueniant:& Deum nõ esse eius auctorẽ: si quid enim boni habemus,ex ipso esse: de mansuetudine & castitate & bona actione:de auditore,& effectore uerbi , & uera religione. Cap. I.

IACOBVS *Dei et Domini Iesu Christi seruus duodecim tribubus quæ in dispersione sunt, salutem.*

Dei, patris: Domini, filij. si ex æquo autẽ & patris & filij seruus est, filius æqualis patri est et substãtia,& operatione. Cum autem Domini Apostoli supra omnem mundanam dignitatem gloriarentur, q Christi serui essent: id quasi insigne sui & loquendo, & scribendo, & docendo præferre consueuerunt.

Omne gaudiũ existimate fratres mei,cum in uarias tentationes incideritis.

Dolorem ob Deum susceptum, et tentationes has laudabiles & gaudio dignas asserit: quippe cum firmũ vinculum sint, & charitatis & compunctionis incremẽtum. Vnde illud etiam dictũ est: Fili, si ad seruiendum Domino accedis, animum tuum ad tentationem præparato. Et Christus quoque, in mundo, inquit, oppressionem habebitis, sed confidite. et, angusta & oppressa via est, quæ ad vitam deducit. non enim fieri potest, vt sine exercitatione vel mundanas, vel diuinas coronas consequamur. Modeste autem se gerens non filios, sed fratres vocat. Tentationes vero probis ac sanctis viris gaudij omnis in causa ꝑpterea sunt, quia probationem eorum faciunt manifestam: probatio autem ad opus perfectum deducit. Sed dicet quispiam, si hoc tentationum opus est, vt perfecti efficiamur: quo modo deprecari Deum nos docet Christus in oratione ne in tentationem inducamur? Ad hoc dicimus, duplex esse tentationũ genus: alteras, quæ a nobis originem habent, alteras, quæ a Deo exercitationis causa & declarationis, comprobationisque nostræ nobis inferuntur: atque eas quæ a nobis principium habent, in duas partes etiam ipsas distingui: alterasque earum esse, quæ ex temeraria fortitudine eueniunt, quæ audacia vocatur: quã cauendam a nobis esse Dominus monet: quippe cum licet spiritus promptus sit, inter certamina tamen plerunque alacritas extinguatur, neque in bonum ijs qui ea vtuntur, euadat. alteræ tentationes sunt, quæ ex peccato inducuntur, sicut fuit Sodomitis pernicies, et internicio. has vt sine

Eccle.2 a | Ioan. 16 g | Matth.7 b | Matth.6 b | Gen.19 b

peccato vitam traducẽdo euitemus, summa ope enitendum est. Nam quæ a Deo inferuntur, vt
Iob.1 b
Gene.22 a Iob, vt Abraham, & cæteris huiusmodi, eæ non solum fugiendæ nobis non sunt, sed quatenus fieri potest, per patientiam & gratiarum actionem sunt appetendæ. Deus enim cum tentat, in vtilitatem & comprobationem eius qui tentatur, facere id consueuit. Varias autem tentationes dicit, propterea ꝙ sicut diximus, aliæ a Deo, a nobis aliæ eueniunt.

Roma. 5 a *Id scientes probationem fidei uestræ patiẽtiã efficere.*

Probationem iudicationem & exploratione̅ & puritatem appellat: sicut & illud, argentum
Psal. 11 b ignitum probatum terræ. Sed quo pacto probatio patientiam efficit? Quia uidelicet fides ea quæ in patientia & tolerantia illatarum sibi tentationum perseuerat, pura esse deprehenditur, et probatur. Fidelis enim uere hominis est cum tolerantia & gratiarum actione huiusmodi calamitatũ euentus suscipere. Id quod Iob in omnibus gratias agens faciebat.
Iob.1 d

Patientia uero opus perfectum habeat, ut sitis perfecti & integri in nulla re deficientes.

Non dixit (patientiam opus perfectum habere) definitiue, sed imperatiue (habeat) propterea quòd non hæc dicit, ut uirtutem quæ iam sit, manifestet: sed qualis esse debeat quæ acquiritur, sanciat.

Si cui autem uestrum deest sapientia, petat ab eo qui dat Deo omnibus simpliciter, & non exprobrat: & dabitur ei:

Causam perfecti operis esse sapientiã inquit. Quoniam autem probationem fidei & patientiam in tentationibus non quorũlibet esse hominum nouit, sed eorum qui apud Deum sunt sapientes: iccirco ad sapientiæ petitionẽ eos qui hæc exequi cupiunt, inducit atque incitat.

Petat autem in fide, nihil hæsitans. Mat.7.a & 21 c Mar.11.c Luc.11 b Ioan.16 b. & 16 c.f

Si credit, petat: si hæsitat & dubitat, ne petat. nam qui diffidit se accepturum esse, proculdubio non accipiet.

Qui enim hæsitat, fluctui maris similis est, qui uento impellitur, & iactatur.

Qui hæsitat, anceps cum sit & ambiguus, in petitionibus suis parum perseuerat, & statim recedit, non secus atque unda à uento agitata: atque id facit ex arrogantia & superbia. cito enim deficit, atque animum despondet, si è uestigio ea quę petit, euenire sibi non uideat: quippe qui de se magnum quid cogitet, seque non indignum putet, qui frustretur petitione. Huic contrarius humilis est.

Ne enim putet homo is se accepturum quicquam à Domino esse.

Homo is, qui cum arrogantia & superbia ui

delicet petit. Aufer abs te duplicitatē, ambiguitatēq; animi, & nihil omnino à Deo petere dubites. neque tecum hæc cogites: quo modo petere aliquid à Domino, & accipere possum, cũ tam multa contra ipsum peccata commiserim? ne hæc consideres: sed ex toto corde ad Dominum conuertaris, & pete ab ipso absque ulla dubitatione, & misericordiam eius cognosces, qui non te deseret, sed petitionem animæ tuæ exequetur. quippe cum non sit Deus quemadmodum homines, qui sibi illatarum iniuriarũ sunt memores: sed clemens erga creaturam suam, & misericors.

Vir duplici animo, in omnibus uijs suis inconstans est.

Virum duplici animo: id est δίψυχον quasi bianimem dicas, uirum dubium & instabilem uocat, qui neq; ad futura, neque ad præsentia firmiter, ac constãter se habet: sed huc & illuc agitur, & circunfertur, & modo futuris, modo præsentibus animum adhibet. Huiusmodi hominē tũ fluctuationi, & procellæ maris assimulauit, quę firmitatē & stabilitatē in se nullã habet: tũ flori herbarũ paulo inferius cõparabit, qui neq; ipse multũ ꝑdurat. sed simul atq; ortus fuerit sol, flaccescit, atque effluit. Dicitur autem homo duplici animo: id est δίψυχος, qui neque ad futurã uitam satis est firmatus. anima enim. i. ψυχὴ uita
Iob. 2 b quoque appellatur: ut ibi, omnia quæ habet homo, pro anima sua dabit. Vias autem uocat animi

mi motiones, quibus spes siue bonæ, siue malæ fuerint, librantur ac suspenduntur. Sed quoniã bonorum omnium consequutricem humilitatẽ esse cognoscit, ita ut sine ea nihil iusti, & sancti perfici queat, propterea subiungit.

Glorietur autẽ frater humilis, in sublimitate sua.

Vbi fluctui à uento agitato hæsitantem comparauit: sicut enim ille à uentis inflatus tollitur, & citius quàm ad tumorem integrum peruenerit, subsidit, & sternitur: ita qui dubitat, ex arrogantia & superbia ad nullam rem opportunam & honestam petitiones suas stabilit, ac confirmat: postea quo modo se gerere debeat qui petit, declarat, perinde ac si ita dicat. Qui petere aliquid uult, primum id aduertat, ut opportuna & honesta petat, in quibus nulla esse frustratio possit: cuiusmodi est regnũ Dei, & iustitia: Deinde in eorum petitione perseueret: & non ubi paululum fuerit precatus, statim recedat, arrogantis enim id est, sed in humiliatione perseuerandò expectet: propterea quòd ex humiliatione hac erga Deum bonum omne nobis euenit.

Diues autem, in humiliatione sua. quoniam sicut flos fœni præteribit. ortus enim est sol cum æstu, & exiccauit fœnum, & flos eius decidit. Eccle.14 c Esa.40 b 1.Pet.1.d

Diuitem eum dicit qui superciliosus sit & superbus, quem etiam humilem uocat, utpote qui dum sustollitur, deprimatur. Oportebat quidem dicere, ut consentanea superioribus esset oratio:

Diues autem erubescat & confundatur in humiliatione sua: sed quia minime molestus esse studet, uerbum id prætermisit. non comparat autẽ hunc fœno, sed flori ipsius fœni, ut breuem prorsus ac momentaneam floriditatem eius ostẽdat.

Et decor faciei eius perijt: sic & diues in itineribus suis marcescet.

Facies improprie hic dicta est, quæ Græce πρόσωπον dicitur. nam de solo homine proprie dici consueuit, nõ de alijs animalibus: sed de quadrupedibus rictus, de auibus rostrũ appellatur. itinera autem diuitis traductiones eius, & administrationes in ꝓspera fortuna uocat, inter quas insperato in infortuniorum mutationem delabitur.

Iob. 5. c *Beatus uir qui tentationem sustinet, quia probatus effectus coronam uitæ accipiet, quam promisit Dominus ijs qui ipsum diligunt.*

Videtur beatus hic apostolus cum absolute atq; indistincte de tẽtationibus loquutus fuisset, ubi inquit: omne gaudium existimate, cum in uarias tentationes incideritis: deinde orationis Domini recordatus fuisse, qua docemur precari ne incidamus in tentationes: atque iccirco resumit ex antedictis orationem, & declarat, quæ à Deo tentatio sit, quæ uidelicet gaudij summi est effectrix: quæ item à nobis sponte suscipiatur. Cæterum recte se habet, ut Dominus & Deus Iesus Christus ad imbecillitatem naturæ humanæ spectans tentationes deprecari consuluerit, cum

adhuc discipuli essent imperfectiores: id quod in aliĳs multis fecit, cum in aliud tempus quæ erant perfectiora: subinde differret. Posteaq̃ uero et ex eius resurrectionis, & in cœlum assumptionis cognitione natura nostra infirma corroborata est, frater eius non amplius timendas esse tentationes monet: vtpote cum posthac passionibus Christi confirmati omnem tentationũ insultum vincere, ac debellare valeamus. Cum vero duplices sint, vt diximus, tentationes, tolerãtia, ac patientia in vtrisque confert: in ĳs quæ à Deo missæ sunt, fit vt declarationem, & comprobationem postea consequamur: vt Abraham. in ĳs quæ à nobis accersuntur, si cum gratiarũ actione sustinentur, id quasi peccatorum recompensationis loco habet. Qui enim sua agnoscit principium salutis in se inĳcit, & in formam iusti se ipsum assimulat, ac fingit. Siquidem vir iustus in prima loquutione se ipsum accusat. Pro.18.c

Nemo qui tentatur, dicat se a Deo tentari. Deus enim neq; tentari malis potest, neq; ipse quempiam tentat. Sed unusquisq; tentatur, dum a propria concupiscentia extrahitur, & allicitur. Deinde concupiscentia ubi concepit, parit peccatum: peccatum uero perfectum mortem procreat.

Si duplices sunt tentationes, vt diximus, quo pacto hic tentationum omnium causam à Deo videtur remouere, ac reĳcere? Sed animaduertendum est, non dixisse hic (qui tẽtatus est) sed (qui tentatur) qui enim sibi ipsi ex peccatis & in-

temperantia exhibet tentationes, ita vt in assidua animi fluctuatione sit, & turbatione, eum non à Deo tentari, sed à propria concupiscẽtia inquit. Nam qui illatam à Deo tentationem vicit, tutiorem ac securiorem se ipsum reddidit, vt postea tentationibus præsertim ijs quæ ab ipso excitantur, inexpugnabilis sit. Ad modestiorem enim uitam & tolerantiorem redactus fontem ipsum sibi tentationum obstruxit: atque in reliquum tempus tẽtationibus liber permanet. Deus autem neque tentari malis potest. quemadmodũ enim ille inquit, licet à nostris externus: Numen & Deus, neque ipse molestias habet, neque alijs exhibet. quippe cum omnia hæc mala circa mortalem & terrestrem naturam uersent, in qua alteratio & mutatio, unde natura nostra initium habuit, conspicitur. Cupiditas autem, & peccatum, & quæ ex eo oritur mors, gradus quidam humanæ perditionis sunt. concupiscentia enim vbi locum nacta est, et sedem in animo nostro vacuam reperit, peccatum creat: peccatum postea mortem parit; nisi ea ex animo nostro penitus eradicata secundæ uitæ nobis initiũ fecerimus.

Ne erretis fratres mei dilecti. omnis datio bona, et omne donum perfectum desuper est, descendens a patre luminum.

Posteaquam diuinam naturam satis demonstrauit, neque ipsam idoneam esse vt tentetur, neq; alijs tẽtationes exhibere: appellat enim hic tentationes cogitationes eas quæ constantiam

& tranquillitatē animi confundunt, ac turbant. nam quæ à Deo mittuntur, tentationes non turbare, sed sedare animum atq; illustrare consueuerunt, ità vt pulchritudinē eius apud plerosq; alios etiam celebrem, atq; admirabilem reddāt: posteaq; igitur mala non exhibere Deum ostendit, subiūgit omne bonum perfectum à Deo esse, qui pater luminum est, & illustrationis: eo q; quæ à nobis afferuntur, ea neque perfectionē nisi cū multa imperfectione cōiunctam habeāt, neque animam illuminent. quo modo enim esse perfectum potest id, quod ab illis proficiscitur, qui eatenus fiunt perfecti, quatenus progrediuntur? & vix multo cum labore deformitatem ex generatione contractam expurgantes, ad illustrationem diuinam perueniunt?

Apud quem non est uicißitudo, aut moutationis adumbratio.

Ipse enim clamat per prophetam: ego sum, & non immutor. quod uero inquit (mutationis adumbratio) id significat, ne suspicione quidem tenus vllam in eo esse alterationem. Mal.3.b

Volens procreauit nos uerbo ueritatis, ut essemus creaturarum suarum primitiæ quædam.

Volens, inquit, aduersus eos qui mundū hūc fortuito & ex sese necessario constitisse nugantur. nam cum dixisset (apud quem non est vicissitudo) atque ex eo Deum mutatione omni carere ostendisset, subiungit, uolens ipse Deus .i. vo

luntarie nos procreauit. & nos sumus mutationibus obnoxij. si enim sumus procreati, alterationibus quoque obnoxios nos esse manifestum est. Quo pacto enim carere alteratiõe id potest, quod ex eo quod non erat, ex alteratione in esse productum est? Quia uero dixerat (procreauit nos) ne quispiam existimare posset filium etiam simili modo vt nos, Deum progenuisse, addidit (verbo veritatis.) omnia enim, vt diuus Ioan-
Ioan. 1. a nes inquit, per filium facta sunt. ꝙ si per ueritatis verbum producti in uitam sumus, & esse ipsum à uerbo habemus, congeniti esse illi a quo sumus, nullo modo possumus. Nos autem procreauit, inquit, ut essemus primitiæ: id est primi atque honoratissimi inter creaturas eius. creaturas autem hic visibiles tãtum res creatas vocat.

Quare fratres mei dilecti, sit omnis homo uelox
Pro. 17. d *ad audiendum, tardus ad loquendum: tardus item ad iram. ira enim uiri iustitiam Dei non efficit.*

Velocitas hæc non ad simplicem auditionem refertur, sed ad operosam auditionem, cũ simul atque audiuit aliquis, ad ea quæ imperata sunt, aggredienda incitatur. intelligit enim de eo qui studiose ita ijs quæ dicuntur, aures adhibet, vt ad opere ea implenda prõptum se præstet. Quẽadmodũ econtrario tardum eum uocat, qui differẽdo semper tarde se gerit, & prorsus ab aggressione rei interdum se abstinet. Ideo ad diuinorũ mandatorum disciplinam, celeritatem: ad ea quorum periculosa tractatio est, tarditatem præci-

pit. Periculosum autem est loqui, & irasci. nam & temeraria loquutio, & inconsiderata ira non in bonum finem quandoque euadere consueuit. Vnde etiam diuinus quidam uir inquit: eum qui loquutus est, sæpe pœnituit: qui tacuit, nunquã. Et beatus etiam Dauid, irascimini, inquit, & ne peccetis: id est, ne irascentes statim furorem qui ab ira suggerit, effundatis. Quibus consentanea etiam hæc sunt. Nam & in loquendo tarditas, et in irascendo lentitudo efficit, vt ad rectũ & opportunum opus cunctando reducamur: atq; ex consideratione quæ per moram fit, concitatus animi impetus vel omnino resoluatur: vel sicut res postulat, cohibeatur ac moderetur. & præcipue iræ, quæ cum inconsiderate effertur, e iustitia Dei nos exturbat. ꝓpterea enim causam hãc subiungit, ira, inquiens, uiri iustitiam Dei non efficit. Nam si iustitia est habitus in anima nostra, qui quod vnicuiq; conuenit, pro dignitate distribuit: ira autem, vt scriptura inquit, prudẽtes etiam ipsos perdit: qui fieri potest, vt quæ nimia perturbatione mentem obtenebrando prudentes etiam perdit, virtutem illam constituat, quæ iusto cum iudicio vnicuiq; distribuit quod suum est? Vult igitur, vt dupliciter tarditatem exerceamus, & in loquendo videlicet, & irascẽdo. quippe cum facere cunctatio soleat, vt ab incitatione atque impetu abstineamus.

Psal. 4.c

Pro. 15.a

Propterea deposita omni sorde, & redundãtia uitij, in mansuetudine admittite insitum uerbum, quod saluas facere animas uestras potest.

Vbi dixit (sordes) subiungit (& redundantia vitij) vt significet, si quis sæpe in sordem aliquã incidit, eum debere statim ab ea se abstrahere, et non immorari & redundare in ea: ne si inueterauerit, ex consuetudine stabilius vitium, atq; inhærentius reddat: cum ea quæ assidue nobis & abundanter fiunt, in naturam euadere, id est naturæ habitum acquirere consueuerint. In mãsuetud:ne, autem inquit, quia in tranquillitate non in turbatione & tumultu doctrina admittitur. Insitum autem verbum: id est λόγον, quod Græce tam verbum quàm rationem significat, ratione hic appellat, quã quod melius est, ab eo quod est peius, discernitur: quia etiam λογικοὶ: id est rationales & sumus & dicimur.

Mat. 7. d Ro. 2. b *Estote autem effectores uerbi, & non auditores tantum fallentes uosmetipsos.*

Quia scit eos etiam qui diligenter admodũ verbum audiunt, sæpenumero etiam inter audiẽdum feruorem illum solere extinguere, ideo hæc subiungit, quasi ita consulat: ne in audiendo tantummodo studium & diligentiam præ uobis feratis, sed in agendo multo magis. Quod autem inquit fallẽtes: id est παραλογιζόμενοι. i. rationibus, et captionibus seducẽtes, idẽ est qđ decipientes.

Quoniam si quis auditor uerbi est, & non effector, is similis uiro est, qui faciem generationis su in speculo contemplatur.

Cum quis per legem se ipsum agnoscit, fac

is generationis suæ cōtemplatūr. per legem enim quales nati sumus, cognoscentes, q̄ absolutos & perfectos spiritualis lex regenerationis lauacro nos reddat, consideramus. deinde cūm per actionem in spectatione hac non persternus, fit, vt gratię etiam ipsius acceptę obliuiscamur. qui enim actionibus prauis sese dedit, neque se beneficijs à Deo fuisse affectum meminit, si enim meminisset se adoptatum in filium, & iustificatū, & sanctificatū à Deo fuisse, quæ spiritualia profectò dona sunt: nequaquā operibus quæ irritam gratiam faciunt, sese dederet.

Contemplatus enim se ipsum est, & abijt. & statim oblitus est, qualis erat.

A materiali hoc speculo ad intellectualē orationem transfert, cum tamen redditionem nullā comparationi huic subiungat. integra enim atq; explicata comparatio in hūc modum fieri debebat: Si quis auditor uerbi est, & non effector, is similis viro est, qui faciē generationis suæ in speculo contemplatur. sicut enim ille contemplatus seipsum, abijt, & statim oblitus est, qualis erat: sic iste qui per legem Moysis cur natus sit, considerauit, vt gloriam Dei videlicet cōsequatur, & ad imaginem eius qui ipsum creauit, postea vbi id fecit, nihil ex ijs quæ considerauit, operatus est: sed eodem modo quo ille, circa considerationem est affectus. Hoc pacto uti oratione oportebat. Sed non temere tamen Domini discipulus Iacobus concise & breuiter omnia loquitur, ut pote concisi & abbreuiati verbi discipulus: si- Rom. 9.

mul, vt auditorem colligat, & ad hæc non negligenter audienda attentum ac studiosum reddat.

Qui uero prospexit in legem perfectam quæ est libertatis, & permansit, hic cum non auditor obliuionis, sed operis effector euaserit: is beatus in effectione sua erit.

Qui prospexit, dixit, id est, παρακύψας, quasi qui transpexit per transitum: & non qui ingressus est: propterea ꝙ spiritualis lex cũ vndequaq; expetibilis sit & admirabilis, vel ex ipso breui occursu allicere ac perficere homines solet: cũq; perfecta & in omnibus absoluta ab omni dubitatione circa ipsam hominem remoueat, vt persistat in ijs quę contemplatus quispiam est, etiã persuadet. Addit autem (perfectam) eo ꝙ Iudæi de obseruationibus legis gloriabantur, seq; in ijs omnia quæ ad Dei pietatem spectabant, exequi existimabant: in ijsq; solis uersantes sicut se sibi perfectionem comparare opinabantur, ita reliquos homines contemptu & exprobratione ꝓsequebantur. Quemadmodum ex Pharisæo ꝓspicuum est, & ijs quæ in euangelio arroganter loquitur. Hanc opinionem vt reprimat beatus Iacobus, hæc inquit. Nam cum operum effectoris mentionem fecisset, eumque beatum prædicasset: statim malum id ac vitium qđ apud plerosque in effectione oboriri solet, corrigit, atque ait. Ne existimes tu qui beatitudinem ex effectione legis es consequutus, solam eam esse quæ te aceptum Deo reddat; non enim est. Sed ille gra-

Luc.18.b

tus Deo est, qui & facit legis opera, & alijs non exprobrat, neque insolēter & inhumane erga cognatos suos se gerit. Præterea vbi dixit (legem perfectam) addit (quæ est libertatis) vt libertatē eius præcipue celebret, insignemque faciat. Lex enim Christi cum a seruitute nos omnium carnalium auocet, a sabbatismis, a circuncisione, ab alijs purificationibus & ceremonijs, in libertate & relaxatione horum omnium hominem constituit: & ob libertatē, eiusq; suauitatem ita allicit, vt attentus & studiosus effectus obliuione, q̃ honesta omnia labefactat, ac turbat, omni prorsus vacet. Quippe cum nihil sit, quod ad rei alicui ita incumbendum inducat, q̃ cum quis se in ea liberum & omni seruitute absolutum conspexerit. Hunc etiam beatum esse prædicat. Auditioni autem adiunxit obliuionem, cum inquit (auditor obliuionis) eo q; si auditio effectiōe caruerit, nullum negocium est, quin obliuio etiam subsequatur: cum ociosa auditio, & sine opere permanserit.

Si quis uidetur esse religiosus inter uos non refrenans linguam suam, sed cor suum decipiens: huius uana religio est.

Religio, quam θρησκείαν Græce dicit, amplius quid q̃ fides, videtur continere. arcanorum enim quorundam cognitionem, & eorum quæ in fide considerātur, firmitatem ac stabilitatem nomen ipsum significat. Vnde etiam beatus Iacobus nunc verbo hoc est vsus, θρῆσκος, inquiens, id est, religiosus, perinde ac si dicat: cognitorem ar-

canorum quæ in lege sunt, & exactum obseruatorem te putas? quo pacto? cum linguam refrenare nescias, & contra proximum loquaris, & superbe viuens nemini indigenti miserearis? cum lex non modo contra proximum loquentem nõ admittat, verum etiam inimicis misereri iubeat, vt sicui etiam ex inimicis iumentum sub pondere grauatũ ceciderit, ei opem ferre quoque præcipiat. Si igitur esse religiosus vis, non in cognitione legis, sed in effectione religionem præ te feras: id autem est proximis atque alijs hominibus misereri. misericordia enim erga proximum est, quæ similes nos Deo facit. Estote enim, inqit, misericordes, sicut & pater vester cœlestis misericors est. atque hęc misericordia in personarum acceptione non sit: siquidem neque ipse Deus diuisa sua beneficia exhibet, sed indistincte omnibus, diuitibus, pauperibus, prauis, bonis bene facit. Refrenans, autem inquit, id est coercens et cohibens: & non ex opinione quam de se habet, quasi effector legis sit, conscientiam suam decipiens: id enim hic cor videtur significare. sicut etiam ibi, cor contritum & humiliatum.

Exo. 23. a

Luc. 6. c

Psal. 50. d

Religio pura & immaculata apud Deum & patrem hæc est: inuisere pupillos & uiduas in afflictatione ipsorum.

Fortasse dicet quispiam, si testamenti Christi doctor est Iacobus, cur nunc non tollit ea quæ sunt legis, sed magis extollit & laudat, dum eos qui in legis religione versantur, non modo non

reprehendit, & ab obseruatione legis non remouet, sed admittit atque approbat: cui respondendum est, Apostolum introductionis in modum ipsos alloqui, & imbecillitati ipsorum aliquantulum indulgere: ne si a principio & primo ingressu legem sustulerit, nouitate doctrinæ fastidientes, & non credentes retrocedere cogat: sed cum dispensatione quadam tractare rem: vt legalibus ceremonijs cedendo quātum ad nouum testamentum nulla peruenire læsio poterat: quid enim sabbatismus, aut ieiunium, aut abstinentia a cibis fidei Christi nocumentum afferebat: atque ita attentiores eos sibi reddendo paulatim & sensim abstinere a legalibus moneat: vtpote quæ laboriosa sint & inutilia, & ad seruitutem non ad libertatem quæ in Christo est, deducant. Sapienter igitur paucis primum vsus mutationibus quando non ęgre ferre eos verba hæc animaduertit, tunc Christianis conuenientia postea subiungit.

Et immaculatum se ipsum a mundo conseruare.

Mundum hic popularem & confusaneam turbam intelligendum est, quæ ex concupiscentijs deceptionis eius corrumpitur.

De charitate erga vnumquemque absque acceptione personarum: non ex fide sola, sed ex operibus quoque hominem iustificari.

Cap. II.

FRATRES *mei ne in personarum acceptione Domini nostri Iesu Christi gloriæ fidem* Leui.19.c Deut.1.c &16.d Pro.24.c Eccl.24.a

habeatis. Si enim ingressus in congregationem uestram fuerit uir aureis annulis & ueste splendida ornatus, ingressus sit & pauper ueste sordida indutus, et respexeritis ad eum qui uestem splendidam gestat, & ei dixeritis, tu sede hic bene, & pauperi dixeritis, tu sta illic, uel sede hic sub suppedaneo meo et non dijudicati estis in uobisipsis, & facti estis considerationum prauarum iudices.

Qui in personarum acceptione aliquid facit, multa sorde, et multis maculis seipsum inficit, quippe cum cognatos suos contemnat, immo potius seipsum. siquidem opprobrium qđ erga similem sui quispiam facit, in ipsum illum qui facit, redundat. Cum vero inquit, & non dijudicati estis (&) coniunctio vacat. id qđ priscæ loquutioni consuetum est. nam sentẽtiæ huius redditio cum hucusq; pertineat, sine (&) ita dici debebat: si ingressus fuerit ad vos diues, & ingressus sit pauper, &c. non dijudicati estis, id est, dijudicationem & discretionem vestram corrupistis, cum nullam considerationem habueritis, vter magis honorãdus sit, pauper qui bonus sit, an diues malus: sed ita inconsiderate, & in personarum acceptione hunc ob diuitias honore, illũ ob paupertatem contemptu estis prosequuti. & facti estis prauarum considerationum iudices, dum prauas considerationes elegistis, iudicando hunc honore, illum contemptu esse dignum: cũ tamen vtriq; eiusdem naturæ sint creaturæ.

Audite fratres mei dilecti, non ne Deus pauperes mundi huius elegit, diuites in fide, & hæredes regni, quod promisit ijs qui ipsum diligunt? uos autem contempsistis pauperem.

Quoniam paupertas plerisq; vel ipso nomine molesta esse consueuit, propterea vbi dixit (pauperes mūdi huius) statim adiunxit (diuites) id est, qui quidem diuites sunt, qua in re? in fide. Ita enim res se habet. cum namque pauperes circa res mundanas minus distrahantur, fit, vt cum primum ad fidem accesserint, efficatiores, & ad agendum feruentiores q̃ diuites sint. Vnde etiam Dominus tales discipulos elegit, quos etiam regni hæredes constituit.

Nonne diuites dominatu contra uos utuntur, & ad iudicia uos trahunt? nonne ipsi pulchro nomini maledicunt, quod inuocatum est supra uos? Si legem quidem perficitis regiam iuxta scripturam, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, recte facitis. si uero personas accipitis, peccatum committitis a lege tāquā transgressores redarguti. Leu.19.d Mat.22.d Mar.12.c Rom.13.c Gal.5.c Leui.1.c Deut.1.c &.16 d Mat.5.c

Pulchro nomini, id est, nomini nouo, iuxta ꝓphetam, qui ait, ĳs autem qui seruiunt mihi, vocabitur nomen nouum, quod super omnem faciem terræ benedicetur. Cum autem inquit (iuxta scripturam) Deuteronomium intelligit. Esa.65.c

Quicunq; enim totam legem obseruarit, in uno

autem offenderit, omnium reus est effectus. qui enim dixit, ne mœcheris, dixit etiam, ne occidas. si uero nõ mœchatus sis, sed occideris, legis transgressor factus es.

Hoc de charitate dixit, ob quam totam a principio hucusque orationem produxit. Q d' vero dixit, ne mœcheris, ne occidas, exempli causa dictum est. Vide autem exempla quoque ex lege esse quæ ad charitatem conducit. qui enim perfecte amat proximum, is neque mœchabitur, neq; occidet: quippe cum ita se gerere erga proximũ inimici hominis prorsus sit. nam si ita non intelligamus, nullus homo esse saluus posset, cum nemo sit, qui in nullo prorsus mandato deficiat. Qui enim, verbi causa, castitatem seruat, ira quandoque inferior est. qui item misericordia & erogatione est illustratus, obtrectatione interdũ obscuratur. Quapropter non de eo qui nulla in virtute deficiat, dictum hoc est, sed de charitate tantummodo. ꝙ non oporteat personas accipiendo in ea deficere, sed integre eam exercere. Idem de aliis virtutibus dici potest: qui enim tẽperantia puta, aut iusta non perfecte exercet, sed in eorum vsu deficit, is cum in tractatione eorũ claudicet, totum atq; vniuersum virtutis corpus labefactat, ac lædit. Totam igitur legem charitatis intelligendum est, de qua præcipue ipsi loqui propositum est.

Ita loquimini & ita facite, tanquàm per legem libertatis iudicandi, iudicium enim misericordia uacãs

illi

illi erit, qui misericordiam non fecerit. misericordia autem contra iudicium gloriatur.

Legem veritatis eam appellat quæ acceptione personarum caret, quæ Christi est. personarũ enim acceptor non est liber, sed seruus: quippe cum ab ea re in seruitutẽ redigatur vnusquisq;, à qua superatur. Si peccata igitur in nos cõmissa proximis remiserimus, & ex bonis nostris aliq̃d indigentibus participauerimus, misericordiam etiam nos postea a Deo in iudicio consequemur. magnum enim bonum id esse existimatur. quẽadmodum e contrario graue admodum peccatũ illis imputatur, qui inclementer erga cognatos se gerunt. eos enim qui remittere proximo peccata in se cõmissa sine vlla misericordia nolũt, praui illius serui cõdemnatio opprimet, vnà cũ retributione, quam sibi fieri quotidie in oratione à Deo precant. ibi enim remitti nobis à Deo petimus peccata nostra, sicut & nos illis remittimus, q in nos peccauerunt. Illis itẽ qui erga corporali auxilio indigentes inclemẽter & aspere affecti sunt, iudiciũ Dei misericordia omni uacãs occurret; quemadmodum hic inquit. gloriatur enim contra iudicium misericordia: id est quod unoverbo Græce dicit, κατακαυχᾶται: id est super exultat, debellat, obtundit, ac vincit. misericordes enim, vt Domini sententia præfinit, misericordiam consequentur. Nam si idololatris delere peccata misericordia erga pauperes potest, vt apud Danielem audiuimus: fidelibus hominibus quid non efficiet? Ac mihi quidem tale quid

Mat. 18. d
Matth. 6. a
Luc. 11. a, s
Matth. 5. a
Dani. 4. f

huiuſmodi miſericordia videtur efficere, quod athletis & certatoribus oleũ corpori illitum præſtat: ſicut enim illud facit, vt aduerſariorum prehenſiones facile elabantur: ſic etiam in vniuerſali totius mundi iudicio miſericordia qua in proximum vſi fuerimus, nobis exhibebit, vt ab accuſatoribus noſtris dæmonibus illatas criminationes ſubterfugiamus, atq; euadamus. ALITER. Cum inquit, iudicium enim miſericordia vacans &c. aduerſus eos dicit, qui ex nimia aſperitate erga ignobiliores in perſonarum acceptione contemptum præ ſe ferunt. mollire enim duritiam & aſperitatem eorum vult, dum ſententia hac eos terrefacit, quaſi in hunc modum dicens: lex amare proximum iubet ſicut ſeipſum. quemadmodum igitur erga ſeipſum perſonarũ acceptione vtitur nemo, niſi inſanus ac demens ſit: ita neque tu perſonas reſpicias. ꝙ ſi ex inclementia & duritia ad perſonarum acceptionem delaberis, time ne etiam tu eadem à iuſto iudice poſtea conſequaris, miſericordiamque eius tibi ipſi excludas.

Quæ utilitas eſt fratres mei, ſi fidem dicat ſe habere quiſpiam, & opera non habeat? nunquid ſaluum facere ipſum fides poteſt? Si autem fratres aut ſoror nudi ſint, & quotidiano alimento indigeant, & dicat aliquis ueſtrum ipſis, ite in pace, calefiatis & ſaturemini: & neceſſaria corpori ipſis non dederitis: quæ utilitas erit?

Vide ſpiritualem prudentiam, non enim dicit

tantum si fidē habeas, sed quæ vtilitas est? perinde ac si dicat: ostende mihi rem ex qua tibi inesse appellationem hanc deprehendam. hæc enim vtilitas fidei est.

Sic & fides nisi opera habeat, mortua ex se est. Sed dicet quispiam: tu fidem habes, & ego opera habeo. ostende mihi fidem tuam, & ego ex operibus meis fidem meam tibi ostēdam. tu credis Deum unum esse? bene facis. & dæmones credunt, & horrent.

Non contradicit hic beato Paulo, cum duobus significatis nomen fidei accipiatur. nam & de simplici rei quæ apparet, consensu fides dici consueuit: quo modo etiam dæmonas credere vidimus, Christum filium Dei esse: & ex affectu assequutio, atque obtemperatio cum firmo consensu, fides appellatur. Iacobus igitur simplicē consensum mortuam esse fidē dicit, quippe quæ operum viuificantium expers sit. Paulus eam fidem intelligit, quæ sanè operibus nunquam caret. quippe cū honestorum operū vacuo animo inseri nullo modo possit. nam neq; Abraham eā fuisset consequutus, nisi prius paternam depellere impietatem decertasset: cui certamini postea fides quasi præmium subsequuta est. Hanc Paulus operibus anteponit: id est veteris legis operibus, sabbatismis, circuncisioni, cæterisq; huiusmodi purificationibus. Duo enim etiam operū significata simili modo habētur. nam opera dicuntur, & quę fidem confirmant, quibus si caceat fides, mortua est: & quæ sunt legis, sine qui

Rom.3.b
Gen.15.b
Rom.4.a

bus & Abraham, & omnes Christiani iustificātur. Nam fidem quæ vera scilicet fides est, impuro homini non contingere, quis negabit? sicut enim neq; in cœni pleno uase preciosum vnguētum cōseruari potest, ita neq; in impurgato hominis animo fides Dei inolescit. Non igitur dissentiūt inter se diuini hi apostoli, sed circa diuersum significatum vtriq; versantes, propositum suum exequuntur.

Vis autem scire o homo uane, fidem sine operibus mortuam esse?

Hominem vanum appellat eum qui simplici fide gloriatur, quæ nulla operum subsistentia completur.

Gen.22.b *Abraham pater noster non ne ex operibus iustificatus est, cum Isaac filium suum ad aram obtulit? non ne uides fidem operibus ipsius cooperatā fuisse, & ex operibus fidem fuisse perfectam? et expletam esse scripturam, quæ dicit: credidit Abraham Deo & imputatum ipsi in iustitiam est, et amicus Dei appellatus est. Videtis ne igitur ex operibus iustificari hominem, et non ex fide tantum? Simili modo quoque Raab meretrix cum nuncios excepisset, & alia uia eiecisset, non ne ex operibus iustificata est?*

Gen.15.b
Rom.4.a
Gala.3.a
Iosue.2.a

Paulus & Iacobus hic eodem hoc exemplo Abraham vtriq; vtuntur: alter, ut fidem operibus esse præstantiorem: alter vt opera fidē excellere demonstret. dictumq; superius est vtrūq;

diuerso significato fidei vti:atque ita prout res de qua agunt,postulat,loqui. Nonnulli tamen patres sunt,qui de hoc ita sentiunt. Aiunt enim eundem Abraham distinctum temporibus,vtriusque fidei esse posse exemplum,& eius, quæ ante baptisma est,quæ opera minime requirit,nisi consensum solum & confessionem salutis, & uerbũ quo credentes in Christum iustificamur: et eius, quæ baptisma subsequens connexa necessario etiam opera habet, ita vt nihil contrarij habere videatur, qui in apostolis loquutus est spiritus: cum altera fides sit,quę antecedit baptisma, quę per confessionem solam accedẽtem ad ipsam hominem iustificet, etiam si statim è uita excesserit: ei enim qui ita celeriter post baptisma moritur,nulla adsunt opera, sed satis idoneum viaticum est,quæ per baptisma facta est expiatio: altera autem quæ baptisma subsequitur, quæ à iã baptizato etiam bonorum operum demonstrationem requirat,atque exigat. Cui rei Paulus etiam ipse consentit,cum alibi doceat hanc quæ post baptisma subsequitur, fidem perfectionem ab operibus requirere, vbi inquit:neque circuncisio quicquã valet,neque pręputium,sed fides, quæ per charitatem operatur: charitas autem vt expleatur,multa actione,& vitæ tolerantia indiget. ALITER, Iustificationis ex sola fide exemplo Abraham est,quando vbi credidit,imputatum ipsi ad iustitiam est:iustificationis vero ex operibus,quando filium suum ad aram obtulit. Etenim non opus tantummodo fecit, verũ etiam à fide non defecit, quod in Isaac semen suum Gal.5.b Gen.15.b

multiplicandum sicut stellę, esset: considerans potentẽ esse Deũ, vt etiam ipsum suscitare à mortuis posset. Dauid quoque Paulus producit testem, sua sapienter cõfirmans. Nouerat enim diuino spiritu futuram iu Christo fidem, atque icirco ait. Beatus uir cui nõ imputauit Dominus peccatum.

Rom. 4.a

Psal. 31.a

Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est.

De fide post baptisma loquit̃. nihil enim prodest fides, quæ operibus caret, nisi quod grauioris peccati reos nos facit: propterea ꝙ cũ taletũ acceperimus, lucrum non afferamus. Vnde etiã Dominus ut nobis exemplo confirmaret, post baptisma operibus quoq; nobis esse opus, ipse statim vbi à Ioanne fuit baptizatus, in desertũ abijt, & certamen cũ diabolo subijt. Paulus quoque ijs qui iam mysterijs digni habiti sunt, consulit, dicens: studeamus ingredi in illam requiem: quasi non sufficiat fides, sed adiungi etiã puritas vitæ debeat, multumque studium huic adhibendum sit.

Mat. 25.c

Mat. 4.a
Mar. 1.b
Luc. 4.a

Heb. 4.c

De petulantis atq; immoderatę linguæ malo: de mutua conuersatione bona, & sine contentione: de sapientia humana & diuina.
Cap. III.

Mat. 23.a

NE MVLTI *magistri efficiamini fratres mei, scientes maius iudicium accepturos nos esse. in multis enim omnes offendimus.*

Cum superius dixerit, & docuerit fideles non inanem operum bonorum fidem habere: transit nunc ad alterum affine huic documentum. nam cum nonnulli docere ea aggrediantur, quæ ipsi non exequuntur: huiusmodi homines prętercꝙ quòd nihil lucrātur, maius quocꝙ iudicium, maioremque condemnationem sibi acquirere ait. qui enim ea quæ in se nō sunt, quasi sint, docet: damnationi obnoxius est: vtpote qui sua ipsius lingua offendat, ac labatur. hocꝙ ex superabundanti probatione cōfirmans, inquit: si enim quā do etiam temere ex incuria lingua labitur, homo iudicium non effugit: ut Salomon asserit, cū dicit: ob peccatum labiorum in laqueum incidit peccator: nunquid ille qui dedita opera peccat, dum lingua ea docet, quæ experimento non didicit, ineuitabile Dei iudicium effugiet? Pro.12.b

Siquis in sermone nō offendit, is perfectus uir est. qui freno moderari etiam totum corpus poßit.

Ineuitabile esse ut homo aliquis sine peccato traducere vitam possit, ex lubricitate linguæ cō firmat, atcꝙ ex hac eadem neminem esse perfectum ostendit. quis enim est qui lingua sua non peccet? cꝙ si quis est qui linguæ lubricitatem superet, & cohibeat, quo pacto is non etiam totū corpus in gyrū ducere optime poterit? qui enim quod facilius ad labendum est, superarit: in id quod est segnius, multo melius dominabitur.

Ecce equorum frena in ora inijcimus, ut obediant nobis, & totum corpus traducimus. ecce et naues tā

tæ cum ſint, & ab aſperis uentis agantur, ex minimo gubernaculo traducuntur, quocunq; dirigentis impetus uoluerit.

Conſtructio ita facienda eſt: in ora equorum frena inijcimus. hæc autem dicit, vt cõfirmet ea quæ de lingua dicta iam ſunt: eum videlicet qui facilem ad labendum rem ſuperat, difficiliorem etiam eſſe cohibiturum: Obiectionem vero hic ſoluit, quæ ita inferri veriſimiliter potuiſſet: ſed quis labor eſt membrum ita exiguum moderari ac gubernare? vel quodnam à minima hac particula effici damnum poteſt? Hæc ex freno, & gubernaculo, & ſcintilla cõprobat, quæ parua cũ ſint, magna tamen quædam efficiunt.

Sic & lingua paruum membrum eſt, & magna iactat. ecce exiguus ignis quantam ſyluam incendit. & lingua ignis eſt.

Id eſt eodem modo lingua moueri ac duci debet bene, quæ cum exiguum membrum ſit magna tam bona, quàm mala efficit. non explicauit autem ita ſententiam, quia qui hæc ſcribit, concisi
Rom.9.f ac breuiati verbi diſcipulus eſt. ALITER. Hæc quoque de eo dicit, quòd non temere mouẽda lingua ſit, ſed ad meliora traducẽda: quemadmodũ.n. & equi ferociam freno, et nauigij impetũ gubernaculo cohibemus, ac moderamur: ita & linguam in id quod ex recta ratione eſt, traducere debemus. Hoc enim ſignificat quod inquit, (ſic & lingua).i. ſic & lingua recta ratione traduci ad bonum debet; & non permittendum eſt,

vt ea quæ facit, faciat. parua enim cũ sit, magna quædam facit, vnde etiam magnum nobis incendium excitat, cum ipsa quoque ignis sit.

Mundus iniustitiæ. sic lingua constituta est in mẽbris nostris, maculans totum corpus, & inflammans rotam generationis, & inflammata a Geenna.

Mundum hic nonnulli intelligi volunt multitudinem, quemadmodum ibi, Mundus eum non cognouit, id est, vulgaris turba & multitudo. Ioan.1.b mundus igitur etiam lingua est, id est multitudo iniustitiæ. Alij mundum pro ornatu accipiendũ putant, quod Græce clarius patet: κόσμος enim præcipuo suo significato ornatum significat. dicuntque hi commemorare hic Apostolum quænã sint ea, quæ faciat lingua, & dicere: ornatus iniustitiæ est, hoc est iniustitiã exornat, atque instruit lingua facunda oratorum eloquentia: maculat corpus, dum illecebris & blanditijs mulierculas ad libidinem inducit: dum cædes decipiendo efficit: dum peierando aliena vsurpat: & denique inflammat rotam geennæ, id est, incendit, & contra nos geennam iritat, ac facit, vt quasi rotetur ac deuoluatur in nos geennæ ignis. sed & ipsa, inquit, inflammatur a geẽna: vt ex diuite perspicuum est, cuius lingua torrebatur. lingua enim Luc.16.f & non alia parte præcipue cruciabatur, eo quod ea ad voluptuosorum dapium gustatum, & petulãtem nugacitatem vsus præcipue fuerat. Si legamus rotam geennę quemadmodum in nonnullis exemplaribus reperitur, ita explanabimus. Si vero rotam γενέσεως, id est, generationis, vt in ple-

risq; codicibus habetur, vitam nostram significari per rotam generationis dicemus. inflammāt igitur rotam generationis vitam nostram maculat, dum temere et petulanter mouetur: vnde vita nostra exasperatur, id est, tempus vitę nostrę: quod lyricus noster coronam etiam appellauit,
Psal.64. coronam anni, inquiens. corona autem et rota nihil quantum ad orbicularem & circularem formam attinet, inter se distant. rota autem vita dicitur, utpote quæ in seipsam reuoluatur. Sic igitur mota lingua, vt superius diximus, vitam nostram ita maculat, vt sordidā ac luctuosam eam reddat. Quocirca sic lingua recta ratione regatur, ac gubernetur. Licet enim sit vel mundus iniquitatis, ad popularem verborum & vulgarem spectans, vel iniquitatis vniuersitatis, & maculet totum corpus, & inflammet vitam nostram, & inflammetur a gehenna: non difficile tamen est eam ita moderari, vt apte et cum ratione moueatur. id qđ ex sequentibus manifestat, cum inquit.

Omnis enim natura ferarum, volucrium, reptiliū, & marinorum domatur & domita est a natura humana. linguā autem domare homo nullus potest: incoercibile malum, plena veneno mortifero. in ipsa benedicimus Deum & patrem & in ipsa execramur homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt.

Si omnis natura ferarum, volucrum, reptiliū, & marinorum a natura humana & domatur, et domita est, nunquid linguam, quæ incoercibile malum, quia veneno mortifero plena est, doma-

re nullus homo potest? non sanè. si enim indomita est, & nunquam in melius vergit, quo modo ipsa Deum & patrem benedicimus? & ipsa homines execramur? ecce enim ad voluntatem vtētis transfertur. sed hæc fratres mei fieri non debent: nam si ipsa Deum benedicimus, nonne dedecus est, si hac eadem homines ad Dei similitudinem factos maledicamus? an iustum est, vt ex eodem ore & benedictio, & detestatio egrediatur? non profectò. ALITER. Cum dixerit & ostēderit freno, & gubernaculo quæ parua sunt, si bene dirigantur, magna effici: & cum subiunxerit, sic & linguam esse recta ratione & recto sermone moderandam: nunc se non ea quæ fieri non possint, iubere exemplis his declarat, perinde ac si ita diceret: Sed si dicat quispiam, licet exiguum membrum sit lingua, cum magna tamen faciat & mala & bona; non esse ad ea quæ volumus; obedientem ac tractabilem posse: nullam is excusationem affert. nam si homo longe alienus a natura sua feras & visu horribiles, & tractatu horribiliores sibi subijcit, ac domat: nōne membrum suum domare multo facilius poterit? Nam cum inquit, linguam vero domare homo nullus potest: non enunciando, sed interrogā gando legendū est: vt sensus huiusmodi euadat. si feras sæuas cicurat, & mansuetas facit homo, nunquid linguam suam domare non potest? si enim enunciatiua oratione legas, procedendo nō recte vti Iacobus monitione ea videbitur, cum inquit, non oportet fratres mei hæc ita fieri. nā si fieri non potest, vt componatur & moderamē

habeatis. Si enim ingressus in congregationem uestram fuerit uir aureis annulis & ueste splendida ornatus, ingressus sit & pauper ueste sordida indutus, et respexeritis ad eum qui uestem splendidam gestat, & ei dixeritis, tu sede hic bene, & pauperi dixeritis, tu sta illic, uel sede hic sub suppedaneo meo et non dijudicati estis in uobisipsis, & facti estis considerationum prauarum iudices.

Qui in personarum acceptione aliquid facit, multa sorde, et multis maculis seipsum inficit, quippe cum cognatos suos contemnat, immo potius seipsum. siquidem opprobrium quod erga similem sui quispiam facit, in ipsum illum qui facit, redundat. Cum vero inquit, & non dijudicati estis (&) coniunctio vacat. id quod priscæ loquutioni consuetum est. nam sententiæ huius redditio cum hucusque pertineat, sine (&) ita dici debebat: si ingressus fuerit ad vos diues, & ingressus sit pauper, &c. non dijudicati estis, id est, dijudicationem & discretionem vestram corrupistis, cum nullam considerationem habueritis, vter magis honorandus sit, pauper qui bonus sit, an diues malus: sed ita inconsiderate, & in personarum acceptione hunc ob diuitias honore, illum ob paupertatem contemptu estis prosequuti. & facti estis prauarum considerationum iudices, dum prauas considerationes elegistis, iudicando hunc honore, illum contemptu esse dignum: cum tamen vterque eiusdem naturæ sint creaturæ.

Audite fratres mei dilecti, non ne Deus pauperes mundi huius elegit, diuites in fide, & hæredes regni, quod promisit ijs qui ipsum diligunt? uos autem contempsistis pauperem.

Quoniam paupertas plerisq; vel ipso nomine molesta esse consueuit, propterea vbi dixit (pauperes mũdi huius) statim adiunxit (diuites) id est, qui quidem diuites sunt. qua in re? in fide. Ita enim res se habet. cum namque pauperes circa res mundanas minus distrahantur, fit, vt cum primum ad fidem accesserint, efficaciores, & ad agendum feruentiores q̃ diuites sint. Vnde etiam Dominus tales discipulos elegit, quos etiam regni hæredes constituit.

Nonne diuites dominatu contra uos utuntur, & ad iudicia uos trahunt? nonne ipsi pulchro nomini maledicunt, quod inuocatum est supra uos? Si legem quidem perficitis regiam iuxta scripturam, Diliges proximum tuum sicut te ipsum, recte facitis. si uero personas accipitis, peccatum committitis a lege tãquã transgressores redarguti. Leu.19.d Mat.22.d Mar.12.c Rom.13.c Gal.5.c Leui.1.c Deut.1.c &.16 d Mat.5.c

Pulchro nomini, id est, nomini nouo, iuxta ꝓphetam, qui ait, ĩs autem qui seruiunt mihi, vocabitur nomen nouum, quod super omnem faciem terræ benedicetur. Cum autem inquit (iuxta scripturam) Deuteronomium intelligit. Esa.65.c

Quicunq; enim totam legem obseruarit, in uno

autem offenderit, omnium reus est effectus. qui enim dixit, ne mœcheris, dixit etiam, ne occidas. si uero nõ mœchatus sis, sed occideris, legis transgressor factus es.

Hoc de charitate dixit, ob quam totam a principio hucusque orationem produxit. Q_d' vero dixit, ne mœcheris, ne occidas, exempli causa dictum est. Vide autem exempla quoque ex lege esse quæ ad charitatem conducit. qui enim perfecte amat proximum, is neque mœchabitur, neque occidet: quippe cum ita se gerere erga proximũ inimici hominis prorsus sit. nam si ita non intelligamus, nullus homo esse saluus posset, cum nemo sit, qui in nullo prorsus mandato deficiat. Qui enim, verbi causa, castitatem seruat, ira quandoque inferior est. qui item misericordia & erogatione est illustratus, obtrectatione interdũ obscuratur. Quapropter non de eo qui nulla in virtute deficiat, dictum hoc est, sed de charitate tantummodo. ꝙ non oporteat personas accipiendo in ea deficere, sed integre eam exercere. Idem de aliis virtutibus dici potest: qui enim tẽperantia puta, aut iusta non perfecte exercet, sed in eorum vsu deficit, is cum in tractatione eorũ claudicet, totum atque vniuersum virtutis corpus labefactat, ac lędit. Totam igitur legem charitatis intelligendum est, de qua præcipue ipsi loqui propositum est.

Ita loquimini & ita facite, tanquàm per legem libertatis iudicandi, iudicium enim misericordia uacãs

illi erit, qui misericordiam non fecerit. misericordia autem contra iudicium gloriatur.

Legem veritatis eam appellat quæ acceptione personarum caret, quæ Christi est. personarũ enim acceptor non est liber, sed seruus: quippe cum ab ea re in seruitutẽ redigatur vnusquisq;, à qua superatur. Si peccata igitur in nos cõmissa proximis remiserimus, & ex bonis nostris aliqd indigentibus participauerimus, misericordiam etiam nos postea a Deo in iudicio consequemur. magnum enim bonum id esse existimatur. quẽadmodum e contrario graue admodum peccatũ illis imputatur, qui inclementer erga cognatos se gerunt. eos enim qui remittere proximo peccata in se cõmissa sine vlla misericordia nolũt, praui illius serui cõdemnatio opprimet, vnà cũ retributione, quam sibi fieri quotidie in oratione à Deo precant. ibi enim remitti nobis à Deo petimus peccata nostra, sicut & nos illis remittimus, q in nos peccauerunt. Illis itẽ qui erga corporali auxilio indigentes inclemẽter & aspere affecti sunt, iudiciũ Dei misericordia omni uacãs occurret; quemadmodum hic inquit. gloriatur enim contra iudicium misericordia: id est quod unoverbo Græce dicit, κατακαυχᾶται: id est super exultat, debellat, obtundit, ac vincit. misericordes enim, vt Domini sententia præfinit, misericordiam consequentur. Nam si idololatris delere peccata misericordia erga pauperes potest, vt apud Danielem audiuimus: fidelibus hominibus quid non efficiet? Ac mihi quidem tale quid

Mat.18.d

Matth.6.a Luc.11.a,5

Matth.5.a

Dani.4.f

huiusmodi misericordia videtur efficere, quod athletis & certatoribus oleũ corpori illitum præstat: sicut enim illud facit, vt aduersariorum prehensiones facile elabantur: sic etiam in vniuersali totius mundi iudicio misericordia qua in proximum vsi fuerimus, nobis exhibebit, vt ab accusatoribus nostris dæmonibus illatas criminationes subterfugiamus, atq; euadamus. ALITER. Cum inquit, iudicium enim misericordia vacans &c. aduersus eos dicit, qui ex nimia asperitate erga ignobiliores in personarum acceptione contemptum præ se ferunt. mollire enim duritiam & asperitatem eorum vult, dum sententia hac eos terrefacit, quasi in hunc modum dicens: lex amare proximum iubet sicut seipsum. quemadmodum igitur erga seipsum personarũ acceptione vtitur nemo, nisi insanus ac demens sit: ita neque tu personas respicias. ꝙ si ex inclementia & duritia ad personarum acceptionem delaberis, time ne etiam tu eadem à iusto iudice postea consequaris, misericordiamque eius tibi ipsi excludas.

Quæ utilitas est fratres mei, si fidem dicat se habere quispiam, & opera non habeat? nunquid saluum facere ipsum fides potest? Si autem fratres aut soror nudi sint, & quotidiano alimento indigeant, & dicat aliquis uestrum ipsis, ite in pace, calefiatis & saturemini: & necessaria corpori ipsis non dederitis: quæ utilitas erit?

Vide spiritualem prudentiam, non enim dicit

tantum ſi fidẽ habeas, ſed quæ vtilitas eſt? perinde ac ſi dicat: oſtende mihi rem ex qua tibi ineſſe appellationem hanc deprehendam. hæc enim vtilitas fidei eſt.

Sic & fides niſi opera habeat, mortua ex ſe eſt. Sed dicet quiſpiam: tu fidem habes, & ego opera habeo. oſtende mihi fidem tuam, & ego ex operibus meis fidem meam tibi oſtẽdam. tu credis Deum unum eſſe? bene facis. & dæmones credunt, & horrent.

Non contradicit hic beato Paulo, cum duobus ſignificatis nomen fidei accipiatur. nam & de ſimplici rei quæ apparet, conſenſu fides dici conſueuit: quo modo etiam dæmonas credere vidEmus, Chriſtum filium Dei eſſe: & ex affectu aſſequutio, atque obtemperatio cum firmo conſenſu, fides appellatur. Iacobus igitur ſimplicẽ conſenſum mortuam eſſe fidẽ dicit, quippe quæ operum viuificantium expers ſit. Paulus eam fidem intelligit, quæ ſane operibus nunquam caret. quippe cũ honeſtorum operũ vacuo animo inſeri nullo modo poſſit. nam neq; Abraham eã fuiſſet conſequutus, niſi prius paternam depellere impietatem decertaſſet: cui certamini poſtea fides quaſi præmium ſubſequuta eſt. Hanc Paulus operibus anteponit: id eſt veteris legis operibus, ſabbatiſmis, circunciſioni, cæteriſq; huiuſmodi purificationibus. Duo enim etiam operũ ſignificata ſimili modo habẽtur. nam opera dicuntur, & quę fidem confirmant, quibus ſi careat fides, mortua eſt: & quæ ſunt legis, ſine qui

Rom.3.b
Gen.15.b
Rom.4.a

bus & Abraham, & omnes Christiani iustificā tur. Nam fidem quæ vera scilicet fides est, impu ro homini non contingere, quis negabit? sicut enim neq; in cœni pleno uase preciosum vnguē tum cōseruari potest, ita neq; in impurgato hominis animo fides Dei inolescit. Non igitur dissentiūt inter se diuini hi apostoli, sed circa diuersum significatum vtriq; versantes, propositum suum exequuntur.

Vis autem scire o homo uane, fidem sine operibus mortuam esse?

Hominem vanum appellat eum qui simplici fide gloriatur, quæ nulla operum subsistentia completur.

Abraham pater noster non ne ex operibus iustificatus est, cum Isaac filium suum ad aram obtulit? non ne uides fidem operibus ipsius cooperatā fuisse, & ex operibus fidem fuisse perfectam? et expletam esse scripturam, quæ dicit: credidit Abraham Deo & imputatum ipsi in iustitiam est, et amicus Dei appellatus est. Videtis ne igitur ex operibus iustificari hominem, et non ex fide tantum? Simili modo quoque Raab meretrix cum nuncios excepisset, & alia uia eiecisset, non ne ex operibus iustificata est?

Gen.22.b Gen.15.b Rom.4.a Gala.3.a Iosue.2.a

Paulus & Iacobus hic eodem hoc exemplo Abraham vtriq; vtuntur: alter, ut fidem operibus esse præstantiorem: alter vt opera fidē excellere demonstret, dictumq; superius est vtrūq;

diuerso significato fidei vti: atque ita prout res de qua agunt, postulat, loqui. Nonnulli tamen patres sunt, qui de hoc ita sentiunt. Aiunt enim eundem Abraham distinctum temporibus, vtriusque fidei esse posse exemplum, & eius, quæ ante baptisma est, quæ opera minime requirit, nisi consensum solum & confessionem salutis, & uerbũ quo credentes in Christum iustificamur: et eius, quæ baptisma subsequens connexa necessario etiam opera habet, ita vt nihil contrarij habere videatur, qui in apostolis loquutus est spiritus: cum altera fides sit, quę antecedit baptisma, quę per confessionem solam accedẽtem ad ipsam hominem iustificet, etiam si statim è uita excesserit: ei enim qui ita celeriter post baptisma moritur, nulla adsunt opera, sed satis idoneum viaticum est, quæ per baptisma facta est expiatio: altera autem quæ baptisma subsequitur, quæ à iã baptizato etiam bonorum operum demonstrationem requirat, atque exigat. Cui rei Paulus etiam ipse consentit, cum alibi doceat hanc quæ post baptisma subsequitur, fidem perfectionem ab operibus requirere, vbi inquit: neque circuncisio quicquã valet, neque pręputium, sed fides, quæ per charitatem operatur: charitas autem vt expleatur, multa actione, & vitæ tolerantia indiget. ALITER, Iustificationis ex sola fide exemplo Abraham est, quando vbi credidit, imputatum ipsi ad iustitiam est: iustificationis vero ex operibus, quando filium suum ad aram obtulit. Etenim non opus tantummodo fecit, verũ etiam à fide non defecit, quod in Isaac semen suum

Gal. 5. b

Gen. 15. b

multiplicandum ſicut ſtellę, eſſet: conſiderans potentē eſſe Deū, vt etiam ipſum ſuſcitare à mortuis poſſet. Dauid quoque Paulus producit teſtem, ſua ſapienter cōfirmans. Nouerat enim diuino ſpiritu futuram iu Chriſto fidem, atque icirco ait. Beatus uir cui nō imputauit Dominus peccatum.

Rom. 4.a
Pſal. 31.a

Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt, ita et fides ſine operibus mortua eſt.

De fide poſt baptiſma loquit. nihil enim prodeſt fides, quæ operibus caret, niſi quod grauioris peccati reos nos facit: propterea ꝙ cū talētū acceperimus, lucrum non afferamus. Vnde etiā Dominus ut nobis exemplo confirmaret, poſt baptiſma operibus quoq; nobis eſſe opus, ipſe ſtatim vbi à Ioanne fuit baptizatus, in deſertū abijt, & certamen cū diabolo ſubijt. Paulus quoque ijs qui iam myſterijs digni habiti ſunt, conſulit, dicens: ſtudeamus ingredi in illam requiem: quaſi non ſufficiat fides, ſed adiungi etiā puritas vitæ debeat, multumque ſtudium huic adhibendum ſit.

Mat. 25.c
Mat. 4.a
Mar. 1.b
Luc. 4.a
Heb. 4.c

De petulantis atq; immoderatę linguæ malo: de mutua conuerſatione bona, & ſine contentione: de ſapientia humana & diuina.
Cap. III.

Mat. 23.a

NE MVLTI *magiſtri efficiamini fratres mei, ſcientes maius iudicium accepturos nos eſſe. in multis enim omnes offendimus.*

Cum superius dixerit, & docuerit fideles non inanem operum bonorum fidem habere: transit nunc ad alterum affine huic documentum. nam cum nonnulli docere ea aggrediantur, quæ ipsi non exequuntur: huiusmodi homines prçterq̃ quòd nihil lucrãtur, maius quoq; iudicium, maioremque condemnationem sibi acquirere ait. qui enim ea quæ in se nõ sunt, quasi sint, docet: damnationi obnoxius est: vtpote qui sua ipsius lingua offendat, ac labatur. hocq; ex superabundanti probatione cõfirmans, inquit: si enim quã do etiam temere ex incuria lingua labitur, homo iudicium non effugit: ut Salomon asserit, cũ dicit: ob peccatum labiorum in laqueum incidit peccator: nunquid ille qui dedita opera peccat, dum lingua ea docet, quæ experimento non didicit, ineuitabile Dei iudicium effugiet? Pro.12.b

Siquis in sermone nõ offendit, is perfectus uir est. qui freno moderari etiam totum corpus poßit.

Ineuitabile esse ut homo aliquis sine peccato traducere vitam possit, ex lubricitate linguæ cõ firmat, atq; ex hac eadem neminem esse perfectum ostendit. quis enim est qui lingua sua non peccet? q; si quis est qui linguæ lubricitatem superet, & cohibeat, quo pacto is non etiam totũ corpus in gyrũ ducere optime poterit? qui enim quod facilius ad labendum est, superarit: in id quod est segnius, multo melius dominabitur.

Ecce equorum frena in ora inijcimus, ut obediant nobis, & totum corpus traducimus. ecce et naues tã

tæ cum ſint, & ab aſperis uentis agantur, ex minimo gubernaculo traducuntur, quocunq; dirigentis impetus uoluerit.

Conſtructio ita facienda eſt: in ora equorum frena inijcimus. hæc autem dicit, vt cõfirmet ea quæ de lingua dicta iam ſunt: eum videlicet qui facilem ad labendum rem ſuperat, difficiliorem etiam eſſe cohibiturum: Obiectionem vero hic ſoluit, quæ ita inferri veriſimiliter potuiſſet: ſed quis labor eſt membrum ita exiguum moderari ac gubernare? vel quodnam à minima hac particula effici damnum poteſt? Hæc ex freno, & gubernaculo, & ſcintilla cõprobat, quæ parua cũ ſint, magna tamen quædam efficiunt.

Sic & lingua paruum membrum eſt, & magna iactat. ecce exiguus ignis quantam ſyluam incendit. & lingua ignis eſt.

Id eſt eodem modo lingua moueri ac duci debet bene, quæ cum exiguum membrum ſit magna tam bona, quàm mala efficit. non explicauit autem ita ſententiam, quia qui hæc ſcribit, conciſi Rom.9.f ac breuiati verbi diſcipulus eſt. ALITER. Hæc quoque de eo dicit, quòd non temere mouẽda lingua ſit, ſed ad meliora traducẽda: quemadmodũ.n. & equi ferociam freno, et nauigij impetũ gubernaculo cohibemus, ac moderamur: ita & linguam in id quod ex recta ratione eſt, traducere debemus. Hoc enim ſignificat quod inquit, (ſic & lingua). i. ſic & lingua recta ratione traduci ad bonum debet; & non permittendum eſt,

vt ea quæ facit, faciat. parua enim cũ sit, magna quædam facit, vnde etiam magnum nobis incendium excitat, cum ipsa quoque ignis sit.

IV *Mundus iniustitiæ. sic lingua constituta est in mēbris nostris, maculans totum corpus, & inflammans rotam generationis, & inflammata a Geenna.*

Mundum hic nonnulli intelligi volunt multitudinem, quemadmodum ibi, Mundus eum non cognouit, id est, vulgaris turba & multitudo. Ioan.1.b mundus igitur etiam lingua est, id est multitudo iniustitiæ. Alij mundum pro ornatu accipiendũ putant, quod Græce clarius patet: κόσμος enim præcipuo suo significato ornatum significat. dicuntq; hi commemorare hic Apostolum quænã sint ea, quæ faciat lingua, & dicere: ornatus iniustitiæ est, hoc est iniustitiã exornat, atq; instruit lingua facunda oratorum eloquentia: maculat corpus, dum illecebris & blanditijs mulierculas ad libidinem inducit: dum cædes decipiendo efficit: dum peierando aliena vsurpat: & deniq; inflammat rotam geennæ, id est, incendit, & contra nos geennam iritat, ac facit, vt quasi rotetur ac deuoluatur in nos geennæ ignis. sed & ipsa, inquit, inflammatur a geẽna: vt ex diuite perspicuum est, cuius lingua torrebatur. lingua enim Luc.16.f & non alia parte præcipue cruciabatur, eo q; ea ad voluptuosorum dapium gustatum, & petulãtem nugacitatem vsus præcipue fuerat. Si legamus rotam geennę quemadmodum in nonnullis exemplaribus reperitur, ita explanabimus. Si vero rotam γενέσεως, id est, generationis, vt in ple-

risq; codicibus habetur, vitam nostram significari per rotam generationis dicemus. inflammāt igitur rotam generationis vitam nostram maculat, dum temere et petulanter mouetur: vnde vita nostra exasperatur, id est, tempus vitę nostrę: quod lyricus noster coronam etiam appellauit, Psal.64.c coronam anni, inquiens. corona autem et rota nihil quantum ad orbicularem & circularem formam attinet, inter se distant. rota autem vita dicitur, vtpote quæ in seipsam reuoluatur. Sic igitur mota lingua, vt superius diximus, vitam nostram ita maculat, vt sordidā ac luctuosam eam reddat. Quocirca sic lingua recta ratione regatur, ac gubernetur. licet enim sit vel mundus iniustitiæ, ad popularem turbam & vulgarem spectans, vel ornatus iniustitiæ, & maculet totum corpus, & inflammet vitam nostram, & inflammetur a geenna: non difficile tamen est eam ita tractare, vt apte et cum ratione moueatur. id qđ ex sequentibus manifestat, cum inquit.

Omnis enim natura ferarum, uolucrium, reptiliū, & marinorum domatur? & domita est a natura humana. linguā uero domare homo nullus potest? incoercibile malum: plena ueneno mortifero. in ipsa benedicimus Deum & patrem: & in ipsa execramur homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt.

Si omnis natura ferarum, volucrum, reptiliū, & marinorum a natura humana & domatur, et domita est: nunquid linguam, quia incoercibile malum, quia veneno mortifero plena est, doma-

re nullus homo potest? non sanè. si enim indomita est, & nunquam in melius vergit, quo modo ipsa Deum & patrem benedicimus? & ipsa homines execramur? ecce enim ad voluntatem vtentis transfertur. sed hæc fratres mei fieri non debent: nam si ipsa Deum benedicimus, nonne dedecus est, si hac eadem homines ad Dei similitudinem factos maledicamus? an iustum est, vt ex eodem ore & benedictio, & detestatio egrediatur? non profectò. ALITER. Cum dixerit & ostēderit freno, & gubernaculo quæ parua sunt, si bene dirigantur, magna effici: & cum subiunxerit, sic & linguam esse recta ratione & recto sermone moderandam: nunc se non ea quæ fieri non possint, iubere exemplis his declarat, perinde ac si ita diceret: Sed si dicat quispiam, licet exiguum membrum sit lingua, cum magna tamen faciat & mala & bona, non esse ad ea quæ volumus, obedientem ac tractabilem posse: nullam is excusationem affert. nam si homo longe alienus a natura sua feras & visu horribiles, & tractatu horribiliores sibi subijcit, ac domat: nōne membrum suum domare multo facilius poterit? Nam cum inquit, linguam vero domare homo nullus potest: non enunciando, sed interrogā gando legendū est: vt sensus huiusmodi euadat. si feras sæuas cicurat, & mansuetas facit homo, nunquid linguam suam domare non potest? si enim enunciatiua oratione legas, procedendo nō recte vti Iacobus monitione ea videbitur, cum inquit, non oportet fratres mei hæc ita fieri. nā si fieri non potest, vt componatur & moderamē

accipiat lingua, qui ea quæ fieri nequeunt, consu lit, non recte consulit. Q͞d vero dicit (incoercibile malum, plena veneno mortifero) enunciatiue proferendum est: intractabilitatem enim linguæ augent. Cum vero postea subiungit, (ex eodem ore benedictio & execratio egreditur) per interrogationem legendum est. increpantis enim oratio est, & monentis, omnibus nos benedicere

1.Cor.6.b debere. conuiciosi enim regnum Dei non hæreditabunt. Nonne turpe est, vt eodem instrumento & vitij & probitatis ministro vtamur? Nemo profectò sanæ mentis est, qui & cœnum & vnguentum preciosum eodem instrumento agitaret. Preces effundis ad Deum? ne execreris inimicum. obsecratio enim & execratio multum inter

Mat.6.b se distant. Nisi ei remiseris peccatũ, qui te offenderit: neq; tibi quicpiam remittetur. Immo contra te ipsum imprecari deprehẽderis, quãdo precaberis tibi debita tua remittti, sicut & tu remittis debitoribus tuis. Cęterum operæprecium est, vt facilioris intellectus causa totum hunc locum paucis quibusdam adiunctis hic subijciamus, in hunc modum. Ecce frena in equorum ora injicimus, vt obediant nobis; atque ita totum corpus eorum traducimus: ecce et naues cum tantę sint, & ab asperis ventis agantur, minimo gubernaculo traducuntur, quocunq; impetus dirigentis voluerit. Ita igitur & lingua traducatur recto sermone. id q͞d sane difficile nõ est: omnis enim natura ferarum & volucrium, et reptilium, & marinorum ab humana natura & domatur, & domita est: q͞d si ita est, linguam domare nemo

poterit? non profectò.

Ex eodem ore benedictio & execratio egreditur? nõ oportet fratres mei hæc ita fieri. Nũquid fõs ex eodem foramine dulcem & amaram aquam scaturit? Nunquid potest fratres mei ficus oleas facere? an uitis ficos? sic nullus fons salsam et dulcem facere aquã potest.

Ex eodem ore, qđ tali sacrorum institutione dignatum fuerit, nihil amari, atq; insuauis emittatur.

Quis sapiens & scius inter uos? ostendat ex bona conuersatione opera sua in mansuetudine sapientiæ. q; si æmulationem amaram habetis, & contentionem in corde uestro, ne gloriemini & mentiamini contra ueritatem. Non est hæc sapientia desuper descendens, sed terrestris, animalis, dæmoniaca. Vbi enim æmulatio & contentio, ibi conturbatio, & omne prauum opus est.

Cum cupidi Imperij sint homines, & sapientia mundi huius glorientur, ex contentione & æmulatiõe bonorum magistrorum prædicabãt: ac turbas congregabant, inuidiaq; agitati diuinis humana interserebant, vt rerum nouitate magis auditores allicerent: vnde et hęreses exortum habuerunt. Vbi igitur de petulantia & intemperantia linguæ sermonem absoluit: transit nunc ad inuidiam quæ ex simili stoliditate hominibus inolescit, tollendam, & inquit eiusmodi hominũ

doctrinas, non esse sedatorum & prudentium: vtpote quæ ex sapientia non diuina, sed dæmoniaca sint. atq; hęc dicit cum prius bonum magistrum laudarit, cuius ex mansuetudine & bonis operibus sapientia est. Quia vero æmulationis nomen medium est tam bonorum q̃ malorum: est enim æmulatio vehemens animæ motio ad aliquid cum quadam assimulatione eius, ad quē studium fertur: propterea amaram adiunxit, vt de qua æmulatione loquatur, ostendat. contentio autem, id est, ἐρίθεια quasi iritationem dicas, vituperabilis contentio est.

Sapientia uero desuper primum casta est, deinde pacifica, modesta, obtemperans, plena misericordia & fructibus bonis, sine dijudicatione, & simulatione. fructus autem iustitiæ facientibus pacem in pace seritur.

Casta, id est, pura & munda, nihil carnale in se admittens. Sine dijudicatione, id est, ἀδιάκριτος quæ obseruationes ciborum & diuersarum ablutionum non dijudicat. exacte autem de his in epi-

Gal. 2 stola ad Colossenses differit Paulus.

De lite, & turbatione, & Dei inimicitia, quæ ex ignauia & concupiscentia exoriantur: de pœnitentia, ad salutem: de non iudicando proximo: non ab homine sed a Deo gressus hominis diri-gi. Cap. IIII.

VNDE sunt bella & pugnæ inter uos? nonne hinc ex uoluptatibus uestris, quæ in membris uestris militant?

Licet doctrinam fingant in sermone, totos tamen esse carnales ostendit, & grauissima quæque committere, dum voluptates sectantur: atque alij opiparas mēsas, id quod etiam Paulus damnans, inquit, tales enim non Domino, sed proprio ventri seruiunt: alij agrorum, & splendidarum domorum possessionem, alij seruitium, alij aliud quid sibi comparare student: ad quęcumque scilicet malignus ipsos incitarit, omnia moliens, quo e sua ipsos salute deturbet, ac dejciat. Rom.16.c

Cupitis & non habetis. inuidetis & æmulamini, & consequi non potestis. pugnatis & bellatis. & nō habetis, propterea ꝙ non postulatis.

Ex positione & sublatione progreditur, cum id quod positum est, ob absurditatem destruat. absurditas autem ex eo est, ꝙ quæ in positione considerantur, fomenta voluptatum & libidinū sunt. nam & cupiditas in voluptatum exequutionem definit: & inuidia & æmulatio, & pugna & bellum simili modo bona non sunt. vnde fit, vt neque ea consequantur, quorum causa hæc suscipiunt, atque exercentur. Aduertēdum autem si legatur, occiditis, loco, inuidetis, id est, φονεῖτε pro φθονεῖτε, sicut in multis exemplaribus videre licet: occisio hic, quemadmodum etiam bellum non carnaliter intelligentur: nimis enim graue id esset, si etiam de latronibus diceretur, nedū de ijs qui fideles aliquātum sunt, & ad Dominū accesserunt. Vnde vt mihi quidem videtur, occidere hic dicet eos, qui suam ipsorum animam temerarijs his aggressionibus perimunt: quibus &

aduersus pietatem bellum suscipiunt. Nam sicut progrediendo inferius adulteros & adulteras appellabit, non eos qui re vera huiusmodi sunt, sed qui diuina quæ recte se habent, mandata ad falsa alia & spuria declinando adulterant: quippe cum nemo sit, etiã si porcis ipsis esset lutulẽtior, qui adulterum & meretricium magistrum toleraret. Sic & cædes & bella non corporis, sed animæ intelligenda sunt.

Petitis & non accipitis, quia male petitis: ut in uoluptatibus uestris impendatis.

Luc.18.c Sicut Pharisæus qui in Euãgelio Lucæ quanto plura ex recte factis suis commemorabat, tanto magis diuinas aures obturabat: vt vanus verborum tumor circa labra diflueret, & in spumã modo bullãtis vndæ resolueretur. Sed dicet quispiam, si Domini Iesu veri magistri vera pro-

Mat.18.c missio est, qui inquit, quicquid petierit aliquis,

Mar.11.c. accipiet: quo pacto hæc nũc dicit hic apostolus?

Ioan.14.b Cui respondendum ita est, vt dicamus, eum qui recta ac conueniente via ad petendum accedit, promissionem ratam consequi, ac nulla re frustrari, quam petierit. si vero quis extra scopũ traditę petitionis excedẽs petere uideatur, eum cum non eo quo debet, modo petat, ne petere quidem esse existimãdum: atq; iccirco neq; esse acceptutũ. Si. n. exẽpli causa, grãmaticus magister vnũ quemq; qui ad se adhibita diligentia accesserit, grãmaticam artem esse docturum polliceatur: & aliquis negligenter neque animo ad suscipiendã eã scientiã intento accedat; atq; ita recte quicq non

quam non assequatur: nunquid merito menda-
cij magistrum accusabimus? non sanè, si recte sa
pimus. quippe cum discipulus nón ita ut monue
rat magister, ad discendum accesserit. At enim
diceret fortasse quispiam, quo modo, aut quid
petendum est? ipsum eum qui promissionē hanc
fecit, audi. Petite regnum Dei, & iustitiam eius. Mat.6.a
Perspicuū enim est, eum qui ita petierit, & hæc
præcipue postularit, neque alijs postea frustratū
iri, quæ tamen si acceperit, salute ipsum non sint
priuatura. nam qui noxia ac damnosa petit, nō
debet ea ab illo expectare, à quo omnis datio bo
na est. Qui item diuinam cognitionem, aut spi
spirituale aliquod donum petit voluptatum po
tiendarum causa, accepturus minime est, male
enim petit, & malum quod in perniciem suam
tendit. Deus autem malum vllum non exhibet.

*Adulteri & adulteræ non ne scitis amicitiam mū
di inimicitiam Dei esse? Quicunque esse mundi ami-
cus uoluerit, Dei inimicus constituitur.*

Quoniam supra arguit quosdam falsos sapiē
tes qui diuinam adulterabant scripturam & per
uerse ea ad voluntatem suam utebātur, vt ex ea
voluptatibus deditæ vitæ suæ commoda conse-
querentur: id quod non aliūde eueniebat, quàm
ex arrogantia & superbia: iccirco nunc grauius
contra ipsos etiam inuehitur, & quod alienum
à mansuetudine sua est, contumeliosis, quoque
verbis vtitur, dum adulteros & adulteras huius
modi homines appellat, talibusque ferè oppro-
brijs insectatur: Dic mihi homo vane, nunquid

V

reddere te sapientem vis? sed cur cũ contentione & assiduo bello viuis? & præsentibus his rebus inhæres, & uoluptates præsentis vitæ ita auide sectaris? non est hoc sapientum hominũ, sed vulgarium, & ad amicitiam mundi declinantiũ. Vt merito reconditæ & temperantis, & diuinæ pulchritudinis adulter esse videaris, cum ei vulgarẽ hanc & profanam & turpem anteponas: cumq; ex hoc erga præsentia & mũdana affectu aduersus Deum inimicitiam suscipias. an nescis amicitiam mundi à Dei amicitia alienum te facere, immo te inimicum Dei reddere? Mundum enim hic omnem materialem vitam appellat, quasi corruptionis matrem: quam qui cõsequi studet, inimicus Dei efficitur. ex studio enim quod inutilibus rebus adhibet, erga diuina negligenter et superbe se gerat, necesse est. negligenter autẽ nos gerere & insolenter erga eos tantum quos odio habemus, & inimicos consueuimus. Quocirca cũ duo sint ea circa quæ studẽt homines, Deus, & mundus: & in alterutro horum duo versent, amor & odium: si alteri studium adhibeamus, alterum negligamus, necesse est: studiũ vero amorem, negligentia et contẽptus odium parit. Qui igitur diuinis rebus incũbit, amicus Dei & est, & dicitur. qui contra Deum negligit, & rebus mundanis prorsus inhæret, is inter Dei inimicos habetur. Quoniam autem hæc atque huiusmodi mala ex arrogãtia & superbia magistrorum falsæ sapientiæ oriri demonstratum est, altera reprehensione eos corripit; vt ab ebrietate tandem resipiscant, et à sopore excitentur: atque inquit.

An putatis inaniter scripturam dicere ex inuidia? desiderat spiritum qui habitauit in uobis. & maiorem dat gratiam. 1.Petri.5.b

Hic quoque per defectum oratione vtitur, more suo ex concisi & breuiati verbi vsu. inquit Rom.9. enim, ego quidem meis verbis ad rectitudinem & synceritatem sapientiæ exhortor, ne ex insolentia ea abutentes doctrinæ sermonem adulteretis ac vitietis. Sed si ex scriptura hoc idem etiã quod ego dico, requiritis, audite. ipsa enim inquit: Dominus superbis aduersatur. non temere 1.Pet.5.b igitur dictum à me est: cõtemptum ex superbia doctrinæ Dei, & studium erga mundum, inimicitiam erga Deum esse. nam si Deus superbis aduersatur, aduersari autem inimicis cõsueuimus: superbi prorsus connumerandi inter inimicos Dei sunt. non enim inaniter & uane, vel ex inuidia scriptura præcepta quæ fieri non possunt, & supra vires nostras sunt, nobis tradit: sed desiderans, & inquirens eam quæ per exhortationem eius collocata in uobis habitat, gratiam: cum eã per spiritualem humiliationem operosam in uobis inuenerit, maiorem dat gratiam. Vnde si obedientes scripturę estis, humiliamini coràm Deo, & gratiam quæ per exaltationem eius fit, consequemini. Superbia autẽ quæ ὑπερηφανία dicitur, est elatio vitij vsque ad summum: et differt ab existimatione, quam οἴησιν vocant, in eo quod hæc ob ea quæ insunt sibi, extollitur: existimatio, ob ea quæ non insunt. E diametro superbiæ opposita humiliatio, magnum bonum est. Quoniam ve

ro vtraq; ex electione nostra nobis insunt, vnusquisque qui ex arrogantia se ipsum extollit, praeter quàm quòd à Domino condemnatus est, ab ipso etiam humiliatur, exaltato per occasionem eo qui ex modestia se ipsum humiliauerat: vt pote cum praemia eius ad altitudinem spiritualem ea vterem deducat. Inquit igitur, amputatis inaniter scripturam dicere, aut ex inuidia? neutrum horum est: sed desiderat & inquirit gratiam quae per exhortationem eius in vobis inhabitat. Est autem similis figura per reticentiam negationis apud Iob, vbi inquit: Nunquid irritum facis iudicium meum? nunquid putas me non alioqui

Iob.4.a tibi responsum dedisse, quàm vt iustus appareas? nam hic quoque negatio (non) simili modo silētio inuoluta est. Desiderat spiritū) spiritū hic bonū propositum vocat, quemadmodum etiam

Psal.50.c Dauid, vbi ait: spiritu principali confirma me, id est proposito principe, atque in perturbationes dominante: & item, spiritum rectum: id est propositum rectum.

Ephe.4.f *Subiecti igitur estote Deo. resistite Diabolo, & fugiet à uobis. appropinquate Deo, & appropinquabit uobis. mundate manus peccatores, & purificate corda qui duplici animo estis: affligamini, & lugete, et flete. risus uester in luctum conuertatur & gaudiū*

1.Petri.5.d *in tristitiā. humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit uos.*

Duplici animo homines, id est, δίψυχους & hic & superius eos appellat, qui non vno modo

viuere proposuerunt, sed agi hac atq; illac & circumferri in fortunæ alea solēt. non. n. vnũ modũ seruant in domo a Domino constituti. Nam animam, id est, ψυχὴν vitam significare, satis illud in Iob docere nos potest, cum ait: cutem pro cute, et omnia quæcunq; habet homo, pro anima sua dabit. Iob.2.b

Ne detrahatis uobis mutuo fratres.

Cum videat superbiam ex contemptu & detractione modestorum homines in summum eorum vilipendium inducere: vt a detractione eos auocet, propositis monitionibus castigat, ac corrigit.

Qui fratri detrahit, & iudicat fratrem suũ: detrahit legi, & iudicat legem. si autem legem iudicas, non es effector legis, sed iudex. unus est legislator, qui saluum facere, & perdere potest.

Iudicat: id est condemnat & contemnit: id est κρίνει pro κατακρίνει. qui enim damnat, ex contemptu id facit. quam legem autem condemnat? primum eam, quę ita præscribit: ne iudicetis, vt nõ iudicemini. deinde eam quæ in psalmis inquit, detrahentem clàm proximo suo, hunc persequuti sunt. Quia autem ex contemptu hoc fit, ideo subiungit: si autem legem damnas, non es effector legis. quo modo enim sub eo viuere quispiã sustinet, quod contemnit? Sed ne ita nihili facias legem, & quasi alteram tibi ipse aduersam huic velis constituere: non enim tibi id permittitur. Math.7.a Luc.6.f Psal.100.a

vnus solus legislator est Deus, qui eius trāsgressores potest & saluos facere & perdere. Huius si quidem legis & huius legislatoris est pœnæ obnoxios facere eos qui transgressi fuerint: nō tuū est, qui præterquā ꝙ nihil amplius potes quàm nugari, tibi ipsi etiam occurris, in tuamqꝫ sententiam incidis. cum eadem enim facias, quę ille cui tu detrahis: dum ipsum iudicas, te ipsum quoqꝫ multo prius eodem iudicio condemnas.

Rom.14.a *Tu quis es, qui iudicas alterum?*

Cum contemptu & vilipensione hoc dicitur: id est cum sis talis, quo modo iudicare similem tui audes?

Age nunc qui dicitis, hodie & cras eamus in hanc urbem, & faciamus illic annum tuum, et mercemur, & lucremur: qui ignoratis crastinæ diei cōditionem.

Non libertatem nostram tollit, sed ostendit non totum hoc nostrum esse, sed superna gratia quoque esse opus. licet enim nobis & certare, & currere, & mercari, & omnia quæ ad vitam spectant, operari, ita tamen vt non nostris laboribus ea, sed Dei benignitati ascribamus. Hiere-
Hier.10.d mias enim inquit, Domine non in homine via eius est. & puerbiorū auctor, Ne glorieris in cra-
Pro.27.a stinū. nā quid postera paritura dies sit, ignoras.

Qualis enim est uita uestra? uapor enim est qui ad paruum tempus apparet, & deinde euanescit.

Vanitatem & vilitatem vitæ nostræ osten-

dens hęc inquit, vt obiurget nos, qui totum studium nostrum in his insumamus. quid, inquit, in temporarijs his malis, quę simul atque extitere, euanescunt, labor vester totus versatur? Hoc etiam Dauid carpens, ita ait: in imagine pertransit homo, & vane turbatur: id est, in rebus quæ non sunt, sed eatenus subsistunt, quatenus apparent: id enim imago significat: vel in rebus quæ ex se substantiam nullam habent, nisi quatenus ad verę uitæ similitudinem & effigiem accedũt. Psal. 38 b
Apte autem vapori vitam nostram comparat. uapor enim est aerea substãtia quę a calore ignis ex humore elicitur, atque exhalat, breuissimo subsistens tempore: ob nimiam enim tenuitatem ab ambiente aere dissoluitur, cum in eum abeat, & dissipetur: quemadmodum etiã minima quęque humiditas in aquam absumi consueuit.

Pro eo ꝙ dicere deberetis, si Dominus uoluerit, et uiuamus, & faciamus hoc, aut illud. nũc uero gloriamini in arrogantijs uestris.

Similitudine illa vitæ per interpositionem interiecta, rursus redit nunc ad id de quo loquebatur, & consequutionem subiungit: est enim integer sensus huiusmodi. Age nunc qui dicitis, hodie & cras eamus in hanc vrbem, & faciamus illic annum vnum, & mercemur, & lucremur, pro eo ꝙ dicere deberetis: si Dominus voluerit, & viuamus, et faciamus hoc vel illud. nunc vero gloriamini in arrogantijs uestris. Hęc erat totius orationis consequutio: sed ipse interrupta continuitate, & inserta vitæ similitudine,

qua vanitatem nostram exprobraret, qua ex arrogantia circa mūdanas res distrahimur, postea quod defecerat, subiūgit. Ita enim erat dicendū. Gloriamini in arrogantijs vestris: quinam? vos qui quod cras futurū sit, ignoratis. qualis enim est vita vestra? vapor &c. Nam cum dixit, qualis est vita uestra? hac quasi per contemptum ob iurgatione similitudini vilitatem rei indicanti præparat occasionem: quæ accommodate postea subijcitur. Arrogās aut & arrogantia: id est ἀλαζών, & ἀλαζονεία rerum quæ nō sunt, affectatio est. vnde ēt Græce dicitur ἀλαζών quasi μετὰ ἄλης ζῶν: id est cū vagatiōe & errore viuēs, hoc est cum re erronea, et quæ subsistentiam nullam habet, nullamq; stabilitatem.

Omnis gloriatio huiusmodi praua est. Qui sciuerit igitur bonum facere et nō fecerit, peccatum ei est.

Vanam eam iactationem & gloriationem quæ ex superbia euenit, prauam esse concludit: vt si praua sit, ex prauo quoq; & maligno proficisci manifestum sit. non debent autē illi qui Domino per sanctum baptisma fuerint dicati, maligni seminationes aduertere. Cum vero postea subiungit, qui sciuerit igitur bonum facere &c. inquit, vt falsos hos magistros castiget. nūquid ea docere audes, quę non antea fuisti exequutus? Beatus, enim inquit, non qui docuerit, sed qui fecerit & docuerit: quippe cum opera antecedere verbis debeant. vnde etiam, demonstratam fidē annunciat iustus. qui enim soluerit, inquit Dominus, vnum ex mandatis istis minimis, & do-

Matth. 5 c

cuerit sic homines, idest sic inaniter ea in quibus Matth.5 c
ipse non laborarit, minimus vocabitur. magnus
vero ille erit, qui vnà cum eo quod egerit, etiam
docuerit. Nam ipse quoque Deus & homo ea Act.1 a
quæ cœpit facere, etiam docebat. Idem mihi vi-
detur sibi velle illud: qui gloriatur, in Domino 1.Cor.1.d
glorietur: id est iuxta Dominũ glorietur. hoc est
Domini exemplum sequutus, qui cum prius fe-
cisset, postea docuit. Nam quando etiam Dauid
inquit, in Domino laudabitur anima mea, non Psal.33.a
aliud quid dicit, q̃ se quòd in Domini mandatis
ambulet, laudatum iri.

De diuitum insolentia erga pauperes: de luxu ipsorum: de iu-
sto iudicio Dei: de tolerantia & patientia calamitatum:
de veritate: atque ibidem monitiones priuatim
vnicuiq; conuenientes: q̃ saluti proximi
ministrandum sit. Cap. V.

AGE *nunc diuites flete ululantes in afflictio nibus uestris aduentantibus.*

Auaritiam et tenacitatẽ diuitum luctum eo-
rum cum putet, vlulare, id est, lugere & lamenta
ri eos hortatur: eò q̃ in perniciem & consum-
ptionem diuitias suas recondant, & non in indi-
gentes erogent & impendant. Is etenim solus di
uitiarum sumptus, qui erga inopes fit, non perit:
sed integer ei qui expendit, reseruatur. Propte-
rea etiam concionator ità inquit: mitte panem Eccle.11 a
tuum supra faciem aquæ: hoc est in eam quæ vi
detur esse eius consumptio, & dissolutio. Panis
enim si in aquã proijcitur, licet dissolui cõsueue
rit, non tamen interit: sed dissolutione illa recrea
tionem nobis affert: si forte ad linguam inflam-

ma cruciatam refrigerandam gutta aquæ indiguerimus.

Diuitiæ uestræ putruerunt: indumenta uestra a tineis corrosa sunt: aurum uestrum & argentum æruginem contraxit: & ærugo eorum in testimonium uobis erit, & comedent carnes uestras, sicut ignem thesaurizastis in extremis diebus. ecce merces operariorum qui messuerunt regiones uestras, quæ subtracta est a uobis, clamat: & clamor eorum qui messuerunt, in aures Domini Sabaoth ingressus est.

Diuitiæ vestræ, subintelligendum est, quas, vt sit tota sensus continuatio in hunc modum: Diuitię vestrę quas, sicut ignem thesaurizastis, comedent carnes vestras &c. putredo autē diuitiarū, & corrosio indumentorum a tineis, & ærugo auri & argenti contra vos testificabuntur, & auaritiam vestram arguent, ꝙ nemini ea distribuere volueritis. iccirco, inquit, in extremis diebus, aduentus scilicet Domini, diuitias vestras sicut ignem in perniciem vestram reconditas & thesaurizatas reperietis: id quod diuiti in euangelio
Luc. 16.f etiam contigit.

Luxuriati estis in terra, & deliciati: nutriuistis corda uestra tanquàm in die occisionis.

Inuehitur cōtra Iudaicos principes, qui bona pauperum depascentes, & ex honoribus omniū pinguescentes ad occisionem et cædem sibi a Romanis inferendam præparabātur. maxime quia eum qui solus iustus erat, Dominum non conten

dentem neq; clamantem condemnarunt, & occiderunt. vnde inquit.

Condemnastis, occidistis Iustum. non aduersatur uobis.

Hoc profectò sine vlla dubitatione ad Christum refertur, qđ inquit, condemnastis, occidistis Iustum. Q đ tamen infert, (non aduersatur vobis) aliĵs etiam commune esse potest, qui idem a Iudæis passi sunt. Fortasse etiam prophetice suam ipsius passionem significat.

Tolerate igitur fratres usq; ad aduētum Domini.

Cum Iudæorum principum luxum, et duritiā & asperitatem contra pauperes reprehenderit, ad fideles redit, atq; inquit: ne cum hæc videatis fratres scandalum patiamini, neq; consternemini animo, & desperetis, quasi vel nulla ipsis impendeat vindicta, vel si impendeat, nimium tardet. nō tardat enim, sed prope adest. Intelligit autem de Romana expeditione, & Iudæorum captiuitate: quam Domini aduentum vocat. quē-admodum Ioannes qui in pectus Domini recubuit, cum de sua vita loquitur, ita Dominum dicentem inducit: si ipsum volo manere donec veniam, quid ad te? Nam Ioanni vsq; ad Hierosolymorū captiuitatem, & paulolum etiam vltra porrectum vitæ huius tempus est. Atq; aduentū Domini & hic & in Ioanne Hierosolymorum destructionem significare ex propheta manifestum est, qui dicit: ecce Dominus venit, & quis diem ingressus eius sustinebit? Quin & Aureus

Ioan. 21. f

Mala. 3. a

IOANNES in quadā explanatione sua, vbi illud, (donec veniam) explicat: excidiū Hierosolymorum id ostendere asserit. atque id ex oratione trium puerorum confirmat, qui dicebāt: Ita fiat coram te sacrificium nostrum hodie, & ad perficiendū post te. quid enim, inquit, sibi vult (post te?) nisi postea q̄ furor tuus accesserit? accessit autem eo tempore quo Hierosolyma Nabuchodonosor est depopulatus. Ac de aduentu quidem Domini hæc sufficiant. Illud quoq; nonnulli ex patribus dicunt, tolerantiam, id est, μακροθυμίαν longanimitatem, quando iram & furorem differimus, intelligi inter nos ipsos mutuo. patientiā vero, id est, ὑπομονὴν quasi sustinentiam dicas, erga alios, & externos. tolerat enim & in longū iram differt erga eos quispiam, quos vlcisci etiā potest: patitur ac sustinet, quos vindicare nō potest. atq; iccirco de Deo patientiam .i. ὑπομονὴν nunq̄ dici aiunt, sed longanimitatem & tolerantiam: de hominibus vero patientiam.

Dan.3.d

Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, tolerans ob ipsum, quoad pluuiam matutinam & uespertinam acceperit. tolerate etiam uos. Stabilite corda uestra, propterea quòd aduentus Domini appropinquauit. Ne ingemiscite contra uos mutuo fratres, ne condemnemini. ecce iudex ante fores astat. exemplū malorum patientiæ fratres mei & tolerantiæ prophetas accipite, qui in nomine Domini sunt loquuti. Ecce, eos qui sustinent, beatos prædicamus. sustinentiam & patientiam Iob audiuistis. & finem Domini uidi-

ſtis, quòd miſericors Dominus eſt, & miſerator.

Matutina pluuia eſt in iuuentute cum lacrymis pœnitentia: veſpertina in ſenectute. omnia autem ex Dei benignitate dependent: propterea inquit, (quoad acceperit.)

Ante omnia autem fratres mei ne iuretis neq; per cœlum, neq; per terram, neq; alio aliquo iuramento. Mat.5.f

Sed dicet quiſpiam, ſi cogat aliquis iurare, quid faciendum eſt? reſpondendum, timorẽ Dei neceſſitate illius qui cogit, potentiorem eſſe debere. Veruntamen adhuc dubitare aliquis poſſet, cur cum lex eum qui per nomẽ Domini iuraret, Leui.19.c laude dignum exiſtimaret: gratia id omnino nõ facere iubeat? cui dubitationi illud obijcimus, ꝗ lex vt Iudæos a iuramento per idola auocaret, iurare per Deum iuſſerit. quemadmodum etiam vt Deo ſacrificarent, præcepit, quo a ſacrificijs quæ dæmonibus offerebant, animos ipſorũ auerteret. poſtea ꝙ vero ſatis ad pietatem eos inſtruxit, ſacrificia quoq; vt pote inutilia repudiauit, non amplius animalium imolationem, ſed Psal.50.d animam contritam requirens: quæ videlicet per humiliationem igne charitatis crematur. cuiuſmodi erat Pauli anima, qui eo ꝗ nonnulli fideles ſcandalum patiebantur, ſupra modum vrebatur. 2.Cor.11.g

Sit autem ueſtrum eſt, eſt: & non, non.

Id eſt veſtra affirmatio de ſtabili re ac certa, ſtabilis & certa ſit; & negatio de ijs quæ eſſe nõ

possunt.

Ne in hypocrisin incidatis.

Hypocrisin hic, pro κατάκρισιν ponit, id est, pro condemnatione, quæ eos consequi solet qui temere iurant, & ex iurandi consuetudine in periurium delabuntur. Vel hypocrisis hic significatum suum obtinet, cum aliud est, & aliud apparet. Sed quo pacto qui iurat, in hypocrisin et simulationem potest incidere? cum videlicet ob iusiurãdum uerus esse creditus postea falsus esse deprehenditur: & cum (est) non profert de certa re: & cum (non) non dicit de eo quod esse & fieri non potuerit. Per Deum autem iurare prohibet, Matth. 5. f ne peieremus: per cœlum vero & alia, ne his Dei honorem attribuamus: quippe cum omnes qui Hebr. 6. d iurant, per maiorem se iurare consueuerint.

Affligitur aliquis inter uos? oret. alacris est aliquis? psallat.

Afflictationi oratio adiungitur, vt leuior ei q̃ tentatur, tẽtationum exitus efficiatur. deinde vero vbi per orationem sopita fuerint ea quæ nobis molestiam afferebant, & in propriam tranquillitatem & sedationem anima redierit, spallẽdum est, vt bona ei multiplicentur, et in spiritũali exultatione lætetur. Hymnorum enim consolationes hilarem & alacrem animæ statum iuxta nostrum & magnum BASILIVM nobis conciliant. qui enim non ita est progressus, neq; ad talem animi sedationem peruenit, quam sanctitatẽ Dauid appellat, vbi inquit: Psallite Do- Psal. 29. a

mino sancti eius: dum temere & vane psallit, ꝓlixas nugas contexit: quemadmodum inquiunt qui prouerbia conscribunt.

Aegrotat aliquis inter uos? aduocet presbyteros ecclesiæ, & oret super ipsum, ubi unxerint eum oleo in nomine Domini. et oratio fidei saluum faciet ægrotantem: & excitabit ipsum Dominus. Et si peccata fecerit, remittentur ei. Confitemini uobis mutuo delicta: & precemini pro uobis mutuo, ut sanemini.

Cum oleo vnxeritis. hoc etiam quando Dominus inter homines adhuc versabatur Apostoli faciebant, dum vngerent oleo ægrotantes, & sanarent. Mar. 6. b

Multum ualet deprecatio iusti efficax effecta. Helias homo erat similibus affectibus præditus, quibus nos: & oratione orauit ne plueret, & non pluit supra terram annos tres & menses sex: & rursus orauit, & cœlum pluuiam dedit, & terra produxit fructum suum. 3. Reg. 17 a. b Luc. 4. d

Deprecatio efficax effecta, id est, ἐνεργουμένη, quasi actuatam dixeris. Iusti autem oratio efficax efficitur, cum ille etiam pro quo fit, spirituali aliqua afflictatione & humiliatione oranti opitulatur. nam si alij pro nobis Deum deprecētur, & nos luxui, & delicijs dediti dissolute vitam traducamus, nos intentionē orationis eius qui ꝓ nobis laborat, resoluimus; & in nobis id contingit, quod beatus Petrus inquit; sus lota in volu- 2. Pet. 2. d

Eccl.34.d tabro cæni. & vnus ædificans, & vnus destrues nihil aliud prodest, q̄ labores affert.

Mat.18.a *Fratres si aliquis inter uos a ueritate aberrauerit, & conuerterit ipsum quispiam, sciat eum qui cōuerterit peccatorem ab errore uiæ suæ, seruaturum animam à morte & multitudinem peccatorum occultaturum.*

Saluti proximi esse succurendum ac ministrādum monet. Hoc etiam Hieremias ait: et si honoratum ab indigno abduxeris, tanq̄ os meum eris. os enim Dei efficitur vnusquisq;, qui verba eius annunciat. Non enim vos, inquit, estis qui loquimini, sed spiritus patris mei, qui in vobis loquitur. Vnde etiam per Dauid peccatorem iustificationes suas enarrare prohibet, & testamentū in os assumere.

Hier.15.d

Mat.10.c

Mar.13.b

Psal.49.c

Epistolæ Catholicæ Iacobi finis.

PETRI CATHOLICAE Epistolæ primę argumentum.

HANC Petrus ijs scribit, qui in dispsione erant Iudæi, & Christiani fuerant effecti. confirmat enim ipsos in fide, ac primum fidem in Christum, ac redemptionem nostram per sanguinem eius a prophetis fuisse prænunciatam ostendit, & omnia quæ & ipsis et gētibus prędicātur, in quæ cupiunt angeli prospicere.

cere. Deinde monens vt pro dignitate eius qui ipſos vocauit, vitam traducant, hortatur vt & reges honorent, & mulieres cum viris cõcordes ſint. & nõnullis alijs ad mores ſpectãtibus adiũ ctis, poſtremo hanc quoque prædicationem ſalu tis & reſurrectionis à Domino factam apud in feros fuiſſe, vt qui prius mortui ſunt, reſurgant, & iudicẽtur in corpore, & gratia reſurrectionis permaneãt. Tum finem omnium appropinqua- re inquit, debereq; omnes paratos eſſe, vt ratio- nem iudici reddãt. atq; ita epiſtolæ finem impo- nit. Roma ſcripta fuit.

Capita Petri Epiſtolæ primæ.

De regeneratione in Chriſto, & tentationum patientia, & ſalutari fide à prophetis prænuncia ta: de ſpe & ſanctificatione. Cap.1.

De vita ſicut conuenit adoptioni, in Chriſto traducenda ad vtilitatem etiam eorum qui ſunt extra: ad gloriam Dei: de ſubiectione erga prin- cipes, & fraterno amore, & pietate erga Deum: de ſeruorum ſubiectione & tolerantia malorum ob Chriſtum. Cap.2.

De obedientia mulierũ & concordia erga vi- ros in ſalutem in ſpiritu in modum Sarræ: de in- dulgentia virorum erga mulieres: de manſueta erga omnes tolerantia ac patientia, cuius figura eſt benignitas Dei in Noe, & in nos per baptiſ- mum Chriſti conſenſio. Cap.3

PETRI EPITOLA CATHOLICA PRIMA.

De regeneratione in Christo, & tentationum patientia, & salutari fide a prophetis prænunciata: de spe & sanctificatione. Cap. I.

PETRVS APOSTOlus *Iesu Christi electis peregrinis ex dispersione Galatiæ Põti, Cappadociæ, Asiæ, et Bithyniæ, ex præcognitione Dei patris in sanctificatione spiritus in obedientiam, & aspersionem sanguinis Iesu Christi.*

ORDO est: Petrus apostolus Iesu Christi ex præcognitione Dei patris in sanctificatione spiritus, in obedientiã & aspersionem sanguinis Iesu Christi: reliqua vero interposita eos indicãt ad quos epistola scribitur. Inquit autem Apostolus ex prçcognitione Dei:

id eſt miſſus, vt oſtendat ſe nihilo eſſe poſterio-
rem niſi tempore prophetis, qui etiam ipſi fue-
runt miſſi. Nam miſſos fuiſſe etiam prophetas,
Eſaias teſtatur, vbi ait, vt euangelizarem paupe- Eſa.61.a
ribus, miſit me. Quamuis autem tempore poſte-
rior ſit, quantum tamen ad Dei præcognitionẽ
ſpectat, poſterior non eſt: ſed in hoc æqualem ſe
eſſe Hieremiæ oſtendit, qui ante quàm formare- Hiere.1.a
tur in vtero, & cognitus eſt & ſanctificatus, &
propheta ad gentes conſtitutus eſt. Quoniam
vero prophetæ vnà cum alijs Chriſti quoq; ad-
uentum prænunciarunt, ob hoc enim miſſi fue-
rant: hic miſſionis ſuæ & apoſtolatus neceſſita-
tem adiungit: atque inquit, in ſanctificatione ſpi-
ritus ſe miſſum eſſe in obedientiam & aſperſio-
nem ſanguinis Ieſu Chriſti. quibus verbis decla-
rat modum apoſtolatus ſui eſſe hũc, vt ſegreget
gentes: hoc enim ſanctificatio ſignificat: vt ibi:
& eritis mihi populus peculiaris ſanctificatus: Exod.19.a
id eſt ſegregatus ab alijs gentibus. Modus igitur
apoſtolatus eius eſt, vt per ſpiritualia dona gen-
tes ſegreget cruci & paſſioni Chriſti obediẽtes,
aſperſas non cinere vitulæ, vt à gentili commu-
nitate & immunditia expurgentur, ſed ſanguine
ex paſſione Chriſti. Simul etiam ſanguinis men-
tione martyrium eorum qui in Chriſtũ credũt,
præſignat. Qui enim obedienter magiſtri veſti-
gia ſequitur, prorſus ipſe etiam ſi opus fuerit, nõ
abſtinebit, quin propriũ ſanguinem pro eo ef-
fundat, qui ſuum pro totius mũdi ſalute effudit.
Scribit autem Apoſtolus hic ijs qui ex circunci-
ſione erant, non ſecus ac beatus Iacobus: niſi q;

ille promiscue omnibus Iudæis qui in qualibet orbis terrarum parte habitabant: hic separatim illis tãtum qui erant his in regionibus quas enumerat. In Galatia Ponti) adiunxit (Ponti) propterea quòd altera est apud Gallos Galatia, quę proprie ita nuncupatur, à qua isti etiam qui hic sunt, transmigrarunt. Illis igitur qui in Galatia Ponti erant, & alijs gẽtibus quas in præscriptione nominat, vniuersalem hanc epistolam mittit. Melius tamen est, vt euidentioris declarationis causa transumptis, ac transmutatis dicendi formis, atq; ijs quę desunt, adiunctis, ordinate totã hanc sententiam exponamus. Petrus Apostolus Iesu Christi ex præcognitione Dei patris missus apostolus ad segregandos ipsi in spiritu, & obedientes reddendos eos qui aspersionẽ sanguinis Iesu Christi expiatricem admiserunt: vobis electis peregrinis ex dispersione Galatię põti, Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ gratia & pax multiplicẽt. Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi: qui ob insuperabiles suas diuitias & misericordiam per resurrectionem Iesu Christi regenerauit nos: id est transmutauit & traduxit in spem viuentem, in hæreditatem incorruptibilem, & immaculatam, & immarcescibilẽ, repositam ijs qui in potestate custodiuntur per fidem, quæ quidem fides in salutem nobis in extremo hoc tẽpore reuelata est: quo tempore paululũ modo, breuis enim & exigua vita hæc præsens est, molestati, siquidẽ oportet vos varijs tentationibus molestari: exultatis & lætamini: illud cognoscentes vos tentari, vt probatio fidei

vestræ auro quod perit, & igne probat, multo preciosior reperiatur in laudem & honorem & gloriam vestram tunc, quãdo reuelabitur Iesus Christus: quem cum modo corporaliter non videritis, amatis: atq; in eum qui a uobis non videtur, credentes inexplicabili gaudio exultatis finem fidei vestræ recipientes, quæ est salus animarum: De qua quidem salute prophetæ etiam inuestigarunt, & inquisiuerunt. Cum vero inquit electis aduenis: id est παρεπιδήμοις, vel ob dispsionem eos peregrinos vocat, vel quia omnes qui secundum Deum viuunt, peregrini in terra appellari consueuerũt, quemadmodum etiam Dauid inquit, quoniam aduena ego apud te sum & peregrinus, sicut omnes patres mei. Nomen autem hoc παρεπίδημος quod est, aduena, non idem significat quod προσήλυτος: nã προσήλυτος, id est aduentitius, idem est quod ἐπίδημος & eum qui aliunde vltro aduenit, significat: παρεπίδημος vero eum qui obiter & præter propositum & nõ dedita opera aduenit. sicut enim opus, & uia principaliora quædam sunt: id est ἔργον, & ὁδὸς: πάρεργον uero, quod verbũ rẽ præter opus, & quę opus sequitur, & πάροδος quod aditum via adiacentem significat, quædam viliora sunt, & quæ posteriori loco habeantur: sic ἐπιδήμῳ: id est aduęnæ proprie, παρεπίδημος peregrinus quasi res quędam assistens & agnata accedit. Psal.38.c

Gratia uobis, & pax multiplicetur. 2.Cor.1.a

Gratia, propterea quòd gratis nos & nihil conferentes salui efficimur: pax, quia pace illis

opus est, qui dominum suum offenderunt, & in numerum hostium redacti sunt.

Ephe.1.a. *Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenerauit nos in spem uiuentem ex resurrectione Iesu Christi ex mortuis.*

Benedicit Deum, hãc ipsi ob bona quæ dedit, gratiarum actionem reddens. Sed quæ sunt, quæ donauit Deus? spes, nõ eiusmodi, cuiusmodi erat ea quæ per Moysen data est, vt in terra Chananæa habitarent: ea enim mortalis cum esset spes, mortalia etiã mortalibus promittebat. sed hæc viuens est. sed vnde habet vitam? ex eo ꝙ Iesus Christus ex mortuis resurrexit. cum enim resurrexerit, eadem resurrectione qui per fidem ad eũ accesserunt, dignos facit.

In hæreditatem incorruptibilem, & immaculatã, & immarcescibilem conseruatam in cœlis, ad uos qui in Dei potestate custodimini per fidem in salutem paratam ut in tempore extremo reueletur: in quo paululum modo, si oporteat, molestati in uarijs tentationibus, ut probatio uestræ fidei auro qđ perit, & igne probatur, multo precιosior inueniatur.

Spes igitur viuens quæ datur, est hæreditas incorruptibilis & immaculata nõ in terra, vt quæ patribus reposita fuerat: & quam nonnulli post mille annos in terra futuram fabulose commenti sunt: sed in cœlis. Vnde & perpetuitas existit,

quæ omni terrestri hæreditate longe melior est. & præterea conseruatio, & custodia eorum qui credunt: propterea quòd etiam hoc Dominus precatus est, cum dixit: conserua ipsos pater sancte. vnde inquit (in Dei potestate & potẽtia) vsque videlicet ad Domini reuelationem. Si enim potenter non esset facta custodia, nõ eatenus por recta fides esset. Quoniã igit̃ talia ac tãta sunt, quę dantur dona, nihil à probabilitate alienum est, quin exultatio, & lætitia postea subsequat̃. Sed quia magistri promissio non lętitiã, sed dolorem videtur polliceri, dum inquit, afflictationem habebitis: ideo ait (in quo paululum molestati) & quia hoc graue erat, statim subiunxit, (modo) vt concors cum magistro suo sententia euadat. nam ille, in mũdo, inquit, afflictationem habebitis, sed dolor tñ vester in gaudiũ euadet. vel igitur (modo) posuit vt ad exultationem & lætitiam referatur, quæ modo paululũ incipiẽs, in futuro non paululum & breui tempore duratura sit, sed in longum & infinitum processura. Vel (paululum modo) cum sequentibus construẽdum est, hoc pacto: si oporteat, paululum modo molestati in varijs tentationibus. Quia vero tẽtationum nomen animum turbat auditorum, ideirco causam earum subiungit. inferuntur enim ea causa, vt probatio vestra auro lucidior & preciosior afficiatur: quippe cum aurum quoque ipsum, licet sit ex rebus quæ caducæ sunt & pereunt, si igne purgetur & defecetur, preciosius apud homines esse consueuit. Dixit (si oporteat) propterea quòd neque omnes iusti, neque omnes

Ioan. 17. b

Ioan. 16. g

Ioan. 16. e

peccatores afflictionibus tentantur. immo neq; prosperitate fortunæ aut illi, aut hi semper vtuntur. sed iusti cum affliguntur, ad incremētum coronæ patiuntur: peccatores, vt peccatorum pœnam luant. Quin neque omnes iusti affliguntur: ne vitiū quispiam laudabile esse existimet, & virtutem odio prosequatur. neque omnes peccatores miserijs afficiuntur: ne si retributionem omnium quæ quis meretur, hic fieri videamus, de resurrectione dubitemus. Ordo igitur horum verborum est: paululū modo molestati, si oporteat: id est si modo molestia & dolore affici opus sit: quippe cū non omnes, vt diximus, sancti afflictiones patiātur: in extremo tempore exultabitis. nam quod inquit (exultatis) pro futuro sumptum videtur. Tametsi potest de præsenti tempore, sicut est, etiam intelligi: quemadmodum inferius explicabitur.

In laudem & honorem & gloriam in reuelatione Iesu Christi, quem cum non uideritis, amatis: in quem modo non uidentes, sed credētes, exultatis gaudio inexplicabili & glorificato, recipientes finem fidei uestræ, salutem animarum.

Causam cur hic affligantur iusti, ostendit: simulq; ipsos & consolatur, dum clariores ex calamitatibus futuros esse ipsos asserit: & studiosiores feruentioresq; efficit, dum addit (in reuelatione Iesu Christi) eo ꝙ tempus illud laborum ostētatione & manifestatione multam gloriam illis qui decertarint, allaturum sit. Quoddam quo-

que aliud adiungit, quod ad sustinendas afflictationes eos incitat. quid illud est? quod infert, quem cum non videritis, amatis modo. si enim oculis carnis ipsum non intuiti ex sola auditione amatis: considerate, inquit, quantum amorem vbi eum videritis, præ uobis feretis, præsertim cum in gloria vobis reuelabitur. Si enim passio eius ita vos attraxit: quando vobis in splendore insuperabili apparebit, quem in modum animũ vestrum affecturus est? quo tempore etiam præmium, id est salutẽ animarum vobis exhibebit. vt igitur tali ipsi occurratis talem gloriam consequuturi, æquiparabilem huic tolerantiam præstate.

De qua salute inquisiuerunt, et scrutati sunt prophetæ, qui de gratia in uos prophetarunt, inuestigantes in quod, aut quale tẽpus manifestabat qui in ipsis erat Christi spiritus, protestans & passiones Christi, & quæ postea subsequutæ sunt, glorias. quibus reuelatum est, ipsos non sibi, sed uobis ministrare ea quæ annunciata uobis sunt.

Quoniam de animæ salute mentionem fecerat, quæ obscura, & noua quędam res audientibus videtur: prophetas adducit, qui & inquisiuerunt, & scrutati de ipsa antea sunt. Inquisiuerũt enim, sicut Daniel de futuris rebus, qui proptetea vir cupiditatũ ab angelo qui ei oracula edebat, vocatus est. Inquisiuerunt inq̃, in quod tempus, quod scilicet in consummatione seculi erat futurum: vel in quale, cum ex varijs captiuitati- Dan. 9.

bus Iudæis ad promiscuum Dei cultum declinātibus, idonei homines ad suscipiendum Christi mysterium euaserunt. Aduerte autem cū inquit, Christi spiritum, Deum Christum ostendere, ac trinitatis mysterium significare: filij enim & spiritus sancti personā exprimit. cū vero inferius (de cœlo) subdit, patrem indicat. Spiritus autem
Esa.53.c passiones Christi manifestabat, cum per Esaiam dicebat: sicut ouis ad mactationē ductus est. et per
Hier.11,d Hieremiam: Accedite, et injciamus lignū in panem eius. Resurrectionem vero & gloriam per
Osee.6,a Osee: Die tertio resurgemus, & viuemus coram ipso, & persequemur, vt Dominum cognoscamus, tanq̄ diluculum paratum ipsum inueniemus. Reuelata autem hæc sunt, inquit, ipsis prophetis non propter ipsos, sed propter uos. atque hic his verbis duo efficit: cum & prophetarum prouidentiam manifestet, & eos qui ad fidem Christi vocati sunt, ante mundi constitutionem Deo fuisse præcognitos ostendat. Prouidentia enim huiusmodi prophetarū eos inducit, ne inobedientes sint ijs quæ prophetæ ita prouide pro ipsis inquisiuerunt: propterea quod neq; filij modesti contemnere paternos labores soleant. nam si ipsi cum nullam vtilitatem inde essent consequuturi, hæc inquisiuerunt & inuenerunt: atq; inuenta libris tradiderunt, vt quasi hæreditas quędam ad nos transmitteretur: non sane iuste nos geremus, si hęc neglexerimus. Iccirco neq; nos debetis qui vobis hęc euangelizauimus, contemnere, atq; ita nostram vanam reddere euangelij prædicationem. Atq; ex prophetarum quidem proui-

dentia ad hoc ipsos incitat. Ex eo vero ꝙ præcogniti a Deo fuerũt, eos deterret, ne indignos Dei præcognitiõe, & vocatione se reddãt: sed summo studio niti ac certare, vt dono hoc Dei digni efficiantur.

Per eos qui euangelizarunt uobis in spiritu sancto misso de cœlo: in quæ prospicere angeli cupiunt.

Si & ipsi & prophetę eodem spiritu, illi prophetiam, hi euangelium exequuti sunt, nulla inter ipsos & prophetas esse differẽtia debet. oportet igitur, inquit, vt idem studium his adhibeatis, quod & illi qui prophetis audientes fuerunt, ne si aliter feceritis, pœnæ illorum obnoxij sitis, qui prophetis non obediuerunt. Qđ vero ait (in spiritu sancto misso de cœlo) de eo intelligit, qđ die pentecostes contigit: de cœlo autem, non ad locum referendum est, sed ad pręcipuam Dei excellentiã: &, vt superius diximus, hoc inquit, vt patrẽ significet. Qđ vero subiungit (in quæ prospicere angeli cupiunt) id est, quæ etiam angeli cupiunt: & quorum cognitionem & euentũ videre angeli quoq; ipsi cupierunt. vnde cum ea fierent, ex lætitia cecinerunt, gloria in altissimis Deo. Luc. 2. b

Iccirco succincti lumbos mentis uestræ sobrij perfecte, sperate in eam quæ uobis fertur, gratiam in reuelatione Iesu Christi, tanquàm filij obedientiæ, non conformãtes uos prioribus uestris, dum eratis in ignorantia, cupiditatibus: sed quemadmodum ille qui uoca

uit uos, sanctus, sic et uos ipsi sancti in omni cõuersa
Leu. 11. g, 19.a. 20.b Deu. 10 d *tione efficiamini. propterea ꝙ scriptum est: sancti esto te, quoniam ego sanctus sum.*

Ex antedictorum causa adhortatio hęc fit. nã cum dixerit prophetas ministrasse ipsis ea quæ ad salutem ipsorum spectabant, atque ea fuisse adeo admirabilia, vt angelis etiam essent appetenda: ꝙꝙ fuerint angelis appetenda, ex eo osten derit, ꝙ ex lætitia in natali Christi carmen illud,
Luc. 2.b gloria in altissimis Deo, cecinerint: nũc causam horum subiungit, atq; inquit: Quoniam quæ administrata vobis omnibus sunt, & amanda et summopere appetenda non solum hominibus, verum etiam angelis fuerũt: propterea neq; vos negligenter vos gerere debetis, sed intendere ani
Iob. 38.a, 40.a mum vestrum, & fortiter incumbere: id enim lumbos succingere significat: id qđ & Iob face re a Deo iubetur. quos vero lumbos ostendit, dũ inquit, lumbos mentis. Succincti igitur lumbos mentis vestræ sobrij perfecte, inquit, sperate in eam quæ vobis fertur, gratiam, seu lętitiam: nõnulla enim exemplaria χάριν, id est, gratiam, alia χαρὰν, id est, lætitiam & gaudium habent. intelligit autem de gratia, seu lętitia, quam paulo ante in secundo Domini aduentu euenturam esse dixit. Non dixit autem sobrij tantummodo, sed sobrij perfecte, propterea ꝙ lex exilem quãdam & introductricem sobrietatẽ afferebat, quę imperfectis tantum erat accommodata. Confor mationem autem vocat consensionem, qua quis rebus præsentibus sese addicit: His igitur vani-

tatibus repudiatis, siue cognoscendo, siue ignorã do ipsis detinebamini, nunc saltem, inquit, ad eius similitudinem qui vos vocauit, qui sanctus est, sancti etiam vos efficiamini.

Et si patrem inuocatis eum qui absq; personarum acceptione iudicat secũdũ uniuscuiusq; opus: in timore uestri incolatus tẽpus cõuersemini, scientes, uos nõ corruptibilibus argento uel auro e uana uestra conuersatione a patribus tradita redemptos fuisse, sed sanguine tanquàm agni immaculati & incontaminati Christi. Rom.2.b Gal.2.d. 1.Co r.6.d & 7.d Heb.9.d 1.Ioan.1.c Apoc.1.b

Cum multis modis exhortationem fecerit, primum ex eo ꝙ angeli quoq; ipsa hæc cupiũt: deinde ex scriptura quæ inquit, sancti estote &c. postea ex necessitate: nam si Deum patrem inuocãt, necesse est eos qui adoptari in filios cupiũt, dignos patre se præstare: postremo ex eo ꝙ innumerabilia bona ex precio quod pro ipsis solutũ est, fuerunt consequuti. qđ quidem preciũ Christi sanguis est, qui pro eorum qui se per peccatũ maligno vendiderunt, redemptione est datus: iubet, vt in timore per totum vitæ tempus versentur: nõ eo quidem initiatorio: is enim secum pœnam adiunctam habet: sed perficiente. Timor enim perfectos sanctos semper comitatur, ne in aliquo deficiant, ex ijs quę a perfectis præstari debent. de quo quidem perficiente timore ita dictum a beato Dauid est: timete Dominum omnes sancti eius, quoniam non est defectio timentibus eum. Cõsiderandum autem est, cum dictũ Psal.33.b

Ioan.5.d a Christo sit(pater non iudicat quenq̃, sed iudicium tradidit filio:)quo modo nunc Petrus patrem iudicare dicat. dicendum est, quoniam illud
Ioan.5.e quoq; dixit Christus (non potest filius quicquã facere, nisi patrem facientem viderit:)id eandẽ naturam sanctæ trinitatis significare, & diuinitatis operationes non esse distinctas, quæ in personis quatenus deitatem habent, considerãtur, sed easdem omnes: vt conspiratio & consensio pacifica & tranquilla in omnibus sit. atq; iccirco indistincte patrem hic quoque iudicare dixisse, eo ꝙ quicquid ab vna ex tribus personis, quod ad deitatem spectat, fieri dicitur, id cõmuniter omnibus conueniat. præsertim cum ipse etiam Dominus sæpe Apostolos filios vocet, & resoluto il
Mat.5.f Mat.9.a li homini dixerit, fili remittunt̃ tibi peccata tua:
Mat.9.c Luc.8.g & sanguinis fluorem patienti mulieri, filia fides tua saluam te fecit: nihil absurdi esse oſtẽdens, si ipse quoq; eorum quos sanctitatis participatiõe progenuit, patrem se vocet:

Qui præcognitus quidem ante mundi conditionem fuit, sed in extremis temporibus manifestatus propter uos qui per ipsum creditis in Deum, qui excitauit ipsum a mortuis, et gloriam ipsi dedit, ut fides uestra & spes in Deum sit, animas uestras purificantes in obedientia ueritatis per spiritum.

Christi morti resurrectionem quoque connexuit, propterea quòd veretur, ne recentes in fide si passionis tantũ Christi opprobria audiuerint, ad incredulitatem mutari facile queant. Oſtẽdit

præterea non nouum ac recens esse Christi my-
sterium, id quod stultorum etiã animos turbat,
sed antiquum, et ante quàm mũdus conderetur:
licet Dei prouidentia opportuno tempori fuerit
reseruatum, & antea prophetis indicatum qui
de his inquisiuerunt, vt paulo superius dixit, &
nunc apertius manifestatum. Quoniam, ante ꝙ
mundus conderetur, cognitum Deo videlicet fue
rat, nunc manifestatum est, id est perfectum, &
absolutum. & ob quos fuerit consummatum,
adiungit, cum inquit, propter vos. propter vos
enim, inquit, ipsum a mortuis excitauit Deus.
Sed cur propter vos? vt vos ipsos purificantes
in obedientia veritatis per spiritum fidem vestrã
& spem in Deum habeatis. Sed cur purificãtes?
Quoniam qui ei credidistis, qui per resurrectio
nem ex mortuis incorruptibilem vitam vobis
auspicatus est: debetis etiam vos, quemadmodũ
ille qui vos vocauit, incorruptibilis est, ita in no
uitate vitæ ambulare. Cæterum ne turberis, si &
hũc & Paulum patrem suscitasse a mortuis Do
minum asserere videas. imperfectiore enim &
magis ad introductionem idonea doctrina vsi,
id dicunt. Nam Christum se ipsum suscitasse, co
gnoscere ex ijs euidenter potes, quæ in hunc mo-
dum ipse inquit: Dissoluite templum hoc, & tri Ioan. 2. d
bus diebus suscitabo ipsum. Quin & Lucas,
quibus, inquit, etiam manifestauit se ipsum vi- Act. 1. a
uentem, postea quàm passus fuit. Et item Chri
stus ipse: potestatem habeo deponendi animam Ioan. 10. c
meam, & potestatem habeo eam iterum sumen-
di. Ea dispensatiõe igitur resurrectionem filij pa

tri interdum attribuunt, vt vnam & patris & filij operationem significent. Ordo autem horum verborum talis est: Qui præcognitus quidem ante mundi conditionem fuit, in extremis vero temporibus manifestatus propter vos qui credi tis in Deum qui excitauit ipsum a mortuis, & dedit ipsi gloriam, ea causa vt purificantes animas vestras in obedientia veritatis fidē vestrā et spem in Deum habeatis. nam particula (vt) qua hic vtitur, cum inquit (vt fides vestra) est, ὥστε, quæ non causam, sed euentum significat: quæ im proprie posita hic est pro, ἵνα, quæ est causalis. posuit etiam εἶναι: id est sit, pro ἔχητε: id est habea tis. hoc est ἵνα ἔχητε: vt habeatis. Alioquin enim barbara & inconnexa constructio esset: quippe cum (ἡγνικότες): id est purificātes, nihil habeat ad quod referri possit, nisi huiusmodi transmutatio intelligatur. Sic enim tota loquutio apte consen tiet, ἵνα τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα ἔχητε εἰς θεὸν ἡγνικότες τὰς ψυχὰς ὑμῶν &c. .i. vt fidē vestrā & spē habeatis in Deum purificantes animas vestras: id est præparantes vos ipsos ad obedientiam ve ritatis per spiritum. nam est etiam obedientia in prauis & falsis rebus, quæ per spiritum non est, id est non est spiritualis.

In amorem fraternitatis non simulatum, ex puro corde uos mutuo diligite intente, regenerati non ex satione corruptibili, sed incorruptibili per uerbum ui uentis Dei & manentis in æternum.

Quoniam purificatio in obedientiam, id est

præparatio

præparatio, seu exercitatio, seu meditatio multos etiam alios adiutores & cooperatores solet conciliare, si spiritualis & carens inuidia futura est: id autem amoris fraternitatis opus est, vt bonum quod inuentum fuerit, cuipiam alteri, & proximo participemus: iccirco subdit in amorẽ fraternitatis non dissimulatum. posuit autem id inconnexa quadam constructione. Huiusmodi enim beatorum apostolorum loquutio esse consueuit. sicut apud beatum Iacobũ: Quis sapiẽs inter uos & scius: &, Age nunc qui dicitis hodie & cras. & multa alia id genus. Spirituales autẽ homines summo studio niti, vt inuenta bona inter se mutuo cõmunicent, ex ijs cognoscere poteris, quæ alibi dicuntur: Animaduertamus nos mutuo in iritationem charitatis, hoc est incitationem & prouocationem. Iaco.3.c Iacob.4.d Heb.10.d

Propterea quòd omnis caro sicut fœnum, et omnis gloria hominis sicut flos fœni. exiccatum est fœnum, & flos excidit. Verbum autem Domini manet in æternum. id autem est uerbum, quod ad uos euangelizatum est. Esa.40.b Eccle 14.c Iacob.1.b

Cum dixerit regenerati ex semine non corruptibili, sed incorruptibili per verbum viuentis Dei, &c. subiungit cum contemptu quàm caduca & fragilis humana gloria sit, quàmque, vt ita dicam, insubsistens: vt hoc modo ad sequẽda ea quæ proposuit, auditores alliciat: quippe cum illa stabilitatem in se habeant, & perpetuitatem, nostra hæc prius fere corrumpantur, quàm sint.

Fœnum & florem fœni quæ caduca admodum sunt, ad confirmationē huiusce rei adducit. Qui
Psal.101.c bus etiā Dauid nostram vitam comparat. Atq;
ita vbi gloriam nostram vilem ita & fragilem ostendit, rursus apertius ipsos docet, quid sit id quod ipsos per verbum viuentis Dei, & manentis in æternum, regenerauit. atque inquit, verbū quod euangelizatum est ad vos. Quod vero ait in æternum manere verbum Domini, conuenit cum eo quod in Euāgelio ipse Dominus inquit:
Mat.24.c Mar.13.d coelum & terra præteribunt: verba autem mea
Luc.21.g non transibunt. Sciendum autem ita esse construenda hæc verba: ex puro corde vos mutuo diligite intente in amorem fraternitatis non simulatum. euentus enim rerum res quæ ob ipsos agūtur, consequi cōsueuerūt. Vnde quia ex dilectione quæ puro corde fit, nō simulatus fraternitatis amor consequitur, melius est (vt) ex puro corde, anteponatur. Aduertendum etiā (in) præpositionem pro (propter) esse positam, vt sit, propter amorem fraternitatis.

De vita sicut conuenit adoptioni, in Christo traducēda ad vtilitatem etiam eorum qui sunt extra, ad gloriam Dei: de subiectione erga principes, & fraterno amore, & pietate erga Deum: de seruorū subiectione, & tolerantia malorum ob Christū. Cap. II.

Rom.6.a Eph.4.a Colos.3.b Heb.12.a *Deposita igitur omni malitia, et oī dolo, et simulationibus, et inuidijs, et oībus detractionibus, tāquā modo geniti infantes rationale dolo oī carens lac desiderate, ut in ipso augeamini: si quidē gustatis, quàm benignus sit Dominus. Ad quem acceden*

tes lapidem uiuentem, ab hominibus quidem reprobatum, sed apud Deum electum, preciosum, & uos ipsi tanquam lapides uiuentes ædificemini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad spiritualia sacrificia offerenda accepta Deo per Iesum Christum. Vnde etiam continet in scriptura. Ecce pono in Sion lapidem an- Esa.28.d
gularem electum, preciosum, & qui credit in ipsum, Rom.9.g
non erubescet.

Cum spiritualis regenerationis excellentiam præ hac carnali ostenderit, humanæq; gloriæ vilitatem declararit: q generatio hæc corruptibilis sit & caduca, gloria vero eius à vernis floribus nihil differat: verbum vero Domini non ita se habere, sed cum humana omnis cogitatio cito deficiat & cesset, Domini verbum in æternũ durare, vt certæ eius promissiones sint. id enim significat, cum subiunxit, quod ad vos euangelizatum est. Cum igit̃ hæc superius proposuerit, deinceps ex vnoquoq; quod vtile est, accipiẽs, & quod ad rem conferre videatur, moralis sermonis doctrinam aggreditur, atq; inquit: Deposita igit̃ omni malitia &c. Iustũ enim nõ est, vt qui incorruptibili vita regenerati sunt, malitiæ laqueis inuoluant̃, & quod nõ est, ei qđ est, anteponãt: quippe cum malũ substantia non sit, sed circa defectum generabilis & mortalis substantiæ versetur: & longe a subsistẽte vita diuersum sit, cum tantummodo accidat. Iidem et à dolo, inquit, & simulatione, & inuidia, & omni detractione liberi esse debent. nam dolus & simulatio

procul à veritate est, & à verbo quod vobis fuit euangelizatum: quippe cùm etiam dolus in perniciem eorum tendat, qui decipiuntur: & simulatio diuersum quid ab eo quod est, fingat: quorum contrario modo salutare verbum quod vos instituit, progredi videtur. Inuidia vero et detra
Rom. 12.a ctio quem locum in vobis habere poterit, qui fir
Rom. 13.c mo fraterni amoris vinculo constricti, à nulla re quæ dissidium inducat, offendi potestis? Inuidiā autem & detractionē dissidij & odij fraterni es-
Gen. 4.a.b se causam ignorat nemo, qui Cain, & tragœdiā eius cognouerit: ille enim ob inuidiam à fraterna diuulsus coniunctione dolum & simulationē & cædem aggressus est. nam qui inuidet, à detractione liber non est: id quod in fratribus Ioseph
Gene. 37. b.c. conspici manifeste potest, qui innumerabilia cōtra eum obtrectando patri retulerunt. Propterea inquit, ab his omnibus purgati tanquam modo
Matt. 18.a geniti infantes, accedite. quippe cùm horum esse
Matt. 19.b regnum cœlorum Dominus etiam dixerit: & dolo carente ratione seu sermone nutriti crescatis in
Ephe. 4.c mensuram ætatis complementi Christi. Nam cū gustaueritis: id est per tractationem & exercitationem sacrorum euangelicorum mandatorum progressi doctrinæ benignitatem sensu cognoueritis. sensus enim omni ratione esse euidentior ad cognitionem solet. vnde etiam quod in experientiam prodit, gratius contingit, quàm quod ratione tantum percipitur. cum igitur, inquit, Domini benignitatem gustaueritis, ipsi quoq; vos benignitatis bonum erga alios exercentes, & lapidi viuenti vos ipsos dicantes summi anguli, qui

reprobatus quidem ab hominibus fuit, sed apud Deum preciosus, & electus habitus est, & à prophetis quoque prænunciatus, inter vos ipsos coarctemini per charitatẽ vniti et coagmẽtati in spiritualis domus complementum, cõtemptus & neglectionis hominum nulla cura habita: id quod etiam summi anguli lapis Christus ab his reprobatus fecit. Coniuncti itaque & in domum spiritualem coaptati, & sacerdotium sanctum effecti hostias spirituales offerte quę sacrificijs irratiõalibus lõge magis Deo acceptę sunt. ne enim putetis eos qui vinculo inter se charitatis connexi non fuerint, immaculatas Deo hostias offerre. inquit enim, volo ergo vt viri orẽt sanctas manus tollentes absque ira & disceptationibus. quo pacto enim orãs aliquis vnire se Deo poterit, si ira & disceptationibus prauis à fratre sese alienet, atque auellat. 1.Tim.2.b

Vobis igitur qui creditis, honor: ijs uero qui non credunt, lapidem quem reprobauerunt ædificantes, is in caput anguli euasit: & lapis offensionis, & petra scandali: qui offendunt in uerbum hoc, non credentes in quod etiam positi sunt. Psal.117.d Matt. 21.d Act.4.b. Esa.8.c

Vobis profectò qui creditis, honor à Deo, exhibetur, qui dixit, ecce pono in Sion lapidẽ &c. nam in eos qui non credunt, inquit Deus, vobis pono in Sion lapidẽ offensionis: qui quidẽ et petra scandali & lapis offensionis illis est, qui non credunt, qui offendũt & impingunt in verbum, dum nõ credunt verbo, in quod etiã positi sunt.

vt integer ſenſus talis euadat. Ecce pono in Sion lapidem ſummi anguli precioſum, electum. & qui credit in ipſum, non erubeſcet: qui quidem credentibus vobis precioſus eſt: non credentibus offenſionis lapis efficitur: quem reprobauerunt quidem ædificantes, ipſe autem in caput anguli euaſit, inter ſeſe credentes connectēs. Eſt vero lapis offenſionis ijs qui offendunt, & impingunt in verbum Euãgelij, dum ei nõ credunt: in quod & poſiti ſunt. non quòd à Deo in hoc ſegregati fuerint: nulla enim cauſa perditionis ab
1.Tim.2.b 2.Tim.2.d eo exhibet, qui omnes homines fieri ſaluos vult: ſed quòd ipſi ſe ipſos iræ vaſa conſtituerint, ita vt incredulitas ſubſequuta ſit, & in eo ordine & ſtatu, in quem ſe ipſi præparauerant, poſiti fuerint. Nam ſi liberi arbitrij eſt homo, vt vim inferre voluntati eius non liceat: non merito conqueri quiſpiam poteſt, quòd eo ſtatu à Deo fuerit dignatus, quem ſibi ſuis operibus cõciliauit. Angularis autem lapis vocatur Chriſtus: id eſt ἀκρογωνιαῖος: id eſt ſummi anguli lapis, eo quòd duos parietes qui paternam domum abſoluunt, hoc eſt gentiles & Iudæos ſuo contactu connectit, & in unam iuncturam conſtringit, dum & inutiles horum immolationes tollit, & gentiliũ dæmoniacam ſuperſtitionem in pietatẽ traducit.

Vos uero genus electum, regale ſacerdotium,
Exo. 19.d *gens ſancta, populus in acquiſitionem, ut uirtutes eius annuncietis, qui è tenebris uos in admirabilem ſuum*
Oſee. 2.d *lumen uocauit. qui olim non populus, nunc uero po-*
Roma. 9.c *pulus Dei, olim non conſequuti miſericordiam, nunc*

consequuti misericordiam estis.

Vbi non credentium malignitatem reprehendit, quòd ipsi videlicet sibi ipsis incredulitatis causa extiterint: nunc ad laudandos eos transit, qui bene egerunt, & inquit: vos genus electum estis, regale sacerdotium: perinde ac si dicat: illi ob duritiam & incredulitatem in summi anguli lapidem impegerunt, et non fuerunt coædificati. Vos vero non ita: sed ex credulitate coædificati estis in regale sacerdotium, tanquam genus electum, & gens sancta. cęterum ne aut nimia laude ipsos resoluat, aut hæreditarie se gentem santam & cætera esse opinentur, & propterea quòd & genus Abrahæ sint, & nunquam offenderint, se eum honorem consequutos putent: eorum gloriationem huiusmodi reprimit: atq; ait: ne ob genus gloriemini. non enim ob Abraham in regale Sacerdotium fuistis electi. qui enim ex ipso progressi sunt, sacerdotiũ a rege distinctum habuerunt. non estis igitur per Abraham gens sancta, & genus electum, & in regale sacerdotium segregati estis. nihil enim horum Abrahæ dictum est. Sed per Christum estis, qui & sacerdos iuxta ordinem Melchisedec, & rex mansuetus, iustus, & salutem afferens, & super pulum asinæ inscẽdẽs, appellatus est. Ex ipso igitur qui vtraq; hæc habuit, per sanctum baptisma regenerati, merito & genus electum appellamini, & regale sacerdotium. atque hanc lucem habetis ex misericordia ipsius qui e tenebris vos in admirabile suum lumen vocauit. ideo per vestra opera lucis aliis ho

Psal. 109.a
Esa. 62.d
Zach. 9.c

minibus virtutes eius enunciate. Atq; hoc ex benignitate eius habetis: nam quantum ad vos attinet, estis populus, qui olim populus non eratis: & misericordiam estis consequuti, qui olim non
Osee. 2. d eratis. Id quod ex Osee sumptum est, quo minus molestam exprobrationem faciat. Sed quo modo virtutes eius enunciant? Ipse Dominus do-
Math. 5. b cet, cum inquit: ita luceat lux vestra coram hominibus, vt videant bona vestra opera, & patrē vestrum glorificent, qui in cœlis est. Cum vero inquit (populus in acquisitionem) significat in possessionem, & hæreditatem. Omnes enim κτίσμα, id est, creatura Dei sunt: κτῆμα vero, id est possessio, soli illi qui per bonam suam operationem dignati ea re fuerint. Propterea, inquit, electi fuistis, vt per obedientiam, & bona vestra opera præcones virtutis eius qui vos vocauit, dicamini.

Gala. 5. c
Rom. 13. d *Dilecti hortor uos tanquam aduenas & peregrinos, ut a concupiscentijs carnalibus abstineatis, quæ aduersus animam militant, conuersationem uestram bonam inter gentes habentes: ut & in eo q; obloquūtur de uobis tanquam maleficis, ex honestis uestris operibus inspicientes Deum glorificent in die uisitationis.*

Ordo est: Dilecti hortor vos tanquàm aduenas et peregrinos in mundo hoc, vt abstineatis a carnalibus concupiscentijs, quæ aduersus animā vestram militāt. mos enim est magistris, vt post dogmaticam institutionem, moralem etiā subiūgant. id quod nunc etiam beatus hic facit. Appel

lat autem ipsos dilectos, hoc est, ἀγαπητοὺς quod est proprie diligibiles, amabiles, caros, & non ἀγαπωμένους, id quod proprie dilectos significat: propterea quòd in omnibus desiderabiles erant, & propter omnia amabiles. qui vero ob vnam aliquam rem amantur, dilecti, & non diligibiles vocari consueuerunt. Carnales autem cupiditates militare inquit aduersus animam: propterea quòd, vt inquit etiam beatus Paulus, caro concupiscit aduersus spiritum: quippe cum carnis cupiditates circa fruitionem & voluptatem sensibilium rerum cum versentur, rationem nostrã & consilium conturbent: seruilemq; animam nostram efficiant. Hortor item vos, inquit, vt conuersationem vestram inter gentes bonam habeatis: nam (habentes) pro (habeatis) positum est. Obloquentes autem de nobis gentiles inducit. quod si quis cognoscere vult, ex ijs quæ IRENAEVS Lugdunensis Episcopus de Sancto & Blandina martyribus memorię tradidit, manifeste perspicere potest. Ea, vt breuibus referamus, eiusmodi sunt. Cum Gręci Christianorum prima institutione instructorum, quos cathecumenos vocant, seruos comprehendissent, eosque cogerent, vt arcani aliquid de Christianis proderent: serui hi cũ nescirent quid iucundi ipsis possent referre, quantum ab heris suis audiuerant, corpus scilicet & sanguinem Christi esse quod in sacra mensa sumeretur, id re vera ipsi carnem & sanguinem esse existimantes, inquirentibus euulgarunt. Ipsi vero id certo fieri a Christianis rati, in reliquos Græcos diffamarunt, et Sanctũ Galat. 5. a

& Blandinam confiteri fidem tormentis coegerunt. quibus Blandina sumpta fiducia opportune dixit, quo pacto, inquiēs, facere hoc Christiani paterentur, qui ne concessis quidem carnibus exercitationis & continentiæ causa frui volunt? Diem visitationis, id est, ἐπισκοπῆς quasi inspectionis & explorationis dicas, examinationē & explorationem quæ in hoc mundo fit, vocat. Cum enim vitam nostram isti examinarint, & contrario modo res quàm opinati fuerant, esse inuenerint, fiet, vt & ipsi ex erubescentia corrigantur, & Deus glorificetur.

Roma.13.a *Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Dominum: siue regi, utpote excellenti, siue præsidibus, utpote qui p ipsum mittūtur ad uindictam maleficorum, & laudem benefacientiū. propterea quòd ita est uoluntas Dei, ut benefaciēdo obstruatis os imprudentium hominum ignorantiæ.*

Humanam creaturam hic magistratus vocat, qui a regibus creantur: quin etiam ipsos reges, propterea q ipsi quoq; ab hominibus cōstituuntur. solet enim scriptura constitutionem & positionem creaturam etiam quandoq; appellare, vt
Ephe.2.d cum inquit: vt duos creet in vnum nouum hominem, id est, ponat, & constituat. Inquit igitur, subditi estote mundanis principibus, ac subditi quidem propter Dominum, id est, eo modo quo Dominus præcipit. Sed qd præcepit Dominus?
Matt.22.c Marc.12.c Reddite quæ sunt Cęsaris, Cæsari, & quæ sunt
Luc.20.d Dei, Deo. vt si quid contra Dei institutionem

mandarint, obediendum eis non sit. Hoc enim prorsus & Dominus & eius discipulus pręcipit ea causa, ne dicere Gręci possint, Christianismũ subuersionem vitæ afferre, turbationisq; & confusionis causam esse. Adiunxit etiam (propter Dominum) fidelium causa: quippe cum verisimile sit, aliquos futuros qui dicerent, cum nos cœlorum regno dignos effeceris, magnamq; hãc dignitatem nobis attribueris, quid rursus ita viles reddis, vt nos principibus mũdanis esse subditos velis? Vnde siquis hæc dicat, sciat, inquit, is non meum esse hoc mandatum, sed Domini. præsertim cum ipse etiã Petrus quibus, & quali bus principibus subĳci debeant, ostendat: qui iuste videlicet se gerunt. Infert præterea causam, Dei hanc esse voluntatem asserens: & nostram erga principes subiectionem, sicut indicium probitatis nostræ est, ita quoq; infideles in pudorem inducere. Cum enim de nobis quasi arrogantes & insolentes & inobedientes simus, obloquantur: si & humiles & obedientes in quibus oportet nos esse, videant, magis erubescunt, atq; obmutescunt.

Tanquam liberi, & non tanquam prætextum habentes malitiæ libertatẽ: sed tanquam serui Dei, omnes honorate: fraternitatem diligite. Rom. 13.c

Hoc dependet a superiori hoc modo: subditi estote tanquam liberi, et non tanquam prętextũ malitiæ habentes libertatem: sed etiam tanquam serui Dei, non solum principes, verum omnes

quocꝫ cęteros honorate, fraternitatem amantes, Deum timentes, regem honorantes. Quod autẽ inquit (tanquam liberi) Aureus IOANNES ita explanat: Ne dicant, inquit, liberati a mundo sumus ciues cœlestes effecti, & tu rursus principibus nos subijcis, & vt obediamus ipsis, hortaris: huius causa, ita obedite, inquit, tanquam liberi, id est, tanquam qui credideritis ei qui vos liberauit, & vt hoc faceretis, mandauit. ita enim non videbimini malitiæ animi, id est, contumaciæ et inobedientiæ prætextum habere libertatẽ, qua obedientiam recusatis. Possumus etiam alio modo hoc interpretari, vt dicamus, liberum esse in Domino, qui nulli turpi & inhonestæ rei seruit. cum simulatione enim viuere non est liberi hominis, sed perturbatiõibus obnoxij, id est, vel obsequio, vel voluptati alicui turpi seruientis. ob quæ id quod est, videri non vult, sed se illis accõmodat, quibus seruit. id quod plane absurdum, & a Dei seruis longe alienum est. Iubet igitur, vt subiectionem principibus veris & synceris moribus præ nobis feramus: & non infensum animum erga eos habentes coactam obedientiã eis præstemus: atꝫ ita huius latentis in nobis malitiæ synceritatem & simplicitatem morũ prætextum faciamus: dum subiectionem eis apparẽtem quidem, sed non ex animo tamen eis exhibemus.

Deum timete: Regem honorate.

Vide quàm accurate Deo timorem, regi honorem attribuendum dicat. nam si Deus timen-

dus est, qui perdere & animam et corpus potest, nullo modo parendum regibus est, si ad malum aliquod nos inducant: quippe cum timor erga Deum honorem in reges longe superet. Quin etiam qui a regibus cogitur, vt mali aliquid perpetret, honore omni ipsos prorsus priuabit, & cõtemnet: iuxta sanctum qui dixit, nihili factus est coram ipso qui maligne agit. Psal.14.b

Famuli subditi in omni timore heris, non solum bonis & mansuetis, sed etiam peruersis. hæc enim gratia est, si ob cõscientiam Dei molestias aliquis sustinet, iniuste patiens. quæ enim est gloria, si peccantes & colaphis cæsi sustinebitis? sed si benefacientes et patientes sustinebitis, hæc enim est gratia apud Deum. ad hoc enim uocati estis. quia et Christus pro nobis passus est, uobis relinquẽs exemplum, ut sequamini uestigia eius, qui peccatum non fecit, neque inuentus est dolus in ore eius. qui cum conuicijs afficeretur, non uicissim afficiebat; cum patiebatur, non minabatur. Ephe.6.a Coloss.3.d Tit.2.c 2.Cor.7.c Esa.53.c 1.Io.3.a

Timor multis modis dicitur, vno modo ille qui cum scientia existit, quem hic propter conscientiam nunc dicit, quę pietas & reuerentia etiam vocatur. est etiam timor affectuosus ex perpessione, qui ob pœnæ experimentum & sensum aliquibus accidit: quo bestię quoque timere consueuerunt. Dicitur item timor incipiens & initiatorius, is qui eos consequitur qui ad Dominum accedunt, cum multorum sibi conscij fuerint, quę ad pœnam subeundam inducunt: quo terrefacta in euangelio meretrix ad Christum Luc.7.c

accessit. Est & timor perficiens seu perfectiuus qui semper sanctis omnibus adest: dum semper timent, ne in aliquo deficiant ex ijs quæ ad perfectam charitatem spectant. Cum tot modis sumatur timor, an per omnes modos timere proprios heros serui debeant, non negaret sane hic, qui in omni timore subiectos esse heris seruos monet. nam & initiatorius & perfectiuus si adsit, optime eos afficiet: alter, vt caueant, ne ob peccatum in pœnam aliquam grauiorem incidant: alter, ne quicquam quod hero suo sit iniucũdum, agere ne in animum quidem inducant suum. Nunc tamen timorẽ propter conscientiam, id est, eum qui cum scientia rectæ rationis euenit, eum appellat, qui dum nihil peccant serui, a peruersis & prauis heris infertur. Hunc laude dignum esse inquit, & vt cum tolerantia admittatur, pręcipit. Nam ob peccata vel commissa, vel cauta timere, ne quid mali patiantur, bonorum quidem etiam id seruorum est, & ad correctionem tendentium: nondũ tamen tantæ patientiæ est, vt nullius mali sibi conscius quispiam æquo animo afflictationes ferat. hoc siquidem magnum est: hoc a paucis præstatur: hoc Deo etiam est acceptum, quippe cũ passionibus Christi ęmulum esse videatur. Nam ipse quoque, vt inquit, non pro peccato proprio, peccatum enim nunquam commisit: sed pro nobis & peccatis nostris passus est. Ex impietatibus populi mei, id est, ob impietates populi ductus ad mortem est, inquit propheta. Laudabilẽ

Esa.53.c

hunc timorem esse statuit: vult tamen nihilo minus, vt omnibus alijs timoribus instructi serui

ſint, dum inquit, in omni timore. ſuper omnes tamen alios hunc propter conſcientiam collocat, & ſolum hunc laude dignum eſſe demonſtrat: eo quòd alij ad dominorum iram deprecandam exiſtant: hic nullam omnino huiuſmodi cauſam habeat.

Sed tradebat ei qui iudicat iuſte: qui peccata noſtra ipſe ſuſtulit in corpore ſuo ſuper lignum. Eſa.53.b

Tradebat, inquit, Deo qui iuſte iudicat: qui Rom.2.a
reddet videlicet unicuiq; ſecundum opera ſua. id enim iuſtum eſt. Sed forte dicet quiſpiam, quo pacto inquit nunc Petrus Dominum cum conuicijs afficeretur, non conuiciatum contra fuiſſe, et cum pateretur, non fuiſſe minatum? cum tamen videamus ipſum & Iudęos canes mutos, & Pha Eſa.56.d
riſęos cæcos vocare: & Iudæ item minari, cum Mat.7.a
inquit, bonum erat ei ſi natus non fuiſſet homo Mat.15.b Mat.26.c
ille: &, tolerabilius erit Sodomis, quàm ciuitati Mat.10.b
illi: &, vbi vermis ipſorum non deſinit, & alia Mar.9.g
complura huiuſmodi. Dicimus igitur, non aſſerere hic Petrum Chriſtum conuiciatũ nõ fuiſſe, aut minatum non fuiſſe: ſed cum conuicijs afficeretur, non fuiſſe contra conuiciatum, & cum pateretur, non minatum fuiſſe, quaſi per contentionem & vindictam. Sed ſi quid modo eſt conuitiatus alicui, id increpando et exprobrando duritiam dixit. Nam cum conuicijs afficiebatur a Iudæis, dum dicerent dæmonium habes: &, in Ioan.7.c
principe dæmoniorum dæmonia ejcis: & ecce Mat.12.b
homo vorax & potator vini; nunquid ipſis vi- Mat.11.c

cissim quicpiam contumeliosum per conuicium respondit? Non sanè: sed mansuete admodum il-
Mat.12.c lis dixit, si ego in Beelzebub dæmonia ejicio, fi-
Mat.11.b lij vestri in quo ejiciunt? alijs qui voracem & potatorem eum vocabant, parabolam eam puerorũ obiecit, qui in platea aduersus collusores suos indignabantur, qui cum tibia cecinissent ipsi, illi non saltassent: & cum luctum præcinuissent, nõ planxissent. cum vero cruci affigebatur, & pa-
Luc.23.e tiebatur, magis orabat, quàm minabatur. et Iu-
Mat.26.c dæ ante quàm eum prodidisset, & scelus illud
Luc.22.b
Mat.12.c perpetrasset, ne mali aliquid pateretur, minaba-
Ioan.13.c tur, vt a prauo illo proposito reprimeret. Simili
Mat.10.b modo eos qui non suscepturi erant discipulos, peius quid passuros esse, quàm Sodomitas asseruit: partim, vt ad hospitalitatem ipsos incitaret: partim, vt terrore eo prædicationis euangelicę locum aperiret. ita vt hæc, minime dum male pateretur, minatus sit: & verissima hæc Petri oratio de Domini tolerantia esse deprehendatur: qua inquit, nemini eum insultanti & contumeliam inferenti contentiose fuisse aduersatum.

Vt cum peccatis decesserimus, iustitiæ uiuamus: cuius uibice ipsius sanati estis. eratis enim tanquam oues errantes: & conuersi nunc estis ad pastorem, & præsidem animarum uestrarum.

Cum decesserimus, id est, mortui fuerimus.
Mat.27.c cuius autem vibice, ob id inquit, quia a Pilato
Ioan.19.a flagris cæsus, in corpore vibices gestauit.

De obedientia

De obedientia mulierum & concordia erga viros in salutem in spiritu in modum Sarrę: de indulgentia virorum erga mulieres: de mansueta erga omnes tolerantia & patientia, cuius figura est benignitas Dei in Noe: & in nos per baptismum Christi consensio. Cap. III.

SIMILITER mulieres subditæ sint uiris suis, ut si qui etiam non credunt uerbo, per mulierum conuersationem sine uerbo lucrifiant, inspicientes castam uestram in timore conuersationem. Quarum ornatus non sit extrinsecus intortorum crinium, auri circumpositi, aut amictus iudumentorum: sed occultus cordis homo in incorruptibilitate mansueti et quieti spiritus, qui in conspectu Dei est sumptuosus. Ita enim olim quoq; sanctæ mulieres quæ in Deũ sperabãt, ornabãt se ipsas subditæ effectæ proprijs uiris. Sicut Sarra Abraham obediuit Dominum eum uocans. cuius filiæ effectæ estis benefaciendo, & non timendo ullam trepidationem. Viri similí modo cohabitantes ex cognitione tanquam infirmiori uasi muliebri honorem attribuentes utpote etiam cohæredibus gratiæ uitæ: ut ne interrumpantur orationes uestræ.

Coloss. 3.e Ephe.5.c 1.Tim. 2.c Gen.18.b 1.Cor.7.a

Cum per omnes hos moralem institutionem persequutus sit, per reges, principes, dominos, seruos: & regibus, & principibus quibus oportet, & in quibus etiam oportet, obediendum esse sanxerit: ostenderitq; ipsos illos qui dominantur cum iustitiæ igniculum habeant, leges, quic

quid secundum ipsas egerint, non fore condemnandos; si vero præter ipsas iniuste & tyrannice se gerant, perituros esse: quippe cũ ob gentiũ
Gal.3.c Vtilitatem, ut Paulus etiã clamat, lex data ipsis
Rom.13.a fuerit. Quin etiam principes ipsi nõ secus ac leges in vtilitatem dati sunt. neque vt nonnulli male opinantur, terrenarum rerum potestas diaboli est. neque ei credendum, cum inquit ad Dominum. hæc omnia mihi data sunt, & cuicunq;
Luc.4.a voluero do ipsa. non enim reges qui ad malorũ correctionem dantur, ipsius iussu constituunt: non enim tale quicpiã agere inter homines diabolus studet. Datę siquidem potestates & principes à Deo sunt, alij ad iustitiæ cõseruationem, & subditorum correctionem & vtilitatem: alij ad terrorem eorum qui peccant: alij vt insolenter & contumeliose se gerentes merita pœna afficiant. Cum igitur iam dixerit Petrus bonum esse vt his obediamus, & subiecti simus, malum contrà, si obtemperare noluerimus: & simili modo seruos instituerit, vt dominis suis qui in carne sunt, pareant: eosq; qui insontes à malis heris affliguntur & sustinẽt, maxime probatos esse docuerit: atq; ita obiter malorum dominorũ vituperatione heros quoq; ipsos castigarit: transit nunc ad mulieres: consulitq; ipsis vt duo hæc potissimum studeant, vt & proprijs viris subditæ sint, & sanctarum veterum mulierum imitatione ab ornatu omni extrinsecus & com-
Psal.44.c ptu sint alienæ. omnis enim gloria filiæ regis intrinsecus est. nam etiam hic quemadmodum
Rom.7.d beatus Dauid, et Paulus alterum interiorem ho

minem pręter exteriorem agnoscit: qui occultus cordis homo appellatur. Quin etiā illę, inquit, solum eum ornatum agnoscebant: vt suis uiris obedientes atque obtemperātes se se præstarēt. id enim significat, cum inquit, (ornabāt seipsas subditæ effectæ:) id est hoc ornatu se comebant, ꝙ maritis suis obediebāt: subiectionē enim ornatum vocat. Quid lucri autem ex hac re eueniet? tum bona eorū qui extra fidem sunt, ęmulatio: quæ ex obedientia etiam quæ a nobis exhibetur principibus, exoriri consueuit: tum quod ipsi gratias Deo causa nostra agunt. quæ Christianorum vel magna gloriatio est, cum nō maledicitur, sed propter nos nomen Dei benedicitur. Quod enim inquit, (sine verbo lucrifiant) ita est intelligendum, vt qui non credunt verbo & prędicationi, cessante omni verbo, & omni contradictione per conuersationem vxorum ad credendum inducantur: vel quia demonstratio quæ per opera fit, certior omni verborum curiositate habeatur. opus enim tacitū & carens verbo, verbo quod opere careat, longe præstantius est. Cum indeterminate dixerit (sanctas mulieres) postea determinate Sarram subiungit, atꝗ huius ad maiorem adhortationem filias esse eas inquit, vel ex fide, vel ex genere etiam. necesse enim est, vt filiæ matres suas imitentur. vnà aūt cum hoc decoro & Christianis conueniente ornatu misericordes erga pauperes vt sint, etiā monet, nihilꝗ vereātur ob hoc uirorum suorū exactas rationes. hoc enim videtur significare, cum inquit (& non timendo vllam trepidationem.)

quippe cum verisimile sit, vt viri interdũ sumptuum domesticorum ab uxoribus rationes exigant. Ita cum suspenderit sermonem, & parsimoniam & pusillanimitatem fœminæ ad liberalius rebus domesticis vtendum inuitarit, seueritatem & austeritatem maritorum erga ipsas postea coercet: atque inquit: viri ex cognitione cohabitantes, id est cum sensum & cognitionẽ habeatis leuitatis fœminarũ, & temeritatis in omnibus, & procliuitatis in pusillanimitatem, tolerantet vos gerite erga ipsas: neq; domesticarum rerum quas custodię ipsarum commisistis nimis exacte rationem ab ipsis requirite, atque hoc, vt dixi, ne exacti sint subductores & examinatores monet, si liberaliter illę in erogatione erga pauperes se gerãt. Mihi tamen videtur per hæc profundius quid, & sanctius quàm Paulus de cõiugali vsu significare. Paulus enim aperte cla

1.Cor.7.a mat: ne defraudetis vos mutuo, nisi quid ex cõsensu &c. hic vero sanctius, vt dixi, & honestius, cum cognitionem dixerit, & per eam rem ipsam innuerit, consulit, vt cum pronior ad hoc muliebris sexus sit, ne cum obiurgatione & vehementi austeritate ab ipsis uiri abstineant: sed primum ipsis vtpote infirmioribus indulgenter vtantur: deinde cum quadam reuerentia persuadeant, vt huiusmodi abstinentiam admittant. hoc enim: id est reuerentiam & rationem quam habere de vxoribus uiri debent, significat, cum inquit (honorem attribuentes.) nisi enim honor aliquis alicui exhibeatur, eius reuerentia & ratio haberi nulla consueuit. Siue igitur: vt infir-

mioribus, siue etiam vt cohæredibus gratiæ viuentis ipsis vti hoc modo in huiusmodi consuetudinibus decet. Ac nos quidē non male in hunc sensum locum hunc interpretari, quod subsequitur, declarat. vt ne interrumpantur, inquit, orationes vestræ. quam enim orationis interruptionem viri erga vxorem austeritas affert? nullam sanè. immo multam & assiduitatem & diligentiam e contrario vxoris contemptus in tempore orationis facit. Ac mihi quidem hac de re ita videtur. ei tamen qui melius iudicarit, concedendum duco.

Postremo autem omnes unanimes sitis, compatientes, fraterno amore præditi, misericordes, benigni, humiles, non reddentes malum pro malo, aut conuicium pro conuicio, sed contra benedicentes. Pro. 17. d. & 21. d Rom. 12. d 1. Thes. 5. d

Cum maritorum & vxorum monitiones absoluerit, cōmunē ad omnes facit deinceps adhortationē, ad uiros, mulieres, senes, iuuenes, reges, subditos, peregrinos, ciues, diuites, pauperes. vnde ait, postremo, quod Græce est, τὸ δὲ τέλος, hoc est, qui autem est finis, id est quid opus est de priuatis loqui? in uniuersum omnibus dico: hic enim finis est, & ad hoc scopus salutis omnibus spectat. & hæc lex omnibus charitatis est, ex qua humilitas, misericordia, compatientia, & reliquæ similiter uirtutes oriuntur, quas hic enumerat. Quarum vnanimitas consensio quædam, & concordia circa aliquid est cum studio sine controuersia. Compatientia est erga ma-

lum aliquod patientes affectio, perinde ac si nos ipsi pateremur. Amor fraternus est dilectio, quæ erga proximos tanquam fratres debetur. Misericordia est motio animę benefaciendi et opem ferendi erga congeneres. Benignitas est mansuetudo & humanitas ergo omnes, quæ inter amicos & familiares exhibetur. Humiliatio seu humilitas est cum quis opprobrio afficit, ferre: agnoscere peccatum: accusationes sustinere: quæ ē νγνωμοσύνη etiā dici potest: id est modestia, quasi agnoscentiā dixeris. Conuiciū est ex praua cōsuetudine in obiurgando & detrahendo effusa cōtētio.

Scientes in hoc uocatos uos esse, ut benedictionem
Psal. 33. c *hæreditetis. Qui enim uult uitam amare, & uidere dies bonos, sedet linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum: declinet à malo, & faciat bonū, quærat pacem, & persequatur ipsam. Quoniam oculi Domini super iustos, & aures eius in preces ipsorum, facies autem Domimi super facientes mala. & quis erit qui uos affligat, si boni imitatores fueritis?*
Matt. 5. a *Quin etiam si ob iustitiam patiamini, beati estis. timorē eorum ne timeritis, neq; conturbemini. Sed Dominū Deum sanctificate in cordibus uestris. & prōpti semper estote ad responsionem unicuique qui rationem à uobis petat de ea quæ in uobis est spe, cum mansuetudine & timore, conscientiam habentes bo-*
Sopra. 2. c *nam, ut in eo quòd detrahunt uobis tanquam maleficis, erubescant ij qui insultāt uestræ bonæ in Christo conuersationi.*

His antedictis,inquit,uirtutibus exornati prę terquã φ inexpugnabiles vitio efficiemini,æmu latiõi quoq; eritis,dum diuina uita instituimini. qui enim ab omnibus benedicitur, æmulationi quoque esse consueuit. atq; horum testem Dauid producit,qui inquit. quis est qui videre vi Psal.33.c tamvult?vitam nõ eam qua bruta etiamviuũt, sed quam homo secũdũ Deum traducit:& vide re dies,non malos,sed bonos?dies enim seculi hu ius iuxta patriarcham Iacob, parui & praui Gen.47.b sunt.Atque vbi propheticum oraculum hoc exposuit, in quo positum est,oculi Domini super iustos,& facies eius super facientes mala,subiun git:si ita uixeritis,propitium et benignum Deũ habebitis.quod si fiet,quis erit qui vos affligat? omnia enim in manu eius sunt: quippe cũ mors Iob.12.b & vita in manu Domini sit. Sed quia calamita Sap.3.a. & 7.b tes quæ ob fidem quibusdam contingunt, malæ esse nonnullis uidentur,vt opinionem hanc corrigat,subdit beatus Petrus: ne hęc mala,inquit, esse existimetis, cum beatificatione etiam digna habeantur. nam qui ab homininibus intentatur timor in nulla æstimatione haberi debet, cum & diarius sit,& à diarijs hominibus proficiscatur. Si enim oculi Domini super iustos, & aures eius in preces ipsorum, super uero faciẽtes mala facies Domini est,quæ perditionem eis mi netur:prorsus si mala hæc sunt,qui bonorum est dispensator, nullo modo vos sibi dilectos malis remuneraret:mala enim malis mittit. non malæ igitur sunt afflictationes, quæ ob pietatem contingunt. Sanctificare autem Dominum in cordi

Esa. 8.c bus suis cum Esaia hortatur: id est non in aperto gloriari & iactari, sed in occulto cordis conclaui sanctificationem Domini exercere, quæ in scelerum id est prauarum consuetudinũ gentium segregatione existit. Sanctificate, inquit, Dominũ ita, ut ex honesta vestra conuersatione alij homines ipsum glorificet. Quemadmodum ipse etiã

Matth. 5.b Deus & homo Christus præcipit, cũ ait: ita fulgeat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrũ qui in cœlis est. Cum vero inquit (& prompti semper estote) fidelem hominem hortat̃, ut semper rationem de fide, quippe quæ in omni occasione à nobis repetatur, prompte ac facile reddamus, ac respondeamus cum mansuetudine, quasi ipse etiam Deus adsit. nemo siquidem modestus seruus cum adest dominus, insolenter loqui consueuit. Quidq; ex hoc lucri euenturum sit, subiungit, quæ est infidelium erubescentia & obmutescentia, æquiorq; erga nos animus. Aduertendum autem est, non esse contraria hæc ijs quę à Domino dicuntur: cum Dominus non esse debé

Matt. 10.c Luc. 12.b. re solicitos nos moneat, cum ad magistratus & potestates adducimur, quid respondeamus: Petrus vt ad respondendum præparati simus, nobis præcipiat. Dominus enim de martyrio & testificatione corã principibus impræmeditato facienda loquitur: vnde etiam datum iri inquit illis vim & sermonẽ humana omni sapientia præstantiorem, et circum intentatorum terrorum securitatem. Quod vero Petrus nunc inquit, ad doctrinam spectat, quæ nisi præmeditata sit, re-

prehendi consueuit. si enim absque perspicientiá & examinatione cognoscere aliquid videamur, reprehendimur. quippe cũ insipientiũ cognitio inexaminatę ratiões sint. præsertim cũ et multorũ nos impiorũ accusent, & spes nostras esse uanas asserãt. Quibus sanè ut cõsiderate & exquisite respõsiões afferamus, cõsulit, ita ut à uita et nostra cõprobent. id quod conscientiã uocat. Ordo totius huius sententię talis est: postremo autẽ, quod Gręce inquit, τὸ δὲ τέλος, id est, qui finis autem est, id est, quod omnia continet: omnes vnanimes estote &c. sciẽtes in hoc vocatos vos esse, ad benedicendum, id est, vt omnibus benedicatis. benedicite enim, inquit Paulus, persequentibus vos. id autem faciẽdo hęreditabitis nomen, vt ab omnibus benedicentes appellemini. ideo iustum non est, vt qui æternam vitam affectat, lingua alicui maledicat. proterea etiã Dauid monet, vt linguam a cõuicio puram habeat, qui veram vitã amare vult &c. ita enim instructi omnipotentem Deũ et omnia intuentem propitium habebitis, ita vt vos mansuete inspiciat, & non iracunde, quemadmodum erga maleficos facit. quod si ita erit, quis affligere vos poterit? si autẽ calamitas aliqua vobis inferatur, qui boni operatores et imitatores estis, ne ægre feratis: sed gaudete potius, primum quia hæc mala non sunt: deinde quia etiam beati ob hæc & non miseri estis. iccirco in cordibus vestris Deum sanctificãtes terrorem humanum ne timeatis, neq; turbemini. sed prompti estote ad responsionem semp vnicuique qui a vobis de uestra spe rationem re

Eccle. 21. b

Roma. 2. c

Psal. 33. c

quifierit, reddendam: ita vt actiones quoque bonas præ vobis feratis. nam si humane hoc & mãsuete feceritis, & conscientiam vestram bonam esse, id est, conscios vos bonorum esse & non malorum, vt qui vos calumniantur, dicunt, probabitis: & prauam de vobis opinionem habentes qui insultant, et vestra acerbe exquirentes in malam partem interpretantur, in erubescentiam inducetis.

Melius enim est ut benefaciendo, si uoluntas Dei uelit, patiamini, quàm male faciendo. Quoniam etiam Heb.9.d Rom.5.b *Christus semel pro peccatis passus est, iustus pro iniustis, ut nos Deo adduceret.*

Causa hæc non ad ea quæ proxime, sed ad ea quæ paulo superius dicta sunt, referri debet, cum inquit, quando etiam si ob iustitiam patiamini, beati estis: propterea quòd melius est vt benefaciendo patiamini, quàm malefaciendo. Vel si quis ad proxime dicta assignare hanc causam velit, verbum hoc (benefaciendo) non ita sumendũ erit vt ad alterum referatur, & pro, beneficiis afficiendo accipiatur, sed absolute pro, bene agẽdo, beneque operando intelligi debebit, & simili modo, malefaciendo. Addidit autem, si volũtas Dei velit, vt nihil sine Dei nutu in nos contingere ostendat: sed huiusmodi omnia vel ad subleuationem a peccatis, vel ad comprobationem & gloriam nostram, vel ad salutem aliorum fieri. hoc autem dupliciter contingit. vel enim affligitur aliquis iustus, vt peccatores alij corrigantur: in

quem sensum dictum illud est: si iustus vix seruatur, peccator vbi apparebit? atque hoc quoque duplicem præ se fert vtilitatem, dum iusto qui calamitatibus opprimitur, per patientiam iustitiæ incrementum: peccatori qui id videt, conuersionem afferat, quemadmodũ diximus. Vel igitur hac de causa patitur iustus: vel etiam ob aliorũ salutem, sicut Christus. Ac propterea etiam Petrus Christi nunc exemplum subiungit: eo quòd etiam Christus ea quæ passus est, non pro peccatis suis, sed ꝓ nostris est passus. Vnde etiam infert, (iustus pro iniustis) quippe cum ipse, sicut antea ex propheta ostendit, peccatum non commiserit. vt autem eius qui passus est pro hominibus, efficaciam ac vim declaret, semel, inquit, pro peccatis passus est: vt ostendat, etiam si multa peccata nostra prooccuparint, vnam solam Domini passionem satis fuisse ad vim omnem peccatorum nostrorum retundendam ac tollendam. Quoniam igitur pro eo est passus, vt nos ad Deum & patrem suum deduceret, non omnes omnino qui patiuntur, ob peccata affligi, nobis manifestat. Pro.11.d

Mortificatus quidē carne, sed uiuificatus spiritu.

Quia Christus duplex est, Deus & homo: duplicem quoque gratiam patiendo nobis exhibuit. mortuus enim vtpote homo, a morte nos & corruptione liberauit, dum resurrectionē nobis innouauit, suique exemplo ostendit non amplius eos qui moriuntur, sine vlla resurrectionis spe mortē subire. hoc enim est quod inquit, mortificatus

quidem carne, id est, morte affectus ex natura carnis, id est, humana, quam assumpserat: sed viuificatus spiritu, id est, sed a mortuis resurgens
Ioan.4.d ex vi & potentia diuinitatis. Deus enim spiritus est, vt ipse theologiæ fons, ac sapientia nos docuit: ex mortuis siquidem non quatenus homo, sed quatenus Deus resurrexit. viuificatus igitur, simul eos qui apud inferos erant, secum suscitando viuificauit: quippe cum multa corpora, vt
Mat.27.f inquit diuus euangelista, sanctorum qui mortui fuerant, surrexerint, & apparuerint multis.

In quo etiam spiritibus qui erant in custodia, profectus prædicauit: qui olim non crediderant, quando
Gen.6.b *semel expectabat Dei tolerantia in diebus Noe dum*
Mat. 24.d Luc.17.f *construeretur arca, in quam paucæ, hoc est octo animæ per aquam seruatæ fuerunt: quod in figura respondens nunc etiam nos saluos facit baptisma, non carnis sordis depositio, sed conscientiæ bonæ in Deum interrogatio, per resurrectionem Iesu Christi, qui profectus in cœlum subiectis sibi angelis, & potestatibus, & uirtutibus in dextera Dei est.*

In quo, id est ob quod causaliter subiungit. cum enim dixisset iustum ꝓ iniustis nobis mortuum fuisse: atq; inde opinandi occasionem præbuisset, quòd pro omnium hominum salute mortē obijsset: infert, quapropter ijs quoq; qui apud inferos cohibebātur, prædicauit. Cum enim huc usq; progressus oratione fuisset, & restaret adhuc in dubio, quo pacto eos qui antea dormie-

rant, moriendo iuuerit: non paruaq; relinqueretur quæstio, si in salutem omnium hominum humanitas a Domino sumpta est, quam salutem fuerint consequuti qui mortui antea sunt: vtraq; vna hac ratione dissoluit: Domini mortem inquiens vtraq; hæc effecisse, & spem resurrectionis, propterea q ipse surrexit, & salutem item eorum qui mortui antea fuerant. Qui enim quo tempore viuebant, bonis operibus vitam ita exornarunt suam, vt si tunc quoque in mundo versatus fuisset Christus, viuificans præconium non repudiassent: ij tunc ex descensu Domini ad inferos salutem adepti sunt. Quemadmodū GREGORIO etiam diuino placet. Inquit enim ille: saluos ne facit omnes absolute & in vniuersum Christus, vbi scilicet ad inferos superuenit? an etiam illic eos, qui credituri erant? Dum enim inquit, eos qui credituri erant, eos significat qui sese ita pręstiterunt, vt si tunc etiam accessisset Christus, fuissent credituri. neq; id reprehendendum videtur. nō enim sortito exhibetur salus. Nam cum inter viuentes etiam versaretur, non omnes saluos fecit, sed eos tantum qui crediderunt. Quippe cum vniuscuiusq; etiam electione opus esset: vt cum ratione præditi simus, non stupide afficeremur erga ipsius qui nos creauit, beneficentiam, sed dantis benignitate ac bonitate dignos nos exhiberemus. Quod vero inquit (qui non crediderant) iccirco positum est, vt obiectionem quãdam soluat. Verisimile enim erat, dicturum esse aliquem, ecquis alius ante Christum prædicauit, vt qui non crediderunt,

fuerint condemnati: id est, digni condemnatione euaserint, qui ante Christum viguerunt? cumque ipse hoc posset, quemadmodum etiam Paulus
Rom. 2.b ex insitis in nobis rationalibus facultatibus refellere, ac dicere, nos cum boni & mali iudicio præditi fuerimus, si bonum non operemur, condemnatione esse dignos: id minime facit, quippe cum præstantior ea consideratio & doctior esse videretur, quàm vt ingenio Iudæorum conueniret: sed ex scriptura incredulitatem hanc probat: neque a temporibus prophetarum, sed ab ipsis pene mundi primordijs probationem petit, atque inde ostendit cũ a principio vsque hominibus etiã salus prædicaretur, ab eis qui ad vana & voluptuosa procliues ferebantur, fuisse neglectam. Cum enim etiam eo tempore innumerabiles essent homines, soli octo homines credẽtes ijs quæ
Gen. 6.b prædicabantur, ex arcæ fabricatione consequuti salutem sunt. Quoniam vero per aquam salus eis comparata est, statim id ad baptismũ refert: atque inquit, aquam illam baptismum nostrum significasse, qui etiam ipse sicut incredulos dæmonas demergit ac suffocat, ita fideles qui ad arcam ecclesiæ accesserint, saluos efficit. ac quẽadmodum aqua fordẽ e corpore abluit, ita baptismus, non sordium ille quidem carnis depositionem affert, sed arcana quadem & mystica ratione maculas animę detergit atque abluit: estque interrogatio bonæ conscientiæ in Deũ, id est, quasi arrabo quidam, & pignus bonæ erga Deum cõscientiæ. Qui enim bonorum operum sibi conscij sunt, hoc est vitam insontem atque immacu

latam sectantur, atque eam ex omnibus exquirũt, & quasi interrogant: quippe cum eos qui diligẽter inquirunt, consequi soleat interrogatio: ij sanè ad sanctũ baptisma accedunt, atque accurrũt. & quid est, inquit, quod nobis exhibet, vt diuinum baptisma inquiramus atque interrogemus? Christi resurrectio. ante enim eius resurrectionẽ & passionem illud pronunciatur, nisi quis renatus ex aqua & spiritu sancto fuerit, non potest introire in regnum Dei. postquàm vero resurrexit, promulgatum est, vt omnes quæ accesserint gentes, baptizentur in nomen patris, & filij, & spiritu sancti. Quod vero ait subiectis sibi angelis, id ob humanitatem assumptam infert, cui erat vnitus. Vnito enim ei cum homine proculdubio angeli subditi ac subiecti fuerunt.

Ioan. 3. a

Matt. 28. d

De prauarum actionum depositione & resumptione fructuum spiritus pro donorum differentia: quod ex communicatione cum Christo naturales affectiones oportet superare, & spe in ipsum ab aliis illata damna sustinere. Cap. IIII.

CVM Christus igitur passus pro uobis sit carne, uos quoq; eadem cogitatione armemini: quia qui passus in carne est, a peccato desiit, ut non amplius ex hominum concupiscentijs, sed ex uoluntate Dei reliquum in carne tempus uiuat.

Posteaquàm de dispensatione commemorauit, id est de descẽsu Domini ad inferos, & cuius causa illuc fuerit, pro salute videlicet etiam eorũ qui illic erant; rursus occasionem aliam nactus

ex Domini morte incitandi ad virtutem, ita inquit: Si Christus pro vobis mortuus est carne, non enim immortali sua ac diuina natura passus est. vos quoque prorsus retribuere ipsi id debetis: vt ob ipsum mortui peccato, non amplius huma nis concupiscentijs capiamini: sed ex voluntate tantũ Dei quod restat vitæ tempus in carne tra- ducatis. Ordo autem est huiusmodi: Cum igitur Christus passus pro vobis sit, id est mortuus, vos quoque eadem cogitatione, id est, iuxta eã- dem cogitationem, eundemque scopum præpare mini: quippe cum mortui etiam vos mundo vi- delicet sitis, qui vero mortuus est, a peccato iam desierit: & cętera quę sequuntur. Nam cũ inquit (qui passus est) de morte intelligit, cum Paulo consentiens, qui ait: si mortui sumus cum Chri- sto etiam conuiuemus: et mortui quidem erimus peccato, sed viuentes Deo.

2.Tim.2.b

Ephe. 4:

Satis enim uobis fuit præteritum uitæ tempus ad uoluntatem gentium conficiendam, dum ambularetis in petulantijs.

Satis enim vobis fuit, id est sufficit vobis, quod anteactæ vitæ tempore voluntatem gentium exequuti sitis, hoc est gentiliter vixeritis ambu- lantes sicut gentes. perinde ac si dicat: non ne sa- tis vobis est, quòd tanto vitæ tempore in libidi- nibus versati fueritis? nonne sicut gentes petulan ter vitam traduxistis? & quæ sint ea petulanter facta, speciatim subiungit, ipsos increpans, atque in pudorem inducens.

Concupiscentijs,

Concupiſcentijs, temulentijs, comeſſationibus, compotationibus, & nefarrijs idolorum cultibus: in quo demirantur, q̃ uos in eandem luxuriæ refuſionem non concurratis, maledicentes: qui ei reddent rationem qui paratus eſt ad iudicandos uiuos & mortuos.

Temulentijs, id eſt, οἰνοφλυγίαις ebrietatibus, & ad vinum incontinentibus appetitionibus. In quo demirantur) quod Græce ξενίζονται inquit, id eſt, ex quo & ob quod peregrinantur, hoc eſt peregrinam rem & nouam putãt. Quod autem ait, huiuſmodi eſt. Cum ſemel gentilibus inſtitutis renunciaueritis, in quibus olim vixeratis, præclaræ huic quam aſſumpſiſtis, vitæ incumbite. ita enim etiam ipſi gentiles demirantur vos, quòd vnà cum ipſis in ſimilem impietatis refuſionem, id eſt, confuſionem non concurratis. vnde poſt hanc admirationem & hæſitationem quam ex mutatione veſtra concipiunt, non ſolũ ipſi non erubeſcunt, verum etiam maledicunt, id eſt ſubſannant vos, & derident: quippe cum cultus erga Deum ac pietas deteſtanda quædam res ac deridenda peccatoribus atque impijs videatur. At iſti ſanè neq; impune huiuſmodi maledictis & conuicijs vtentur: reddituri enim rationẽ ſunt ob hanc ipſam rem ei, qui immutabiliter ac ſtabiliter ad omnes iudicandos conſeſſurus eſt, id enim hoc loco ſignificat, cum inquit, qui paratus eſt: non ſecus atque illud, præparans montes in fortitudine ſua: & parata ſedes tua. ei igitur qui immutabiliter & firmiter viuos & mortuos eſt iudicaturus, reddẽt rationem hi qui vos ſub-

Pſal. 64.b
Pſal. 92.a

famnant. quo autem modo viuorum fit & mortuorum iudex, deinceps declarabit.

Ad hoc enim etiam mortuis euangelizatum est, ut iudicati quidem sint iuxta homines carne, iuxta Deũ autem spiritu uixerint.

Ordo & continuatio orationis huius ad hũc modum se habet: hi qui uobis maledicunt, ei dabunt rationem qui viuos & mortuos iudicaturus est. nam etiã mortui iudicantur: id quod ex descẽsu Domini ad inferos perspicuum fit. siquidem ibi quoque versatus Dominus, quo tempore videlicet in cruce mortem obierat, illis prædicauit, quemadmodum supra terram illis qui viuebant: prædicauit autem non verbis sed re. Et quemadmodum cum in mundum venit, ĳs qui ad eum cognoscendum parati erant, in iustificationem, alĳs qui eum ignorarunt, in condemnationem accessit: sic illis quoq; qui apud inferos erant, si qui ex carne humane vixerũt, id est spiritualẽ, & virtute præditam uitam traduxerũt, ĳs in gloriam & salutem aduenit: atque ita viuorum & mortuorum iudex dici merito poteſt. ALITER. Nonnulli ex veteribus patribus hoc quod inquit (etiam mortuis euangelizatum est) quasi sententiam a superioribus separatam, ita explanauerunt: neq; quasi dependeat ab ĳs, quæ superius dixit, sed quasi abscissus, ac separatus ab illis sensus sit, in hunc modum explicant. Mortuos aiunt duplici modo dici in sacra scriptura, vel eos qui mortui ĩ peccatis sunt, qui ne

que vitam quidem vnquam videbunt: vel qui morti Christi conformanť,& mundo, id est mũdanis concupiscentijs mortui sunt, & soli Christo viuunt: quemadmodum etiã Paulus inquit: Gala.2.d quod autem nunc uiuo in carne,in fide filij Dei viuo. Dicunt igitur eos qui ita Christo mortui sunt,ob ante actam ignaue ac negligenter vitã se ipsos in carne cõdemnare: atque id nihil aliud esse quàm spiritu, id est ex Christi institutione vitam traducere: quippe cum priorum vitæ actionum damnatio alacriores ac prõptiores ad ea quæ præ manibus habent, exercenda ipsos efficiat. Atq; illi quidem ita interpretanť. Quod quamuis verum sit,nondum tamen ita recte sese habet, vt ex superius dictis apte consequatur. Nam cum superius dixerit, illis quoq; qui in custodia erant spiritibus apud inferos prædicatum fuisse euangeliũ: par erat,vt præsens oratio causali cõnexione subiuncta quasi ad superiora spectaret,ita consideraretur,non quasi absolute, ac per se esset dicta: Quocirca dicendum est,quia proxime dixerat, reddituras esse rationem gentes ei, qui paratus erat ad iudicandos viuos & mortuos:& aliquis subijcere poterat, sed vbi viui,& vbi mortui iudicanturťex ijs quæ paulo superius de spiritibus dixit, quibus apud inferos prædicatum fuit,rei huius comprobationem sumit.ac prædicationem quidem illam in iudiciũ eis,id est in condemnationem euasisse inquit: cũ illi qui honeste ac bene transactę vitæ sibi erant conscij,bonitati eius qui illuc aduenerat, statim sese adiunxerint:alij contrà pudore oppressi con

demnationem in se admiserint, qui male se atque improbe vixisse cognoscebant. Atque hoc est, quod mortuorum etiam iudicem Dominũ esse attestatur. Viuorum vero eum esse inde patet: quòd cum in corruptibili hac uita in mundum venisset, aduentus eius hominibus condemnationem attulit: cum boni ad eum accurrerint, discipuliq; eius fuerint effecti: mali ac scelesti eum repudiarint, ac sponte ad veritatis illustrationem oculos concluserint: id quod condemnationem ipsis attulit. Vnde etiam Dominus, in iudiciũ,
Ioan.9.g inquit, veni in mundum, id est in condemnationem: vt qui non vident, cæci fiant. Ita igitur fit, vt & viuorum & mortuorum Dominus iudex sit: & causæ redditio ad integram orationem, non ad partem referatur. Cum vero inquit, iudicati sint, & vixerint: tempus pro tempore præteritum uidelicet pro futuro sumpsit, sicut mos diuinæ scripturæ est. nam Domino ad inferos profecto, qui in mundo vixere carnaliter, cõdemnati sunt: qui spiritualiter vitam traduxere, vixerunt, vel in reuiuiscentia & resurrectione cum
Mat.27.f Domino, multa enim sanctorum corpora quæ dormierant, surrexerũt: uel in spe. omniũ enim, inquit, finis appropinquauit: hoc est & eorũ qui in vita, & eorũ qui apud inferos iustificati sunt. quippe cum in secundo aduentu quod vnicuiq; repositum est, sit perficiendum. Quòd si quis prædicationem Domini apud inferos irritam facit, ac reprobat, nihil eam asserens mortuis conferre potuisse, propterea quòd apud inferos, vt
Psal.6.b inquit propheta Dauid, nemo confiteatur; is &

prædicationem apud inferos crasso quodam modo accipit: & confessionem non laudem Dei, sed enunciationem esse intelligit, illud nō aduertens, quod alibi idem propheta canit: non mortui laudabunt te Domine. Quod autē inquit Dauid, in inferno quis confitebitur tibi? intelligendum ita est. confessio gratiarum actio erga Deū est, cum quis e molestijs aliquibus fuerit liberatus. Quoniā igitur in hac præsenti vita omnia agūtur, cum mortui vero sunt homines, ab operationibus omnibus vacant: merito cum nemo apud inferos operetur, vt ab aliqua agendarum rerū difficultate liberatus confiteri atque agere pro liberatione gratias possit, dictum est, in inferno quis confitebitur tibi? Psal.13.d

Omnium autem finis appropinquauit. temperantes igitur estote, & sobrij in orationes. ante omnia autem mutuam erga uos charitatem intentam habeatis: quoniam charitas multitudinem peccatorum operiet. Rom. 12.c Pro 10.b.

Finis: id est completio & consummatio: vel finis appropinquauit: id est finis omnium prophetarum aduenit, qui est Christus. omnium siquidem perfectio ipse est: & non vt græci nugātur, quorum alij voluptatem, alij scientiam, aut contemplationem, aut virtutem esse finem ac summum bonum afferunt. Quoniam igitur omniū perfectio, qui est Christus, accessit, vos quoque debetis huic conformati in omnibus absolutos ac perfectos vos reddere, in temperantia, in

ſobrietate orationũ, quippe cum ſobriorum ſit oratio & precum effuſio, id eſt vigilantium, & non eorum qui mundanarum rerum ebrietate ſopiti opprimunt: In mutua erga vos charitate itẽ ta) id eſt abundante, & late diffuſa: quam ἐκτενῆ appellat, quaſi extentam, ſeu diſtentam dixeris.
Rom.13. d Hanc Paulus legis plenitudinem eſſe inquit: hic vero eſſe eiuſmodi ait, vt peccata poſſit operire ac tegere. miſericordia enim erga proximũ Deũ nobis propitium reddit: at miſericordia abſque multa charitate exerceri recte non poteſt.

Phil.2.b Heb.13. a Rom. 12.c *Hoſpitales ſitis erga uos mutuo abſq; ſuſurratione: unuſquiſque ſicut accepit donum, id erga uos mutuo miniſtrantes, tanquam boni uariæ gratiæ* Dei di*ſpenſatores. ſi quis loquitur, tanquam eloquia* Dei: *ſiquis miniſtrat, tanquam ex uiribus quas ſuppeditat* *Deus: ut in omnibus glorificetur* Deus p̃ Ieſum Chri*ſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, amen.*

Vbi de charitate dixit, ea quoque quæ ex charitate ſubſequuntur, ſubiungit: hoſpitalitatem, quam abſque ſuſurrationibus exequendam monet, id quod veræ charitatis eſt: ſubminiſtrationem eorum donorum quæ quis habet, erga fratrem qui illis caret: ut ſi quis doctrinæ ſermone donatus ſit, id enim ſignificat, cum inquit, tanquam eloquia Dei: is indigenti ea re fratri exhibeat: ſi quis affluat opibus, is inopi ſuccurrat: neque id parce, ſed pro viribus quas ſuppeditatio a Deo ipſi affert. Si enim ea quæ in nobis ſunt

ac noſtra poteſtate conſtituta, non faciamus, omnis iniuſtitiæ crimen ſubibimus: neque id in opum poſſeſſione tantum intelligendum, ſed in omnibus etiam reliquis naturæ dotibus: quas non habenti fratri communicare vnuſquiſque debet. propterea ꝙ ipſe etiam cum non haberet, à Deo iccirco accepit, vt indigentibus exhiberet. Atque hæc inquit, moneo, vt in omnibus vel gentibus, vel operibus veſtris Deus glorificetur.

Cariſſimi ne ex incenſione quæ ad tentationē uobis exhibetur, perturbemini, quaſi peregrina res ac noua uobis contingat: ſed quatenus communicatis cū paſſionibus Chriſti, gaudete: ut in reuelatione quoque gloriæ exultantes gaudeatis.

Vbi has admonitiones adhibuit, quia videbat fore, vt aliqui ob illatas ſibi afflictationes ſcandalo afficerentur: quippe cum in lege ſeruiētibus Domino turbatione omni ac moleſtia carens vita promittatur: nunc locum hunc quē ſuperius breuiter, quādo ſeruis præcepta tradebat, pertranſiit, latius ac diffuſius perſequitur. Atq; inquit, cariſſimi, ut ſtatim ex ipſo nomine ſignificet, non quia odio habeantur, ſed quia ualde cari ſint, vehementerq; amētur, afflictationes ipſis contingere. Quod inquit (ne perturbemini) id græce eſt μὴ ξενίζεσθε. i. ne peregrinemini, hoc eſt ne peregrinam rem & alienam ab amicis Dei eſſe exiſtimetis. Cum uero incenſionē: id eſt πύρωσιν afflictationes appellat, ob probationem

& explorationem exhiberi ipsas indicat. proba tio uero preciosam & studio dignam rem quæ exploratur, vt aurum & argentum reddit. His quod beatissimum omnium est, subiungit, quod illi qui ita patiuntur, similes Christi euadāt, dum cum ipso nunc contemnuntur, atque ita totum ornamentum ipsis absoluit, ac perficit.

Si opprobrio afficimini in nomine Christi, beati estis, quoniam & gloriæ & Dei spiritus super uos requiescit: quantum quidem ad ipsos attinet, maledici tur, quantum ad uos, glorificatur. Ne enim quispiam uestrum ut homicida, uel fur, uel maleficus, uel alieno rum explorator, patiatur.

Si probris afficimini, dum nominamini & ap pellamini Christiani, beati estis &c. Cum vero inquit (quantum quidem ad ipsos attinet, male dicitur) extrinsecus intelligendum est (qui) vt sit sensus: qui spiritus Dei quantum ad impios atti net, videtur maledici, quantum ad uos, glorifica tur. quo pacto? quia cū ipsi falso vos accusent, ac damnent, ipsis dedecus, gloria vobis compa ratur. Alienorum autem explorator ille hic dici tur, qui aliena curiosius inquirendo occasionem præbet, vt vituperio ac conuicijs afficiatur. id quod animi versuti ac malefici, et ad omne ma lum procliuis vitium est.

Si autē ut Christianus, ne erubescat: sed glorificet Deū in parte hac. propterea quòd etiā tēpus est, ut inci piat iudicium a domo Dei. quòd si primum a uobis,

quis finis erit eorum qui euangelio Dei non credunt? & si iustus uix saluus fit, impius & peccator ubi ap- Pro.11.d
parebit? Quare & qui secundum uoluntatem Dei pa-tiuntur, tanquàm fideli creatori commendent animas suas in bene faciendo.

Cum inquit, propterea quòd etiam tempus est, vt incipiat iudicium a domo Dei, solicitos ipsos ac trepidos reddit, atque a vita ignaua ac deside excitat. vnde etiam infert, quòd si primũ a vobis, qui estis domus Dei, vitę examinatio incipit, quis finis eorum existimandus est, qui non credunt? Iudicium autem hic non condemnationem, sed inuestigationem, & examinationem, & explorationem intelligimus. Exquisita autem hęc examinatio a domo Dei primum incipit, quia vt magnus BASILIVS inquit, natura comparatum est, vt contra eos qui familiarissimi nobis sunt, cum in nos peccant, maxime indignemur. familiarissimi autem Deo sunt non alij, quàm fideles qui domum Dei, id est ecclesiam complẽt, atq; extruunt. Vnde etiam Saluator inquit: dicet prius ijs qui a dextris erant. Mat.25.e
Iudicium autem hic appellat afflictationes, quæ ab impijs fidelibus inferuntur: quas Dominus etiam prænunciauit, cum diceret: tradent vos in Mat.10.b
concilia & cætera. Deinde beatus Petrus quasi eos consoletur, subiungit: si vobis sibi familiarissimis non parcit, quis impijs finis futurus sit, considerate. atq; id ex scriptura confirmat. quæ inquit: si iustus vix saluus fit, impius & pecca- Pro.11.d
tor vbi apparebit? Scriptura autem hic signifi-

cat, si iustus multo cum labore salutem consequitur: quippe cum violentia acquiratur regnum Dei, & multis ærumnis & afflictationibus comparetur: quid fiet ijs qui negligenter et voluptuose vitam traducunt? de futuro autem tempore hoc quod de impijs inquit, intelligendum est. Quare si hoc ita se habet, nos quoque secundum voluntatem Dei patientes ne ignaue nos geramus, sed tanquàm fideli creatori commendemus animas nostras in bene faciendo. Secundum voluntatem autem Dei, inquit, vel vt non præter Dei prouidentiam calamitates & afflictationes nobis contingere, sed ab ipso eas quasi ad probationem nobis dispensari ostendat: vel vt quasi pro Dei voluntate patientes ipsi exitum etiam atque euentum rei omnem relinquamus. Fidelis siquidem ipse est, id est fidus et verax in promissionibus suis, vt tentari nos supra quàm possimus, permissurus non sit. Sed quo pacto commendare se ipsum Deo quispiam debet? in bene faciendo videlicet: id est in humilitate, vt non glorietur & se efferat ob ea quę patitur: sed quanto maiora videtur pati, tanto inutiliorem se ipsum existimet, & semper illud subiungat, ac dicat, iustus es in omnibus quæ fecisti nobis. At vero impius & peccator in eo differunt, quòd impius a Deo alienus prorsus est: peccator aliquatenus quidem Deum colit, sed alioqui tamen leges eius contemnit, ac violat. fieri vero potest, vt idē & impius sit, & peccator: quippe cum qui contra legem operatur, prorsus impie se gerat, dum peccando deum esse non considerat.

Mat.11.b
Act.14.d
1.Cor.10.c
Danie.3.c

Monitio ad presbyteros de procuratione gregis: vbi de communi omnium erga vnumquemque humilitate ad victoriam contra diabolum consequendam. Cap. V.

PRESBYTEROS qui inter uos sunt, obsecro compresbyter etiam ipse & passionum Christi testis, & gloriæ quæ reuelenda est, consors: pascite qui apud uos est, gregem Domini, præsidentes non coacte, sed sponte, non turpis lucri causa, sed prompte: neq; tanquam dominium exercentes in cleros, sed ita ut formæ gregis efficiamini. & cum apparuerit pastorum princeps, immarcescibilem gloriæ coronam recipietis.

Cum de humilitate agere proposuerit, quam etiam cum diceret (in bene faciēdo) significauit. compresbyterum se vocat: id autem vel ætatem seniorem, vel dignitatem episcopatus indicat. nā presbyteros etiam episcopos dici liber quoq; de gestis Apostolorum manifestat. Deinde cum præeminentiā suam, & se humilitatis causa cōpresbyterum se appellasse, velit ostendere: auctoritatem suam ac dignitatem subiungit, cum inquit, & passionū Christi testis: ea videlicet causa, vt ad humilitatem ipsos magis inducát: perinde ac si ita dixerit: si ego qui talium miraculorum spectator fui, atq; eorum uobis præceptor sum, non dedignor compresbyterum & socium vestrum me ipsum vocare: neq; vos supra illos efferri qui sub vobis sunt, debetis, quippe cum Act. 20. d

etiam Christus huius magister cum humilitatẽ
Ioan.13.b doceret, dixerit, si igitur ego Dominus & magister laui vobis pedes: sic & vos alter alterius lauare pedes debetis. Quod vero infert, (& gloriæ quæ reuelanda est, consors) propterea addidit, vt humilitatis excellentiam ac præstantiam declaret.
Colos.3.a Quemadmodum etiam Paulus inquit, quãdo Christus manifestatus fuerit, tunc etiam nos manifestabimur. Non coacte autem neque inuitus pascit, qui formam & exemplar bene faciendo se ipsum subditis suis proponit: atque ita discipulos suos afficit, vt ad æmulationem magistri inter sese omnes certent. At non turpis lucri causa) qui enim non superbe & arroganter se gerit, nec supra subditos extollitur, sed in humilitate degit, vilitatemque et parsimoniam ita amplectitur vt nullo sumptu indigeat, neque indumentorum magnificorum, neque mensæ Sybariticæ: quæ cũ superbiam comitentur, ex turpi lucro etiam prouentum requirũt. Clerum autem hic, quemadmodum etiam nunc nos consueuimus, congregationem sacram vocat, quæ in sortem Domini cessit. Cum vero ait, formæ gregis efficiamini, id est exemplaria, quo modo non coacte pascere, intelligatur, declarat. In eo autem quod inquit, & cum apparuerit (&) coniunctio pro (vt) causali cõnexione posita est: hoc pacto, vt cum ipse pastorum princeps apparuerit, immarcescibilẽ coronam recipiatis. Quemadmodum etiam in octogesimo nono psalmo, vbi ait, & respice in seruos tuos, & in opera tua, (&) pro (ideo) accipiendum est.

Simili modo iuniores senioribus subditi estote, omnes inter uos mutuo subiecti. Humilitate insinuemini, propterea quòd Deus superbis resistit, humilibus autem dat gloriam. humiliemini igitur sub potenti manu Dei, ut uos exaltet in tempore, omni cura uestra in ipsum coniecta: eo quòd ipsi cura est de uobis. Iacob. 4. c Matt. 6. e Luc. 12. c Psal. 54. b

Insinuemini quod Græce inquit ἐγκομβώσασθε id est inuoluamini, induamini. In tempore, autē addidit, vt de exaltatione quæ in futurum tempus fit, intelligat: quæ vel sola exaltatio est, cum non mutetur, sed in perpetuum duret. Quę vero hic fit, cum instabilis sit, & caduca, semper sibi succedentem humiliationem habet, vt citius quandoque quàm exaltatus quispiam sit, in humiliationem delabatur. at ex humiliatione altitudinem & sublimitatem comparari ipse Dominus certus sponsor testatur, cū inquit: vnusquisque qui se humiliat, exaltabitur, & qui se exaltat, humiliabitur: & qui vult primus inter vos esse, sit omnium vltimus. Cum igitur inquit (in tempore,) in futurum ex humiliatione exaltationem promitti significat: quippe cum inuariabilium rerum tempus in futuro & incorruptibili seculo sit. cum enim incorruptibile illud sit, nihil mortale & caducum in se habet. Deinde vero vt timorem omnem ex humiliatione hac auferat: fortasse enim vereri aliquos videbat, ne si in hac vita se ipsos humiliarent, mali aliquid paterentur: iccirco subiungit: ne timeas, curam omnem & sollicitudinem tui in Dominum coniјce. nam Luc. 14. e & 18. c Marc. 23. b Mat. 10. d Mar. 10. f Luc. 22. c Psal. 54. d

ſi id feceris, prouido ac fido ꝓcuratori te ipſum commiſeris: ipſi enim cura eſt de his omnibus.

Roma.12.c Pſal.54.d *Sobrij eſtote, uigilate, quia aduerſarius ueſter diabolus tanquàm leo rugiens obambulat quærens quem deglutiat.*

Eos qui intellectualiter dormire, id eſt, vanis rebus oſcitanter vacare conſueuerunt, atque inde ſobrietatem animæ aggrauant, praua ac moleſta deſperationis fera inuadit. Id quod euitans Chriſti diſcipulus monet, vt vigilemus ſemper, Mat.13.d & zizaniorum ſeminatorem caueamus, ne forte dormientibus nobis, id eſt, negligenter & ignaue viuentibus malas cogitationes latenter inſerat, atque a vera vita nos ſeducat. non enim ceſſat, inquit, ſed tanquàm leo rugiens circuit quęrens quem deglutiat. Harum diaboli abſque vlla intermiſſione inſidiarum & aſſiduarum eius contra nos verſutiarum cauſam afferens etiam ſanctus martyr IVSTINVS, Diabolum inquit ante Domini aduentum ſuæ pœnæ uim non ita certo nouiſſe, cum diuini prophetę obſcure & ęnigmaticę loquuti de ipſo fuerint. ſicut uidere licet in Eſaia, qui ſub perſona Aſſyrij totam Eſa.14.b c.d eius tragediam agendo occultauit. Vbi uero ex Domini aduentu repoſitum eſſe ac paratũ ęternum ignem diabolo & angelis eius manifeſte Mat.25.d audiuit, ex illo uero tempore nõ ceſſare eum inquit, ab inſidijs Chriſti fidelibus inferendis: dũ multos ſuæ defectionis habere ſocios uult, ne ſolus eius condemnatione dedecoretur: uana hac et

inuida consolatione suffultum.

Cui resistite solidi fide, scientes easdem afflictiones fraternitati uestræ quæ in mundo est, perfici.

Cui etiam uos solido ac firmo animi proposito resistite. Hi autem ad quos Petrus scribit, ut uidetur, multis ob Christum calamitatibus affligebantur: iccirco etiam subinde hinc & inde cōsolari eos conatur: dum modo sicut socij sunt Domini passionum, ita glorię quoque quæ reuelabitur, futuros hæredes ait: modo nō solos eos pati, sed omnes qui in mundo sunt fideles, ijsdem afflictationibus affici asserit. quippe cum sociarum manuum admotio in subleuando pōdere multū conferre consueuerit.

Deus uero omnis gratiæ qui uocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, paululum passos ipse uos instaurabit, firmabit, corroborabit, & stabiliet. Ipsi gloria & Imperium in secula seculorū amē.

In principio etiam epistolæ patrem dixit per filium misertum nobis fuisse: & nunc in calce eundem patrem per filium uocasse inquit. Hic enim ipsis scopus est, ut mysterium prædicent, quo quo modo, etiam si admonendo id faciant.

Per Syluanum uobis fidelem fratrem, ut arbitror, paucis scripsi, adhortans, ac testificans hanc esse uerā gratiam Dei in qua statis. Salutat uos quæ in Babylone est simul electa ecclesia, & Marcus filius meus. Salutate uos mutuo in osculo charitatis. Pax uobis

omnibus, qui in Christo Iesu estis. Amen.

Fidelis admodum erat Syluanus hic, & circa
prædicationem alacriter certabat: siquidē Pau-
lus etiam eius meminit, et socium secum cum Ti
motheo in epistolis assumit, dum inquit: Paulus
1.Thes.1.a & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessaloni
censium &c. Babylonem autem hic Romam vo
cat ob excellentiam imperij & claritatem, id qđ
olim multo tempore Babylon obtinuit. Marcū
vero filium suum spiritu, non carne appellat:
cui euangelium quoq; scribendum commisit.
Nonnulli tamen sunt, qui Marcum carnalem
etiam filium diui Petri asserere non dubitent,
eo argumento visi, quòd in gestis Apostolorum
Act.12.c Lucas inquit, Petrum e carcere in quem conie-
ctus ab Herode fuerat, mirabiliter ab angelo Dei
eductum, vbi ab eo dimissus fuit, ad domum ma
tris Ioannis qui appellaretur Marcus, profectū
fuisse: quasi in domum suam, & ad legitimam
1.Cor.16.d coniugem redierit. Cum Paulus autem scribat,
vt in osculo sancto salutentur, hic in osculo cha-
ritatis inquit, idem diuersis verbis significans:
1.Cor.13.b quippe cum etiam Paulus charitatem in Chri-
sto maiorem cæteris virtutibus, quin etiam mar
tyrio ipso esse cognoscat. Ille igitur osculum san
ctum, osculum in Deo segregatum appellat: hic
osculum charitatis, verę scilicet charitatis, quā
Paulus etiam celebrat. Vnde etiam subiungit
(pax vobis omnibus qui in Christo Iesu estis)
nō de communi pace hominum intelligens, quā
vt affectibus incumbant, homines procurant,
quo

quo videlicet frui voluptatibus vanis, atq; inani gloria possint, quibus cum à bello vacant, se se dedere consueuerunt. Sed pacem eam cõsequi ipsos optat, qua quoque magister Christus cum ad passionem abiret, dignos ipsos existimauit, pacem, inquiens relinquo uobis, & subiungens Ioan.14.d differentiã, nõ quo mõ mundus dat. non enim vt fruamur delicijs & cupiditatibus, pax habenda est: sed vt colligati in charitate omnes aduersarij nostri ictus retundamus. Vbiq; autem Discipuli votum in fine quasi signaculum imponentes, quod proprium suæ ipsorum sanctitatis est, subiungere consueuerunt.

Primæ epistolæ catholicæ Petri finis, Roma scriptæ.

PETRI CATHOLICAE EPIstolæ secundæ argumentum.

IDEM hanc quoque ijs qui iam crediderãt, scribit, quæ cõmemorationẽ eorũ quæ superius dixerat, cõtinet. cum enim celerem sibi ex hoc corpore solutionem futuram esse cognosceret, cõmonefacere omnes studebat de ijs quæ iam fuerant instructi. Ac primum fidem a prophetis fuisse annunciatam inquit, & prophetias de Saluatore humanas non esse, sed à Deo, declarat. Deinde monet ne deceptoribus animum aduertant, perniciem eorum non secus atq; angelorum qui peccauerunt, futurã asserens: prædicitq; tempus futurum quo illusores venient, & induce

re in errorem homines conabuntur, dum dicent aduentum Domini inaniter iactari, propterea quòd cum semper dicatur, nondum tamen aduenerit: quos quidem maxime cauendos præcipit, docens non esse negligenter ita tempora supputanda, cum omne tempus nihil ferè sit apud Deũ, sed unus dies mille anni, et mille anni unus dies apud ipsum habeat: nã nõ tardare Dñm sed inopinato aduẽturum: ad cuius aduentum bonis operibus sese vt præparẽt, adhortaẽ: scriptisq; a Paulo apostolo acquiescant, neq; attendant ijs qui ea calumniantur, & deprauant: cũ idẽ toti diuinæ scripturæ facere consueuerint. neque a proposito fidei scopo decidant, atque ita finem epistolæ facit.

Capita Petri epistolæ secundæ.

PETRI EPISTOLA CATHOLICA SECVNDA.

De uocatione in fide quæ operibus uirtutis rata fit spe futurorum bonorum. Commonitio doctrinæ post solutionē sui a corpore: & quo pacto in mōte Thabor Dei de filio uocem audiuit. Cap. I.

SIMON Petrus seruus, & Apostolus Iesu Christi, ijs qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidem in iustitia Dei nostri & Saluatoris Iesu Christi: Gratia uobis & pax multiplicetur.

SIMON legitur, & Simeon. Simon enim Simeonis est diminutiuū: sicut Metrodori Metras, & Menodori Menas, & Theodosij Theudas. Statim ab exordio spiritus & animos eorum qui crediderunt, extollit, & ad ęquale studium cum apostolis prædicādi incitat. qui enim æqualem gratiam sortiti sunt, digni non sunt vt aliquo. ex ijs in quibus æquales extitere, defraudentur. Vbique autem pacem ipsis optat, non quidem mundi pacem, sed eam quæ in cognitione Dei consistit. ea siquidem sola pax est, vtpote quę ab offensione in Deum & inimicitia nos liberet. Vnde etiam Christus hāc nobis cum ad patrem discederet, exhibuit: & cum à mortuis surrexisset, pax vobis, clamauit. Quin etiam in ecclesiis nos angelū pacis dari nobis precamur: & sacerdos sæpenumero de sancto altari hāc po Ioan.14.d Ioā.20.e.g Luc.24.f

pulo exhibet: & nos in mutuis salutationibus hac uti consueuimus: propterea quod ea & bonorũ omnium mater, & gaudij nostri fundamentum est. Iccirco etiam Dominus discipulis suis, vbi in domum aliquam ingrederẽtur, exhibere eam præcepit.

Mat.10.b
Luc.10.a

In agnitione Dei, & Iesu Domini nostri: utpote cum omnia diuina potentia ipsius, quæ ad uitam spectant & pietatem, nobis donauerit, per agnitionẽ eius qui nos uocauit per gloriã & uirtutẽ: per quæ preciosa et maxima promissa donata nobis sunt, ut per ea diuinæ naturæ participes efficiamini, cum a corruptione mundana quæ in cõcupiscentia est, effugeritis. & hoc ipsum studio omni adhibito subministrate in fide uestra uirtutem, in uirtute cognitionẽ, in cognitione continẽtiam, in continentia patientiam, in patiẽtia pietatẽ, in pietate fraternum amorem, in fraterno amore charitatem.

Ordo est, gratia vobis & pax, vtpote cũ omnia quæ ad vitam spectant & pietatem in agnitione Dei & Iesu Domini nostri diuina ipsius potentia: id est per diuinam eius potentiam gratia hæc nobis donauerit, agnitionẽ eius, gloriã, virtutem: per quæ maxima promissa donata nobis sunt: vt cum à corruptione mundana effugeritis, quæ ex cupiditate existit, diuinæ naturæ participes efficiamini. Vel hoc modo: vobis qui in agnitione Dei & Iesu Domini nostri æqualẽ nobiscum fidem sortiti estis per iustitiã Dei no-

ſtri, gratia & pax multiplicetur. Vel ita: in agnitione Dei & Ieſu Domini noſtri, quæ quidem agnitio per diuinam eius potentiam omnia quæ ad vitam ſpectāt & pietatē, donauit, per ipſam inquam agnitionē eius qui nos vocauit per gloriam & uirtutem, per quam gloriam & virtutē precioſa & maxima promiſſa data ſunt: vt diuinæ naturę participes efficiamini, dum mundanæ concupiſcentiæ corruptionem effugeritis: ſed etiam hoc ipſum, id eſt in hoc ipſum ſtudiū omne conferentes ſubminiſtrate in fide virtutem, in virtute cognitionem &c. Senſus autem eſt huiuſmodi: Cū innumerabilia dona acceperimus ex aduentu Chriſti, quibus & diuinæ naturæ fieri participes poſſumus, & ad vitam & pietatem attolli: ita nos gerere debemus, vt fidei virtutem ſubminiſtremus, ac per virtutem ad pietatis profectum progrediamur, quoad in perfectum omnium bonum deuenerimus, quę eſt charitas. Diuinæ vero naturę participes ex Domini & Dei aduentu effecti fuimus: cum ipſe naturæ noſtræ primitias in ſe aſſumpſerit, & aſſumendo ſanctificarit. nā ſi primitiæ ſanctæ ſunt, maſſa quoque ipſa ſancta eſt. maſſa autem primitiarum nihil aliud eſt, quàm illi ex quibus ſumptæ primitiæ ſunt. corruptionem autem quæ ex mundana concupiſcentia exiſtit, propterea ait, quia & ex corruptibilibus conſtat, & circa corruptioni obnoxia mundana cōcupiſcētia verſatur. Gradus progreſſionis & profectus ita facit. primum gradum fidem eſſe ſtatuit, quæ bonorum omniū ſtabilimētū eſt ac fundamentum: ſecūdum, vir-

Roma.11.c

Col.2.a

Iacob.2.d tutem,id eſt opera, ſine quibus, vt Iacobus in-
quit,fides mortua eſt: tertium, cognitionem: ſed
quænam hæc eſt cognitio? arcanorū Dei myſte
riorum ſcientia:quæ non cuilibet aduenit, ſed ei
tantum, qui ex operibus præſtantioribus per ha
Heb.5.d bitum exercitatos ſenſus ſibi comparauit. Poſt
hæc continentia ſubſequitur:quippe cū hac quo
Ephe.4.b que ei opus ſit,qui ad menſuram & modum co-
gnitionis iam peruenit,ne doni magnitudine in-
ſolens euadat. Quoniam vero fieri non poteſt,
vt parum vſus quiſpiam continētia firmum ac
ſtabile donum acquirat: ſolent enim ſemper affe
ctus,cum à cohibente & coercēte liberi euadūt,
in peius ferri,ac profundi: patientia ſubintrans
rem omnem abſoluit,& perfectiorem erga Deū
obedientiam reddens pietatem nobis conciliat.
Poſtea pietati fraternus amor accedit, qui ſanè
non acceſſiſſet,niſi pietas gradum ad benignita
tem erga omnes nobis ſuppoſuiſſet. Poſtremo
omnium ſuccedit charitas, ut Paulo & veritati
Rom.13.c videtur,bonorum omnium cōſummatio ac per
1.Cor.13.a b.c. fectio: quippe quæ & Dei filium quoq;, & eius
patrem induxerit, hūc ut dilectum filium ſuum
daret: illum, vt ſanguinem ſuum pro nobis ef-
funderet.

Hæc enim cum uobis inſunt, et abūdant, non ocio ſos, neque inefficaces ad Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitionem uos reddunt. Cui enim hæc non adſunt, cæcus luſcioſus eſt.

Hæc, quænam? fides, virtus, cognitio, continē

tia, patientia, pietas, amor fraternus, charitas. quæ profectò non adesse tãtum modo, sed abundare etiam debent. nam si pręsentia iuuat, multo maiorem abundantia ipsorum vtilitatem afferet. Sed quę vtilitas est, quę ex ipsis euenit? ea nimirum, vt in secundo Domini aduentu fiduciã habeamus. qui enim hæc non habet, ei cum in gloria iudex aduenerit, & tãquam sol fulgurauerit, cæcitas oborietur. quandoquidem etiam si valenti visu præditus esset, neq; ita quod supra modum fulget, absq; turbatione posset inspicere: cum natura comparatum sit, vt lumen quod supra modum splendet aciem eorum obscuret, qui in id oculos imbecilliter intendunt. Lusciosum autem esse idest μυωπάζειν nihil aliud significat q̃ cęcutire ἀπὸ τῶν μυῶν: id est à muribus qui sub terra degunt, qui cæci in perpetuum sunt.

Purgationis ueterum suorum peccatorum obliuione inductus. Quare fratres magis studete, ut firmam uestram uocationem & electionem faciatis.

Hoc simile ei est quod à beato Iacobo dictũ est. si quis auditor verbi & non effector, is similis viro est, qui faciem generationis suæ in speculo contemplatur. contẽplatus enim seipsum est, & abijt, & statim oblitus est, qualis erat. Sic etiã iste cum cognouerit, dum purgatus fuit sancto baptismate, se multitudine peccatorũ fuisse ablutum ac liberatũ, & ex ea ablutione sanctitatem se accepisse: cum deberet sobrie agere, & dare operam, vt perpetuo sanctificationem sibi con- Iacob. 1. d

Heb. 12.d seruaret, sine qua Dominum videbit nemo: ipse obliuioni hoc mãdauit. Quare, inquit, fratres magis studete, vt stabilem atque immutabilem vocationem vestram atque electionem reddentes, id est institutionis atq; instructionis verbũ, quod ex electione vestra & vocatiõe audiuistis, irreprehensibiles sitis: ne quasi obliti verbi Dei iudicemini, sed in firma vestra vocatione permaneatis.

Hæc enim facientes non errabitis unquã. Ita enim abunde subministrabitur uobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Saluatoris Iesu Christi.

Hęc, quænam? quę antedicta sunt: id est virtutem, cognitionem, continentiam, & quę sequuntur. Vide autẽ quo modo prius ab horribilibus rebus, id est à tribunali iudicis eos adhortatus, nunc ex bonis, hoc est ab ingressu in æternum regnum Domini eos incitet.

Icciroo non negligam uos semper commonere de his, quamuis sciatis, & in præsenti ueritate firmati sitis. Iustum autem existimo, ut quamdiu sum in hoc tabernaculo, excitem uos commonitione, cũ nouerim celerem tabernaculi mei esse depositionem: quemadmodum etiã Dominus noster Iesus Christus mihi manifestauit. Dabo autem operam, ut uos etiam semper post meum exitum horum habere memoriam poßitis.

Ioan. 21.f

Ne videantur, dum assidue commonefiunt de ijsdem, ignauiæ atq; ocij damnari, atq; icciroo do

lore afficiantur: ea de causa subiungit (quamuis sciatis, & in præsenti veritate firmati sitis.) & deinde assiduæ huius commonitionis causam infert, cum inquit se nosse, cito fore, vt ab ipso hoc corpore decedat. Quod sequitur vero, id est, dabo autem operam &c. nōnulli per traiectionem intelligendum censent, vt legamus: dabo autem operam etiā post meum exitum, vt vos semper & assidue horum memoriam habeatis: atq; ostēdere hinc volūt, sanctos viros post mortē quoq; horum qui hic sunt recordari, ac pro viuentibus intercedere. Sed alij tamen simplici modo ita interpretantur: Dabo operam, vt semper vos etiā post meum exitum horum memoriam habere possitis. quasi dicat, ne miremini, neque grauiter feratis, si assidue vos de ijsdem commonefacio: non enim id ago, propterea quòd tarditatis atq; imperitiæ vos damnem: sed vt assidua de his doctrina stabilē atque immutabilem perceptionem in animos vestros inducam: qua confirmati post meum quoque vitæ obitum insita atque indelebilia huiusmodi documenta habeatis.

Non enim cōmentitias fabulas sequuti uobis Domini nostri Iesu Christi uim & aduentum manifestauimus, sed magnificentiæ illius inspectores effecti.

Cum dixerit debere ipsos studiose se gerere et diligenter, erga ea videlicet quæ ab ipso fuerunt annunciata: cumque de his longam orationem produxerit, & sæpenumero licet scientes & percipientes varijs modis monuerit: nunc confirma

tionem ipſorum ſubiungit: atque inquit, non fruſtra ſe de his diligentiam præ ſe ferre: ſed eatenus ea perſequi, quatenus certiſſima ac veriſſima cognitione percepit. Non enim ſapientia ſe humana vtendo, & ornata oratione decipiendo vim Domini & aduentum manifeſtaſſe ipſis aſſerit. Id quod & Græci faciunt & hæretici: dum illi fuco orationis, hæretici figmentis auditores captant ac fallunt. Quemadmodum Valentiniani, qui profundum & ſilentium prodigioſis fabulis introducebant. Nam veriſimile eſt eo tempore ipſos iam ſuboriri incepiſſe. Nihil, inquit, huiuſmodi in nobis deprehendi poteſt: quippe cum ſimplici oratione doctrinam hãc apud vos exer-
1.Cor.2.a cuerimus: id quod etiam Paulus ad Corinthios ſcribit: atque ea vobis tradiderimus, quæ cum in montem ſanctum ſimul cum ipſo aſcẽdiſſemus, inſpectione ipſa percepimus. intelligit autem de gloria ab vnigenito ipſis in transfiguratione demonſtrata, & de voce, quam a patre de cœlo emiſſam ob Dominum audiuerunt, vt ſequendo declarat, cum inquit.

Accipiens enim a Deo patre honorem et gloriam,
Mat.17.a *uoce ipſi delata a magnifica gloria huiuſmodi: hic eſt filius meus dilectus in quem mihi complacitum eſt. et hanc uocem nos audiuimus de cœlo delatam, cum in monte ſancto cum ipſo eſſemus.*

Vel participium hoc (accipiens) pro verbo (accepit) poſitum eſt: propterea quòd ad participium conſequutio orationis minime reſpondet:

Vel si pro participio ꝓprie sumere hoc quispiã velit, necesse omnino erit, vt inconstructa oratio efficiatur: sed si (accipiẽs) pro (accepit) sumamus apte omnia respondebunt, in hunc modum. Accepit enim a Deo patre honorem & gloriam voce ipsi delata a magnifica gloria, & propterea habemus certiorem propheticum sermonẽ &c. Testimonium autem a patre filio ter exhibitum est, in baptismate: in passione, cum dixit, glorificaui, & rursus glorificabo: & in monte; de quo nunc hic loquitur. Matth. 3.d Ioan. 12.d Matt. 17.a

Et habemus certiorem propheticum sermonẽ: cui bene facitis attendendo tanquam lucernæ lucenti in squallido loco, quoad dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus uestris. illud primum scientes, omnẽ scripturæ prophetiam priuatæ solutionis non esse. Nõ enim uoluntate hominis allata aliquando est prophetia, sed spiritu sancto acti sancti Dei *homines loquuti sunt.* 2.Tim.3.d

Propterea quòd, inquit, ex rebus ipsis & experientia cognouimus quæ a prophetis fuerunt prænunciata, certiorem omnem eorum prophetiam habemus: non quòd de voce a patre de cœlo demissa prophetia aliqua sit: sed quia ex voce patris quæ de filio testificata est, confirmati sumus, & certo credidimus omne prophetarum vaticinium stabile ac sine vlla controuersia verum esse. ex his enim certiorem esse eorum prophetiã iudicamus: quippe cum res verba ipsorum fuerint consequutæ. Iccirco etiam vos recte facitis,

dum prophetiæ attenditis, id est ijs quę a prophetis fuerunt prædicta, licet tunc obscura haberentur, & similia lucernę, quæ in caliginoso loco incenditur. Squallidus enim & siccitate affectus locus, caliginosus & obscurus esse consueuit, propterea quòd dum calore solis succensus humore qui aeri formam dat, priuatur, aerem ipsum radiorum solarium ministrum ineptum ad ei ministrãdum necessario efficit, vtpote qui in discrimen veniat, ne propriam suam qualitatem amittat. Vnde fit, vt quasi per peregrinum vehiculũ radius delatus obscuram quandam lucem emittat. Attendendo igitur, inquit, ijs quæ ita obscure a prophetis dicta sunt, spe non frustrabimini. nam cum res suo quęque tempore aduenient, quas diei nomine significauit, apte admodũ in traslatione persistens: Dixit enim lucernam, & locum squallidum, id est caliginosum, & tenebrosum, quæ quidem nox est, noctem autem omnem dies subsequitur: cum dies igitur, inquit, adueniet, id est rerum ipsarum præsentia, habebitis orientem luciferum in cordibus vestris, hoc est Christi cognitionem, & aduentum eius a prophetis prænũciatum: qui tanquam lux vera corda vestra illustrabit. Deinde vt ostendat, cur prophetæ ea quę dixerunt, non sint interpretati, distinguatque prophetiam veram a ficta ac dæmoniaca, quæ inter hæreticos exerceri deprehenditur: omnem prophetiam scripturæ inquit, priuatæ solutionis minime esse: hoc est prophetas a Deo quidẽ accipere prophetiam, non tamen vt ipsi volunt, sed vt qui eos mouet, diuinus spiritus operatur; ac

nouisse quidem ipsos atque intellexisse propheticum sermonem qui ipsis demittebatur, nō tamē solutionem etiam eius fecisse. Nam prophetas qui diuino spiritu afflabantur, nouisse ea quæ a Deo dicenda ipsis mittebantur, inde perspicuum est, quòd sponte exequebātur, & quod volebāt, id loquebantur, id subticebant, quod nolebant. Id quod in Iona & Balaam videre licet. quorū Ion.1.a
alter denunciare Niniuitis vaticinium nolebat: alteri pręceptum est, vt ea diceret, quæ ipsi suggererentur. Num.22.d
At falsis prophetis, aut Græcorum oraculis minime idem contingebat. non enim compotes mentis erant, dum futura predicebāt, sed furore oppressi atque agitati, non secus atque ebrij, quæ agerent, ignorabant. Sancti vero Dei prophetæ, id est veteres quamuis cognoscerent omnia, non necesse tamen habuerunt sua interpretari, sed alijs, id est nobis ea interpretanda postea sumministrarunt. Id quod etiam ea dispensatione contigit, vt Domini aduētus lateret, ne ab impijs obseruatus insidijs appeteretur. Nā licet ob immensam Dei potentiam ex quibuslibet insidijs elabi potuisset, verisimile tamen fuisset, vt cum interdum incredibili quodam modo atque admirabili elapsio ea fieret, humanitatis assumptæ mysterium prodigiosum quoddam esse videretur. Hoc verū esse inde patet, quòd prophetæ noui testamenti cum prophetabant, se ipsos interpretabantur, etiam si non prorsus: vt diuus Paulus in priore ad Corinthios inquit: quippe 1.Cor.14.a
cum in nouo testamento suspicio nulla huiusmodi fuerit. Nam quòd sancti hi prophetæ non mē

te exturbati vaticinari consueuerint, illud quoque argumento est: quòd cum vno & eodem spiritu
1.Cor.14.f tam in veteri quàm in nouo testamento omnes vaticinentur, Paulus, inquit, si alteri sedenti reuelatum fuerit, prior taceat. hinc enim sanè in naturali statu constitutos prophetas & mentis compotes sponte prophetasse, satis constat, propterea quòd cum alter afflatus fuerit & surrexerit, priori qui loquebatur, mandatur vt taceat. Id quod in furentibus & insanientibus esse nullo pacto potest. quo modo enim tacebit, qui neque quid agat, cognoscit? Quin etiam spiritus sancti esse operationem in prophetis idem Paulus
1.Cor.12.a b. declarat, cum inquit: & diuisiones operationum sunt, idem tamen qui operatur omnia in omnibus. vnicuique autem manifestatio spiritus datur ad id quod confert. alteri enim per spiritum sermo sapientiæ datur: & post nonnulla, alteri prophetia. Tametsi etiam ex ijs idem confirmetur, quæ superius producta sunt.

Prædictio fraudulentæ hæreticorum illusionis, deque eorum impietate, & futuro supplicio. Cap. II.

FVERVNT *autem etiam falsi prophetæ in populo, quemadmodum quoque inter uos erunt falsi doctores, qui sectas perditionis subintroducent, etiam qui eos redemit* Dominum *negantes, inferentes sibi celerem perditionem, & multi perditiones eorum sequentur: propter quos uia ueritatis maledicetur, & in usurpatione fictitijs uerbis uos mercabuntur: qui-*
Iob.4.d *bus iudicium iamdiu non ociatur, & perditio ipsorū*

non dormitat.

Cum prophetiæ nomen communiter, & de prophetis & de falsis prophetis dicatur, confirmat nunc ipsos ne falsis prophetis attendāt. quid autem sit quod distinctionem inter ipsos faciat, Paulus docuit, vbi dixit, nemo dicit Dominum Iesum nisi in spiritu sancto. Hinc autem contra Nicolaitarum hęresim inuehi incipit, duplicem ipsorum malignitatem taxans. Sunt enim & in dogmate quod ex maledictis contra Dominum Christum composuerunt, maxime impij, & in vita impurissimi. Atq; hoc quidem nunc ex turpi lucro manifestat, paululum tamen progressus apertius rem declarabit. Vsurpationē vero nūc turpe lucrum appellat. Vsurpatio enim, id est πλεονεξία, modo iniustitiam, modo lucrum significat. vnde accommodate ad rem verbum (mercabuntur) subiungit. Porrò a diuina doctrina prorsus esse ipsos alienos ostendit, cum fictitijs verbis vti eos innuit. sed habebūt, inquit, impietatis suæ stipendium mortem. Iudicium enim & condemnatio his non ociatur. i. non ociosa erit, atque irrita: sed iamdiu ab antiquo tempore, id quod præcognitionē Dei significat, parata ipsis est. Sicut enim ex præcognitione bonis bona, ita impijs & malis conuenientem ipsis locum pręparauit. Ordo autem est, qui inferentes sibi celerem perditionem subintroducent sectas perditionis, etiam qui eos redemit Dominum negantes &c. 1 Cor. 12. a

Nam si Deus angelis qui peccauerant, non perpercit, sed catenis caliginis in tartarum deiectos tradidit

ad iudicium reseruandos: & prisco mundo non peper
Gen.7.a *cit, sed octauum Noe iustitiæ præconem cum diluuium*
mundo impiorum induxisset, custodiuit: & urbes So-
Gen.19.b *domorum & Gomorræ in cinerem redactas subuer-*
sione condemnauit, in exemplum ijs qui impie acturi
essent, constituens: & iustum Lot oppressum a nefar-
riorum in libidine cõuersatione liberauit. Visu enim
& auditu iustus his habitans inter ipsos in dies animã
iustam iniquis operibus examinabat. Nouit Dominus
pios e tentatione eripere, & malos in diem iudicij pu
niendos reseruare.

Si enim Deus neque angelis qui peccauerunt, neq; prisco mundo pepercit, sed vrbes Sodomorum & Gomorrę in cinerem redactas submersio
Gen.19.c ne condemnauit, & in exemplum omnibus qui post ipsos impie erant acturi, posuit: Noe vero
Gen.7.a iustitię pręconem a diluuio quod mundo impiorũ induxerat, seruauit. & Lot ab impijs oppressum & defatigatum, quãdo scilicet hospitio ex-
Gen.19.d ceptos angelos Sodomorum viri efflagitabant, & ad imitationem impiarum ipsorum actionũ quotidie incitatum, & per abstinentiam, & cõtinentiam examinatum liberauit: non ne multo magis etiam hoc tempore ipsos hos scelestos, quemadmodum transgressores angelos, & qui tempore diluuij fuerunt, & Sodomitas perdet ac destruet? et vos qui cum istis in mundo incolitis, sicut Noe & Lot qui tunc cum impijs cohabitabant, seruabit? Ita sane faciet: negabit nemo. Nouit enim Dominus, & pios e tentationi-

bus

bus eripere, & malos in diem iudicij puniendos
referuare. Vide autem, cum superius exemplum
de maleficis prępofuiffet, nũc iuftos anteponit,
vt per id æmulos iuftorum foletur: ꝙ impijs an
teponãtur. Vnde etiã Chriftus prius iuftis: id eft
qui à dextera erant, agnis dat prǫmia, deinde hę Matth. 25. c. d.
dofà finiftra pœnis ac fupplicijs adiudicat: ꝗp
pe cum iucunda triftibus & moleftis foleãt præ
ferri. A prǫftantioribus autem & honoratiori-
bus argumentum fumit, inquit enim, fi neq; hi
qui ob fubftantiæ incorruptibilitatem angeli in
honore apud Deum erãt, neq; homines qui pro-
xime ad creationem & formationem fuam acce
debant, ubi peccauerunt, ueniã confequuti funt,
multo magis neque his peccantibus parcet Do-
minus. Cum vero inquit (catenis caliginis) ineui
tabilem damnationem ipforum fignificat, e qua
effugere, atq; elabi nullo pacto poffint. huiufmo
di enim vinculis qui a nobis penitus condemnã
tur, conftringi confueuerũt. Sed vnde dicet quif
piam hæc dæmonum damnatio manifefta eft? ex
ipfis profectò dæmonibus: qui in euangelio vide Luc. 8. a
licet rogant, ne in abyffum demittantur: quafi
id cæteri omnes paterentur. Aduertẽdum autem
eft, ex conditione & fuppofitiue argumentatio-
nem hanc fuiffe productam, non tamen poftea
ita etiam abfolui: quippe cum non habeat, quod
ad conditionem referatur, ac refpondeat. Vnde
figura tantummodo argumentatio huiufmodi
propofita eft, re autem vera eft exemplaris pro-
batio fimplex. Cur ita fit, dicam. Si enim ex fi-
gura effet, ita ꝓceffiffet; Si enim angelis qui pec

cauerunt, si prisco mũdo, si Sodomis & Gomorrę non pepercit, nũquid his parcet? nullo modo. Vel hoc pacto: si illis non pepercit, his etiã prorsus non parcet. Non simpliciter autẽ à pręstãtioribus & honoratioribus argumentatur, sed, vt peccantes magis pœnæ obnoxios esse ostendat. Quoniam enim etiã isti præstatiores in eo sunt, quòd vocati ad apostolatum à diuina via deflexere, maiore quoque condemnatione digni quàm cæteri habentur. Cum vero ex suppositione propositionem hanc exemplarem proposuerit, non reddidit quod ex figura consequi oportebat. iustorum enim assumptione exemplũ confudit: & cum deberet ei quod a principio proposuerat: id est eorũ qui peccauerant, ob quos exẽplum adductum est, redditionem subiungere, & dicere: Si illis non pepercit, nũquid præsentibus his flagitiosis hominibus parcet? vel per negationem, multo magis neq; his parcet: non id facit. Quam ob rem? propterea ꝙ videlicet redditio hęc duobus propositis exemplis bonorum et malorum, vni tantum malorum erat respõsura. Vbi igitur vna redditione proposita res absolui non poterat, loquutione alio modo vsus est, & per acclamationẽ cum inquit, Nouit Dominus &c. quod debebat inferri, exequutus est. Cur autem malis bonorum exempla adiunxerit, suo loco dicetur. ALITER. Sicut superius diximus, non secundum figuram orationis quæ videtur, sententia quoq; ipsa subsequitur; non enim redditio subiungitur, quę respondere huiusmodi constructionibus cõsueuit; sed simplex exempla

ris probatio eſt eorum qui & ob peccata puniũ tur,& ob iuſtitiam pręmium conſequunt̃:perin de ac ſi ita dixiſſet. Nouit Deus & eos qui peccant,irrefragabili damnatione punire, ſicut angelos qui peccauerunt,ſicut homines tẽpore diluuij,ſicut Sodomorum vrbes: Nouit item econ trario eos pręmijs afficere qui iuſtitiam exercẽt, quemadmodum Noe & Lot.Ac connexio ſentẽ tiæ huiuſmodi eſt:Quia dixerat falſos doctores ob maledicta in Deum,& impuram vitam eſſe puniendos,exempla ſubiungit. Deus enim neq; angelis peccantibus,neq; priſco mũdo pepercit. neque vrbes Sodomorum perniciẽ effugere potuerunt, ſed in cinerem redactæ exemplo impie agentibus ſunt.Et rurſus Deus eos qui iuſtitiam exercent, honore ac præmio afficit, vt Noe & Lot. & qualem ob iuſtitiam vterq; ſalutem ade ptus fuerit,explicat,cum inquit Noe & Lot ob temperantiam & continentiam a pernicie aliorum hominum fuiſſe ereptos. Nam & Noe im pietatẽ hominũ qui ante diluuium fuerũt,ſequu tus non eſt:& Lot nihil æmulatus impura Sodomitarum flagitia, ſed cum in dies ſemper libidinoſe agentium inſpectione quaſi ſtimularetur, & ad ipſa flagitia incitaretur, nunquam ſuccubuit: hoc enim eſt quod inquit (viſu & auditu &c.)cum enim multa haberet, quæ ad libidinẽ & impuritatem ipſum incitarent,viſionem,auditionem, conſuetudinem cum ſceleſtis hominibus & conuerſationem, purum ſe & mundum conſeruauit. ſed neq; hoſpitio exceptos angelos in ſpecie hominum,ad libidinem ipſos expoſcen

tibus prębuit, licet à nefarrijs his multis atque innumerabilibus contumelijs afficeretur. id quod significat, cum inquit (oppressum & defatigatum.) His vero postea quasi acclamationē subdit, Nouit Dominus, inquiens, pios è tentatione eripere &c. Cæterum aduertendum est cum nihil ante dixisset de iustis, sed de solis impijs, & eorum pœna, postea tamē iustorum exemplum interseruisse: primum propterea quòd historia quoque & de impiorum pernicie, & de iustorū salute mentionem facit: Deinde vt ex comparatione horum & peccantium vitium deprimat, & recte agentium virtutē extollat atque illustret: Postremo etiam vt auditores inducat, vt & illorum scelera ob pœnas odio prosequātur, & piorum recte facta ob salutem amplectantur, atque appetant Vnde etiam in acclamatione vtrorūque mentionem fecit, piorum & impiorum, salutis & pœnę: quo videlicet impiorum vitia detestentur, virtutem piorum æmulentur.

Maxime uero illos qui post carnem in concupiscētia inquinationis ambulant, & dn̄ationem cōtemnūt.

Hic a prioribus exemplis apte ad præsentem rem deuenit. intelligit autem de scelestis ac detestabilibus Nicolaitis, seu Gnosticis, seu Naasenis, seu Cerdonianis: multis nominibus enim uitium illorum cēsetur: & sicut scelestis operibus, ita nominibus quoque confusum atque inquinatum deprehēditur. Hi enim sicut etiam antea diximus, profundum & silentium prima mundi constitutionis initia constituentes, ex his matrem

& secula prodigiose commentabantur: quemad modum etiã Marcio malis feminibus hinc sumptis fabulatus est: Deinde per hæc a mundi opificio et prouidentia dominationibus expulsis, in omnem libere carnalem immunditiam profusi sunt. De quibus si quis plura cognoscere cupit, IRENAEI Galli beati hominis librũ legat, quem contra falsi nominis cognitionem inscripsit, ibi enim horum flagitiosas immunditias inueniet, per Marcum maxime perpetratas impurissimum hominem, & quæ ab ipso deceptæ ac corruptæ fuerant miserabiles mulieres.

Audaces, contumaces, glorias non uerentur maledicere, quando angeli robore & potentia maiores cũ sint, non ferunt contra ipsas apud Dominum maledicum iudicium. Isti autem quasi ratione carentia animalia naturalia genita ad captiuitatem, et corruptionem, in ijs quæ ignorant, maledicentes in corruptione sua corrumpentur mercedem iniustitiæ recepturi, quotidianum luxum uoluptatem existimantes.

Subaudiendum est, qui sunt audaces & contumaces &c. Nihil enim absurdum est, vt qui rectorem & creatorem mũdi respuerunt, audaces sint & contumaces. i. αὐθάδεις, hoc est qui quod sibi placet, sequi omnino ac tueri velint, quin etiam maledici, vt inquit, sint. Nam qui ex contemptu dominationem vllam non timent, quid mirum, si omnem gloriam & excellentiam etiã spernunt? Apertius autem de his beatus apostolus Iudas dicet, vbi de Moysis corpore ait. Hic Iudæ.c.d

enim nunc rem tantum significauit, & simul atque attigit, omisit. Quocirca ex illo sumpta occasione interpretandorũ horum verborum dicimus, cum inquit, glorias non verentur maledicere, intelligi debere, pro contemnunt, & nihili faciunt blasphemare omnem gloriam. deinde vt audaciam circa hæc reprimat, infert: quando angeli robore & potentia maiores cum sint &c. idem quod beatus Iudas inquiens. Nam etiam ille loquacitatem & maledicentiam quorundam castigans eodem exẽplo, sed latius tñ monitionẽ
Iudæ.c facit, cum inquit: Michael autem archangelus &c. non ausus est iudicium inferre maledicẽtię. Tale quid etiam Petrus nunc dicit, cum ait, hos miseros nulla ratione habita glorias maledicere: Cum tamen neq; qui potentia & viribus maiores sunt, istis uidelicet flagitiosis hominibus, nõ ferant, id est, non inferãt contra ipsas videlicet glorias maledicum iudicium apud Dominum. atq; huiusce rei testis Michael archangelus est: is enim quia gloriæ cuiusdam particeps est etiã Diabolus, propterea ꝙ principiũ creationis Domini fuit, contra ipsum maledicum sermonẽ nõ intulit. Et est à maiori argumẽtatio in hunc modum. Si diabolus qui dignior est, vt maledicat, quia tamen gloriæ cuiusdam est particeps, à Michaele archangelo corã Domino, id non est consequutus: illi sanè non sapiũt, qui ita temere gloriam omnem maledictis prosequuntur, cum tamen multo post angelorum dignitatem constituti sint. Glorias autem vel diuinas potentias, vel ecclesiasticos etiam principatus appellat, aduer

ſus quos ſuilli iſti inuehuntur, ac maledicta infer re non deſinunt. Atque angeli quidem ita modeſte ſe gerunt: at iſti tanquam bruta naturalia, id eſt quæ ſenſu tantummodo, non mente & intellectu viuũt: vnde etiam à corruptibilibus, id eſt ab ira & concupiſcentia quæ in vita inſunt quę corrumpitur atque interit, facile capiuntur. In ijs quæ ignorant, maledicentes: id eſt ſpontanea ſua ignorantia maledicentes digna ipſis corruptione corrũpent, mercedem iniuſtitiæ recepturi, quã ſpõte ſibi compararũt. Voluptatem quotidianum luxum exiſtimantes: hoc eſt veram & amabilem lætitiam & voluptatem in quotidiana gulæ fruitione conſtituentes. Sciendum autẽ eſt, diuinam ſcripturam ea quæ hominibus naturaliter. i. quatenus ſunt animalia, inſunt, quando vituperat, brutis animalibus ſolere comparare: quemadmodum cum inquit, Homo cum in honore eſſet, non intellexit, inter ſtolida iumẽta connumeratus eſt. Et, ne ſitis ſicut equus & mulus. Et, equi in fœminas furentes effecti ſunt. Et ſiatis prudentes ſicut ſerpentes, & ſynceri vt columbę. atque id inquit non quòd mutari naturæ poſſint, fieri. n. id nullo pacto licet: ſed ut ad naturales incitationes alias deuitandas, alias ſectãdas incitet. Quando autem ſalutare aliquid conſulit ac præcipit, ad ſuperiora cõparationem facit, ſicut cum inquit: ſitis miſericordes quemadmodum etiam pater veſter cœleſtis eſt. Et neque hic naturam trãſmutadam monet, ſed quatenus vires noſtræ patiuntur, ad hęc faciẽda nos hortatur.

Pſal. 48. d
Pſal. 31. c
Hier. 5. c
Matt. 10. b
Luc. 6. f

Sordes & maculæ, in deceptionibus suis delicianates, coepulantes uobiscum, oculos habẽtes plenos adulteræ, & incessantes a peccato, instabiles animas inescantes, cor habentes exercitatum auaritijs, filij execrationis, qui relicta uia recta aberrauerunt sequuti uiam Balaam filij Bosor, qui mercedem iniustitiæ amauit, sed propriæ iniquitatis redargutionem habuit. iu-
Num.22.d *mentum mutum hominis uoce loquens prophetæ demẽtiam prohibuit.*

Ordo est: Sordes & maculæ cor exercitatum auaritĳs habentes, filĳ execrationis, coepulantes vobiscum, oculos habentes plenos adulteræ, & indesinẽtes a peccato, animas instabiles inescãt,
2.Tim.3.b quas Paulus mulierculas peccatis accumulatas dixit: qui quidem relicta recta via aberrauerunt in viam Balaam filĳ Bosor &c. Sordes & maculæ) quippe qui nihil in se habeant puritatis, sed quasi sordes in indumento mundo, id est in pura & syncera vita inhærentes, & omnia maculantes, vbi auerterint aliquos a sanctitate, & flagitiosos reddere secum versantes vel viros vel mulieres potuerint, id delicias sibi esse existiment. Quin etiam dum vobiscum coepulantur, nõ ob charitatem id faciunt, & vt salis & mensę communicationem ineant: sed vt occasionem ad decipiendas mulieres nanciscantur. hi enim cum oculos habeãt, nihil aliud quàm adulteras inspiciũt: atq; in hoc sine vllo fine peccantes tanquàm execrationis filĳ animas instabiles inescãt. cor enim ipsorum ad nullam aliam rem quàm ad auidita-

tem et auaritiam exercitatum eſt, hoc eſt ad pollutionem & pecunias: ob quæ vtraq; relicta via quæ ad ſalutem deducit, aberrauerunt: non ſecus ac Balaam Boſor filius, qui ob largitionem amauit iniuſtitiæ mercedem, redargutusq; ſuæ iniquitatis eſt à iumento muto, quod hominis voce loquutum, dementiam prophetæ prohibuit. Atque hinc cognoſcere poſſumus Balaam ex auaritiæ affectu quem furioſo ſuo vaticinio alebat, ſemel a Deo prohibitum, iterum contentioſe ire ad Balac feſtinaſſe, & timore Dei, terroribusq; in itinere correptum benedictionis orationem non immutaſſe: id quod non vaticinij, diximus enim vaticinium, id eſt, μαντείαν ex furente animo depromi ignorante quid dicat: ſed prophetiæ eſt. Prophetę enim ſcientes dicunt ea quæ prænunciant. Vnde etiam prophetam ipſum hunc vocauit, vtpote qui ſciret ea quæ diceret. non enim ſi ignoraſſet, quæ dicebat, in electione præſtantiorum perſtitiſſet. Benedictio igitur eius non vaticinij & diuinationis ſuæ, ſed virtutis diuinæ fuit. Num. 22. d

Hi ſunt fontes aqua carentes, nubes a turbine agitatæ: quibus caligo tenebrarum in æternum reſeruata eſt. ſupra modum enim faſtuoſa uerba uanitatis loquuti alliciunt in concupiſcentijs carnis, in impudicitijs eos qui uere aufugerant, eos qui in errore conuerſabantur, libertatem illis pollicentes, cum ipſi corruptionis ſerui ſint. a quo enim quis ſuperatus eſt, ei etiam in ſeruitutem eſt redactus. Iudæ. 3. d

Cum multa interpoſuerit, inter quæ etiam

exemplum Balaam adduxit, redit rursus ad impuros Gnosticos: quos fontibus aqua carẽtibus comparat, vtpote qui vitæ aquam, id est puram prædicationis, & dulcem aquam amiserint: quã
Ioan.4.b cum haberet Dominus, multos qui ad se accede-
Ioã.7.f rent, saturaturum se esse promittebat. Nubibus quoque similes esse hos inquit, quæ a vento aguntur, atque a vento quidem contrario, quem turbinem vocat, quippe qui illud quod impellit, conturbet ac contorqueat: id quod turbinis propriũ
Psal.17 b est. Non sunt, inquit, nubes pellucidæ & claræ, vt sancti viri, sed nebulæ caliginis plenæ: quibus caligo tenebrarum, de futuro autem iudicio intelligit, in ęternum reseruatur. curque id fiat, caussam subiungit, quoniam supra modum fastuosa verba vanitatis loquuti carnali concupiscentia in impudicitijs eos qui vere effugerant, alliciunt, & omnino eos qui prius in errore conuersabantur. Quare impudicitiæ, arrogantiæ, & impietatis rei sunt, qui hæc efficiunt. Cumque ipsi immunditiæ serui sint, quam corruptionem merito appellat, libertatem alijs quos decipiunt, pollicentur, non verę illam quidem, sed remissę ac profusæ vitæ libertatem. vnde etiam cur serui sint peccati, rationem subdit: propterea quòd videlicet a qua quis perturbatione vincitur, ab ea in seruitutem etiam redigatur.

Nam si cum effugerint inquinationes mundi in
Ioan.8.d *agnitione Domini & Saluatoris Iesu Christi, his rur*
Rom.6.c *sus implicati superãtur, ultima ipsis peiora prioribus*
Heb.6.a
Mat.12.d *euaserunt. Melius enim ipsis erat si uiam iustitiæ nõ*

agnouissent, quàm ubi agnouerunt, a sancto mandato, quod eis traditum est, auerti. Contigit autem ipsis id quod ueri prouerbij est, canis conuersus ad proprium uomitum, & sus lota in uolutabro cœni. Pro. 26. b

Duo probat hac oratione, & eum qui alicui affectui succumbit, illius esse seruum: & eos qui post veritatis agnitionem rursus prioribus flagitijs inuoluuntur, in deteriora prioribus mala incidere: Cui rei attestans prouerbium adducit. Est autem tota hæc sententia: Si autem cum agnitione Domini & Saluatoris Iesu Christi inquinationes mundi effugerint, rursus ijsdem impliciti ab ipsis superantur: prorsus etiam ipsis seruiunt, & peiore seruitute quàm ante cognitionem detinentur. cum insidiator noster Satanas id det operam, vt tanto deterioribus inuoluantur, quanto maiore ocio a prauis operibus antea vacauerāt. Iccirco Apostolus inquit, quoniam ad hoc deueniunt, qui malorum recantationem faciunt: melius sane ipsis fuerat, si non agnouissent, quàm post agnitionem peioribus opprimi. Nam etiam canis qui ad proprium vomitum, id est ad id quod euomuerat, edendum reuertitur, multo est detestabilior: quippe cum quæ natura exosa euomere ac reijcere ipsum coegerat, ea rursus in cibum sumat, & quę corrupta iam sunt, & natura abortū fecerunt, rursus comedat. Sus quoq; dū ablui quęrit, si cœno id faciat, sordidior multo quàm prius erat, efficitur.

Resumptio de prauitate hæreticorum hominum: ubi ait in consummatione huius seculi inopinato Christum aduenturum: ut ad eum omni uirtute præparari debeamus. Cap. III.

HANC iam carissimi secundam uobis scribo epistolam, in quibus commonendo uestram syn ceram mentem excito, ut uerborũ quæ prædicta sunt a sanctis prophetis mandati nostri Apostolorum, Domini & Saluatoris Iesu memores sitis: illud primum
1.Tim.4.a *scientes, in extremo dierum uenturos esse illusores, qui*
2.Tim.3.a *iuxta proprias concupiscentias ambulent, & dicant:*
Iudę.f.
Eze.12.f *Vbi est promissio aduentus ipsius? ex quo enim patres dormierunt, omnia ita a principio creaturæ permanent.*

Hinc omnes Petri epistolas duas esse cognoscimus. Cum vero inquit (in quibus) intelligendum est vtrisque epistolis, id est, per quas vtrasque epistolas synceram mẽtem vestram excito. Syncera enim ac pura mens & cogitatio est cum eorum quæ salutaria sunt, quę iam audiuimus, & reseruata iam sunt, ac deposita, recordamur, & ad resumendam eorum operationẽ omni studio, ac viribus omnibus incitamur. Recondita autẽ ac deposita & per propheticos sermones, & per Apostolicas prędicationes hęc sunt. Vnde etiam
Ephe.2.d Paulus inquit, inędificati supra Apostolorum et prophetarum fundamentum. omnes enim hi & primum & secundum Domini aduentum denunciarunt. tot vero ac tantis testibus non credendum non est. Cõstructio autem orationis huius-

modi eſt: vt memores ſitis verborum prædicto-rum a ſanctis prophetis, & mandati noſtri Apoſtolorum, & mandati Domini & Saluatoris Ieſu. vel vt memores ſitis verborum prędictorum à ſanctis prophetis, & a mandato ſcilicet prędictorum noſtri Apoſtolorum, & a mandato Domini & Saluatoris Ieſu. vt ſubintelligatur (ὑπὸ) id eſt, (à) prępoſitio: & non (mandati) in genitiuo ſed in ablatiuo (mandato) ἐντολῆς interpretemur. Cur vero renouari hanc memoriam ipſis uelit, ſubiungit: propterea quòd qui iuxta proprias concupiſcentias perturbate ac libidinoſę vitam traducunt, cum videant Domini aduentum, quem vnà cum alijs Deo afflatis ſanctis viris etiam ipſe Dominus pręnunciauit, quoſdam timere: ac propterea inhoneſtam ipſorum vitam deteſtari: fidelibus inſultant atque illudunt, eo quod non ſtatim predicatio experimento rei comprobatur, ſed ob multorum ſalutem differtur: atque irridendo, inquiunt: vbi eſt promiſſio aduentus eius? atque ita per hãc vnam promiſſionem quę ob aliquos ex diſpenſatione nõdum expleta eſt, doloſe machinantur, vt alijs quoque ſalutaribus Domini mandatis fides non adhibeatur. Hęc Gnoſtici qui per illa tempora vigebant, vel Naaſeni, qui ijdem & Lampetiani, & Euchetæ appellabantur, nugari conſueuerant. Mat. 25. f Mat. 24. c Mar. 13. e Luc. 21. e

Latet enim ipſos hoc uolentes, cœlos fuiſſe antiquitus, & terram ex aqua, & per aquam conſtitiſſe Dei uerbo: per quæ qui tunc erat mundus, aqua inundatus periit: qui uero nunc ſunt cœli & terra, ipſius uerbo

reconditi igni seruantur in diem iudicij & perditionis impiorum hominum.

Hi sanè omnes sponte ignorant, sponte enim conniuent, & ad veritatem percipiendam cęcutiunt. & quid est illud quod ipsos latet? Cœlos videlicet ante diluuium antiquitus sicut in mundi procreatione apud Moysem est, ex aqua extitisse. inquit.n. ille iussisse Deum in medio aquę
Gen.1.a firmamentum fieri, hoc est firmiorem aquarum subsistentiam existere. Latet etiam ipsos terram simili modo creatoris iussu emersisse, cum prius obruta detineretur: & sicut ex aquis cœlo & terra constante diluuium mundo inopinato superuenit, ita etiam nũc repositum esse, ut per ignem vniuersi pernicies efficiatur, quo cũ impĳ quoque perituri sint. Cum enim duo sint elementa quæ vniuersi hanc machinam maxime continent, & cohęrentem conseruant, aqua & ignis, ex quibus reliqua duo etiam existũt: nam aer ex aquarum exhalatione, terra, ex earundem concretione cõstat: quæ vtraque: id est exhalationem & cõcretionẽ ex aqua exprimit ignis uis, quę à creante Deo naturaliter ipsi insita est. Cũ igitur duo hæc præcipua sint elementa, & per aquam prius impiorũ scelera fuerint deleta, necesse, inqt, est, vt rursus impiorũ perditio per ignem fiat. Ac de hoc quidem mundi interitu non Christiani solum, verum etiam Græcorum sapientes ut Heraclytus Ephesius, et Empedocles Aetnęus tradũt. Sed dicet quispiam, quæ ratio est cur conditus fuerit mundus, si interire rursus debet? Cui ita

respondendum est, mundum tunc non in perniciem prorsus interiturum, sed in renouationem abiturum. Unde etiam propheta inquit, & renouabis faciẽ terræ. Sensibilis enim creatura a principio à Deo constituta, bona erat, et postea hominis transgressione vanitati etiã ipse fuit subiecta, vt non stabiliter amplius esset, sed fluxu & refluxu in interitum abiret. diluuio effectum est, vt ad pietatem rursus reductis hominibus per Noe & ea quę conseruata in arca fuerant animalia ad semen excitandum rursus mundus quasi instauraretur ac nouum quasi exordium sumeret. sed cum neque tunc hominis natura admodũ multum profecisset, sed ad deteriora fuisset delapsa, eam postea lex per Moysem data a prauitate conata est auertere: postremo vero Christi aduentus ad salutem deduxit, quę nisi à paucis tamen admittitur. Quotus enim est eorum qui salui fiunt, numerus prę eorum qui in singulis ętatibus pereunt, multitudine? paucissimus admodum. vt tempus consummationis prorogari propterea existimem, vt eorum qui seruãdi sunt numerus compleatur. Quoniã igitur sicut multiplex ad salutem vocatio fuit, ita varia quoque ex inobedientia perditio est subsequuta, fit, vt ignis diluuium necessarium sit, quo mũdus totus etiam si non omnino interiturus sit, consumatur. non enim animę interibunt, sed neque corpora: quippe cum oporteat, vt omnes nos non cum animabus corpore destitutis, sed vnà cum corporibus quę etiam ipsa immortalia sint effecta, ante tribunal Christi assistamus. Quo pacto

Psal 103.d
Rom.8.d
Gen.8.d
Rom.14.b
2.Cor.5.b

enim sola anima pœnas eorum reciperet, quę per corpus perpetrauit? Quin neque iusti esse iu dicis videtur, vt cum duo simul eadem in re pec carint, alterum illęsum dimittat, alterum totius criminis supplicio afficiendum ducat. Pręterea si nos materias cõflare per ignem consueuimus, nõ vt penitus eas destruamus, ne sint, sed vt pur gatiores eas ac synceriores reddamus: credẽdum non est, Deum cum per ignem cõsummationem promiserit, vel id non facturum, vel si faciat, in perniciem & interitum mundi id esse facturum. Nam si perdentur & consumentur aliqua, quæ ea erunt? superuacua hęc & pręsenti vitę accom modata: cuiusmodi sunt iumenta, hęrbę, plantę. Hęrbę siquidem iumentis & pecudibus victum suppeditant. iumenta vero vitæ huic corrupti bili hominum ministerium exhibent. qui efficit,

Psal. 103. b inquit, vt gramen oriatur iumentis & hærba ad seruitutem hominum. plantę autem et stirpes alię materiam & ligna ad tabernacula et domos extruendas, alię fructus ad alimentum homini bus producunt. Alimentum autem & nutritio corruptionis argumentum est. Defectus enim et repletio quid aliud promittere quàm corruptio nẽ potest? Hęc igitur quę vana sunt & superua cua ad vitam incorruptibilem, corrumpentur ac perdentur: noui vero cœli & noua terra substi tuetur, quę tamen materia diuersa minime erũt: quippe cum neq; qui nouam domum extruit, eã ex nulla subiecta materia faciat. Sic Deus cum semel materiam a principio produxerit & for marit, omne id quod ad vsum quidẽ vitę huius

necessarium,

necessarium, sed ad alteram tamen incorruptibilem inutile ac superuacuum est, tollet ac perdet: quicquid vero ad eam conducet, id incorruptibili & admirabili pulchritudine reformatum ad secundum & incorruptibilem mundum ornãdum relinquet. Cum vero ait terram ex aqua & per aquam constitisse, ex aqua tanquam ex materiali causa, per aquam tanquam per finalẽ cõstitutã esse ipsam significat: aqua enim est, quæ quasi gluten quoddam terram continet, atque vt cohæreat, facit: alioqui nisi ea esset, in puluerem euanesceret, ac fatisceret, ac dissoluta in aerẽ di flaretur. Sed fortasse insurget quispiam contra nos, & nugaci quęstione quid, inquiet, Deus cũ mundum hunc visibilem constitueret, nõ a principio stabilem eum & immutabilem, sed mutationibus obnoxium fecit? vt postea & tempore Noe per diluuiũ, & in consummatione per ignẽ vt nunc dicit Petrus, fuerit ad incorruptibilitatem restituendus? Huic occurrendum hoc modo dicimus, vt asseramus non potuisse fieri vt immutabilitate esset præditus, qui ex mutatione constiterat. quippe cum ad id productus fuerit, vt esset, ex eo quod nõ erat. id quod alterationem et mutationẽ esse negaret nemo, qui compos mentis sit. Vnde cum alteratio peioribus cõmixta in deterius euasisset, necessario huius opifex, vt in melius restituat, & tempore Noe expurgationẽ per aquam intulit, & in cõsummatione per ignẽ est illaturus. quemadmodũ etiam nos materias, sicut dictum est non vt destruamus, sed vt purgemus, conflare consueuimus. Quod autem in-

quit(per quæ)ad cœlum & terram refertur: per quæ: id est per cœlum & terram, cum terra aquã
Gen. 7.b effudisset, & cœli catarrhactas suos relaxassent: id est tanquã catarrhactis subductis aquã detrusissent, qui tunc erat mundus, aqua inundatus perijt. (perijt) autem non ad totũ mundũ, sed ad sola animalia referendum est, quæ videlicet totũ mundum formãt. quippe cum absq; animalibus desertus locus ne mũdus quidem existimari posset. In diẽ iudicij autem, pro, in diem condemnationis, dictum est.

Vnum autem hoc ne lateat uos dilecti, unum diem
Psal. 84.a *apud Dominum tanquam mille annos, & mille annos tanquam diem unum esse.* Non tardat *Dominus promißionis, sicut nonnulli tarditatem existimant: sed toleranter agit erga nos, dum nõ uult ut aliqui pereãt, sed omnes ad pœnitentiam ueniant.*

Cum totam de consummatione mũdi orationem absoluerit, eam & necessario & per ignem futurã esse, quæ omnia nos latius etiam fuimus persequuti; transit ad temporis prorogationem, atque inquit: non tardat Dominus, vt quidã putant, sed toleranter agit ac patienter dum salutẽ nostrã expectat, & nos perire non vult, sed omnes ad pœnitentiam venire. Nam cum infinitus sit Deus, & substantiæ pelagus incircumscriptũ sit, nihil ipsi productum esse ac longum potest: sed mille anni tanquam vnus dies apud ipsum sunt: immo vt Dauid inquit, ne minima
Psal. 84.a quidem diei pars: dicit enim in hũc modum; mil

le anni in oculis tuis Domine ſicut dies heſter-
nus, qui præterijt, & cuſtodia in nocte, per cuſto
diam breuiſſimam nocturni ſpatij partem ſigni
ficans: quippe cum in quatuor cuſtodias & vigi
lias diuidatur nox. nam etiam Dominus quarta Mat.14.e
vigilia ad ſanctos diſcipulos acceſſit. Mar.6.f

*Superueniet autem dies Domini ſicut fur in no- 1.Theſ.5.a
cte, in quo cœli ſtridenti impetu præteribũt, et elemẽ Apoc.3.a.
ta exuſta diſſoluentur, & terra et quæ in ipſa ſunt, &.16.c
opera, comburentur. Cum hæc igitur omnia diſſoluã
tur, qualesnam eſſe uos in ſanctis conuerſationibus
& pietatibus oportet expectantes & accelerantes ad
uentum diei Dei, quo cœli incenſi diſſoluentur, & ele
menta exuſta contabeſcent? Nouos uero cœlos & Apoc.21.a
nouam terram iuxta promiſſum eius expectamus, in Eſa.65.c.
quibus iuſtitia habitat. Propterea dilecti hæc expe- & 66.g
ctantes date operam, ut immaculati & irreprehenſi
biles ab ipſo inueniamini in pace: & Domini noſtri
tolerantiam ſalutem exiſtimate.*

Incertitudinem & inexpectationem aduen-
tus Domini per furem & noctem ſignificat. ob-
ſcura enim & incerta omnia in nocte fiunt. ine-
pectata verò furis irreptio eſt. ad neminem enim
expectantẽ accedit, ſed inexpectato et inopinato
fur inuadit. Vnde etiam Dominus, ſicut, inquit,
in diebus Noe homines nuptijs & compotatio- Mat.24.d
nibus lætabantur, & calamitatis quæ oppreſſu- Luc.17.f
ra ipſos erat, nullum ſenſum habebant, donec di
luuium ipſis ſuperuenit; ſic etiam aduentus Do-

mini inexpectato impijs adueniet. Cum vero ait stridenti impetu: id est ῥοιζηδὸν impetuose, & stridenter, sonum significat & sibilum qui ex igne flagrantibus edi consueuit. Aduerte autem terrã dixisse & quæ in ipsa sunt, comburenda esse, nõ autem homines. nam perditionem tãtummodo
Psal.1.b impiorum. i. impietatum ipsorũ dixit. via enim impiorũ peribit, sed nõ ipse impius. Iuxta autẽ promissum eius inquit, ꝓpterea ꝙ fidelibus pro
Ioan.14.a misit, cum diceret: Veniam & assumam vos. Et,
Ioan.14.a apud patrem meum mansiones multæ sunt. Vnde etiam Paulus ait, tuba canente angelo de cœ-
1.Thes.4.d lo, & mortuis incorruptibilibus resurgentibus & ipsos occursuros Domino in gloria: cum gloria nihil aliud quàm incorruptibilitatem significet. ꝙ si incorruptibiles, noui prorsus etiã erunt. si autem noui homines erunt, creaturam quoqꝫ mundi quæ cum hominum statu mutari consueuit, nouam quoque ipsam futuram manifestum est. Sicut enim ex delapsu hominũ in corruptionẽ corruptibilis euasit: ita incorruptibilis ex hominum renouatione efficietur, prorogationẽ autem temporis aduentus Domini, & tolerantiam eius ob salutem nostram fieri ait.

Quem ad modum etiam dilectus noster Paulus ex data sibi sapiẽtia scripsit uobis, sicut in omnibus etiã epistolis, loquens in eis de his, inter quæ nonnulla difficilia intellectu sunt, quæ indocti & instabiles distorquent, sicut & cæteras scripturas in propriam ipsorũ perditionem. Vos igitur dilecti præнoscentes cauete,

ne nefarriorum errore simul abducti e propria stabilitate excidatis. Sed crescite in gratia & cognitione Domini nostri & Saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.

Sed vbi tale quid Paulus dixit? vbi videlicet inquit, benignitas Domini in pœnitentiã te ducit. quòd si Dei tolerãtia & longanimitas ad pœnitentiam deducit, pœnitentia vero salutaris nobis est: ad vtilitatem et salutẽ nostrã Dei longanimitas spectat. Difficilia autem intellectu ea dicit, quæ ab impijs distorte ac peruerse intelligun tur; id enim significat, cum inquit (distorquẽt.) Rom. 2. a Cęterum vt uno exemplo rem omnẽ aperiam, quod inquit Paulus, vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia, ipsi id peruertunt ac distorquent: atq; inquiunt Paulum ita intelligere, peccemus amplius, vt nobis remittat. atq; hoc, inquit, illi in perditionem suam faciunt. Quemadmodum enim qui prophetas et apostolos interfecerunt, ita etiam qui verba ipsorum distorquendo deprauant ac perdunt, eidem iudicio obnoxij sunt. propterea q; sicut qui illos occiderũt, ea de causa id fecerunt, vt prohiberent quo minus qui ab ipsis instruerentur, consequi salutem possent: ita qui verba ipsorum distorquent, ne per ea quispiam ad salutem perueniat, similiter vetat. Propriã autem stabilitatem fidem in Domino vocat. Sicut autem in alijs epistolis in vota desinit, ita in hac quoque incrementum in fide Domini ipsis exoptat. Roma. 5. d

Secundæ Petri epistolæ catholicæ finis.

IOANNIS CATHOLICÆ epistolæ primæ argumentum.

HAC epistola Ioannes idem qui Euangelium conscripsit, eos qui iam in Dominũ crediderant, commonefacit, atque in fide confirmat. Primumque sicut in euangelio fecit, ita hic quoque de verbo diuinitus differit, & eũ semper esse in patre, & patrem lucem esse ostendens: vt ita verbum tanquam fulgorem ex eo esse agnoscamus. Tũ mysterium hoc fidei nostræ non nouum esse, sed ab initio quidem & semper extitisse ait, nunc tamen in Domino fuisse manifestatum, qui uita ęterna est, ac Deus uerus. Causa quoque aduentus eius subiungit, ob id videlicet uenisse ipsum asserẽs, vt et opera diaboli destrueret, & nos a morte liberati patrem eius, & ipsum filium Dominum nostrum Iesum Christum agnosceremus. Ad omnẽ igitur ætatem scribit, pueros, iuuenes, senes, cognitum esse Deum, et diabolicam operationẽ morte exinanita victã fuisse. Deinceps vero per totam epistolã de charitate agit: oporterecꝫ ostendit, vt cum Christus nos amarit, nos quocꝫ mutuo nos amore ꝓsequamur: vbi de differẽtia timoris et charitatis, et filiorũ Dei et diaboli, peccati mortalis, et nõ mortalis, et spirituũ diuersitate differit: Quis itẽ Dei spiritus sit, & quis erroris distinguit: quocꝫ modo filij Dei à filijs diaboli discernantur: In quo item peccato orandum pro peccantibus sit. Tũ eum qui non amat proximum, indignũ esse vocatione, neque Christi posse appellari ostendit.

Vnitatemq; filij cum patre demonſtrat, vt qui filium neget, is neq; habere patrem poſſit. idque proprium Antichriſti eſſe ait, vt ipſum Ieſum Chriſtum non eſſe filium dicat, quo videlicet mēdax ſe eſſe filium Dei aſſerere ualeat. Per totam item epiſtolam ne animū deſpondeant monet ij qui credunt, ſi in mundo odio habeantur, ſed gaudeant potius, proptereaq; odium mundi erga ipſos, receſſiſſe eos a mundo, atque ad æternam vitam tranſiuiſſe declarat. In fine poſtremo epiſtolæ rurſus filium Dei vitam æternam, & Deum verum eſſe commemorat: vt & ei ſeruiamus, & a ſimulacrorum cultu caueamus.

Capita Ioannis epiſtolæ primæ.

Theologica de Chriſto conſideratio, vbi de confeſſione, quòd peccatores ſimus. Cap. 1

De ſtudio adhibendo ne peccemus. De obſeruatione mandatorum Dei quòd cognitionē confirment. De charitate, ſine qua impietas eſt. De gratia vniuſcuiuſq; iuxta ætatem. Dehortatio ne mundum diligamus. De falſis fratribus, qui Deum negant. Quòd in Chriſtum pietas, patris confeſſio ſit: patris enim glorificationem filij quoque eſſe glorificationem. De diuino & ſpirituali dono in ſanctificatione in ſpe in cognitionem Dei. Cap. 2

Quòd vnuſquiſq; qui in Chriſto eſt, ſine peccato ſit: qui enim peccat, eum ex diabolo eſſe.

IOANNIS EPISTOLA CATHOLICA PRIMA.

Theologica de Christo consideratio: ubi de confessione, quod peccatores simus. Cap. I.

QVOD erat ab initio, quod audiuimus, quod uidimus oculis nostris, quod spectauimus, & manus nostræ de uerbo uitæ contrectauerunt, & uita manifestata est, & uidimus, & testificamur, & annunciamus uobis uitam æternam, quæ erat apud patrem, et manifestata nobis est.

Hoc ad Iudæos & Græcos spectat, qui tāquàm nouum nostrum hoc mysteriū vituperant. Ostendit enim antiquum id esse, quippe cum ab initio fuerit, id est, simul cum initio quod concipere animo quispiam possit. Vel ab initio, non tantum ante legem, verum etiam ante hanc visibilem creaturam longe superius. illa siquidem principium habuit, hoc ante illius principium quoq; extitit. Nam de Græcanicis rebus quæ heri aut nudius tertius introductæ sunt, quid dicere oportet? quæ impudicitijs conflatæ nuper subsistentia carentem constitutionem obtinuere, cum iam impuritas inter homines versaretur: ex cuius disciplina, hæc a præstantioribus ad circūfusam nobis noctem delapsio, ac defluxio extitit. Cum igitur nostri huius mysterij magnitudinem atque excellentiam ex antiquitate eius ostendat, vitam id esse postea ait: ac vitam quidem non quæ temporis interuallo mēsuretur, sed quæ ex sese subsistat, & apud patrem semper sit, consentiens cum ijs quæ in euangelio suo dixit. nam & illic, & verbum, inquit, erat apud Deum, & Deus erat verbum. Erat autem non temporariam existētiam significat, sed subsistentis rei substantiam, & principium, & fundamentum, & sedem omnium quę essentiam sortita sunt, sine qua existere nihil potest. vnumquodq; enim ex ijs quæ genita sunt, esse quoddā dicitur, vt angelus, sol, cœlum, & reliqua omnia esse tantummodo dicuntur: sed filius solus re vera est, cuius particeps vnumquodq; dum efficitur, ad essentiam tendit. Vnde etiam Paulus

Ioan. 1.

Act.17.f inquit, in ipso viuimus & mouemur & sumus. Huius auditionem introductoria doctrina cum prius perceperit quispiam, ad videndum postea ipsum non corporali modo, sed contemplatiuo deuenit, post multam exercitationem & consideratione, quæ contrectatio etiam verbi vitæ di-
Ioan. 14.a citur, uitę inquam illius quę dixit, ego sum uita. Possumus etiam illo modo idem hoc interpretari, quem per legem & prophetas venturum audiuimus, eum vbi venit in corpore, manifeste vi-
Ioan.1.b dimus, & cōtrectauimus: nam solum Deum nullus vnquam vidit. Non enim quoquo modo acquieuimus, sed multam post contrectationem, id est, inquisitionem de eo ex lege & prophetis, verbo quod in carne videbatur, credidimus. Quod vero inquit (quod spectauimus) significat, quod intuiti oculis admirati sumus. spectare enim, id est, θεᾶσθαι est cum admiratione &
Esa.35.c stupore inspicere. Non autem quod erat, spectauimus aut contrectauimus, eius enim generationem quis enarrabit? sed quòd genitum est & factum, vel contrectatione cognitionis, vt dictum
Ioan. 20.g iam est, vel sensibili etiam palpatione, quemadmodum etiam post resurrectionem Thomas. Vnus enim erat et indistinctus: idem spectabilis, & inspectabilis, perceptibilis & imperceptibilis, tangibilis & intangibilis, humane loquens et tanquam Deus miracula operans. Hæc autem ex summa verbi cum carne coniunctione atque vnitione dicimus. Ordo est: quod erat ab initio, quod audiuimus, & vidimus, & spectauimus oculis nostris, & manus nostræ contrectarunt de

verbo vitæ, quæ quidem vita manifestata est, quam etiam vidimus & testificamur & annunciamus vobis: dicò autem vitam æternam quæ est apud patrē, & manifestata nobis est: Quod igitur vidimus, hoc etiam annunciamus vobis. Hucusque redditio orationis pertinet. Ipse autē non ita aperte & plane orationem sicut nos, explicauit: primum ex concisi & breuiati verbi vsu: deinde vt Græcam facundiam ac nugacitatem spernat, salutemq; nostram non in verbis, sed in rebus ipsis atq; operibus esse ostendat: Tū vt nos attentiores reddat, ne prima inspectione facile rem percipiendo negligentes euadamus. Accedit quòd de Deo loquens obscuritate occultare aliquantulum voluit, quæ præstātiora sunt, quàm vt à profanis auribus percipianē: neque efferri & enunciari ad ipsos sine piculo possunt. Exponere enim sancta canibus, & proijcere margaritas ante porcos prudentis hominis minime est.

Rom. 9.

Matt. 7.

Quod uidimus et audiuimus, annunciamus uobis, ut etiam uos communicationem habeatis nobiscum: & communitas nostra cum patre & filio eius Iesu Christo sit. & hæc scribimus uobis, ut gaudium uestrum sit plenum.

Quod vidimus & audiuimus, annunciamus vobis, inquit. quid hoc est? vitam æternam scilicet manifestatam nobis esse, & spectatores nos eius et ante crucē et post resurrectionē fuisse. Idē enim & cruci carnaliter fuit affixus, et eadē car-

ne resurrexit. sed quã vtilitatẽ, inquit, ex hac annunciatione uobis afferimus? vt communicationem nobiscum per verbum hoc eorum quæ uidimus & audiuimus habeatis, atque ita cum patre quoq; & filio eius Iesu Christo communicetis. Quod vbi euenerit, gaudio repleamur, vtpote Deo coniuncti. Vel quia nobiscum vobis communicationem & societatem habẽtibus, plenissimam gratiam nostrã habebimus, quam messoribus gaudens seminator in mercedis distributione exhibebit, gaudentibus etiam ipsis, quòd laboribus suis perfruantur.

Ioan. 8.b *Estque hæc annunciatio quam audiuimus ab ipso, & annunciamus uobis: Deum esse lucem, & tenebras in eo esse nullas. Si dixerimus cõmunicationem cum eo nos habere, et in tenebris deambulemus, mẽtimur, & ueritatem non facimus. Si autẽ in ueritate deambulemus, sicut & ipse in luce est, societatem inter nos mutuo habemus, et sanguis Iesu Christi filij ipsius ab omni peccato nos purificat. Si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipsos decipimus & ueritas non est in nobis.*

Heb. 9.d
1.Pet.1.d
Apoc.1.d
3.Reg.8.e
2.par.6.g
Pro 20.b
Eccle.7.c

Resumit rursus orationem, & quæ nunciatio ea sit, quam audiuit, explanat, eamque esse hanc inquit. Deus lux est, & tenebræ in ipso non sunt. sed vnde hoc audiuit? ab ipso Christo, qui dicit, ego sum lux mundi: & lux in mundum veni. Lux igitur est, & tenebræ in ipso non sunt: lux inquam intelligibilis, quæ oculos animæ nostræ ad perceptionem eius illustrat, & ab his materia

Ioan.8.b
Ioan.12.g

libus omnibus auocans ad ipsam solam appetitũ nostrũ amatorio affectu incitat. Tenebras aũt vel ignorãtiã, uel peccatũ appellat. quippe cũ in Deo neq; ignorantia neq; peccatum locum vllũ habeat, sed circa materiam, nostramq; hanc compositionem existat. Quòd si alicubi dictum est, posuit tenebras occultationem sui, aduertendum est ibi (posuit) verbum esse dictum, non (est) vt hoc loco; diuersum enim est quod ponitur, ab eo qui ponit. Tenebræ autem illic ignorantiam in Dei incomprehensibilitate significat: id quod nostrum est, non Dei. ponitur siquidem aliquid ex ijs quæ non insunt alicui, & non sui causa, sed alicuius ex ijs quæ circa ipsum sunt. Tenebras autem peccatum etiam vocari ex ijs quæ in euangelio quoq; inquit, perspicuum est. Quid enim ibi inquit? & lux in tenebris lucet, & tenebræ eã non comprehenderunt, tenebras peccatricem nostram substantiam vocans: in qua Christus natus, id est qua assumpta Christus eius inquinationum particeps non fuit: peccatum enim non fecit. Sententia autem est. Quoniam communicationem cum Deo habemus, qui est lux, & in huiusmodi luce subesse tenebræ nullo pacto possunt, sicut demõstratum est: ne amplius neq; nos qui cum luce communicationem & societatem habemus, in nobis ipsis tenebras admittamus, ne pœnam subeamus mendacij, & ex mendacio à luminis societate abrumpamur: Vnde si societate mutua coniuncti permaneamus, quę sanè nostri in ipso lumine est, inuicti peccato efficimur. Sed quo pacto, inquit, hoc nobis eueniet, qui

Psal.17.b

Ioan.1.a

multis peccatis inuoluti prius fuimus? Nemo enim est qui uerax sit, qui se sine peccato esse au deat dicere: si quis igitur, inquit, timore hoc cor ripitur, bono sit animo & confidat, propterea quod sanguine filij eius Iesu Christi effuso pro nobis qui communicationem cum eo habet, purificatur. Vide autem quo modo ex summa vnione quod ex nobis assumptum fuit, filium patris ap pellet. sanguis enim assumpti hominis proculdu bio fuit, non Dei. Hinc patet quod nugax atque impius censendus Nestorius sit, qui à filio carnē separet, & matrem eius Deiparam appellare nō patiatur. Sciendū est, totam sententiam huius ora tionis ad Iudæorum maledicti confutationē spe

Io 9.e ctare: ipsi enim de Christo dicebant, nouimus nos hominem hunc esse peccatorem. Inquit igitur, si lucis opera agimus, participes eius sumus: si vero nō agimus, ab eo alienamur. Quo modo igit non verum est, inquit, quod peccatū nullū fece rit, etiam si inter impios a nobis computatus fue

1.Pet. 2.d Esa. 53.d rit? Si itaque nos qui diximus sanguis eius su

Luc.22.d per nos & super filios nostros, impudenter non

Mat.27.c peccasse nos asseramus, nos ipsos decipimus ac fallimus, quasi crucifixisse Christum peccatum non sit: cum tamen maximum sit. Vnde non dixit mētimur, sed nos ipsos decipimus, propterea quod deceptio & error præter veritatem est. cō munitate autem orationis dum inquit (si dixerimus) reprehensionis mitigat asperitatem.

Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et iustus, ut remittat nobis peccata, & purificet nos ab omni

iniustitia. Si dixerimus nos non peccasse, mendacem ipsum facimus, & uerbum eius in nobis non est.

Orationem repetit dedita opera, vt redargutionis assiduitate ipsos ad magnitudinem criminis considerandam inducat, & ad confessionem inuitet. Quantum autem bonum ex confessione eueniat, ostēdit ille, qui inquit: Dic tu primus peccata tua, vt iustificeris. Is autem est mos huius discipuli dilecti a magistro, vt eadem sępe repetat, mediocriter prius, deinde perfectius, dum & euidentiorem cognitionem eorum quæ dicit, facere vult, & habitum quasi quendam eorum in animos audientium studet inducere. Fidelem autem Deum dicit, id est verum: quippe cum fidelis non tm̄ de eo dicatur, cui creditur, sed de eo quoq; qui confirmat & fidem facit, qui ex suis veris moribus alijs etiam idem potest participare, atq; ita fidelis Deus est. Iustus vero, vtpote qui ad se accedētes qualiacunq; peccauerint, minime repellat. Peccata enim sine vlla dubitatione ijs remittit, qui per pœnitentiam sacro baptismati accurrunt, siue in ipsum, siue in alterū peccarint. Si igitur, inquit, confiteamur, veniā etiā inter nos ipsos consequemur. si uero impudenter nos gerentes non peccasse nos dicamus, duplex malum efficiemus: nam & nos mendaces reddemus, & Deum qui supra omnem veritatem est, in mendacium inducemus. Ipse enim & prophetæ verbis, retribuerunt mihi mala pro bonis: & suis, si male, inquit, loquutus sum, testificare de malo; sin autem bene, quid me cædis? Quod cū

Esa.43.d
Psal.37.d
Ioan.18.d

ita sit, si non peccasse nos dicamus, verbum eius negamus ac repudiamus, quod spiritus, & vita est: verba enim, inquit, quæ ego loquor, spiritus & vita sunt. ac non amplius verbum eius in nobis habemus. qua re quod peius esse, ac grauius potest?

Ioan 6.g

De studio adhibendo ne peccemus: de obseruatione mandatorum Dei, quod cognitionem confirment: de charitate sine qua impietas est: de gratia vniuscuiusque iuxta ætatē. Dehortatio ne mundum diligamus: de falsis fratribus qui Deum negant. Quod in Christū pietas patris confessio sit: patris enim glorificationē filii quoque glorificationē esse: de diuino & spūali dono in sanctificatione, in spe in cognitione. Cap. II.

Filioli mei hæc vobis scribo, ut ne peccetis, & si quis peccarit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum et ipse pro peccatis nostris propitiatio est: nec pro nostris tantum, sed pro totius etiam mundi.

Cum instabilitatem ac defectum naturæ nostræ animaduerteret, nosque præterque quod procliuiores ad deteriora natura sumus, inuidia dæmonis oppugnari, qui saluti nostræ semper insidias struit: necesseque omnino esse, vt nisi diligentius atque attentius vixerimus, licet per confessionem Deo simus cōciliati, in peccata delabamur: iccirco subiungit: & si post remissionem peccauerimus, vt de nostra ipsorum salute ne desperemus, conuersi enim rursus per Domini Iesu Christi

Christi intercessionem salutem consequemur. nā ipse pro nobis apud patrem intercedens pro peccatis nostris propitiationem affert: neq; pro nostris tantummodo, sed pro peccatis etiam totius mundi. Hoc autem inquit, vel quia ad Iudæos scribit, ne solis illis pœnitētiam esse concessam, sed ad gentes quoque omnes diffundi eam ostendat: vel quia non tempestatis illius tantummodo hominibus, sed cæteris etiam omnibus qui in futurum successuri sunt, promissio hęc est. Aduocatum autem dicit: id est παράκλητον adhortatorem, qui patrem adhortatur, & mitigat. Hæc autem quantum ad humanum modum & dispensationē spectat, dicta sunt. sicut illud, filius ex se ipso nihil potest facere. id quod uidelicet dicitur, vt se non contrarium patri esse ostendat. Ioan. 5. d Nam filium quoque remittendorum peccatorū habere potestatē, in paralytico declarauit. quin etiam dum eandem quoq; potestatem discipulis tradidit, auctoritatē se eius habere manifestauit. Mat. 9. a Luc. 7. d Ioan. 20. f Quocirca, vt diximus, vel ob dispensationem hoc dixit apostolus: vel vt æqualem naturam, ęqualemq; potentiam cum patre habere filium: & quicquid vna ex tribus sanctæ trinitatis persona quātum ad naturam spectat, facit, commune id quoque reliquis duabus esse significet.

Et in hoc cognoscimus nos cognouisse ipsum, si mādata ipsius obseruauerimus. Qui dicit, noui ipsū, & mandata eius non seruat, mēdax est: atque in ipso ueritas non est. At qui eius uerbum seruat, uere in eo charitas Dei perfecta est. In hoc cognoscimus nos in

ipso esse. Qui in ipso esse se ait, sicut ille deambulauit, ita debet etiam ipse deambulare.

Cum superius dixerit eos qui in Dominũ crediderе, cum ipso communicationem habere, quęnam sint quæ communitatem hãc societatemq; arguant, nũc adiungit: atq; inquit, in hoc cognoscere nos cognouisse ipsum si mandata ipsius obseruauerimus: Mos beato huic apostolo est æqui uocis sæpenumero eadem in oratione vti: sicut
Ioan.1.a cum inquit, in mundo erat, & mũdus per ipsum factus est, et mundus eum non cognouit. Ita etiã nunc verbo (cognouit) vtitur. nos enim cognouisse ipsum, pro nos cõiunctos esse cum ipso, in hoc, id est in seruandus mandatis eius, scimus. Nam cum cognoscere apud diuinam scripturã duo præcipue significet, scire, quẽ ad modũ vbi
Psal. 139.c inquit, cognoui facturũ esse Dominum iudiciũ pauperum: et item maximam cum aliquo coniunctionem commixtionemq; facere, sicut cum
Psal.36.c inquit, vias innocentium cognouit Dominus: et sicut Paulus, nos ita cognoscere inquit Deum,
1.Cor.13.d quemadmodum ab ipso fuerimus cogniti: cũq; simili modo quod contrarium huic est, dupliciter intelligatur: vna enim & eadem sicut etiam alienis a nobis videtur, oppositorum sciẽtia est: cognoscere nunc hoc loco dupliciter sumitur. Cum enim inquit, in hoc cognoscimus, pro scimus, cum inquit, nos cognouisse ipsum, pro nos commixtos ac coniunctos esse cum ipso significat. qui enim societatem & communicationem cum aliquo habet, commixtus ac coniunctus cũ

eo est, quatenus cōmunicat: vnde etiam infert, si mandata ipsius seruauerimus. Ex hoc solui illa possunt: cognouit Dominus qui sint sui. et, eum enim qui non nouerat peccatum, pro nobis pec- 2.Tim.2.c 2.Cor.5.d
catum fecit: & demum quicquid aliud apud diuinam scripturam de cognitione & ignoratione dicitur. Posteaq̃ ita dixit, a contrario idem confirmat ad maiorem demonstrationem, atque inquit: qui dicit, noui ipsum, id est communicationem & coniunctionem cum eo habeo, & mandata eius non seruat, mendax est. Qui enim fieri potest, vt & coniunctus & non coniunctus idem sit? si quidem mandata seruare coniunctionem, non seruare alienationem significat. Quare qui cognoscit Deum, etiam à Deo cognoscitur, hoc est Deo est coniunctus: & in eo Dei charitas conspicitur. ex qua quidem charitate et perfectionem in Deo habet, & iudicium suæ cū Deo coniunctionis præ se fert. quippe cum ex operibus perfecta charitas demonstretur. Verumtamen quia esse potest, vt quispiam recte & exquisite mandata faciat, & ipse tamen, id quod a Deo procul abest, segnior sit: propterea inquit, eum qui coniunctus Deo est, sicut ille, ambulare, id est vitæ suæ itinera dirigere debere.

Fratres non nouum mandatum *scribo uobis, sed mandatum uetus, quod a principio habebatis. Mandatum uetus est uerbū quod a principio audiuistis. Rursus mandatum nouum scribo uobis: id quod uerum est in ipso & in uobis: tenebras pertransire, & lucem ueram iam lucere. Qui dicit se in luce esse, & fratrē* Ioã.13.d.et 15.b

ſuum odit, in tenebris eſt uſque adhuc. qui amat fratrem ſuum, in luce manet, & offendiculum in ipſo non eſt.

De charitate deinceps erga proximos loquitur, atque ait, coniunctionem cum Deo, id eſt charitatem erga Deum ex charitate erga proximum primum cognoſci: non enim fieri poſſe, vt qui ex Dei cognitione illuminatus, & charitate eius repletus eſt, tenebras quæ ex odio fraterno exiſtunt, in ſe habeat. lux enim & tenebræ in eodem & circa idẽ ſimul eſſe nullo pacto poſſunt: Quare qui ex charitate erga Deum eſt illuſtratus, charitati erga fratrem proculdubio etiã annexus eſt: & qui Deum habet, lucem quoq; erga fratrem habet. Qui igitur ſe amare Deum aſſerit, & odit fratrem in tenebris perpetuis eſt, cognitionis oculis ſemper cæcutiẽs: quippe qui ex coniunctione & erga Deum & erga proximum lumen amiſerit, & quo modo ſeſe gerat in poſterum, ignoret. Quoniam vero vniuerſalis epiſtola eſt & communiter ad omnes tam Iudæos quã Græcos ſcribitur, Iudæis quidem accommodatũ eſt quod inquit, non nouũ ipſis de charitate præceptum, ſed vetus ſe ſcribere: Quippe cũ in tabulis Moyſis ſit, Amabis Dominum Deum tuũ &c. & proximum tuum ſicut teipſum. Sed dubitaret quiſpiam quo modo pertinere ad Græcos hoc poſſit, cum nihil apud ipſos huiuſmodi reperiatur? Reſpõdemus legem de charitate erga proximos ſcriptam his etiam fuiſſe. Vbi & quo modo? in pugillari cordis naturalibus cogitationi-

Deut. 5. a
Leui. 19. d

bus inscriptam. Naturales enim in nobis insitas cogitatioues legem vocari Paulus testatur, cum ita inquit: Video autem alteram legem legi men tis meæ quæ est in me, aduersantem. Legem igi tur, id est mandatum vetus græci quoque acce perunt: cum natura id sanciat, vt erga cognatũ omne benigne se gerãt, mutuoq; amore sese pro sequantur: quippe cũ gregabile ac sociabile animal homo sit. Id quod sanè sine charitate esse nullo pacto potest. Quin etiam multos veteres historię memoriæ prodiderũt, qui pro se mutuo mortẽ obierint. quod profectò maximæ charita tis esse indiciũ Saluator noster asserit, dum ait: Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm ut pro amicis suis animam suam quispiam ponat. Cum igitur ita mandatum de charitate erga pro ximos antiquitus & Græcis & Iudæis positum sit: præter vetus mandatum, inquit, quod de cha ritate erga proximos audiuistis, nouum adhuc mandatum vobis scribo, quod veritatem in se habet, & in Deo qui per communicationem sui sibi vos cõciliauit, & in vobis, qui in ipso inter vos estis consociati. Nam quia ille inquit, ego lux veni in mundum, & lux vera ex illius sermone iam lucet, in luce vero subesse tenebrę nõ pos sunt: fulgeat posthac verum charitatis lumen in affectu erga fratrem syncere ac sine vlla dissimulatione, & odij tenebræ pertranseãt, id est pereãt et euanescant. Pertransire enim, id est, παράγειν, hoc significat etiam apud Paulum, vbi inquit: pertransit enim figura huius mundi. Nouũ mandatum vero etiã hoc modo potest intelligi, pro-

Rom. 7. d
Ioan. 15. b
Ioan. 12 g
1. Cor. 7. f

pterea ꝙ quod à Moyse traditum fuerat, vniuersale minime erat sed peculiare ad cognitos eiusdemq; nationis homines spectans, solos amicos diligere, inimicos vero odio qrosequi præcipiebat. vnde inquit, diliges amicum tuum & odio habebis inimicum tuum. At Domini & apostorum ipsius mandatum mirabilem quandam nouitatem complectitur cũ dicit, diligite inimicos vestros, & benefacite ĳs qui oderunt vos, naturali constitutioni attendentes, non prauitati quę ex mala hominum consuetudine in naturalẽ affectionem irrepsit.

Leui.19 d
Math. 6.g
Luc.6.e

Infra.3.c *Qui uero odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & non nouit quo eat, propterea quòd tenebræ oculos ipsism occæcarunt.*

Idem ferè his etiam inquit: Qui dicit se esse Christi, & fratrem sum odit, mentitur & Christi minime est. Nam si Christus ita ipsum amauit, vt animam suam pro eo poneret, quo pacto qui Christi esse se inquit, odio fratrem suum prosequitur, pro quo Christus mortuus est? Vel hoc modo: Qui inqt se esse Dei et odio habet fratrẽ suũ, qui est Christus, quippe cũ ipse dicat, anniũciabo nomen tuũ fratribus meis: is profecto nõ Dei, sed diaboli est. Nã si esset Dei, fratrem suũ etiam, & per ipsum, Christum amaret.

Psal. 21.f

Scribo uobis filioli remitti uobis peccata per nomen eius. scribo uobis patres nouisse uos eum qui ab initio erat. Scribo uobis adolescentes, uicisse uos ma-

lignum. Scribo uobis pueri, patrem uos nouiße. Scripsi uobis patres nouisse uos eũ qui ab initio est. Scripsi uobis adolescentes fortes uos eße, & uerbum Dei in uobis manere, & uicisse uos malignum.

Quoniam dixit, mandatũ nouum scribo vobis, affectionem quoque eorum qui epistolam accepturi sunt, notat: atq; id ex prouectione ac progressu augmenti corporalis. Nouerat enim non omnes orationem hanc æqualiter esse admissuros, neque simili diligentia ac studio: sed alios tanquam pueros introductionis modo, quibus remissionem peccatorum per Christi fidem promittit: alios tanquam prouectos qui in virũ perfectum euaserint ad ętatem perfectionis Christi: Ephes.4.c atque ita ut alios etiam procreare filios possint: quibus quòd eius ab initio erat, cognitionem habeant, testificat̃. Sed quis is est, qui ab initio est, nisi Deus verbum, quod erat in principio apud Ioan.1.a Deum? Alij tanquam adolescentes erant hoc suscepturi: quibus vtpote iuueniliter affectis ac luxuriantibus contra ignominiosas perturbationes victoriam pollicetur. Deinde altera aggressione idem resumit, atque ad spiritualis ætatis modum doctrinam accommodat. Quia igitur, inquit, ita vos scio pro ætatum differentia ea quæ à me scribuntur, esse admissuros: me quoque ad affectionem ætatis vestræ accommodare doctrinam necesse est. atq; alios alloqui tanquàm filios qui agnouerint patrẽ, hoc est Deũ: alios vt patres: qui quidem filijs cognitione eatenus præstent, vt non tantum Deum tanq̃ patrẽ,

verum etiam tanquam principio carētem, & imperceptibilem agnouerint, quippe qui in principio erat; quibus sanè perfectiore institutione opus est. Adolescentibus autem & iuuenibus qui robusti cum sint, ad luctam & certamina instruendi sunt, victoriæ gloriam attestatus eos generosis ac militaribus colloquutionibus indigere ostendit.

Ne diligatis mundum, neque ea quæ in mūdo sunt. Si quis diligit mundum, in eo charitas patris non est. propterea quòd omne quod est in mundo, quæ concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & arrogantia uitæ, non est ex patre, sed ex mundo. et mūdus pertransit et concupiscentia eius: at qui uoluntatem Dei facit, manet in æternum.

Posteaq̄ spiritualibus ętatibus pro rōne uniuscuiusque orationem suam distribuit, partim quia ita afficiēdi erāt singuli orōne eius: partim quia huiusmodi, erant qui ad fidē accesserunt, vt pro qualitate sua ipsorum essent instruendi: postea adhortationem subiungit, atque inquit: ne diligatis mundum. Hęc tanquam pueris dicit: semper enim pueri erga id quod iucundum videtur, turbulente afficiuntur. deinde ubi causam subdidit, cur neque mundum neque ea quæ in mundo sunt, diligere quispiam debeat: ad patres & iuuenes doctrinam reliquam instituit: quippe cum horū perceptio perfectiorem habitum quàm puerorum requirat, & ne mundum globum ex cœlo

& terra constitutum significare ipsum putes, quis sit mũdus, de quo loquatur, & quæ ea quæ in mundo sunt, declarat. Ac mundum quidem confusam hominum turbam appellat, quæ nullam patris charitatem in se habet. quæ vero in mundo sunt, ea vocat, quæ ex cõcupiscentia carnis efficiuntur: quæ per sensus concupiscentiam incitant. dum oculos enim dicit, qui præcipuus ex sensibus est, reliquos etiam sensus omnes cõplectitur. Omne enim malum circa concupiscentiam versatur: adulteria, compotationes, amores inhonesti: quin etiam arrogantia, dum supra omnes extare quispiam vult: quippe cum concupiscentia sit, quæ superbiam illam homini suggerat, quo libere perpetrare quodcunq; voluerit, possit: siue cædes, partim ob auaritiã, partim vt aduersarij de medio tollantur: siue dolos & insidias, quo quicquid impedimento sibi est, inuadat atque opprimat. ac demum omnia quæ exosa Deo sunt, ex carnis concupiscentia existere consueuerunt. Mundum autem fusaneam turbam uocari etiam Dominus ostendit, cũ inquit, Ioan.15.c
ex mundo nõ estis, quem ad modum etiam ego Ioan.17.c
ex mundo non sum. huius vero mundi, id est mundanæ huius libidinis & confusionis pater est diabolus. Vnde etiam Dominus de suis discipulis ad patrem inquit: non rogo vt de mun- Ioan.17.c
do ipsos tollas, sed vt à prauo conserues, id est à mundo: quem in prauo positum esse alibi dicit. 1.Ioan.5.d
Si vero prauus opponitur bono patri, qui autẽ concupiscentijs mũdi seruit, non est ex patre sed ex mundo: eum qui ex patre non est, sed ex mun

do, ex diabolo esse perspicuum est. Quemadmo
Ioan.8.f dum in euangeliis quoq; ad Iudæos ait: Vos ex patre diabolo estis: hoc est ex mundanis studiis, quorũ diabolus est & sator & cultor. Atq; hoc, inquit, mũdi cõcupiscentiæ ac libidines stabiles minime sunt, sed pertrãseũt. At quę ex volũtate Dei fiunt, ea firma atq; æterna perdurant. Stabilia vero contemnere ac negligere, & caducis atque euanescentibus tantum incumbere sapientis non est: sed eius, qui supra arenę cumulũ extrue
Mat.7.d re domum aggrediatur: Voluntas autem Dei: id
Ioan. 6.d est patris est, vt in eum quẽ ille misit credamus.

Filioli, extrema hora est: et sicut audistis Antichristum uenire, etiam nunc antichristi multi extiterunt. unde extremam horam esse cognoscimus.

Quoniam vniuersalis est hæc epistola unicuique particulari homini accommodata, & non est vnicuiq; vitæ terminus præfinitus, sed proprius cuiusque finis incertus est: merito ad proprium finem considerandum vnumquemq; inducit: vt quasi extrema vitæ hora vnicuique instet, sobrietas subsequatur: atq; ita uita immaculata, & actionum puritas inter Christianos semper versetur. Neque locum vllum habet si quis illudere insane hæc velit, quòd cum ante tot annos dictum hoc sit, id est extremam horã esse, nõdum hucusque extremum id tempus fuerit absolutum. Nã præ tẽporis interuallo quod à principio extitit, quantum tandem illud esse censendum est, quod hucusq; a Christo videli-

cet est prolapsum? Præterea cum rei uniuscuiusque tres partes sint, prima, media, & postrema: nihil absurdi est, si totum id quod à medio procedit, postremum appelletur. Quare si in medio millesimæ annorum decadis Dominus aduenisset, ferè enim in quinquies millesimo anno aduenit: totum id tempus quod à medio hoc excederet, si extremum diceretur, reprehenderet nemo: sed ex cētum verbi causa annis tam primi, id est decem, quàm viginti & cæteri deinceps, extremi nomen merito obtinerent. Sic igitur etiā hic quoniam ad medium Domini aduentus tempus mille annorum facta accessio est, quicquid ab eo est, recte dici extremum potest. Atque hæc verissima loci huius, & ex aurei IOANNIS sententia interpretatio est. Possumus tamen extremum etiam hic pro pessimo sumere. quē ad modum cum dicimus, in extremum malum deueni. Nam quia mundus tunc magnis malis & turbationibus agitabatur, dum diabolus post aduentum boni ea procuraret, vt vel bonos tentaret, vel confunderet omnia, ne bonum a malo discernere quispiam posset: propterea tēpus illud extremam horam appellauit, quasi pessimā dicas, & quæ vltimo loco quasi fex & sentina desederit. Confirmat autem esse extremam horam siue pessimam, siue vltimam intelligas ex Antichristo. Si enim inquit Antichristum in extremis tēporibus atque vltimis expectamus, nunc vero Antichristi multi extiterunt, de Cerintho autem & similibus intelligit: tempus extremum mūdi cōsummationis impendere perspicuum est, cum

multi antichristi vni illi præeant.

Ex nobis egreßi sunt, sed non erant ex nobis. nam si ex nobis fuißent, nobiscum permansissent. Sed ut non omnes esse ex nobis manifestentur. Et uos unctionem habetis a sancto, et nostis omnia. Non scripsi uobis, eo quòd non noueritis ueritatem, sed quia nostis ipsam: & quia omne mendacium ex ueritate non est.

Vbi multos esse antichristos dixit, vnde ij sint, declarat, cum inquit: ex nobis egressi sunt. Sed cum debuisset euidentioris orationis causa, se ipse interrogare, vnde antichristi hi extiterint? & deinde subiungere, ex nobis sunt egressi: non ita fecit, sed confusius rem ita exponit, fortasse vt orationis confusione iniucunditatem rei præ se ferat. Cæterum cur ex Domini discipulis antichristi existunt? vt errantibus fide digni esse videant, quippe qui ex discipulis sint, & ex magistri sententia prædicationē facere, non in contrarium prorsus ferri existimētur. Ex nobis aūt inquit, egressi sunt, propterea quòd cum essent discipuli, a veritate defecerant, & proprias quasdam blasphemias excogitarunt. Subintelligendum autem, & vnde isti antichristi sunt? vt oratio clarior euadat. Non enim erant ex nobis, id est ex sorte eorum qui salui fiunt: nā si fuissent, cum suis permāsissent. nunc uero id faciunt, vt à nobis prorsus fuisse alienati, & alienis adhæsisse manifestentur. sunt enim nonnulli inter hos qui ex nobis non sunt, quibus videlicet qui ex nobis egressi sunt, sese adiunxerūt: propter quos

inquit (vt non omnes esse ex nobis manifesten-
tur) a nobis siquidem domesticis abstracti atque
abrupti ad alienos transiere: magisq; gentium in
modum intemperanter, q̃ nobiscum temperan-
ter viuere proposuerũt. Cum hæc dixisset, ne si-
bi tantummodo horum cognitionem attribue-
re videretur, atq; arroganter se gerere & iacta-
bunde apud fideles, quasi solus ipse hæc cogno-
scat: subiungit: & vos vnctionem habetis: quasi
dicat: Sed quid ego hęc apud vos quasi ignaros
percenseo? Non ignoratis sanè hæc vos: quippe
cum per sanctum baptisma vnctionem sacram,
ac per hũc spiritum diuinum acceperitis, qui in
omnem veritatem vos deducit. Quocirca scito
te me non scribere hęc vobis quasi ignoretis, sed
tãquàm sciẽtibus. quænam? extremum tempus,
antichristorum prouentum, omnia plena men-
dacij esse. Vnde etiam quia abundat mendaciũ,
propterea, inquit, antichristos etiam multos ex-
titisse dico. Nam si Christus veritas est, quem Ioan. 14. a
vos quoq; cognoscentes veritatem in uobis ha-
betis: mendax cũ contrarius veritati, id est Chri
sto sit, antichristus prorsus est.

*Quis est mendax, nisi qui negat Iesum esse Chri-
stum? is est antichristus, qui patrem & filium negat:
omnis qui negat filium, neque patrem habet.*

Hic quoq; subaudiendũ est diluciditatis cau-
sa (&) cõiunctio, vt hoc modo oratio euadat. Et
quis est mendax, nisi qui negat Iesum esse Chri
stum? Hoc autem erat, quod Simon impius nu-
gabatur, dum alium Iesum, aliũ Christum esse

aſſereret: Ieſum uidelicet qui e ſancta Maria ortus fuerat, Chriſtum qui in Iordanē de cœlo deſcenderat. Qui igitur, inquit, huic mendacio eſt inuolutus, is eſt antichriſtus. Hoc autē quod inquit (is eſt antichriſtus) duobus modis ſumi poteſt: & pro eo qui Ieſum eſſe Chriſtum negat, & pro eo qui patrem & filium, negat. Sed etiā qui negat patrem & filium, is quoque mendax eſt & antichriſtus. Nam alij hæretici, quorum vnus erat deteſtabilis Valētinus, alium eſſe patrem innominabilem aſſerebant, præter eū qui pater Chriſti diceretur. ijdem hi filium quoque negant, dum hominem ſolum eſſe ipſum, & non natura Deum affirmant. Vnde etiam ſubiungit: omnis qui negat filium, neq; patrem habet. Quemadmodum Iudæi, qui cum negarent filium, patrem cognoſcere ſe aſſeuerabant. Sed ſciant iſti ſe neq; patrem cognoſcere. ſi enim eū nouiſſent, eum quoque filij unigeniti patrem eſſe proculdubio percepiſſent. Idē Simonis ſectatores iactabant.

Vos igitur quod audiuiſtis ab initio in uobis permaneat. ſi in uobis quod a principio audiuiſtis, manſerit, & uos in filio & in patre manebitis.

Atque illi quidem ita ſeſe habent. vos vero, inquit, quod audiuiſtis ab initio, id eſt de deitate Chriſti, in uobis ipſis ſeruate. id enim ſignificat (in vobis maneat.) in filio & patre manebitis:) id eſt coniunctionem & communicationem cum eo habebitis.

Et hæc est promißio, quam ipse nobis pollicitus est, uitam æternam.

Communicationem, inquit, cum filio & patre habebitis: hæc enim promissio eius est. nam (&) coniunctio pro (enim) & (quia) sumi hic debet. Promissio autem eius hęc est, cum inquit: ut sicut ego in te pater & tu in me es, ita ipsi in no- Ioan. 17.d
bis vnũ sint. et rursus: vt habeant vitam ęternã. Ioan. 3.b
hæc autem uita æterna est, vt cognoscant te so- Ioan. 17.a
lum verum Deũ, & quẽ misisti, Iesum Christũ.

Hæc scripsi uobis de ijs qui seducunt uos. & uos unctionem quam ab ipso accepistis, in uobis manet: & non necesse habetis, ut quispiam uos doceat. sed sicut eadem unctio docet uos de omnibus, & uerum est, & non est mendaciũ. & sicut docuit uos, manete in eo.

Vbi sermonem de his absoluit, infert, hęc scripsi vobis de ijs qui seducunt vos, his sectis videlicet atque hæresibus, quæ ex nobis sunt egressæ. Deinde rursus, id quod superius etiam diximus, vt ne molestias ipsos aliqua afficiat, subiungit, ipsos quoque vnctionem accepisse, id est spiritum sanctum, sicut dictum est. Quia igitur, inquit, spiritum sanctum quem accepistis, firmũ in uobis habetis, necesse vobis non est, ut quispiam vos doceat. Sed sicut eadem vnctio, id est spiritus vos docet de omnibus, sicut uos docuit, manete in eo, verum enim est, & non est mendacium id quod vos docuit. Ordo autem est, & vos quia vnctio quã ab ipso accepistis, ĩ vobis manet, vt q̃spiã vos doceat, necesse nõ habetis.

Et nunc filioli manete in eo, ut cũ apparuerit, fiduciam habeamus, & ne erubescamus ex ipso in aduentu eius. Si cognoscitis eum iustum esse, scitote omnẽ qui iustitiam facit, genitum ex ipso esse.

Cum antichristorum prouentum iam dixerit, omnemq; eorũ peruersam doctrinã, ex qua quasi nota quadã manifestos eosreddidit: satisq; hos confirmarit, vt immutabiles in ijs permaneant, quibus fuerunt instituti: subiungit deinceps, quęnam reposita merces ipsis erit, vt ipsos ex præmiorum præstantia quasi animet ac corroboret. atq; inquit: manete in eo. qua de causa? vt quando apparuerit, & fuerit manifestatus, fiduciã in ipsum habeamus. quid enim illustrius, atque admirabilius esse vnq; poterit, q̃ cũ apud quem labores nostros in vita susceptos relaturi sumus, apud eũ cum fiducia id faciemus, nulloq; pudore in aduentu eius perfundemur? Et quia aliquis requirere merito poterat, quænam agendo ipsi placeret, id docet: atq; ait: si nostis ipsum esse iustum, prorsus etiam illud cognoscite, eum qui iustitiam facit, ex ipso natũ esse: quippe cũ iustus iustos etiam procreet ac gignat. quod profectò quantum ad gloriam & fiduciam vestrã faciat, ignorat nemo.

Quod unusquisq; qui in Christo est, sine peccato sit: qui enim peccat, eum ex diabolo esse: de charitate erga proximum & distributione ex affectu; de bona conscientia ex fide Iesu Christi. Cap. III.

VIdete qualem charitatem dederit nobis pater, ut filij Dei appellati simus, propterea mundus

dus non cognouit uos, quia ipsum non nouit.

Videte quanta & qualis sit charitas & benignitas, quã erga nos præ se tulit. dedit enim nobis, vt filij eius & simus & uocemur. at si ijs qui in mundo sunt, incertum est, uos videlicet Dei esse filios, ne quicpiã miremini. propterea enim non cognoscit uos mundus, quia neque eum nouit qui vos in filios adoptauit. Mundum autem turbam mundanam e vulgo appellari sæpe dictum iam est. Deinde posteaquam adoptionem ipsorum asseruit, clarius deinceps adoptatorum filiorum repositam fiduciam ac gloriam subiungens inquit.

Dilecti nunc filij Dei sumus, & nondum quid futuri simus, manifestatum est. sed nouimus cum manifestatum fuerit, similes nos ipsi esse futuros, quoniam sicuti est, ipsum uidebimus. et omnis qui spem hanc in ipsum habet, purificat se ipsum, sicut ille purus est.

O dilecti, inquit, ex ijs quæ diximus, in filios Dei assumptos nos esse prorsus nostis. quòd si id manifestatum nõdum est, ne turbemini. quod enim nunc obscurum est, cum ille reuelabitur, manifestum fiet: & nos similes ipsi apparentes adoptionis claritatem præ nobis feremus: quippe cum filij patri similes sint. Quin etiam apud ipsum fiduciam tanquam filij habentes, videbimus ipsum, sicuti est: non quantum quidem ad naturam eius spectat, id enim fieri nullo modo potest. sed quo pacto? ita videlicet, vt ipsum iustum iusti, purũ puri cõspiciamus, similes enim

ſimili adhęſuri ſunt. propterea ſiquidem ſimiles nos ei eſſe futuros dixit. id quod nō ad naturam et ſubſtantiā, ſed ad qualitatem refertur. alioqui non ſimiles, ſed eoſdē dixiſſet. in qualitate enim glorię ſimilititudinem hanc futuram ſignificat. Aduertendum autem ſuperius eū dixiſſe, omnē non qui fecit, aut qui facturus iuſtitiam eſt, ſed qui facit: propterea quòd virtutes cum actiuæ ſint, in eo exiſtūt, dum fiunt: cum vero ceſſarūt: aut futuræ ſunt: ne prorſus quidem ſunt.

Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit: et peccatum iniquitas eſt.

Poſteaq̃ ex iuſtitiæ bonis iuſtitiam ipſam cō mendauit, nunc à contrario idē comprobat: atq; inquit, omnis qui facit peccatum &c. quaſi dicat, vos qui adoptati in filios fuiſtis, exercete iuſtitiam & ne ocioſi ab ipſa maneatis. Quem ad modum enim in peccato, nō qui id perpetrauit, aut eſt perpetraturus, is iniquus eſt ac peccator, ſed qui id committit, atq; operatur: ſic etiam iuſtus ille eſt, non qui ocio vacat, ſed qui iuſtitiā operatur. Sciendum autem eſt peccatum, id eſt ἁμαρτίαν eſſe delapſum a bono: iniquitatē vero, id eſt ἀνομίαν legis poſitæ eſſe violationem quaſi illegalitatem dixeris: atque originem vtriuſque horum eſſe, cum a bono excidimus, vel poſitam legem violamus: in idemq; vtrumq; cōcurrere: quippe cum & qui peccat, naturali fine & ſcopo fruſtret, quod eſt ex ratione vitā traducere: & qui inique ſe gerit, contra legem in natura datam incontinenter viuendo faciat. Recte igitur

Domini discipulus simul vtraq; hæc coniunxit.

Et nostis illum esse manifestatum, ut peccata nostra tollat, et peccata in eo non esse. omnis qui in ipso manet, non peccat. Esa.53.c

Non sane peccãdi vobis locus vllus relinquitur. cum enim Christus ad peccatum destruendum aduenerit, quippe qui peccati omnis prorsus fuerit immunis: vobis qui in ipso estis nati, & fide in ipsum confirmati, peccare amplius nõ licet. Hoc enim est quod significare uult, cum inquit, omnis qui in ipso manet, non peccat. is autem est, qui nulla intermissione facta virtutes exercet, et nunquam ab operatione ipsarum desistit. coniunctio vero (et) in principio huius orationis pro (propterea q) sumpta est.

Omnis qui peccat, nõ uidit ipsum, neque nouit ipsum. Filioli nemo uos seducat. qui facit iustitiam iustus est, quem ad modum ille est. 1.Pet.2.d

Cum illũ esse manifestatũ, & causam cur manifestatus sit, dixerit, vt cum nullum peccatum ipse fecisset, peccata nostra tolleret: id est deleret ac perderet: infert, omnis qui peccat, non vidit ipsum. Si enim vos, inqt, qui ipsum vbi manifestatus fuit, vidistis, & signum q ipsum videritis, id accepistis, vt non facile, vtpote in ipso stabiliter firmati, a peccato capi possitis: prorsus sane qui peccant, ipsum non viderunt, atque iccirco neq; cognouerunt. Videre autem hic & cognoscere nõ de simplici visionis appulsu, aut

imaginatione intelligitur: sed de coniunctione erga ipsum quæ quodam cum iudicio & scientia cõciliata ab ipsis fuit: quẽ ad modũ superius diximus. Vbi hoc dixit, ĩ eodẽ hoc ipsos cõfirmat: nemo vos seducat, inquiens. nõ. n. alio q̃ hoc modo res sese habet. qui facit iustitiã, iustũ cognouit, et iustus est, quẽ ad modum ille est. i. Deus.

Ioan. 8. f *Qui facit peccatum ex diabolo est, quia ab initio diabolus peccat. Ad hoc manifestatus est filius Dei, ut opera diaboli dißoluat.*

Sicut qui iustitiam facit iustus: ita qui peccatum cõmittit, ex peccatore, id est ex diabolo est, quia diabolus ab initio peccat. Propterea sui figmenti curam habens Deus, cũ sit iustitia & sanctificatio, manifestatus est. id est in mundum apparuit, vt opera diaboli quæ sunt peccata, deleret, ac perderet. Quia. n. mutatus angelus peccando, diabolus effectus est, ex ipsius consilio vnusquisq; qui peccat, agit. Præuenit enim ipse in peccante ex prauarum cogitationum sugge-

Ioan. 13. a stione, sicut in Iuda. Sed dicet quispiam, quo pacto id esse potest, vt præueniat diabolus, cũ ipsi qui peccant, prius peccare deprehendantur

Ephes. 4. f dum ei locum dant? Cui respondendum illud est: idem esse facere peccatum, & peccando locũ dare diabolo. Qui enim peccat concupiscentia inductus, locum ei dat, dum posteaq; ipsum admisit, re ipsa perpetrando peccatum exequitur, hoc enim significat, cum inquit, qui facit peccatum: Recte autẽ dixit, qui facit, et non qui fecit,

quippe cum ille quem iam pœnituit, ex diabolo amplius non sit, sed tantum ille qui peccatum adhuc committit. Ita siquidem etiam peccati seruus est qui facit ipsum, non qui fecit. Vnde inquit, omnis qui facit peccatũ, seruus est peccati. Ioan.8.d

Omnis qui natus ex Deo est, peccatum non facit, quia semen eius in ipso manet, & non potest peccare, quia natus ex Deo est. Filij Dei et filij diaboli in hoc manifesti sunt. Omnis qui non facit iustitiam, non est ex Deo: & qui fratrem suum non amat. Quoniã hæc est annunciatio, quam audiuistis a principio, ut diligamus nos mutuo: non sicut Cain ex prauo erat, & iugulauit fratrem suum: et cuius causa ipsum iugulauit? quia opera sua praua, fratris uero sui iusta erãt. Ne miremini fratres mei, si odit uos mundus. Nos nouimus, transiuisse nos e morte ad uitam, quia diligimus fratres. Qui non amat fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. & nostis omnem homicidam uitam æternam in se manentẽ minime habere. Ioan. 13.d 15.b Gen.4.b Sup.2.b Leui.19 d

Quia omnis qui peccatũ facit ex diabolo est in eo ꝙ peccat, & diaboli filius dicitur, vt beatus Paulus ad Elymam dicit: O plene omni dolo, & omni versutia fili diaboli, inimice omnis iustitiæ: sic quoque qui ex Deo natus est, vtpote Dei filius non peccat. cuius causa est, quòd semẽ eius, scilicet Dei in ipso manet: hoc est spiritus quem per baptismum accepimus: qui profectò in nobis cum maneat, stabilisꝙ sit, facit ut mens Act.13.b

nostra admittere peccatum nullum possit. Vel etiam ipse Christus cum in fidelibus inhabitet, Gal.3.b filios Dei ipsos facit. Quatenus etiam in semine Abrahã, qui est Christus, benedicunt oẽs gẽtes. Oratione aũt ita nunc ꝓcedit, vt qđ superius dixit. i. fideles filios Dei esse cõfirmet: atq; id indubitatũ constituat, tum ex re atque opere ipsius, quod est non peccare, tum ex contrario, vt paulo superius diximus. Nam si contrarium ex contrario, contrarium quoq; ex contrario iuxta dialecticas rationes necessario cõsequitur. Vide autem ꝙ accurate rem pertractat: non enim prius natos nos esse vel ex Deo, vel ex diabolo dixit, quàm opera ipsa vel iustitiæ vel iniquitatis præcesserint: quippe cum ex his adoptio & Dei & diaboli existat. Nam quòd gratia salui facti simus, id ob nimiam Dei bonitatẽ, benignitatẽq; dicitur, qui cum nos inemendabili modo ipsum offendissemus, iustam vindictam nobis nõ intulit, sed salutem gratis procurauit. Nã ociosis salutem ab eo non dari, Paulus quoq; ipse testat̃, Rom. 8.c clamans, ĳs qui ex proposito vocati sunt. Simili modo quoq; qui diabolo in filios adoptati sunt, Mal.1.a Rom.9.c licet ex vtero alienati fuerint, cum nõdũ ex proposito peccatum cõmisissent: ob nimiam tamen ipsorum prauitatem ac malignitatẽ dictum id est: quippe cum fieri nõ possit, vt nisi operatus malum quispiam fuerit, diabolo cõiungat̃. Sed qui facit peccatum, is à diabolo assumitur, vel in filium dum sponte & ex proposito magis perpetrat malum: vel in seruum, dũ succumbit prauitati, ab eaq; subiugatur, & in seruitutem ad-

dicitur. Illud etiam aduerte non dixisse hic beatum apostolum, eum qui ex Deo natus est, non peccare, sed peccatum nõ facere: ne infantes etiã comprehenderet, quibus per ætatem inest, ut nõ peccent. nõ peccare. n. negationẽ absolutã significat: non facere peccatum, nõ inesse ex dispositione & affectione rem ostendit. Vnde etiam cũ adiungit (& non potest peccare) nõ de naturali impotentia qua bruta non posse suscipere scientiã dicimus, sed de uoluntaria impotentia & voluntaria uacatione a peccato intelligit. Vbi hæc dixit: id est notam & signum filiorum Dei esse nõ peccare, quem ad modum econtrario peccare filiorum diaboli esse indiciũ: resumit rursus post multa quæ interseruit, sermonem de charitate erga proximum, vtpote cum causa ipsius quæ omniũ consummatio & perfectio est, cætera omnia quæ interposita sunt, pertractarit: atque inquit: & qui fratrem suum non amat, scilicet, non est ex Deo. Nã quia qui facit iustitiam, ex Deo est natus, sequitur vt qui ita natus est, fratres amet. Qui vero non facit iustitiam, quia non faciẽdo eam fratres suos odit, ex Deo nõ est, non alio modo quàm quia ex eo natus non est. & quo pacto non sit ex Deo, ostendit, cum inquit: quoniã hęc est annũciatio, quàm audiuistis a principio. Annunciationem autem hanc esse & naturalem & disciplina acquisitam iam diximus. Nã præter legale præceptum de amando proximo, & illud Domini cum inquit, mandatum nouum do vobis, vt vos mutuo diligatis, naturale etiam ius est erga cognatum genus, quod idem facere

Rom. 13. d

Leui. 19. d

Ioan. 13. b

nos cogit. Quoniam igitur talia ac tanta sunt mãdata, ex Domini assertione qui verbum eius seruat atq; exequitur, æternam vitam habet, & e morte ad vitam transiuit. Propterea ergo diligamus fratres, neque vlla æmulatione moueamur, si a mundo odio habemur, vt nos odio prosequi fratres velimus: sed Domini sermo efficacior in nobis sit: Qui enim odit fratres suos, præterq; q ab ęterna uita exturbatur, homicida etiã est: Sequit enim vt homicida, neq; æternã vitã habeat. Videte enim, inquit, Cain, qui cum odio fratrem fuisset prosequutus, ipsum licet esset frater, interfecit. Cum enim opera mala haberet, filius diaboli erat: Abel autem filius Dei, cũ iustã operaretur. Diabolus vero Deo, & praua opera bonis aduersantur. Iccirco effectum est, vt Cain fratri cõtrarius ipsum interemerit. Atq; hęc orationis huius excursio est. Beatus tamen Ioannes dum semper id quod vrget, persequitur, ordinẽ immutauit. Vrgebat enim id, vt quia diaboli meminerat & eorum, qui per prauas actiones in filios ei adoptantur, eum qui à mundi initio malis suis operibus filius maligni euaserat, in exemplum produceret.

Ioan. 5. d

In hoc cognouimus charitatem, quod ille pro nobis animam suam posuit, & nos pro fratribus ponere animam debemus. Qui autem uictum mũdi habuerit, & uiderit fratrem suum indigentiam habere & clauserit uiscera sua ab eo: quo modo charitas Dei in eo manet? Filioli ne amemus uerbo & lingua sed re & ueritate.

Ioan. 15. b
Iacob. 2. c

Vbi exemplum Cain absoluit, & ea commemorauit quæ consequuntur illi qui ipsum imitātur: rursus ad charitatem redit; & ad bona quæ ex ipsa proficiscuntur. & charitatem inquit Dominum induxisse, vt animā pro nobis poneret: Ioan.15.b nosq; id exemplum sequutos vitam quoque pro fratribus exponere debere. Sed quia hoc admodum rarum & in paucis est, quasi ipsos castigans & in pudorem inducens ex leuioribus fraterni amoris adhortationem facit, perinde, ac si dicat. quid animam pro fratribus ponendam esse dico, cum aliquos ne in indigentia quidem necessariarū rerum fratribus succurrere videamus? atq; eos non victus et facultatum inopes, sed qui totum ferè mundum diuitiarum possident. Erubescant igitur: nam si in paruis his viscera sua clauserunt, & indignos se & vacuos Dei charitate reddiderunt: quid in maiore ac præstātiore re, quod est vt pro fratribus moriant, facturi sunt? Deinde eos etiam corrigit, qui verbis tātum charitatem admittunt, eamq; lingua sola & nō opere præ se ferunt.

Atque in hoc ex ueritate nos esse cognoscimus. et corā ipso suadebimus cordibus nostris. Quoniam si condemnet nos cor nostrum, Deus corde nostro est maior, & nouit omnia. Dilecti, si cor nostrū non condemnet nos, fiduciam habemus apud Deum, & quicquid petierimus, ab eo accipimus: propterea quòd mādata eius seruamus, & placita in conspectu eius, facimus. atque hoc est mandatum eius, ut credamus in Ioan.15.a Ioan.5.d &.17.a. &.12.g

nomine filij eius Iesu Christi.

In hoc cognoſcimus,in quo? in amando non verbis,ſed re & opere & veritate.ſed quid eſt id quod cognoſcimus?nos ex ueritate eſſe.nam qui aliud dicit,& aliud facit,cum actionem minime conſonā verbis habeat,mēdax eſt, & nō verax. atq; ex hoc.i.ex eo q̄ verū dicimus, uerū aūt dicimus,cū opera etiā verbis noſtris correſpōdēt: conſcientiæ noſtræ ſuadebimus : id enim cor hic ſignificat.& quo modo ſuadebimus?Cum id nobiſcum ſtatuentes quaſi apud Deum teſtem verba faciemus.hoc enim(coram ipſo)uidetur ſignificare.Si enim ,inquit,ita nō fiat,ſed cor noſtrū: id eſt conſcientia nos condemnet,peccare nos minime ignoramus . nam ſi conſcientiam noſtram quæ exigua, & exigui animalis res eſt , latere in peccando nō poſſumus:multo minus Deum qui eſt incircunſcriptus atque immenſus, & vbique adeſt,poterimus latere . Tota igitur hæc oratio huiuſmodi eſt. Filioli mei,ne mētiamur erga nos mutuo,dū lingua ſola amamus,ſed opere ēt charitatē noſtram præ nobis feramus. in hoc enim nos ex veritate:id eſt ex Deo eſſe cognoſcemus: & quod dicimus, tanquam Deo præſente atque omnia inſpiciente dicamus,nam nemo eſt,etiam ſi impudentior dæmonibus ſit , qui apud Deum teſtē mentiri auderet. Si enim ita non faciamus, ſed dum dicimus nos amare,cor noſtrum nos mēdacij condemnet:peccamus:atque id,latere præſentē vbiq; Deum exiſtimantes, neque intelligētes,quo pacto ſi cor noſtrū quod exiguum eſt,latere nequimus , Deum qui nuſquam non adeſt,

latere valeamus. Si igitur, inquit, dilecti ita nos præparauerimus, vt indẽnati apud nos ipsos simus, dum videlicet erga nos mutuo verum dicimus: fiduciam habebimus apud Deum: ex qua sanè quicquid petierimus, ab ipso prorsus accipiemus. Cur? propterea ꝙ mandata eius seruamus. maximum enim ad exorandum aliquẽ momentum habet orantium obedientia, cũ sine vlla dubitatione & cunctatione ei exhibetur, apud quem petitio fit. Quoniam ergo etiã nos mandata eius seruamus, & quæ ei placent, facimus, confidamus petitionibus minime frustratũ iri: cum vtriusq; affectus: ad id quod in alterius vtilitatẽ cedit, vicissim absq; vlla dilatione soleat referri. Sed quod mãdatum eius seruamus? illud, quod inquit, charitatẽ habete inter vos mutuo. Cum itaq; præceptum habeamus vt fide in nomine filij eius Iesu Christi nos mutuo diligamus, atq; id facimus: ex eo spiritus eius quem dedit nobis gratiam in nobis firmatam esse cognoscimus. Sciendum autẽ multis in locis nouæ scripturæ reperiri in nomine Iesu Domini nostri credere: quod nihil aliud significat, quàm gloriam & voluntatem. gloriam quidem, sicut illic, q̃ admirabile est nomen tuum in vniuersa terra: uolũtatem, ut hic, & etiam vbi inquit, pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Domini Iesu, id est in voluntate. Sed quæ Domini Iesu voluntas est? vt in nomen patris et filij & spiritus sancti omnes gentes baptizẽtur.

Ioan.15.a
Ioan.13.b
Psal.8.b
Act.2.f
Mat.28.d

Et amemus nos mutuo, sicut mandatum dedit. &

q seruat mãdata eius ĩ ipso manet, et ipse in eo. atq; in
Ioan.13.d &.15.b *hoc manerẽ ĩ nobis ex spũ quẽ nobis dedit, cognoscimus.*

Sicut mandatum dedit: id est vero affectu. sed vbi est hoc mandatum vt vero animo & affectu nos mutuo amemus? vbi videlicet inquit,
Mat.7.b Luc.6.c Quem ad modum vultis vt faciant vobis homines, & vos similiter ipsis facite. Nam si cupimus vt proximi nostri vere erga nos & syncero animo affecti sint, simili modo etiã nos omnino erga ipsos afficiemur. Quòd si hoc mandatũ Domini est, si in ipso nos maneamus, firmatiq; fuerimus, multo magis etiam ipse seipsum nobis ex
2.Tim.2.b hibebit: quippe cum negare se ipsum nõ possit: hoc est non inaniter mãdata sua nobis tradidisse, sed in se prius cõfirmasse deprehendat. Quod cum ita sit, prorsus si quæ mandat, exequamur, nos quoq; ipsum ad ea quæ petimus, obsequentẽ habebimus, gratiamq; eius in nobis stabilem obtinebimus. Tota autem sententia hæc est: Vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & amemus nos mutuo vere ac syncere, sicut mandatũ eius præcipit. qui enim seruat mandata eius, in ipso manet, & ipse in eo. atq; ex hoc manere ipsum in nobis cognoscimus, ex spiritu, id est gratia quam nobis dedit. dum enim inuiolata ea mãserit proculdubio firmũ ac stabile eius donũ habemus. inuiolata autẽ manet quoad nihil ex ijs quæ de charitate nobis mãdauit, neglexerimus.

De discretione spirituum ex confessione incarnationis Christi. de fraterno amore ad pietatem erga Deum. Cap. IIII.

Dilecti ne omni spiritui credatis, sed explorate spiritus an ex Deo sint. quoniam multi falsi prophetæ in mundum sunt egreßi.

Posteaq́ sermonem de charitate erga proximum absoluit, eamq́ signum permansionis spiritus quem accepimus esse dixerit: nunc eorum qui vere fratres sunt, & qui non vere, distinctionem subiungit: vt ea obseruata in falsos fratres, & falsos apostolos, & falsos prophetas ob præceptum de charitate minime incidamus. id quod maximum afferre nocumentum nobis posset. Si enim cũ prauis huiusmodi versati ita fuerimus, quasi moribus consentientes nobiscum sint, primum nosmet ipsos lædemus, si impijs verbum fidei communicauerimus, & sanctum canibus proiecerimus: Deinde illos quoq́ qui nobis aliquid deferũt, non paruo damno afficiemus: quippe cum charitas nostra qua ipsos illos falsos fratres prosequemur, multos inductura sit, vt eos sibi sumant magistros, eisq́ fidem adhibendam censeant si quid dixerint, incaute consuetudine qua nobiscum vti eos viderint, decepti. Quidq́ horum falsorum hominum indicium sit, ostẽdit, cum inquit. Mat. 7. a

In hoc spiritum Dei cognosci. Omnis spiritus qui Iesum Christum in carne uenisse confitetur, ex Deo est. & omnis spiritus qui non confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex Deo non est. & hic est spiritus Antichristi, quem uenturum esse audiuistis.

Omnis spiritus, hoc est omnis prophetia, aut

apostolatus dignitas, quæ Dominum Iesum in carne uenisse confitetur, ex Deo est: quę non cōfitetur, ex Deo non est, sed ex Antichristo, quem creaturam esse audiuistis. Quando? cum paulo
Sup.2.c ante dixit, multos antichristos esse in mundo: qui videlicet præuij & præcursores Antichristi essent. Confessionem autem hanc aduentus Domini in carne non lingua, sed operibus fieri intelligit. Quem ad modum etiam beatus Paulus in
2 Cor. 4.c quit: vbique mortificationē Iesu in corpore circunferentes, vt & vita Iesu in corpore nostro manifestetur. Qui igitur operātē habet Iesum, & mundo mortuus est, neque amplius mundo, sed Christo uiuit, Christumq; non in Christi tātum carne, sed in sua quoque circunfert: is est ex Deo. Qui contrà non Christo viuit, sed mūdo, id est mundi concupiscentijs, is non est ex Deo.
1.Cor.3.a Vnde etiam Paulus ait. Quando inter uos contentiones sunt & seditiones, nōne carnales estis, & iuxta hominem ambulatis? qui autem iuxta hominem ambulat, spiritū Dei nō habet. at qui spiritum Christi non habet, id est qui non iuxta Christum uiuit mundo mortificatus, is Christi non est.

Et nunc in mundo iam esse. Vos ex Deo estis filioli et uicistis eos, quoniam maior est, qui in uobis est,
Ioan.8.f *quàm qui est in mundo. Ipsi ex mundo sunt, propterea ex mundo loquuntur, & mundus ipsos audit. Nos ex Deo sumus. qui cognoscit Deum, audit nos. Qui non est ex Deo, non audit nos. Ex hoc spiritum ueritatis cognoscimus, & spiritum erroris.*

In mundo esse iam Antichristum inquit non corporaliter, sed per falsos prophetas, & falsos apostolos, & hæreticos, qui prauij ipsi sunt. Antichristus autem homo erit qui Satanam cir cumferet,& supra omnem qui dicitur Deus,aut numen,extolletur. Vnde etiam Idolorum cultũ reprobabit,quos deos dici significauit. quod au tem inquit,supra omne numen, id est. σέβασμα, hoc est cultum & venerationem,id ad Christianorum religionem refertur.nam se solum Deum ostendere conabitur. Cum ita falsos prophetas, & apostolos notarit, subiungit: Vos ex Deo estis filioli,& vicistis eos,scilicet falsos prophetas.qui pacto? quia qui in vobis est Deus, maior est,quàm qui est in mundo,iuxta quem falsi prophetæ vitam traducere proposuerunt. Deinde alteram quoq; falsorum prophetarum notam infert.id quod simpliciores pręcipue ex fidelibus molestia afficiebat. verisimile enim est aliquos ex ipsis indignari atq; ægre ferre, cum viderent illos plerisq; esse caros,se contemptui esse. iccirco inquit,ne doleatis,si vos a plerisque sperni,il los laudari atque admitti videtis: quippe cum si mile ad id quod simile sibi est, accurrat atque adiungatur. ipsi è mundo sunt, & e mundo loquentes,id est iuxta carnales cupiditates doc̄tes peruersi peruersos obsequentes sibi habent. Nos vero quippe qui ex Deo sumus & a mundanis concupiscentijs alienati,admitti ab illis nullo pa cto possumus. Sed ille nos audit, qui temperãter viuit:ac propterea qui cognoscit Deum,adhibe re nobis aures paratus est. Vnde etiam Christus, 2.Thes.2.b

Mat 13.a Mar.4.c Luc.8.a inquit, qui habet aures audiendi, audiat: eum habere aures significans, qui ad obediendum est præparatus. His ita distinctis postea quasi eorũ quæ dixit, obsignationem inferens, ex hoc spiritum veritatis, id est, eos qui veram propheticam dignitatem obtinent, & spiritum erroris, id est falsos prophetas cognosci inquit.

Charißimi amemus nos mutuo, quoniã charitas ex Deo est: & omnis qui amat, ex Deo est natus, & cognoscit Deum. Qui non amat, Deum non nouit, quia Ioan.3.b *Deus charitas est. In hoc charitas Dei manifestata est, quod filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut per ipsum uiuamus. In hoc est charitas, non quia nos Deum amauimus, sed quia amauit ipse nos, & filium suum misit propitiationem pro peccatis nostris. Dilecti, si ita dilexit nos Deus, & nos etiã mutuo diligere nos debemus,*

Rursus sermonem resumit de charitate. Vbi enim ostendit, quinã charitate prosequẽdi sint, boni videlicet & veri Christiani, qui similitudine morum coniuncti sunt: persequitur quod a principio dixerat, ex Deo esse inquiẽs, & charitatem & qui ea utitur. & solum eum qui charitatem habet, ex Deo esse natum, & Deum cognoscere: qui enim ea caret, Dei quoque ignoratione esse priuatum, contraria contrarijs confirmans. Quo pacto autem qui non amat, & charitate præditus non est, Deum non cognoscat, in hunc modum demonstrat: Deus inquit, charitas

est. Vnde id patet? ex eo sanè quòd filium suum vnigenitum in mundum misit, vt veram uitam nobis exhiberet, ac per eum viueremus. Quem ad modũ enim bonitas Deus dicitur, propterea quòd ex bònitate intelligibilem & sensibilẽ mũdũ constituit, vt sui qui vere est, participes alios faceret: sic quoque ex charitate erga nos cum filium suum vnigenitum in mundum miserit, per eum charitatẽ se esse declarauit. Vnde etiam infert, in hoc est charitas, id est in hoc charitatem esse Deum manifestatur. Deinde charitatis Dei præstantiam extollens, nõ quia nos inquit Deũ amauimus, suum filium misit Deus: id quod ab ijs qui amãtur, debetur, vt æqualem affectũ amãtibus reddãt: Sed ex charitate nos beneficio præueniẽs, id fecit. neque solum misit filium suum, sed ita misit, vt sanguine suo propitiationẽ pro peccatis nostris exhibuerit. Si igit ita nos amauit Deus, qui nullam cum natura eius communicationem habemus: multo magis etiã nos amare eos qui cognati nobis sunt, debemus: & cum cognoscamus bonum quod ex charitate proficiscitur, id mutuo nobis præstare. Sicut enim crimen est, si quis quod eligibile est, non eligat, & quod amabile est, non amet: sic si quis charitate dignos amet, ac caros habeat, propterea q̀ amabiles sunt, is laudem apud omnes meretur. Cum autem ita affecti fuerimus, vtraque habebimus, hoc est, erimus & amabiles propterea q̀ à Deo amati simus: et amatiui, ut ita dicã, ex amore & charitate qua proximos prosequimur, si tamen charitas syncera & pura sit, non perturbata &

sordida, cuiusmodi latronibus inesse & alijs etiam maleficis potest.

Ioan. 1.b 1.Tim. 6.c *Deum nemo uidit unquam. si mutuo nos amaueri mus, Deus in nobis manet, & charitas ipsius perfe-cta in nobis est. In hoc cognoscimus nos in ipso, et ipsum in nobis manere, quod de spiritu suo nobis dedit. & nos uidimus & testificamur, patrem misisse filium Saluatorem mundi.*

Superius quoque diximus morem esse beato huic, vt eadem de ijsdem aliquoties repetat: quo & habitum in animum discentium earum rerũ quæ dicuntur, inducat, & rem clarius ac perfectius pertractet. Cum enim alio atq; alio modo ab ijs quæ in re insunt, rationes sumat, & quasi quod prætermissum fuit, suppleat: perfectissimã eorum quæ dicit. demõstrationem absoluit. Nũc igitur simili repetitione vsus, Deum, inquit, nemo vnquam inspexit. Nam cum de charitate erga fratres loqueretur, Deum in exemplum produxit, qui ob immẽsam erga nos charitatem filium suum vnigenitum ad mortem tradidit. Vnde verisimile erat, vt aliquis dubitaret, ac diceret, quo pacto hoc dicis de rebus, quæ non videntur, ac percipi nullo modo possunt? nosq; ijs vis confirmare, quæ nondum quispiam cognouit? Huiusmodi dubitationi occurrit, atque inquit: assentior, quidem, etiam ego, neminem esse qui Deum vnquã viderit: sed ex mutua tamen erga nos charitate Deũ ĩ nobis eẽ cognoscimus. atq; id recte. quippe cum multa sint, quæ licet videri

nequeant,ex operationibus tamen esse percipiũtur. Quem ad modum enim animam, quãuis eã non videamus, ex operationibus eius & motionibus inesse nobis intelligimus: sic Dei quoque ergà nos charitatem, quasi ex quodam motu & operatione cognoscimus. Quòd si hoc non præter veri similitudinem est, merito Diuinus hic vir ex operatione & effectu in nobis quoq; Deũ esse ostendit. Sed quæ operatio hæc est: pura & syncera nostra erga proximos charitas. hæc siquidem in eo ꝙ pura est, efficax est atq; absoluta & perfecta. Hoc indicio,inquit,est & nos in ipso,& ipsum in nobis permanere, ꝙ de spiritu suo nobis dedit. quippe cum purus pura & munda ab omni sorde gratificetur. Quoniam igitur per puram charitatem cũ ipso cõmunicationẽ habemus,ex eo nos quoque,inquit, qui in carne ipsum uidimus, cognouimus & testificamur patrem misisse ipsum Saluatorem mundi. Quin etiã ad cognitionẽ nostram illud accedit, ꝙ ipse etiam nobis explicauit, modo dicens, egressus sum a patre & veni in mundum: id quod patrẽ ob charitatem erga nos de cœlo misisse vnigenitum suum in mundum declarat: modo apertius inquiens, adeo dilexit Deus mundum, vt filium suum Vnigenitũ dederit, vt omnis qui in ipsum credit,non pereat. Item,non veni,inquit, vt iudicem mũdum, sed ut saluum faciam. Et ex ipsa igitur inspectione,inquit,& ex vnigeniti declaratione qui est in sinu patris,vt in euangelijs dicitur, & ex operatione per mutuã erga nos charitatem Deum esse in nobis,& de spiritu suo no

Ioan. 16. f
Ioan. 3. b
Ioan. 12. g
Ioan. 1. b

bis dedisse, communicationemq; nos cum ipso habere percipimus.

Quicunque Iesum esse filium Dei confessus fuerit, Deus in ipso manet, & ipse in Deo. & nos cognouimus & credidimus charitatem, quam habet Deus in nobis. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in ipso.

Hoc ad id quod paulo superius dixit, refert, hoc est omnis spiritus qui in carne venisse Iesum Christum fatetur, &c. Quoniam enim & filios eos esse Dei, & Deum in ipsis manere abūde demonstrauit: atque id ex mutua inter ipsos charitate, quæ spiritum sanctum, id est spiritualia dona data ipsis esse confirmat: ad illa rursus orationem reducit, atque inquit: quicūq; Iesum esse filium Dei confessus fuerit, in eo Deus manet. tale quid superius etiam dixerat, cū inquit, omnis spiritus qui Iesum Christum in carne venisse confitetur, ex Deo est. progrediens tamen mihi, inquit, oratio, aliud quid manifestauit. Et hoc igitur propono, eos qui hoc confitentur & manentem in se spiritum, id est Deum & eius spiritualia dona habere, & ipsos in Deo esse. atque id non ita temere dicimus, sed certa cognitione, & fide ex mutua inter eos charitate confirmamus. Vbi autem de charitate meminit, omnia quæ superius etiam de charitate iam dixit, ad maiorem confirmationem subiungit.

In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciã in die iudicij habeamus, quòd quemadmodum ille est, & nos in mundo hoc simus.

Volo, inquit, nos perfectos ĩ charitate esse, vt in die iudicij fiduciam habeamus, apud eum videlicet qui homo factus est, quippe cum ipse sit qui iudicet, ex ipsius declaratione, cum inquit, pater neminem iudicat, sed iudicium omne dedit filio. ac qua de re hanc fiduciam habituri simus, subiungendo ostendit, quòd, inquiens, quem ad modum ille est, & nos in mundo hoc sumus. cum enim prius & Deũ in nobis, & nos in Deo esse demonstratum sit, perfectionem charitatis in nobis quoq; esse attestamur. Sicut igitur ille immaculatus erat & purus in mundo, vnde etiam dicebat, venit princeps mundi huius, & in me inueniet nihil: sic nos quoque in mundo hoc erimus. nam (est) & (simus) verbum pro futuro intelligendum est: vt sicut sæpenumero scripturæ mos est, tempus pro tempore positum sit. Vel profundius quid ex hoc significare beatum Apostolum censendum est. sæpe enim cum dixerit nos in Deo & Deum in nobis esse: si ita est, & ille puro quodam modo in nobis est, id est ita vt puritatis & sanctitatis nobis sit dux atq; auctor: sic etiã nos pure et sancte in nobis ipsum in mundo hoc circunferamus, mortui videlicet mundo, mortificationemq; eius vbiq; in corpore præ nobis ferentes. si enim ita viuamus, apud ipsum fiduciam habebimus, & liberati timore omni erimus; perfecti siquidem per bona opera

Ioan. 5. d

Ioan. 14. d

2. Cor. 4. a

in charitate, procul a timore erimus cõstituti. cu iusce rei confirmationem subiũgit, cum inquit:

Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras eijcit timorem: quoniam timor punitionem habet: qui autem timet, perfectus in charitate nõ est. nos amemus ipsum, quia prior ipse amauit nos.

Timor non est in charitate: quis timor? pœnæ videlicet, & punitionis, vt ipse explicat. posset enim quispiam amare timore inductus ne puniretur: qui sane timor perfectus non est hoc est, perfecta charitatis non est. Sed dubitant nonnulli quo modo cum Dauid dicat, Timete Dominum omnes sancti eius; quoniam non est defectio timentibus eum: nunc hic perfectam charitatem foras eijcere timorem dicat. Hoc modo enim sancti Dei perfecti in charitate non essent, quibus, vt timeant, præcipitur. Dicendum igitur, duplicem esse timorem, alterum initialem, qui punitionem ac pœnam ob male facta incutit, cum aliquis videlicet ad Deum accedit, quia timet ne puniatur: alterum perficientem, turbatione omni ac terrore liberũ: qui propterea etiã castus dicitur, ac permanens in seculum seculi. Timor enim, inquit, Domini castus permanens in seculum seculi: cum initialis neque stabilis ac permanens, neque castus sit, sed a perfecta charitate deficiat. Nam timor perficiens est, qui ob perfectam charitatem semper solicitum hominẽ reddit, ne in quopiam ex ijs deficiat, quæ a vehementer amante præstari ei qui amatur, debent.

Psal. 33. b

Psal. 18. c

Qui igitur vere amat Deum, is Dei voluntatē non ob pœnarum minas exequitur, sed amore virtutis, & vera erga Deum charitate illectus, id facit: seque perficiente hoc timore stabilit, atque obfirmat. Vbi de perfecta charitate dixit, debere nos amare Deum etiam necessario, demonstrat, propterea ꝙ prior ipse nos amauerit. erga eum enim qui beneficijs nos præuenit, magnum studium in referenda gratia impendendum nobis est: quemadmodum latius superius declaratum est.

Si quis dixerit, Deum amo, & fratrem suum odio habeat, mendax est.

Cum charitatem a Deo ad nos, & à nobis ad Deum necessario deducere nos ostēderit: addiditq;, si ita nos amauit Deus, debere quoque nos mutuo nos ipsos diligere: nunc rursus ad idē orationem refert, atq; inquit necessarium nobis omnino esse, vt fratrem amemus charitate Dei erga nos exemplo inducti, quam prorsus reddere ei debemus. Oportet, inquit, vt sine vlla excusatione fratrem diligamus, id quod maximum nostræ erga Deum charitatis indicium est. nam si fratrem non amamus: neque erga Deum charitas vlla in nobis seruatur. quippe cum id quod debemus inter nos mutuo, intereat, quod ex charitate erga Deum acquisiueramus.

Qui enim non amat fratrem suū quē uidit, amare Deū quem non uidit, quo pacto poterit? & hoc man- Ioan.13.d &.15.b Ephes.5.a

datum ab ipso habemus, ut qui amat Deum, fratrem etiam suum amet.

Hoc ad redarguendos eos subiungit, qui diuinam charitatem volunt adulterare, perinde ac si ita dicat. charitas ex mutua omnino consuetudine conflatur: consuetudo autem ex eo existit, quod videmus fratrem, atque inde præcipue in amorē eius accensi coniungimur: quippe cum visio sit, quæ in amorē maxime homines illiciat. quocirca qui quod magis in amorem allicit, negligit, et fratrem quem videt, nō amat: quo pacto si Deū quē non videt, neque vllo sensu percipit, cuique nulla consuetudine est cōiunctus, se amare dicat, verum dicere iudicabitur? Si tamen, inquit, aliquis sit, qui ita impudenter se gerat, vt Deum se amare cum afferat, fratrē odio prosequatur: nonne præter quam quòd charitatem diuinam adulterat, mandati quoque Dei transgressor est existimandus? illius videlicet, quod præcipit, cū inquit: in hoc cognoscent omnes meos vos esse discipulos, si mutuo vos amore ꝓsequamini. Qui igitur Deum amat, & se eius discipulum esse affirmat, is fratrem quoque suum ex mādato eius diligat quoque necesse est.

Ioan. 13. d

De glorificatione Christi in gloria patris, & de uictoria aduersus malignum ex fide Iesu Christi in uitā. de auxilio peccanti fratri per orationem adhibendo, & de non peccando: vbi monet, ut caueamus a dæmonum cultu. Cap. V.

OMnis qui credit Iesum esse Christū, ex Deo natus est, & omnis qui amat eum qui genuit,

eum quoque amat qui genitus ex ipso est. In hoc nos filios Dei amare cognoscimus, cum Deum amamus, mandataque eius seruamus.

Vbi ostendit eum qui Deum amat, eiusq; se esse discipulum asserit, amare etiam fratrem suũ debere ex eius præcepto: idem rursus in hunc modum confirmat: Si mandatum accepimus à magistro nostro, vt mutuo nos amemus: si magistrum nostrum Iesum esse Christum credimus, in eo autem est Christus, q; Deus & homo est: mandata prorsus eius utpote magistri ac Dei seruabimus. At si eũ esse Deũ credimus, filij ipsius sumus, quẽ ad modum in Euangelio dicitur: quicunq; autem eum receperunt, id est quicunque in ipsum crediderunt, dedit eis potestatem, vt filij Dei fiant. Si autem geniti ex ipso sumus, id quod ei qui genuit, debetur, exhibebimus: id est eum amabimus, cum natura comparatum sit, vt filij parentes suos amore prosequantur. Cum igitur omnes qui credimus, nati ex ipso simus, propterea etiam mutuo nos vtpote fratres, atq; ex ipso nati amare debemus: qppe cũ qui amat eum qui genuit, eum quoque amet, qui genitus ex ipso est. Deinde reciprocat orationem, & ait, charitatẽ erga fratres, id est erga filios Dei, charitatem erga Deum confirmare. Prius enim dixit, qui amat Deum, fratrem quoque suũ amat. nunc ecõtrario qui filios Dei, inquit, amat, Deũ ipsum etiam amat. Charitatisq; erga Deum indicium charitatem erga fratrẽ esse statuit. Deinde charitatem in Deum mandatorum eius esse

exequutricem asserit: recte id quidẽ. Qui enim
Ioan. 14.c amat me, inquit Dominus, mandata mea seruat.

Hæc enim est charitas Dei, ut mandata eius seruemus: & mãdata eius grauia non sunt. quoniam omne
1. Cor. 15.g *quod natum ex Deo est, uincit mundum: & hæc est uictoria quæ uincit mundũ, fides nostra. Quis est qui uincit mũdum, nisi qui credit Iesum esse filium Dei?*

Per traiectionem legenda hæc oratio est, hoc modo: Hæc est charitas Dei, vt mandata eius seruemus: quoniam omne quod natum ex Deo est, &c. nam quod inquit, mandata eius grauia non sunt, interiectum est. Non inquit autem, mandata eius sunt leuia, quem ad modum Christus ait,
Matt. 11. d iugũ meũ suaue est & onus meũ leue. sed grauia non sunt: propterea quòd ei qui in uirtute prouectus iam est, etiam ea quæ valde grauia sunt, leuia habentur: ita si quis fortitudinem ac tolerantiam quæ honesta omnia efficit, amiserit, grauia vel leuissima quæque existimabit. Nam quia nonnullis Dei mandata, vtpote Dei, grauia esse videbantur: propterea inquit, mandata Dei
Matt. 25. d grauia non sunt. quid enim grauitatis & molestiæ in se habet fratrẽ amare? quid, visere eos qui in carcere sunt, graue ne est? non enim e carcere educere ac liberare, quod molestiam quandam præ se fert, sed inuisere tantumodo iubet. neque ægrotantem morbo liberare, sed visere. neq; esurientem opipara mensa excipere, aut nudũ pallio ornato ac magnifico induere præcipit: sed ea tantum exhibere, quæ necessariæ indigentiæ suc

currant, quam & qui esurit, & qui nudus est, requirit. Vbi hæc ita tractauit, aliud subdit, quod eos ad exercendam charitatem inducit: quæ est victoria. nam cum ex charitate erga fratrem, inquit, filios Dei vos constitueritis, illud etiam habetis, quod hoc recte factum consequitur, vt mũdum vincatis. quod enim ex Deo natum est, vincit mundum. Deinde addit victoriam, & id ex quo uictoria existit, fidem in Deum vtraque esse affirmans: quæ ex Deo genita omnem perfidiam vicit, atque eiecit: ita vt neque Iudæus, neque Græcus, neque hæreticus quãpiã vim aduersus ipsam habeat. Et quia fides nõ ipsa sola, sed cũ eo vincit, qui ipsam habet, ꝑpterea ĩfert: quis est q̃ vincit mundũ, nisi qui Iesum esse Dei filiũ credit?

Hic est qui uenit per aquam & sanguinem Iesus Christus: non in aqua solum sed in aqua & sanguine. & spiritus est qui testificatur, quia spiritus est ueritas. Quoniã tres sunt qui testificãtur, spiritus, aqua, & sanguis, & tres in unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est. Quia hoc est testimonium Dei, quod testificatus de filio suo est. Qui credit in filium Dei, testimonium in se ipso habet. Qui non credit Deo, mendacẽ ipsum fecit: quippe qui in testimonium Dei quod de filio suo est testificatus, non crediderit. atque hoc est testimoniũ, quòd uitam æternam dedit nobis Deus: et hæc uita in filio eius est. qui habet filium, habet uitam: qui filium Dei non habet, uitam non habet. Ioan. 3. d

Quoniam generationis Dei,et geniti mentionem fecit, cum dixisset, omne quod ex Deo natum est: atque id per sanctum baptisma nobis euenit: propterea subiungit: hic est qui per sanguinem et aquã venit Iesus Christus. Sed qua de causa venit? vt nos regeneraret, ac filios Dei faceret. hoc enim ex eo quod superius dixerat, consequitur, hoc modo: & omne quod genitum ex Deo est, vincit mundum. sed quo pacto est genitum? per aquam et sanguinem. Qui enim venit Iesus Christus per aquam & sanguinem nos regenerat. atque adiungit rursus repetendo, non in aqua solum, nos regenerat videlicet, sed in aqua & sanguine. Vult enim prius Christi qui nos in filios adoptauit, declarationem ostendere: qui cũ homo qui in ipso erat, adoptatus in filiũ à Deo fuisset, ipse nobis quoq; per suam adoptationẽ eiusmodi dignitatem gratificatus est. Hoc autẽ tribus temporibus manifestatum fuit: in baptis-
Matt 3.d mate in Iordane, cũ de cœlo pater eũ qui bapti-
Marc.1.b zaretur, filium sibi dilectum esse est testificatus:
Luc.3.d quis autem erat, qui in aquam ingrediebat, nisi qui coniũctus cum Deo verbo homo erat, qui cum occulto videlicet apparebat? Huic siquidem exhiberi testimonium oportebat. Per aquã igitur, id est in baptismate per aquam Iesus patris testimonio filius Dei est declaratus. at per sanguinem, quando cum prope erat vt crucifige-
Ioan.12.d retur, dixit, glorifica me tu pater: & vox delata est, quæ dicebat: & glorificaui, & iterum glorificabo. quam quidem vocem qui audierunt tonitruum esse arbitrati sunt. Per spiritum vero est

manifestatus, quando e mortuis tanquam Deus resurrexit. Suscitare.n.seipsum solius Dei est.no mine enim spiritus Deus significatur: quippe cũ spiritus Deus sit. Cum itaque tria sint quæ Iesu ipsius in filium adoptationem testificentur, baptisma, crux, & resurrectio: indubitata Domini adoptatio censenda est. per quam adoptationem nobis quoque ipse, quippe cum totius humanæ constitutionis primitiæ extiterit, id donauit, vt filios Dei essemus. Ac tria hæc in vnum Christũ conueniunt: id enim significat, cũ inquit (& tres in vnum sunt) id est in unum de Christo testimonium concurrunt. Aduertendum tamen nonnullos patres spiritum hic ita interpretari, vt nõ de resurrectione, sed de patre intelligẽdum censeãt, quando in Iordane clamauit, Hic est filius meus dilectus. propterea quòd spiritus quoque Deus, sicut diximus, dici consueuit. Posteaq̃ beatus apostolus hæc dixit, confirmationem a minori subiungit: atq; inquit. si testimonium hominum aliqua de re admittimus, nonne multo iustius Dei qui maior est, admittere testimonium debemus? at hoc testimonium de filio suo. i. de Christo a Deo est. Qui igitur in filium Dei credit, q̃ videlicet Deus sit, vtpote Dei filius, in seipso habet testimonium: cum se adoptatum in filium credat per Iesum qui adoptatus a Deo est. Qui non credit, obnoxius duobus malis est: cum & Deum mendacem faciat, & adoptione atque ob id vita æterna se ipsum priuet. quam quidem vitam adoptatis a se filijs promisit Christus, atque in se habet, sicut in euangelio scribitur: in

Matt. 28.a
Mar. 16 b
Luc. 24.a
Ioan. 4.d
Matth. 3.d
Ioan. 4.d
Ioan. 1.a

ipſo vita erat. Quare qui habet filium per ſanctum baptiſma uitam etiã habet. Quicũq; enim Rom. 13. d baptizati in Chriſtum ſumus, id eſt iuxta mandatum eius, Chriſtum induimus. At qui filium Dei per baptiſma non habet, neq; vitam habet, ſed mortuus eſt. Nam mortuos nos peccatis ſuſcipiens per ſanctum baptiſma ad vitã ſuſcitat. Sicut enim ſæpe dictum eſt, qui cõſepultus cum Chriſto eſt per demerſionẽ in ſancto baptiſmate, Roma. 5. a Colo. 2. b is mundo, id eſt mundanis cupiditatibus mortuus eſt, & non amplius ſibi ſed Chriſto tantummodo viuit: dum iuxta mandata eius in nouitate vitæ ambulat, nullumq; aditum peccato amplius præſtat. Roma. 6. a

Hæc ſcripſi uobis qui in nomen filij Dei creditis, ut cognoſcatis uitam uos æternam habere, & in nomen filij Dei credatis. atque hæc eſt fiducia, quã apud ipſum habemus, quod quicquid petierimus ſecundum uoluntatem eius, audit nos. & ſi nouimus audire ipſum nos quicquid petierimus, poſtulata quæ ab eo petimus, habere nos etiam nouimus.

Quaſi in epilogo rem breuiter in ſummã colligit, atque inquit: ſcripſi hæc uobis tanq; hæredibus vitæ æternæ. nam hæc nequaq; ſcriberent, niſi ijs qui in ſpe vitæ æternæ vitã traducerent: Mat. 7. a quippe cum neq; ſancta canibus, neq; margaritas ante porcos proijcere laude dignũ cenſeatur. Cũ igitur tanq; hæredibus æternæ vitæ hæc ſcribat, breuiter, vt diximus, reſumit ante dicta, eiſ-

que in memoriam reducit, primum in nomen filij Dei sine vlla dubitatione credere eos debere, id est in pietatem, quæ ab ipso nobis est tradita: hoc enim nomen filij Dei significat, vt superius diximus: cui quidem pietati sancti baptismatis gratia præuia est. Deinde huius indubitabilis fidei nullum aliud indiciũ esse ait, nisi fiduciã, quã per immaculatam fidem apud ipsum consequimur, sicut etiam superius a nobis est declaratũ. ac rursus fiduciæ huius signũ id statuit, ꝙ nullo ex ijs q̃ ab ipso petimus, frustremur. Sed quia interdum fit, vt non omnes omnia quæ petierint, consequantũ, neq; in omnibus exaudiantur: adiũgit (secũdũ volũtatẽ eius) vt eum qui præter magistri voluntatem quicpiam petat, merito frustratũ iri ostendat. atq; in hoc beato Iacobo consentit. nam ille etiam, petitis, inquit, & non accipitis, quia male petitis: id est ea quæ inutilia vobis sunt, petitis. Postea mutato ordine, ac reciprocata oratiõe indiciũ hoc clarius reddit. si nouimus, inqt, audire ipsum nos quicquid petierimus, postulata quæ ab eo petijmus habere ẽt nos credimus: perinde ac si ita dicat: Si secundũ volũtatemeius petimus, nos audit. & si audit nos, nouimus nos secundũ volũtatẽ eius omnia petere, habereq; in nobis ea que petijmus. hoc est regnum & iustitiam ipsius: quæ videlicet petere ipse etiam nobis mandauit.

Sup.3.d

Iacob.4.a

Matt.6.d

Si quis uiderit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, et dabit ipsi uitam peccantibus non ad mortem.

Adiungit hic quoddã ex ĳs quę secundũ voluntatem Dei petere nos vult. & quia per totam epistolam fraternam charitatem extollit ac celebrat, idq; velle Deum asserit, vt charitatem erga fratrem synceram seruemus: hoc vnũ esse ex ĳs quæ vult Deus, inquit: vt si quis viderit fratrem suum peccare non ad mortẽ, petat, & dabit ipsi: quid dabit? vitam ęternam. quibus? peccantibus non ad mortem. iustitiæ quippe hoc est, vt peccanti fratri condoleamus, & ad salutem consequendam opitulemur.

Est peccatum ad mortem, non de illo dico ut roget. omnis iniustitia peccatum est. et est peccatum non ad mortem. Scimus omnem qui natus ex Deo est, non peccare, sed qui genitus ex Deo est, seruat seipsum, et prauus non attingit eum. Scimus ex Deo nos esse, & mũdum totum in prauo esse collocatum. Scimus etiam filium Dei uenisse, & dedisse nobis mentem, ut uerum Deum cognoscamus, et simus in uero in filio eius Iesu Christo. Hic est uerus Deus & uita æterna.

Ordo est in hunc modum: est peccatũ ad mortem, & est peccatum nõ ad mortem. de eo quod ad mortem non est, dico vt petat quispiam, non de eo quod est ad mortem. Deinde rem ipsam explanans peccati ad mortem, & non ad mortem diuisionẽ facit. nam peccatũ absolute, qđ quasi genus est, in duo hæc partitur: atq; inquit: omnis iniustitia peccatum est, tam quod ad mortem, quàm quod non ad mortem est. Sed de peccato quod

ad mortem

ad mortem est, ne roget, id est ne petat: nam non exaudietur, propterea quod male petit. de eo etenim intelligit qui nullam præ se fert conuersionem: quippe cum solum id peccatum ad mortem sit, quod ad pœnitentiam nullam respicit: quo etiã Iudas implicatus æterna morte est oppressus. Mat.27.a Adde quòd qui iniuriarum quoque memoriam conseruant, ad mortem peccant. Viæ enim in- Pro.12.d iuriarum recordantium ad mortem, inquit Salomon. nam neque isti cum memoriam iniuriarum semper retineant, & iram erga proximum repositam seruent, vnquam pœnitentia ducti conuertuntur: sed impœnitenter peccant. Hæc vbi explicauit, quorum hominum sit ad mortẽ peccare significat, atque ait, eum qui adoptatus a Deo in filium est, neque ad mortem neque non ad mortem vnquam esse peccaturum: quippe cum semel inhabitãti in se per adoptionem Christo sese cum dediderit, intactus atque impollutus à peccato permansurus sit. Sed ne quispiam putet huiusmodi hominem naturã prorsus ita immutasse, vt peccare in posterum amplius non possit: subiungit: sed qui genitus ex Deo est, seruat se ipsum: vt significet videlicet, eum nisi seipsum seruet, à prauoque accurate custodiat, prorsus esse peccaturum. Nõ igitur, inquit, natura in impeccabilem statum prouehimur: sed ex Dei munificentia: qui in filios nos adoptãdo hac gratia nos dignauit, vt si nos donum eius nobis diligenter custodiamus ac conseruemus, non peccare etiam possimus. Nam alioqui, inquit, cum mundus in prauo & maligno collocatus sit: mũdum autem

appellat eos qui in adoptionem filiorum Dei se ipsos per bona opera minime transmutarunt: nihil vetaret, quo minus nos quoq; inter pereuntes connumeraremur: quippe cum cogitatio hominis ad praua a iuuentute sua studiose incumbat, quem ad modum diluuij tempore Deus pronunciauit. Sed quia, inquit, filius Dei venit, & mentem nobis dedit, id est dignotionem, qua interna animi notione ipsum verum Deum agnoscimus, & in ipso vero filio ipsius Iesu Christo sumus: ex huius magnifico dono hunc esse verũ Deum, & vitam æternã perspicimus: atq; illæsi à prauo & scãdalis eius permanemus. Cum vero inquit, hic est verus Deus &c. (hic) pro relatiuo nomine (qui) positum videtur.

Gen. 6. a

Filioli custodite uos ipsos a simulacris. Amen.

Quærunt nonnulli, cur si ad perfectos fideles hæc scribit, custodire seipsos a simulacris moneat? dicendum est, eum quoniam ad catholicã & vniuersalem ecclesiã hæc scribit, quæ nõ tota electo populo explebat: ad eos qui in ipsa negligẽtiores erant, quorũ facilem lapsum suspicabatur, hac monitione vti.

Primæ Ioannis epistolæ catholicæ finis.

IOANNIS EPISTOLÆ secundę argumentum.

HANC Ioannes Electæ & filijs eius scribit. Occasio eius scribendæ hæc fuit, cum

filios eius bene in fide conuerſari videret, & mul tos deceptores, & illuſores circumuagari, qui dicerent aduentū Domini in carne non eſſe: hac epiſtola eos munit. ac primum quòd filij eius be ne in fide ambulent, lætatur. deinde non nouum eſſe fidei noſtræ myſterium docet. de charitateq; rurſus ait: hortaturq; ut in doctrina ipſis tradita perſiſtant: eumq; qui Chriſtum in carne non ve niſſe affirmat, antichriſtum eſſe ait. præcipitque huiuſmodi homines neq; in domum admittendos, neq; ſalutandos prorſus eſſe.

Capita Ioannis epiſtolæ ſecundæ.

De recta vita in charitate Dei per fidem piam immutabilem. de non introducendo hæreticū in domum, & ſalutādo in peccatum. promiſſio aduentus ſui Cap. vnicum.

IOANNIS EPISTOLA II.

De recta uita in charitate Dei per fidem piam immutabilem: de non introducendo hæreticum in domum, & ſalutando in peccatum: promiſſio aduentus ſui. Cap. vnicum.

PRESBYTER *Electæ Dominæ & filijs eius, quos ego in ueritate amo, & non ego ſolus, ſed etiam omnes qui cognouerunt ueritatem, ob ueritatem quæ in nobis manet, et nobiſcum erit in æternum.* Erit no

biscum gratia, misericordia, pax à Deo patre, & à Domino Iesu Christo filio patris in ueritate & charitate.

Nonnulli hanc & sequentem epistolam non esse Ioannis illius dilecti a Domino, sed alterius cognominis opinati sunt, propterea quòd et presbyterum in his seipsum appellat, & alteram ad mulierē quę vna tātum erat, alteram ad Caium qui etiam ipse erat vnus, scribit: id quod vniuersali epistolæ minime conuenire aiunt. Illud quoque in argumentum adducūt, ꝙ inscriptionem, non sicut in priore facit. diuerso enim modo in illa est exorsus. Sed ad hoc quod extremo loco dicunt, ita respondendum est. In priore nō hoc modo eum inscriptione usum fuisse, eo ꝙ nō ad certam personam, neq; ad locorum quorundam ecclesiā scribebat, quem ad modum Petrus, & ante Petrum Iacobus, ille ad eos qui in dispersione erant Iudęos, hic ad duodecim Iudęorum tribus separatim se scribere asserentes: sed ad omnes fideles siue in ecclesia aliqua, siue in nulla essent congregati, cōmunem sermonē faciebat. Presbyterum autem hic se & non Apostolum, neq; seruum Iesu Christi vt cæteri apostoli, appellat: nō Apostolum quidem ob id fortasse, quia ipse non fuit primus qui in Asia verbum annunciarit, sed post Paulum, & non in transitu sicut ille, prædicationis cursum absoluens, sed illic manens, & præsens ad præsentes verbum exponit. Sed neque seruum se vocat, proptereaq; cum vehementer à Domino fuerit dilectus, extra serui-

tutis timorem se esse confidebat. Presbyterum autem tantummodo seu seniorem se appellandum censuit, vel quia cum senex iam esset, hæc scripsit, vel vt se episcopum nomine presbyteri esse declaret. Per illud enim tẽpus, quem ad modum & ex apostolorum gestis, quæ beatus Lucas scripsit, & ex Petri epistola videre licet, de episcopis etiam presbyteri nomen dici consueuerat. Ad mulierem autem fidelẽ scribere nihil est veritus, quia in Christo Iesu neq; marem, neque fœminam agnoscit. Ad Caium etiam scribens, qui vnus tãtum erat, Paulum habet auctorem, qui etiam ipse & ad Titum, & ad Timotheum, & ad Philemonem priuatos homines epistolas mittit. Atq; hæc de inscriptione dicta sufficiant. Ex loquutione autem & reliqua orationis dispositione germanæ esse Ioannis hæ epistolæ vidẽtur. quippe cum etiam in his sæpe oratio repetatur, atq; eadem, vbi quęlibet occasio inciderit, de eisdem rebus dicatur: atq; ita sicut in superiore omnia confirmentur. Duo vero sunt, quę Electæ huic tradit, vnum, vt in charitate ambulet, alterum, vt hæreticos auersetur. Electã vero vel ex nomine eius proprio, vel ex virtute appellat, quam se amare in veritate inquit, neque se solum, sed omnes quoq; qui similes ei moribus sunt, qui veritatẽ in se stabilitam ac firmatã re vera habent: hoc enim significat, cum inquit, ob veritatem quæ in nobis manet: ea autẽ est fides in Christum. Porrò amare se in veritate inquit, proptereaq; ficte quoque & ore tantũ ac lingua amare possimus, sicut ipse in priori epistola de

Act. 20.d
1. Petr. 5.a
Gal. 3.d
1. Ioan. 3.c

quibusdam falsis fidelibus ostendit. Cũ vero dixit, ob charitatem quæ in nobis manet, id est, veram & firmam, & non variatam, subiungit (& nobiscũ erit in æternum) vt donum id esse ita stabile declaret, vt amitti etiã non possit: quippe cũ fieri queat, vt etiam si firmati aliqui in re aliqua sint, nisi recte stabilitate ea utantur, ex ea rursus possint exturbari ac dimoueri. Addit præterea (erit nobiscũ gratia et misericordia, et pax &c.) bona manifestãs quæ ex perfecta charitate efflorescunt. Inquit antem (à Domino Iesu Christo filio patris) eo ꝙ solus ipse Deus proprie est pater. Vnde etiam Paulus, ex quo, ait, omnis paternitas in cœlo. & in terra nominaẽ. Postea infert, in veritate & charitate, vt cõfirmet orationem, & verę charitatis indicium declaret.

Ephes. 3. c

Gauisus ualde sum quòd de filijs tuis inueni ambulantes in ueritate, sicut mandatum a patre accepimus.

Causa re vera maximi gaudij est, cum aliquẽ sine offensione ĩ fide Christi ambulare iuxta mãdatum eius inuenimus. mandatũ autem eius est, de quo in euangelio ait, qui amat me, mandata mea seruabit. nam patrem nũc Christum uocat, qui datorum sibi a patre filiorum per dispensationem pater est. Vnde dictum id est: ecce ego, et pueri quos dedit mihi Deus. Vide autem quàm vere Ioãnis huius epistola hæc sit. Hoc enim cũ eo conuenit, quod in priore etiam positum est, cum diceret, & nouimus eum qui amat Deum, mandata eius seruare, ambulare siquidem iuxta

Ioã. 14. b. c

Esa. 8. d
Heb. 2. d

I. Ioan. 2. a

mandata, & seruare mãdata idem est. cum enim actiuæ virtutes sint, & in operatione essentiam suam habeãt, qui iuxta eas ambulare desinit, eas non seruat, id est non custodit. Ambulare autem progressum significat. quãtum enim quis in virtute operatur, vlterius progreditur, habitúmque honesti perfectiorem sibi subinde cõparat: quippe cum infinita, & nunquam deficiens virtutis via sit. Propterea, vt puto, etiam illud dictum est, in quæ angeli prospicere cupiunt. tanta siquidem donatorum nobis ab eo qui humanitatẽ assumpsit, bonorum magnitudo est ac magnificentia, vt desiderabile etiã angelis sit, si eorum vel paruam percipere cognitionem possint. id enim significat παρακύπτειν, id est prospicere. vnusquisque enim qui sapit, non id quod cessaturũ est, appetit: sed quod perpetuo progredit̃, & incorruptibili gloria elucescit. Sed quia fieri non potest, vt quod inexhaustũ est, totũ cõprehẽdatur: satis superque est, si uel aliquatenus participes eius efficiamur. 1. Pet. 1. c

Et nunc rogo te Domina, non quasi mãdatum nouum tibi scribens, sed quod habuimus a principio, ut diligamus nos mutuo. & hæc est charitas, ut iuxta mãdatũ eius ambulemus. Hoc est mãdatum sicut audiuistis a principio, ut in eo ambuletis. Quoniã multi seductores in mundum ingreßi sunt, qui Iesum Christũ uenire in carne non confitentur.

Hoc etiam cũ ijs quę in priore dicta sunt, consentit. nam non nouũ mandatũ se scribere asserit, id quod etiam illic dixit; vt ostẽdat se ea quæ

iam pertractarunt, & operando iã experti sunt, tradere & nõ noua et difficilia, quę molesta esse ob insuetudinem possint. subiungitque quod sit mandati huius opus, vt diligamus nos mutuo: & charitatem simul in eo existere ostendit, dum secundum ipsam ambulamus: mandatumque ab initio non alterius causa nobis datum esse ait, q̃ vt in eo ambulemus: vltro citroque eadem commiscens, ac repetens: vt videlicet per charitatem vnionem ipsis idiuulsam procuret, ne ad seductores qui iam in mundum processerunt, Dominicꝫ aduentum in carne reprobabant, segregarentur: per mandatum autem Domini iuxta quod non recenter sed a principio & antiquitus ambulãt, erraticam ac falsam hæreticorum opinionem nouam esse declaret: atqꝫ ita hortetur, vt mandatũ quod ab initio acceperunt, sequuti, deceptione illorum ne seducãtur. Nam de huiusmodi seductoribus mandauit Christus, cum diceret: multi venient in nomine meo dicẽtes, ego sum Christus, & multos decipient: ne post ipsos eatis. Hæc igitur mandata seruantes hortatur, ne decipiantur, sed eum qui huiusmodi falsa dicit, antichristum esse opinentur.

Luc. 21. b

Is est seductor & antichristus. Videte uos ipsos, ne perdamus, quæ operati sumus, sed mercedem plenam recipiamus. Omnis qui transgreditur & non manet in doctrina Christi, Deum non habet. Qui manet in doctrina Christi, is & patrem & filium habet.

Subintelligenda ad perfectiorem declaratio-

nem verba hæc ſunt: Qui igitur hæc non confitetur, vt apte ſubiungatur, is eſt ſeductor, & antichriſtus. Alioqui enim inconnexa oratio eſt, cum e plurali numero ad ſingularē trāſitus fiat. Cum vero inquit, qui Ieſum Chriſtum venire in carne non confitentur, & non, veniſſe: eos ſignificat, qui ſecundum Domini aduētum reprobant. Quoniam etiam ipſe Dominus, cum ait, multi venient in nomine meo, non de primo, ſed de ſecundo ſuo aduentu intelligit. Tametſi qui ſecūdum irritum facit, primum quoq; reprobet, neceſſe eſt. Nam ſi qui in carne aduenit, ſecundo ſe venturum eſſe pollicitus eſt: prorſus qui ſecundum repudiat, primum refellit. Si enim aduenisſe eum credit, promiſſionem quoq; eius certam futuram eſſe exiſtimat: ſi promiſſionem non admittit, nulla ratio eſt, cur aduenīſſe eū credere dicendus ſit. Propterea, utputo, dilectus hic diſcipulus venire, & non, veniſſe, dixit, vt vtrunque Domini aduentum in carne negantes comprehēderet. Monet igiť vt ab ipſis his caueant, & cauſam infert, ne ex eorum conſuetudine & conſortio quæ operati prius fuiſtis, amittatis, ſed integram mercedem accipiatis. Sed dicet fortaſſe ex his quiſpiam: Quid? ſi non credidero Chriſti aduentum in carne, & bene operando tamē vitam traduxero, nonne ob bona opera potero & inter pios connumerari, & mercedem accipere? Hanc obiectionem præuenit Apoſtolus, ac tollit: nemo inquiens qui aduentum Domini in carne reprobat, ſe vel operum remunerationē perfectā, quæ fidelibus debetur, accipere, vel pium omnino Luc. 21. b

censeri posse existimet. Sed omnis qui transgreditur mandatum eius, id est Christi qui aduenit, & non manet in doctrina ipsius, Deum non habet. Nam si is reprobari cõspiceretur, qui venit vt homines perfectam Dei cognitionẽ doceret: quo modo pius est existimandus, qui diuinorum spectaculorum enarratorem contemnit? impius sanè is est: quem ad modum econtrario pius, & diuinus ille est, totãq; in se diuinitatis integritatem habet, id est patrem & filium & spiritũ sanctum, qui in Christi doctrina firmatus est ac stabilitus. Ipse enim de patre docet, cum ita inquit,
Ioan.16.c omnia quæcunq; habet pater, mea sunt: & multis alijs in locis tum de se, tum de patre doctrinã tradit, se filium, illum patrem esse declarans. De
Ioan.16.d spiritu item sancto, vbi ait: quem ego mittam à patre, spiritus veritatis, qui a patre procedit. Ac
Matt.28.d demum de his perfectius, cum inquit: baptizantes ipsos in nomen patris & filij, & spiritus sancti. At enim quòd de patre et filio tantummodo à Domini discipulo facta hic mentio sit, & non de spiritu sancto: nulli id scandalo esse nobis debet. Res enim in pręsentia id exigebat, vt de hoc tm̃. i. de patre et filio diceret. Atq; hæc, ne lõgius euagemur, hac de re dicta sufficiant. In doctrina autem Christi, id est euangelica, ille manet, qui iuxta ipsam & sapit & agit, hoc est contemplatiue & actiue vitam traducit. Qui ab ea recedit, est impius. sicut enim qui per exactam vitæ traductionem sese Deo conciliat, pius est, quẽ ad modum Abraham: Vnde ab eo audiuit, ego
Gen.17.a Deus tuus sum: Sic qui præter euangelij manda

tum viuit, est impius, cum sese ipse à Deo exclu dat. Cum igitur impius sit is, qui a diuina erudi- tione & doctrina sese alienat: qui in ipsa manet, pius est & patrem & filium habet. De hoc enim etiam filius ipse inquit, cum ait: apud ipsum ve- niemus, patrem videlicet, & cõmorationẽ apud ipsum faciemus. quippe cum ex mandatorũ ob- seruatione templum se & habitaculũ Dei vnus- quisq; faciat. atque ita Deum in se habeat. Duo bus autem modis habere Deum aliquis dicitur: Nam & creaturæ omnes habere Deum dicũtur, vnde & Paulus inquit, in ipso enim viuimus, et mouemur, & sumus. atq; hic modus ad rerum es- sentiam tantum spectat. Altero modo habetur Deus, cum quis bene agẽdo eum colit: quo signi ficato & Deus Abraham, & Deus Isaac, & alio rum denique piorum Hebræorum Deus dicitur. Aduertendum autẽ qui habet filium, habere etiã patrem. qui enim, vt inquit ipse filius, filium vi dit, vidit & patrem. & rursus: ego, inquit, in pa tre, & pater in me est. vt ex hoc etiam consubstã tiales pater et filius esse cognoscantur. At si quis di cat, ex hoc nihilo minus fieri etiam posse, vt qui discipulos excipit, filium quoque & patrem ha- beat: quippe cum de ipsis dicat Saluator, qui su scipit vos, me suscipit: qui vero me suscipit, eum quoq; qui me misit, suscipit: respondendum ita est, de doctrina tum ea a Saluatore hic dici. qui enim Apostolos doctrinam ipsorum admittẽdo suscipit, is per ipsos filium quoq; & patrem do- centes suscipere dicendus est. Tametsi nihil ob- stat, qn ita quoq; dicere possimus, Quia q ma-

Ioan. 14. c
Act. 17. f
Exo. 3. b
Matt. 22. c
Mar. 12. c
Luc. 20. f
Ioan. 14. b
Mat. 10. d
Luc. 9. f
Mar. 9. f

net in doctrina Christi & filium & patrem habet, cum apostoli in ea maneant, adeo vt prædicare etiam eam vbicunque nitantur: fit, vt qui ipsos qui templa Dei sunt, suscipit, is eos suscipiendo filium quoque & patrē qui in ipsis est, habeat.

Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinā non affert, ne in domum ipsum admittatis, neque saluere ei dicatis. Qui enim saluere ei dicit, in operibus eius prauis communicat. Cum multa haberem uobis scribere, nolui per chartam & atramentum id facere, sed uenturum me ad uos, & coràm ore loquuturum spero, ut gaudium uestrum expletum sit. Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amen.

Confirmat eos ad quos est hæc epistola, vt si quis ad eos cum hac confessione non accesserit, non modo sub tectum non admittatur, sed ne salutatione quidem vlla dignus habeat: quippe cū salutatio atq; alloquutio huiusmodi solis ijs qui ijsdem moribus, eademq; fide præditi sunt, exhiberi consueuerit. Quibus enim salutem hāc præfamur, nisi & moribus et fide similibus? Vnde si impijs, inquit, huiusmodi salutationē afferemus, prorsus quasi fidelibus et pijs afferemus, in societatemq; nostrā eos assumemus: atq; ita nobis ne in barathrum suum nos detrahāt, periculum maximum impendebit. Causam postmodum cur breuem admodū epistolam scripserit, & hic & in sequenti exponit: cum se sperare dicit, vt coràm præsens quæ restant dicenda, ipsis præsenti

bus explicet. Ex eo vero quod in calce epistolæ postremo ita inquit, Salutant te filij sororis tuæ electæ, nonnulli argumentum faciunt, quod non ad mulierẽ, sed ad ecclesiam scripta epistola hęc sit. Qua de re, si quis ita velit, nihil ego contendendum censuerim.

Secundæ Ioannis epistolæ finis.

IOANNIS EPISTOLÆ tertiæ argumentum.

EPISTOLA hæc est de hospitalitate: in qua primum Caium approbat, quòd omnium testimonio hospitalis esse comprobetur: hortaturque vt eodẽ in proposito persistens fratres benigne deducat, & suscipiat. Diotrephem vero accusat, quòd non solum ipse fratres non suscipiat, sed alios etiã id facere prohibeat: in eosque multa maledica iactet. Cuiusmodi homines alienos a veritate esse, neque Deum cognoscere asserit. Demetrium contra testimonio multorum comprobat.

Argumentum alterum.

EPISTOLAM hanc fratres quosdam cõmendãs ad Caiũ scribit, hospitalitatẽque eius testimonio omnium cõprobatam admittit, ac magnis laudibus prosequitur. magisque eum ad eãdem incitat, dum Diotrephem qui cõ-

tra faciebat, accusat ac damnat. Demetrii quoque ab eadem benignitate laudat, fideleq; ei testimonium exhibet: breui autem ita epistola utitur eandem ob causam, quam etiam in superiore cõmemorauit: quia videlicet se corã plura cum eo loquuturum sperabat.

Capita Ioannis epistolæ tertiæ.

Gratulatio ob testimonium hospitalitatis Caij erga fratres, vbi cõtra de inhospitalitate et improbitate Diotrephis nõnulla dicit. Demetrij laus ex eadẽ benignitate erga peregrinos. Aduẽtus sui ꝓpediẽ futuri ꝓmissio. Ca. vnicũ.

IOANNIS EPISTOLA TERTIA.

Gratulatio ob testimonium hospitalitatis Caii erga fratres: ubi contra de inhospitalitate & improbitate Diotrephis nõnulla dicit. Demetrii laus ex eadem benignitate erga peregrinos. aduentus sui propediẽ futuri promissio. Cap. vnicũ.

PRESBYTER *Caio dilecto, quem ego in ueritate diligo.*

DE hac inscriptione in superiore satis dictum est: vt eadem hic repetere superuacuum existimem. In veritate autem diligit, qui

secūdum Dominum interna animi charitate diligit. sicut sæpe etiam superius diximus. 1. Ioan.5.c 2. Ioan.1.a

Dilecte supra omnia opto te prospere agere & ualere, sicut prospere agit anima tua.

Prospere agit, prosperecꝫ ingreditur in traducenda vita secundum euangelium.

Gauisus enim sum ualde cum uenirent fratres, & testificarentur ueritati tuæ, quem ad modum tu in ueritate ambulas.

In veritate ambulat, qui in euangelica simplicitate ambulat. Ambulare autem hic non de crurum motione intelligitur: cum vna sit omnibus pedes habentibus animalibus huiusmodi ingressio, qua de loco in locum transeunt: sed de ordinato animæ incitationis, moderatoque progressu: quo pauci qui agnitione præditi sunt, vtuntur.

Maius his non habeo gaudiū, ut filios meos in ueritate audiam ambulare.

Quòd inquit maius, grȩce est, μειζοτέραν quasi maiorius dicas, comparatiuum ex comparatiuo factum: quod iuxta Græcanicæ linguæ vsum reprobatur: vtpote cum augmento augmentum adiungat.

Dilecte fideliter facis, quicquid in fratres & peregrinos operaris, qui charitati tuæ in conspectu ecclesiæ testimonium exhibuerunt, quos si deduxeris digne

Deo, bene facies. Pro nomine enim egreßi sunt, nulla re accepta a gentibus.

Fideliter facis, id est quod fideli viro dignum est, facis.

Nos igitur tales recipere debemus, ut ueritati cooperatores efficiamur. Scripsi ecclesiæ, sed is qui primatum ipsorum appetit Diotrephes, non admittit nos.

Psal.16.c Recipere: id est suscipere, vt illud, receperunt me sicut Leo paratus ad prædam. Instruit autē nos ne expectemus, vt qui indigent, ad nos veniāt, sed nos ad ipsos accurramus, & sequamur, vt Abraham & Lot.

Propterea si uenero, opera eius commemorabo, quæ facit.

1.Thess.5.c Si mandatum nobis est, vt malum pro malo
1.Pet.3.b minime reddamus, quo modo Apostolus hic nunc hæc minatur? Dicimus, mandatum iubere ne retribuamus ei qui in nos ipsos tantum peccarit. nam si quod contra nos facit quispiam, fidei quoque impedimentum affert, huic resistendū
Act.13.b est. Sicut Elymæ Paulus vias Domini peruertenti.

Dum uerbis malis nugatur in nos: & non contentus his, neque ipse suscipit fratres & uolentes prohibet, & ex ecclesia eijcit. Dilecte ne malum imiteris, sed bonum. Qui bene agit, ex Deo est: qui male agit, Deum non uidit.

Verbis

Verbis malis nugatur, ideſt conuiciat, et ma ledictis inceſſit. Cum autem nulla luci cum tenebris communicatio ſit, nullaq; Chriſto cum Beliar conſenſio: non debet is q ex Chriſti agnitione illuminatus eſt, ex imitatione impie ſegerentium tenebris .i. flagitioſis ipſorum operibus commiſceri. Sicut enim, inquit, q bona operat, ex Deo eſt: & cognitionis eius lumine mentis oculum illuſtratum habet: atq; ita cum totus lux ſit, & eum qui uere lux eſt, Deum uidet, & ab alijs tanq; luminare in mundo conſpicitur: Sic qui mala agit, in tenebris ingreditur: & neq; ipſe Deũ uidere, ideſt ea quę ſunt Dei agere, neq; ab alijs uideri poteſt: ſed odioſus & deteſtabilis omnibus eſt: iuxta illud: iniuſtitiã odi, ac deteſtatus ſum.

2. Cor. 6. a
Pſa. 118. x

Demetrio ab omnibus, & ab ipſa ueritate teſtimonium exhibetur, & nos quoq; teſtimoniũ perhibemus, & noſtis, uerum teſtimonium noſtrum eſſe. Multa habebam ſcribere, ſed ſcribere per atramentum & calamum tibi nolo. Sed spero ſtatim uiſurum te eſſe, et ore coràm loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. & tu amicos nominatim ſaluta.

Teſtimonium exhibetur ab omnibus, qui uidelicet ueritatem habent. & ab ipſa ueritate .i. a re ipſa, ipſaq; operis exequutione. Sunt enim aliqui, quibus licet de uirtute a nonnullis teſtimoniũ exhibeatur, rei tamen ueritas cum a uerbis opera diſcrepent, non conſentit. Sed ſi quis, ab omnibus etiã infidelibus exhiberi teſtimo-

nium intelligẽdum censeat, eo ꝙ uerbum hoc, omnes, cunctos complectatur: is, non male fortasse opinabitur. Quippe cum Paulus fideles dare operam iubeat, ut & apud iudęos & apud gręcos & apud ecclesiam Dei offensione omni
1.Cor.10.g careant, Quemadmodum inquit, etiã ego omnibus in omnibus placeo.

Tertię Ioannis Epistolę finis.

IVDAE CATHOLICAE epistolę argumentum.

EPistolam hanc ĳs qui iam crediderunt, Iudas scribit, ex eo occasionẽ nactus, ꝙ nonnulli prodierant, qui promiscuam & indifferentem esse fidem docebant, & Dominum negabant. Vnde fratres in fide confirmat. primũq; eos hortatur ut certent, et in tradita sibi fide ꝑsistant. Deinde flagitiosos illos homines ut seductores interdicit: monetq; ut nulla cum illis societas, nullũq; commercium habeat: propterea ꝙ non satis sit ꝙ uocati fuerint, nisi etiam prout conuenit uocationi, ambulent, ac sese gerant. Nam antiquitus quoq; cum populũ ex Aegypto eduxisset Dominus, eũ ubi in fide non perstitit, puniuit: & angelis qui proprium statum non seruauerant, non pepercit. Vt ab huiusmodi scelestis documentis recedẽdum omnino sit: cum Michael etiam archangelus diabolo maledictum inferre passus non fuerit. Quocirca futuram eorum perniciem non secus ac Sodomo

rum inquit. Poſtremo morali monitione adhibita, atq; eis fidei ſtabilitatem a Domino precatus finem facit.

Capita Iudę catholicę epiſtolę.

De ſtudio ſidei in Chriſtum adhibendo, ob impiorum hominum ac flagitioſorum prouentum: ubi de futura ipſorum punitiōe ex ſimilitudine eorum qui antiquitus peccauerunt: De miſeria ipſorum ob errorem & impietatem et obſcęnitatem, & maledicentiam, & ſimulationem, & auaritiam. Monitio ut in fide ſtabiliantur, & proximum tum arguant, tum miſericordia & benignitate proſequantur ad ſalutem. Caput unicum.

IVDAE EPISTOLA CATHOLICA.

De ſtudio fidei in Chriſtum adhibendo ob impiorum hominū & flagitioſorum prouentum: ubi de futura ipſorum punitione ex ſimilitudine eorum qui antiquitus peccauere: de miſeria ipſorum ob errorem & impietatem & obſcęnitatem & maledicentiam & ſimulationem & auaritiam. monitio ut in fide ſtabiliantur, & proximum tum arguant, tum miſericordia & benignitate proſequantur ad ſalutem. Cap. unicū.

IVDAS IESV CHRISTI *ſeruus, & frater Iacobi.*

SAtis fuit Apoſtolo huic ad famę conciliationem, poſtea q̃

seruum se Christi appellauit, Iacobi etiam nomine honestari. Iacobi enim celebris ob uirtutem apud omnes fama erat effectura, ut doctrina huius apud auditores maiorem haberet auctoritatem, libētius* admitteretur: prę̨sertim si is qui genere & sanguine cognatus esset, non alienus a cognati moribus & uita esse, sed sub uno Domino Christo degēs, idem seruitutis iugum cū fratre trahere proposuisse conspiceret.

Vocatis iis qui Deo patri dilecti sunt, & Iesu Christo reseruati, misericordia uobis & pax & charitas multiplicetur.

Ioan.6. e. Cum Dominus dixerit nemo uenit ad me, nisi pater meus traxerit eum: uerum esse id beatus hic uir nunc ostendit. Eos enim qui a patre dilecti sunt, Christo esse reseruatos inqt. unde etiam uocatos eos appellat: non enim ex se id habent quod uocati fuerint, sed ex patre qui eos traxit. Misericordiam autem, & pacem, & charitatem ipsis optat multiplicari: misericordiam,
Luc.1. g. quia per uiscera misericordię Dei uocati, & assumpti in ministros ab ipso fuimus: pacem, quia
Ephes.2.c.d. hanc quoque nobis idem Deus pater donauit,
Ioan.3. b. Rom.8. f. cum per filium suum Iesum Christum, nos qui
Ephes.5. a. ipsum offenderamus, sibi reconciliauit. Charitatem, quia ob charitatem erga nos unigenitus filius eius ad mortem pro nobis est deditus. Has igitur abundanter exhiberi ipsis optat, cū beato Dauid consentiens, qui inquit. Extende
Psal.35. c misericordiam tuam iis qui cognoscunt te. Alia

tamen lectio in exemplaribus nonnullis reperitur. nam pro τοῖς θεῷ πατρὶ ἠγαπημένοις. idest iis qui Deo patri dilecti sunt, est τοῖς θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις, idest ijs qui in Deo patre sunt sanctificati.

Dilecti cum omne studium adhiberem ut uobis de communi salute scriberem, necessitatem scribendi ad uos habui: rogans, ut pro fide quæ semel sanctis tradita est, decertetis. subingressi enim nonnulli homines sunt iamdudum proscripti in hoc iudicium, impij qui Dei nostri gratiam in libidinem transmutant: & solū dn̄antem Deū & Dn̄m nostrū Iesum christū negant.

Argumentum epistolę his significat, ꝙ studio salutis ipsorum hęc scribat, ne ob simplicitatē a scelestissimis hęreticis capiātur, quos quasi notat, ac manifestos omnibus ex flagitiosissima, obscęnissimaq; uita reddit. De his Petrus dixit, sed hic latius ac diffusius agit. Proscriptos autem ipsos inquit, quoniam & Petrus & Pau 2. Petr. 2. a.
lus mentionem de ipsis fecerunt, cum in extre- 2. Petr. 3. a.
mis tēporibus huiusmodi seductores uenturos 1. Timo. 4. a.
dicerent. Quin ante hos ipse etiā Christus ait, 2. Tim. 3. a.
multi in nomine meo uenient, & multos deci- Luc. 21. b.
pient: ne post ipsos eatis. Cum enim christianos se appellent, nomine hoc multos fallunt. Intelligit autē hic de scelestissimis impurissimisq; hominibus qui a Nicolao, & Valentino, & Simone sunt profecti: qui cum uentri & intēpertantia essent dediti, doctrinę huius professionem simulabant, ut eius prętextu insinuare se in do-

1. Timo. 3. b. mos facile possent, atque ita mulierculas peccatis accumulatas in captiuitatem inducerent. Nocturna enim sacra cõmenti cubilibus & impudicitijs sese dedebant. In libidinem aũt transmutant inquit, id est adulterato signo temperantiã in libidinem transformãt. ex quo fit ut Dñm nostrum Iesum Christum etiam negent. Quo pacto enim Christum non negant, qui uitę impuritate & immunditia quasi clamoso quodam prgconio totius temperantię magistrum a sese abdicant, atque alienant? Nulla siquidem luci
2. Cor. 6. c. cum tenebris societas est. Rogat uero, ut qui semel Christum Saluatorẽ admiserunt, eique crediderunt, pro fide decertẽt. i. non remisse ac negligenter se gerant, sed uiribus oĩbus contendãt, ut fidei huic magis ac magis incũbant. Nã cum uerbum quod carnẽ assumpsit, admiserimus, si alterũ esse diceremus eum q ante secula ex patre ꝓdierit, alterum qui in extremis tẽporibus ex matre in mundum uenerit: quo modo unum dominantem ac dominũ non negaremus? Vnus enim Dñs est Iesus dispensationis unione. Qui nãque ante secula Dei uerbum erat et Deus, carne in deitatis gloriam reducta, quam ex sancta uirgine a principio cõceptionis assumpsit, unus & idem omnium Dominus est.

Cõmonefacere autẽ uos uolo, cum semel id cognoscatis: Dominum cum ex Ægypto populum saluum fe-
Num. 14. f. *cisset: secundo eos qui non crediderunt, perdidisse: & angelos qui principatum suum non seruarunt, sed proprium domicilium deseruerunt, in iudicium magni diei*

uinculis æternis, sub caligine reseruasse. Sicut Sodoma & Gomorra & circū ipsas ciuitates simili modo ut isti Gen.19.c.
fornicatæ, & post carnem alteram profectæ, in exem plum proposita sunt, ignis æterni pœnam subeuntes: Similiter sanè et isti insomniantes carnem inquinant, dominationē abrogant, glorias maledictis insectātur.

Posteaq; flagitiosam īmundorum Nicolaita rum & Valentinianorum & Marcionistarum uitā significauit, eosq; ex impuritate quasi inu sta quadā nota manifestauit, hęc ēt infert. Dñs inquit, ex Aegypti terra cū seruasset populum &c. tum ut declaret, eundē esse Deum & ueteris & noui testamenti institutorum, & non, sicut isti scelesti aiunt, alterū esse Deum ueteris testamenti ultorem et crudelem, alterum noui mansuetum et benignū asserentes: tum ut neq; hos māsuros esse inultos ostendat. Nam & q ex Aegypto fuerunt seruati, licet Deus ipsos p maximam potentiā, ex iusiurandū quod patribus ipsorū datum fuerat, ex Aegyptiaca uiolentia eripuisset, non tñ ubi peccauerunt, propterea inulti pmansere: sed meritas pœnas dederunt, neq; ipsis uel Dei benignitas erga patres suos, uel prodigiorū mirabilis ostentatio quicq; profuit. Quia neq; angelis id pfuit q ex Deo exorti, & intellectuali natura fuerint dignati: neq; sodomitis, q cum Lot conuersati sint. Sed q per fidem mare rubrū siccis pedibus ptransierant, postea per diffidentiam perierunt. Eos uero qui angelicæ dignitatis pręstantiam fuerant consequuti, ubi ex negligentia in suo principatu non

permanſere, ſed datam ſibi Dei benignitate cœ leſtem uitam reprobarunt, Deus in iudicium, ideſt in condemnationem magni diei ſupplicij intolerabilis reſeruauit: in ignē ſicut Chriſtus
Matth. 25. d. etiam inquit, paratum & reſeruatum diabolo & angelis eius. Sodomitę autem in exemplum & argumētum ęterni ignis ipſos excepturi, propoſiti ſunt, cum poſt carnem alterā abierint, & fornicati ſint. i. deſciuerint & declinarint: id enim fornicari hic ſignificat. Carnem autem alteram uocat maſculum ſexum, quippe quę diuerſa ſit, & a coitu generationis aliena. caro ſiquidem ad coitum accommodata, fœminę caro eſt: iuxta id quod a progenitore noſtro dictum
Gen. 2. d. fuit, os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea. at marium caro altera eſt. i. diuerſa a coitu. Quin etiam fœminæ ea eſt propria et accommodata, quę uni legitime iungitur: nam quę profuſa eſt ac proſtituta, altera etiam ipſa eſt & aliena, parumq; a maſcula in flagitio diſtare cēſenda eſt. Vbi exempla hęc dixit, orationis conſequutionem pretermiſſam auditori intelligendam reliquit, in hunc modum: Si igitur erga illos ita ſe geſſit Deus, nihil priore ipſorum ſorte exoratus: nunqd hos ita flagitioſe agentes liberabit, ꝙ filius dei propter homines in mundum uenerit, & pro his cōtumelias & afflictationes ſuſtinuerit? nemo hoc dicet. Nam licet benignus ſit dominus & miſericors, iuſtus tamen re uera ēt eſt: ita ut per ueram iuſtitiam ijs qui peccarūt, nō pepercerit: per miſericordiam meretrices et publicanos in regnum introduxerit, id quod a

beato Petro antedictum fuit, ubi scripsit: si.n. 2. Petr. 2. a.
Deus angelis qui peccauerũt, non pepercit &c.
Cum uero inquit, insomniantes carnem inquinant, nimiã rei obscęnitatem orationis honestate mirabiliter obtexit: ut significet & uita eos esse impuros, & lingua & ore obscęnos. perinde ac si nimia actionis ipsorum turpitudo somniorum illusioni perq̃ similis sit. Scelestorũ horum borboritarum, idest cænosorum hominũ obscęnitas quam cum mulieribus concũbentes execrabiliter patrabant, a beato EPIPHANIO Cyprio detegitur, in libro quem contra ipsos conscriptum Panariũ inscripsit, cuius inefficacem uim insomniationem hic uocat, propterea q̃ eiusmodi .i. irrita & uana ea sunt, quę in somnis illudunt. Cum igitur suam ipsorũ carnem cęnosa hac obscęnitate inquinent, contra diuinam naturam insuper etiam insaniunt, dominationẽ eius & uniuersi imperium abrogãtes. Latius de his agit beatus IRENAEVS Lugdunensis in redargutione falsi nominis cognitionis, a quo qui diffusius horum insanias audire cupit, cognoscere poterit. Vel dominationem, idest Christi mysterij ceremonias abrogare, dũ loco angelicorum mysteriorũ sua flagitia perpetrant. Glorias autem uetus & nouum testamentum appellat, ut Paulus etiam inquit, cum ait: si enim quod exinanitur in gloria est, multo 2. Cor. 3. c.
magis id est, quod in gloria permanet: & rursus 2. Colos. 3. c.
si enim ministratio damnationis gloria est, ministratio iustitię gloria multo magis erit. Vel etiã glorias uocat ecclesiasticas dignitates, quas

maledictis incessebant· sicut ex tertia etiam Ioannis dilecti Apostoli epistola uidere licet: ubi Diotrephē prauis sermonibus, idest conuicijs contra ipsos nugari inquit.

Zacha. 3. a.
Eccle. 21. d.
At Michael archangelus, cum diabolo disceptans de corpore Moysis cū altercaretur, iudicium illi īferre maledicti ausus nō est. Sed dixit increpet te Dominus.

Vbi maledicentię illorū mentionem fecit, ut non eos solos castiget, sed omnes etiā homines moneat, ut ab huiusmodi malo linguam coerceant, cum cōuicijs ne aduersus dignos quidem uti liceat: Michaelis archangeli exemplum subiungit, quasi ita dicat Isti quidem temere ita ac petulanter contra omnes maledicta congerunt, cum tamen neq; eos qui maledictis sunt digni, insectari conuicijs iustum sit, id quod ex archangelo Michaele manifestum est: qui cum aduersus diabolum disceptaret de corpore Moysis, ac posset eū ob impudentiā maledictis iure incessere, id minime sibi faciendum censuit· sed tantūmodo dixit, increpet te Deus diabole. Quòd si ita erga diabolū se gessit archāgelus, ut neq; hominē cōuicijs affici passus fuerit, quomodo isti uel Deum omnium auctorem, uel hominē fratrem & sibi cognatum prosequi maledictis ac conuicijs audent? Ac de his hactenus. Iudicium autem de corpore Moysis huiusmodi fuit. Michael archangelus Moysis sepulturę pręfuisse dicitur: cumq; diabolus id nō pateretur, sed crimen inferret, q Aegyptium interfecisset, quasi

Exod. 2. b.

ob id ad se pertineret Moyses: ac ,ppterea honorata sepultura eum affici non pmitteret,ita respōdisse. Hoc autem producit Apostolus: ut ēt rationum redditionē quę unicuiqꝫ post exitum e corpore debetur, significet: eundēqꝫ esse & ueteris et noui testamenti Deū ostendat. Nā cum hominibus qui tunc erāt rudiores adhuc, obscurā rem Deus per apertā uellet manifestare, diabolum uidelicet cū prauis suis dęmonibus animabus nostris post discessum ex hac uita aduersari, quo reditum ad superiora nobis prępediat: bonos uero Dei angelos opem nobis ferre, sicut beatus Antonius inspexit: ut ea tunc agerētur, permisit. Verūtamen Michael tunc diabolum quidem expulit, non tamen insolenter ac superbe. Sed domino omnium Deo iudicium pmisit, ac dixit, increpet te Deus o diabole.

Isti autem quæ non nouerūt, maledictis prosequuntur, quæ uero naturaliter ut irrationalia aīalia sciunt, in ijs corrumpuntur. 2.Petr.2.c

Ac Michael qdem ita neqꝫ contra hoīem .i. Moysem maledictū tolerauit. at isti de dogmatibus quę non nouerūt, maledicos sermones conferūt. quę uero naturali incitatione indistincte ut bruta animalia sciunt, ea quasi equi in uenerem furentes, aut porci consectantur.

Væ ipsis, quoniam uiam Cain ingressi sunt, & errore Balaam mercede sunt effusi, & contradictione Core perierunt. Gen.4.d. Num.22.d. Num.16.a.c.

Viam Cain, idest per fraternam cędem, nā

etiam ipsi cum talia doceant fratres, idest cognatos sibi homines prauis doctrinis interficiunt: uel cum semen deuorent, fratrem occidunt, qui potestate in semine continetur, quęque seminis absoluta maturitas in uitam deprompsisset. Balaam autem sequuntur, quia ipsi quoque non secus atque ille lucri causa ea agunt. Cum Core uero pereunt, propterea quod sicut ille, docēdi auctoritatem indigni cum sint, sibi pręripuerunt.

2. Petr. 2. d. *Isti sunt in charitatibus uestris scopuli, coepulātes intrepide, seipsos pascentes, nubes aqua carentes a uentis circūductæ, arbores autumnales, infructuosæ, bis emortuæ, & eradicatæ, undæ seuæ maris sua ipsorum dedecora despumantes, stellæ erraticæ, quibus caligo tenebrarum in æternum reseruata est.*

1. Cor. 11. d. Adhuc eo tempore in ecclesiis mensę fiebāt, ut Paulus quoque in ep[l]a ad Corinthios inquit, quas charitates appellabāt. in his, inquit, conueniunt isti non ob utilitatem quę in ipsis existit: sed ut occasionem captent, animas instabiles illiciēdi, ac fallendi, quemadmodum ēt Petrus in secunda epistola ait. Qui uero inquit (intrepide) uel ad scopulos referendum, ut sententia ita euadat. scopuli coepulātes intrepide, hoc est cū conuiuę nihil timeant, ipsi repente quasi scopuli perniciem animabus ipsorum inferunt: uel ad pascentes etiam referri potest, hoc modo: intrepide se ad pascendum constituentes, cum nullā timeant damnationem ex eo quod pascere nesciūt:

Matth. 15. b. sed cęci cęcos deducant, & in foueam ut Domi

nus inquit, cum ijs qui pafcuntur, delabantur. Luc. 6. f.
Scopulis autem, & aqua carentibus nubibus, & arboribus autumnalibus, & undis feris, & ftellis erraticis eos comparat, propterea q̃ quę il lis natura infunt, ea ifti ex propofito & electione fibi compararunt. Nam fcopuli nauigantibus infefti funt, ac perniciofi, cũ inopinato occurrunt: fic ifti coepulantibus infperatam perniciem inferunt? Nubes uero aqua carentes a uẽtis agitatę quibus locis infederint, ea loca im bre minime refrigerant, aquam enim non habent, fed caligine obducunt atq; offufcant. Similimodo ifti animas conuerfantium non falutari fermone irrigant ac recreant, fed deteftabilibus documentis obtenebrant, prauis dęmonũ ftudiis agitati. Autumnales quoq; arbores cum bis emoriuntur, dum & fructus amittunt, et folijs deftituuntur: tunc enim & fructuum amęnitate, et foliorum florida uenuftatę priuatę aridę apparent: iftis fimiles funt, qui etiam ipfi bis moriuntur, dum fructum fuum uorando femẽ perdant, & decore qui ex temperantis uitæ traductione euenit, penitus deftituantur. unde ẽt a paradifo. i. Domini ecclefia eradicantur, & foras proiecti adignẽ ęternum colliguntur. qualem enim ftatum habere, aut radicem poteft, q ob uoluptatis colluuiẽ ab omnibus proijcitur? At ftellę erraticę dicuntur, non q̃ fidei noftrę firmamento correfpondentes folẽ iuftitię Chriftum habent per ipfas progrediens, et quattuor uirtutum horas & tempora perficientem, fideleſq; qui in his cõftituti funt, uiuificantem; fed Ioan. 15. a.

2.Cor 11. quia cum in angelos lucis transformari uideantur, sicut qui eis pręsidet malus dęmon, aduersus Dñi dogmata tm̃modo feruntur. atq; ita accedentes ad ipsos obscurant, et sibi caliginẽ ęternã comparãt. Vndis feris item cõparati similitudinẽ ipsarum minime respuunt: qppe cum furiose ẽt ipsi et impetuose maledictis contra deũ mentes a prauitatis spiritibus exagitẽtur, suaq; ipsorum dedecora despument, in spumã post iactabundũ tumorem maledicentię, ex uitę suę instabili ac dissolubili turpitudine desinẽtes. talis enim cui comparant, spumę undarũ natura existit. Posteaq; ita dixit, Enoch quoq; reseruatã ipsis a Deo afflictationẽ in extremo uidelicet iudicio prędixisse ostendit, cum inquit.

Apoc. 1. b. *Prophetauit aũt & istis septimus ab Adã Enoch, dicens, ecce uenit Dominus in sanctis milibus suis ad faciendum iudicium contra oẽs, & redarguendos oẽs impios ex ipsis de omnibus operibus impietatis ipsorũ, quæ impie egerunt, & de omnibus asperis quæ loquuti sunt contra ipsum peccatores impij.*

Impius a peccatore in eo differt, q; impius contra Deum peccat, peccator in ijs quę ad uitam spectat, a iustitię scopo recedit.

Isti sunt susurrones, reprehensores, iuxta concupiscẽtias suas ambulantes, & os ipsorum loquitur superba, admirantes personas utilitatis causa. Vos autem dilecti
1.Timo.4.a *memores sitis uerborum, quæ prædicta uobis ab Apo*
2.Timo.3.a *stolis Domini nostri Iesu Christi sunt, Quia dixerunt*

nobis in extremis temporibus uenturos esse illusores, q iuxta suas impietatum concupiscentias ambularent. 2.Pet.3.2.

Omissis similitudinibus iam ad uerum istorũ indicium manifestandũ accedit, susurronesq; ipsos & reprehensores uocat. Est autẽ susurro ille q tacite ac mussitando non aperte quod sibi displicet, reprehendit ac carpit. Reprehensor uero.i. μεμψίμοιρος quasi portionẽ et sortem aliorum reprehẽdat, ille est, qui omnia ac semp studet uituperare. Sunt igitur flagitiosi isti, inqt, susurrones, non.n. fidenter doctrina sua ac libere uti ob turpitudinem possunt: qppe cum periculo non uacet, si obscœnitatẽ suam cum ĩpietate et maledictis commixtã uulgauerint. Reprehensores itẽ sunt, utpote qui aliorum oĩa et ueritatẽ calumnientur, ut sua scelera uidelicet et flagitia cõmendent. Quod autẽ prius dixerat, ꝙ mercede isti sicut Balaam effusi fuerant, id nũc apertius explicat, cũ ait, personas admirãtes utilitatis causa.i. eos q in dignitate cõstituti sunt, adulatione prosequentes, ut utilitatẽ inde & lucrũ consequantur. Cũ uero inquit, memores sitis uerborũ quę prędicta uobis ab Aplis sunt, de ijs intelligit quę et in secunda epistola a Petro, et a Paulo in oĩbus ferè dicuntur. Vnde patet Iudã post reliquos Apostolos hęc scripsisse.

Isti sunt qui disterminant aiales, spiritum non habẽtes. Vos uero dilecti sanctissimæ uestræ fidei superædificantes uos ipsos in spiritu sancto orãtes uos ipsos in charitate Dei cõseruate, expectantes misericordiã Dñi no/

stri Iesu Christi in uitam æternā. & alios quidem rei darguite dum diiudicamini, alios commiseramini & saluos facite rapientes ex igne, in timore, odio prosequē tes etiam ex carne maculatam tunicam. Ei autem *qui seruare ipsos potest, offensione omni carentes & statuere in conspectu gloriæ suæ immaculatos in exultatione soli sapienti* Deo *saluatori nostro gloria & magnificentia, imperiū & potestas nūc et in oia secula.* Amē.

Alterum scelestorum horum hominum crimen subiungit: non enim soli ipsi, inquit, pereunt, sed eos etiam qui sunt ecclesiæ alumni, deprędantur: id enim significat, cum inquit, quo disterminant, ideſt qui extra ecclesię terminos hoc eſt extra fidem & sacrum ecclesię tabernaculum homines abducunt, & separant. Cum enim sua diuersoria & collegia speluncas latro-
Hier. 7. b. tronum fecerint, ab ecclesia rapiunt, atq; ad se
Matth. 21. b. abigunt. faciunt autem hoc cum sint animales
Mar. 11. b. homines, ideſt qui iuxta mundi cōuolutionem
Luc. 19. g. uitam traducunt. nam animam sępe uitam solere appellare diuinam scripturam superius iam
Iob. 2. b. diximus. Vt illud in Iob: omnia quęcunq; habet homo pro anima sua, ideſt pro uita sua da-
1. Cor. 2. d. bit. hos autē animales homines Paulus admittere ea quę sunt spiritus Dei non posse inquit. Cum igitur isti animales sint, animali etiā utū
Iaco. 3. d. tur doctrina, de qua dictum illud eſt: Sapientia hęc desuper a patre luminum non descendit, sed terrena eſt & dęmonica, spiritum diuinum in se non habēs qui loquatur. Atq; illi quidem ita

sese

ſeſe habent, inquit: uos uero dilecti ſanctiſſimę ueſtrę fidei ſuperextruentes, ideſt uoſipſos in ſpiritu ſancto inſtaurantes, & iuxta ſpiritus ſancti doctrinam ueſtras congregationes in orationibus facientes, uoſipſos in charitate Dei conſeruate miſericordiam Domini expectantes, quę in extremum diem ęternæ uitę uobis diſpenſatur. & illos ſi a uobis diſſident, id enim ſignificat, quod inquit (dum diiudicamini) redarguite, & impietatem ipſorum omnibus manifeſtate. At ſi ad curationem ſpectare uideantur, ne eos repellite, ſed charitatis ueſtrę miſericordia aſſumite, & ex igne ipſis promiſſo ſaluos facite: aſſumite autem ipſos etiam cum timore, proſpicientes uidelicet & cauentes, ne forte ipſorum admiſſio, ſi negligenter uos geratis, calamitatis uobis in cauſa ſit: ita ut qui iam eſtis ſtabiliti, in eandem impietatis ipſorum refuſionem ſenſim delabamini: quippe cum uitium lubricum ſit, atque ad imitationem cuilibet facile obrepat. Admittatis igitur ipſos, inquit, ſed cum timore, ideſt proſpicientia & diligenti cautione, & ad miſericordiam qua ipſos proſequimini, odium quoque accedat, ut flagitioſa ipſorum facta odio habeatis, & deteſtemini etiam maculatam, ideſt inquinatam ex carne ipſorum tunicam: utpote quæ ex contactu carnis ipſorum, ſordem & deteſtationem etiam ipſa contraxerit. Vel aſſumentes ipſos cum 1.Pet.4.a

KK

timore futurę pœnę, efficite, ut pœnitentiam agentes digni misericordia conspiciantur. Vbi hęc dixit, uoto atq; imprecatione epistolam concludit, atq; obsignat.

Catholicę Epistolę Iudę finis.

INDEX RERVM NOTATV DIgnarum quę hoc primo catenę uolumine continentur.

B

D

E

G

Misericordia

FINIS.

✠ ✠✠ ✠✠✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL.

Omnes sunt quaterniones, exceptis ✠✠✠ & Q. & R. duernionibus.

VENETIIS
MDLVI.

Errata quæ inter excudendum inciderunt.

xx. 7. labores. 18. 21. exiilis. 44. 28. omnis anima.
59. 12. uendidit. 75. 31. διακονούμενος.
89. 12. pro, externa: extorta. 148. 1. λειτουργοῦντων.
152. 4. nos uobis. 160. 2. tempore. 172. 1. & ſanguine, uacat. 194. 19. Achaia. 203. 9. hęc. 218. 17. humanum in morem. 223. 21. pro, ſuper: ſecundum.
223. 27. pro, aut: autem. 229. 13. ſpe promiſſionis.
232. 24. ut & in breui, ut, uacat. 233. 8. ut & in breui, ut, uacat:
234. 3. ut & in breui, ut, uacat. 240. 26. nihil mali.
250. 2. tentationum. 266. 27. oboriri. 273. 3. pro, ueritatis: libertatis. 274. 25. frater & ſoror. 286. 22. pro Gal. 2. Col. 2. c. 287. 26. intelligetur. 354. 19. pro, uixerunt, ideſt: uixerunt, ijs in damnationem: ſi qui ex ſpiritu uixerunt, ideſt.
369. 22. pro, de ijs quę: de ijs quibus. 378. 13. deprehendi.
406. 14. cauſam quoq;. 416. 5. quid peius. 422. 2. ad cognatos. 422. 15. ipſius. 428. 21. defecerunt.
431. 20. moleſtia ipſos. 434. 24. ἀνομίαν. 445. 25. pro, cognoſci: cognoſcite. 454. 11. charitas non eſt.
485. 28. intemperantię. 487. 19. & iuſiurandum.
491. 22. φ uero. 493. 30. progredientem.
496. 12. qui diſterminant.